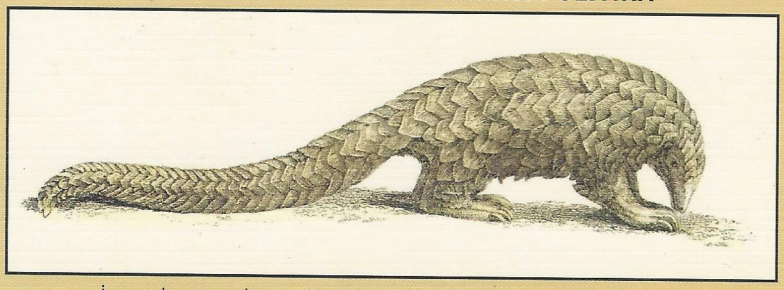
Büyük Geri Tepme

Paolo Gerbaudo

POPÜLİZM VE PANDEMİ SONRASI POLİTİKA

İngilizceden Çeviren: Kıvanç Tanrıyar

AYRINTI

PAOLO GERBAUDO

Paolo Gerbaudo sosyolog ve siyaset kuramcısıdır. King's College London Dijital Kültür Merkezi'nin yöneticiliğini yapmaktadır. *Tweets and the Streets* (*Twitler ve Sokaklar*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2015), *The Mask and the Flag* (*Maske ve Bayrak*, Çev. Diyar Şaraçoğlu, Kafka Kitap, 2018) ve *The Digital Party* (*Digital Party*) yazarıdır. Bunun dışında *News Statement, Guardian* gibi yayınlarda yazıları yer almaktadır.

Ayrıntı: 1631
İnceleme Dizisi: 342

Büyük Geri Tepme
Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika
Paolo Gerbaudo

Kitabın Özgün Adı
The Great Recoil
Politics after Populism and Pandemic

Dizi Editörü
Güven Gürkan Öztan

İngilizceden Çeviren
Kıvanç Tanrıyar

Yayıma Hazırlayan
Güven Gürkan Öztan

Son Okuma
Ayten Koçal

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Copyright: First published by Verso 2021
© Paolo Gerbaudo 2021

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Ali Laçin – Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu – İstanbul – Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım: *2022*

ISBN 978-605-314-609-4
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Paolo Gerbaudo

Büyük Geri Tepme

Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

AYKIRI KÜLTÜR
Yazarın Yeni Önsözü'yle
Paul E. Willis

SAĞLIĞIN VE HASTALIĞIN TOPLUMSAL NEDENLERİ
William C. Cockerham

KÜRESEL POLİS DEVLETİ
William I. Robinson

BİR BORU HATTI NASIL PATLATILIR
Yanmakta Olan Bir Dünyada Mücadele Etmeyi Öğrenmek
Andreas Malm

NEDEN VEGAN?
Etik Beslenme
Peter Singer

YEMEĞİN PSİKOPOLİTİKASI
Neoliberal Çağda Yemek Ritüelleri
Mihalis Mentinis

SİYASET TEORİSİ
Pete Woodcock

ELEŞTİREL BİLİNÇ İÇİN EĞİTİM
Paulo Freire

ADINI SÖYLEMEYE CESARET EDEN BİR SOL
34 Zamansız Müdahale
Slavoj Žižek

FREDRIC JAMESON
Diyalektik Eleştiri Projesi
Robert T. Tally Jr.

ENGELSİZ ANARŞİ
Peter T. Leeson

KÜLTÜR TEORİSİNDE ESKİZLER
Zygmunt Bauman

SAPKIN
Gey Normalleşmesi ve Queer Antikapitalizm
Peter Drucker

SOSYOLOJİ NE İŞE YARAR?
Zygmunt Bauman

NE ADAM NE HAYVAN
Feminizm ve Hayvanların Savunulması
Carol J. Adams

AKIŞKAN KORKU
Zygmunt Bauman

TAHRAN 1979
Ekber'i Hatırlamak
Behrooz Ghamari

PSİKOTERAPİDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI
Daria J. Kuss & Mark D. Griffiths

KENT HAKKI
Sosyal Adalet ve Kamusal Alan Mücadelesi
Don Mitchell

AHLAKİ KÖRLÜK
Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi
Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

ANLATININ SÖYLEMİ
Yöntem Hakkında Bir Deneme
Gérard Genette

EĞİTİM ÜZERİNE
Riccardo Mazzeo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

MİZAH
Terry Eagleton

MARKSİZM VE KENT
Ira Katznelson

MARKSİZM, ORYANTALİZM, KOZMOPOLİTANİZM
Gilbert Achcar

GREV!
Jeremy Brecher

BORÇLU ZAMANLARDA YAŞAMAK
Citlali Rovirosa-Madrazo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

Paolo Gerbaudo

Büyük Geri Tepme

Popülizm ve Pandemi Sonrası Politika

İçindekiler

Teşekkürler 9
Giriş 11
1 Neoliberalizm Sonrası Ufuk 32
2 Küresel Misilleme 63
3 Egemenlik 95
4 Koruma 129
5 Kontrol 158
6 Yeni Toplumsal Bloklar 186
7 Halkın Düşmanları 215
8 Pandemi Sonrası Devlet 246
9 Demokratik Vatanseverlik 279
Sonuç 308
Dizin 327

Teşekkürler

Bu kitabı mümkün kılan bütün iş arkadaşlarıma, arkadaşlarıma ve yoldaşlarıma minnettarım. Her şeyden önce kitabı bitirmem için gereken bu uzun dört yıl boyunca bana kılavuzluk ettikleri ve beni destekledikleri için Verso'daki editörlerime, yararlı tavsiyeleri için okurlara, ayrıca sürekli tavsiye ve ilham verdiği için kişisel editörüm Alex Foti'ye teşekkür etmek isterim. Yannis Stavrakakis'in ve Selanik Üniversitesi Popülizm Araştırma Grubu'nun; Göttingen Üniversitesi Kültürel Antropoloji'den Ege Moritz'in ve Avrupa Etnoloji Bölümü'nden Johannes Springer'in; Jan-Werner Müller'in ve Princeton Üniversitesi İnsani Değerler Merkezi'ndeki Siyasi Düşünüş Tarihi Projesi'nin; Marcos Nobre'nin ve Brezilya, São Paulo'daki Mecila Araştırma Merkezi'nin; son olarak Josep Ramoneda'nın ve

Barcelona'daki Escola Europea d'Humanitats'ın çağdaş ideoloji üzerine konuşma yapmam için verdikleri davetler kitaba biçimini veren fikirlerden bazılarını tartışmak için paha biçilmez fırsatlar sağladı.

Müsveddenin ilk taslağını gözden geçiren insanlara çok şey borçluyum: Mirko Canevaro, Nadia Urbinati, Gaetano Inglese, Jacopo Custodi, Carlo Mongini, George Venizelos, Caspar Below, Brenda Vázquez Uribe, Louis Bayman, Darren Loucaides, Cesar Jimenez Martinez, Sabrina Provenzani, Jeffrey Broxmeyer, Patricia Ferreira, Ed Hadfield, Mariana Galvão Lyra, Roy Cobby Avária, Adam Bull, Matteo Santarelli, Francesco Marchesi, Angelo Boccato, Natalia Miranda ve Giuseppe Nardiello. Kitaba içgörü sağlayan verimli sohbetler için meslektaşlarıma ve yoldaşlarıma da, bilhassa Breno Bringel, Geoffrey Pleyers, Mark Coté, James Butler, Aaron Bastani, Jeremy Gilbert, Jennifer Pybus, Benjamin Fogel, Jodi Dean, Emanuele Ferragina, Lucia Rubinelli, Jan Blommaert, Fabio Malini, Joan Subirats, Guendalina Anzolin, Simone Gasperin, Stathis Kouvelakis, Samuele Mazzolini, Tommaso Nencioni, Antonio Calleja ve Javier Toret'e teşekkür etmek isterim.

En son olarak da ilham verdikleri ve meraklarıyla birlikte daimi destekleri için partnerim Lara Pelaez, ailem ve arkadaşlarıma minnettarım.

Giriş

2008 küresel finans durgunluğuyla başlayıp koronavirüs krizi ile tepe noktasına ulaşan bir dizi travmatik olay, iklim değişikliğiyle gelmekte olan çevre felaketiyle bir araya gelince tüm siyasi kesinlikleri sarstı ve Batı kapitalizmini, toplumların kaygı ve korku tarafından tahakküm altına alınmasına sebep olacak biçimde, siyasi bir kaosa sürükledi. Bu Büyük Geri Tepme'dir: Tarihin koordinatlarının tersine dönmüş gibi göründüğü bir dönem. Bir kuşak boyunca sorgulanmadan kabul edilen şeyler –küreselleşme; hareket özgürlüğü; ekonomik büyüme; jeopolitik arkadaşlar, rakipler ve düşmanlar arasında açık bir sınır çekme: Bunların hepsi tüm dünyadaki hükümet şekillerinde yönelim bozukluğu ve dehşet yaratarak sorgulanmaya itilmiştir. Büyük Geri Tepme toplumların geriye ve içe dön-

dükleri momenttir: Küreselleşmenin geri çekildiği zamanda ekonominin küçüldüğü ve merkez bankalarından gelen yoğun para akışının nadiren desteklendiği; insanların sokağa çıkma yasakları, karantinalar ve hapsedilme önlemleri yüzünden evlerine çekildiği ve ötekilerle temastan uzak durmak zorunda olduğu moment. Toplumun dünyanın olumsuzluğuna karşı şokun içselleştirilmesini ümitsizce arzuladığı, "kendine döndüğü" zamandır. Biz de toplumun varoluşunun ve kendini yeniden üretmesinin temel koşullarıyla ilgili temel sorulara kolektif olarak hitap etmeliyiz.

Büyük Geri Tepme, demokratik kapitalist toplumlardaki organik krizin momentlerinden birine denk düşen, derin, ideolojik dönüşümün mevcut sürecini yansıtan, Hegelci bir metafordur. Savaş sonrası sosyal demokrat konsensüsü bir kenara koyan ve son kırk yıldan fazla bir zamanda bireysel inisiyatifi ve toplumsal eşitsizliği artırarak dünyayı özgürlük adına yeniden inşa etme iddiasına sahip bir ekonomi ve siyaset felsefesi olan neoliberalizm, belirmekte olan tarihsel ikilemlere yanıt bulmakta yetersiz kalıyor gibi görünüyor. 1980'lerden bu yana hem solda hem sağda egemen olan serbest piyasa ekonomisinin eski dogmaları artık insanları kolayca kandırabilen bir çağın körelmiş kalıntıları gibi görünüyor. Bu arada pandemi, mali tasarruf adına kamu bütçesinden yapılan, sağlık ve eğitim sistemlerini paramparça eden kesintilerin çılgınca olduğunu gösterdi.

Neoliberal dünya görüşü, 2008 sonrası Büyük Durgunluk'la birlikte gücünü kaybetmeye başlarken, solda ve sağda "popülist bir momentin" genelde bir aradaki tezahürleri olarak tarif edilen yeni hareketler belirmeye başladı. Yakın yıllar, 2011 protest hareketlerinden Brexit referandumuna, Trump'ın seçilmesinden yeni bir sosyalist solun ve Corbyn, Iglesias, Sanders gibi liderlerin yükselişine kadar aşırı bir kutuplaşma deneyimledi. Politik spektrumun zıt uçlarındaki güçler elitlere karşı halka hitap ettiler. Sol, sosyoekonomik öncüllere saldırırken, sağ da politik hoşgörüsünü bir kenara bırakıyordu. Böylece,

neoliberal dogmanın merkezi doktrinlerine karşı savaş açtılar. 2010'ların popülizmi neoliberalizmin diyalektik olumsuzlamasıydı.

Covid-19 pandemisinden sonra, popülist momentin ötesine bakmanın ve neoliberalizm sonrası politikanın yeni ortamını değerlendirmenin vakti geldi. Çağdaş politika sadece yakın yıllarda saplantılı biçimde yinelenen ünlü Gramsci deyişinden alıntılamak gerekirse "eski olan ölmekte, yenisi de doğamıyor"[1] denebilecek olumsuz bir moment değildir. Neoliberalizm ile popülizm arasındaki vahşi savaştan ve koronavirüsün neden olduğu şok ile panikten yeni bir şey doğuyor: Toplumu korumak adına ekonomiye daha kuvvetli bir devlet müdahalesini dayatan bir yeni devletçilik. Devletçilik, 2010'lardan beri popülist söylem içerisinde halihazırda cenin formunda mevcuttu: ulusalcı sağ cenahta katı sınırların korunmasında, radikal solda ise "21. yüzyıl sosyalizmi" ve Keynesçi müdahaleciliğin iyileştirilmesine çağrıda.[2] Koronavirüsün beraberinde getirdiği acil durum, güçlü bir devlete duyulan liberal güvensizliği alaşağı eden "büyük hükümeti"* bir zorunluluk haline getirdi. Müdahaleci devlet (neoliberalizmin geleneksel öcüsü), ekonomiyi giderek artan işsizliğe ve işletme başarısızlıklarına yol açan yoğun sosyal transferlerden korumak için karbonsuzlaştırmak** ve Başkan Biden'ın öne sürdüğü gibi iklim krizini ele almak için stratejik altyapı ile yatırım programlarının ulusallaştırılmasına uzanacak biçimde geri döndü. Yeni devletçilik, pandemiyle beraber yeni siyasi normal, hemen hemen tüm siyasi aktörlerin biçimini değiştiren bir meta-ideoloji, aynı zamanda devlet ve politik geleceğimize dair birbirinden radikal biçimde farklı vizyonların toslaştığı yeni bir savaş alanı haline geldi.

1. Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, yay. haz. ve Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 276.

2. Jeremy Gilbert, *Twenty-first Century Socialism* (Medford: Polity, 2020).

* Neoliberalizmin vatandaşların bireysel hayatlarına aşırı müdahale etmekle eleştirdiği hükümet biçimi. (ç.n.)

** Küresel enerji sisteminin yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği ön planda tutularak iklim krizine karşı yeniden yapılandırılması. (ç.n.)

Bu kitap, koronavirüs krizinin akabinde doğan neoliberalizm sonrası ufku araştırıyor. Siyasi söylemin ve pratiğin kartlarının günümüzde yeniden karıştırılmasını anlamada kilit ideolojik trend olarak hükümet korumacılığının yükselişini kaydediyor. Koruma ve kontrol politikalarıya birlikte Avrupa ile Birleşik Devletler'de siyasi söylemin nasıl değişmekte olduğunu tartışıyor. *Büyük Geri Tepme*, doğmakta olan ideolojik saiklerle onları etkileyen sosyoekonomik talepler arasındaki bağlantıların taslağını çizerek "bugünün bir teşhisini" geliştiriyor.[3] 2020'lerin yeni devletçiliği ile onun 2010'ların popülizmiyle sönümlenmekte olan neoliberalizmle ilişkisi, yakın zamanlı analizleri tahakkümü altına alan şekilciliğin üstesinden gelebilmek için yapısal ve içerik yönelimli perspektif açısından inceleniyor. Neoliberal küreselleşme krizi, yarattığı muazzam toplumsal kaygılar yüzünden günümüz ideolojik kaymasında kilit motivasyon olarak tanımlanmıştır. Bu yeniden gruplaşmayı incelemek için siyaset felsefesi tarihinden gelen devletçi teori ile Marksist teori arasındaki kesişimin sağladığı kilit içgörü zenginliğinden faydalandım. Platon ile Aristoteles'in devlet üzerine tefekkürleri; Hobbes ile Rousseau'nun tasvir ettiği toplumsal sözleşme; Marx, Gramsci ve Poulantzas'ın devleti sosyalist görüş açısından değerlendirmesi ve Karl Polanyi'nin ekonomi sosyolojisinde serbest piyasa liberalizminin eleştirisi... Tüm bunlar toplumsal belirsizliklerin politik bir düzen talebiyle karşı karşıya geldiği bir zamanda devletin halihazırda yeniden canlanmasının saiklerini ve sonuçlarını araştırmak için seferber ediliyor.

Neoliberalizm sonrası çağda yeni devletçi politikaların ve onun siyaset pratiklerinin mevcut söylemine odaklanıyorum. Bu kitap, bir yandan çağdaş politikanın yeni sloganlarını, anahtar sözcüklerini, beyanlarını ve politik tahayyüllerini inceliyor. Bunu yaparken miadını doldurmuş serbest piyasa dogmaları bir kenara bırakıldıktan sonra doğan politik söylemin sismik kaymalarını açığa çıkarıyor. Diğer yandan niyetim siyasi söylemdeki

3. "Bugünün teşhisi" Frankfurt Okulu tarafından tarihsel koşullarla siyasi faillik arasındaki ilişkiyi anlama ihtiyacını ifade etmek için kullanılan bir terim.

bu değişikliğin politika oluşturmayı ve seçim rekabetini somut biçimde nasıl etkilediğini açığa çıkarmak. Yeni devletçi koruma ve kontrol politikasının içe dönmüş yöneliminin sol ile sağı destekleyen toplumsal blokların doğasını nasıl aydınlattığını, bu blokları pekiştirme konusunda elitlerle alt sınıf arasında farklı farklı düşmanlar tarafından oynanan rolü, devletin ulusalcı ve sosyalist kuvvetler tarafından algılanma biçimini, son olarak da ulus ile ilgili yeniden beliren sorulara verilen farklı farklı cevapları inceliyorum. Ümidim, neoliberal düzenin çöküşüne dikkati çekerken kilit zorlukları ve zorunlu stratejiyi yerleştirebilmek için aşırı belirsizliğin damgasını vurduğu bir ortamın ortasında bir nebze olsun politik yönelim hissi sağlamak.

Geriye Doğru İçe Doğru İleriye Doğru

"Geri Tepme" korku ya da tiksinti ile gelen bir tepkiyi ifade eder: bir tehdit karşısında kaçınmayı, sinmeyi, korkuya kapılmayı ve kendini geri çekmeyi. Balistikte ise bir silah ile ateş edilirken silahın geri tepmesini. Hayvanlar dünyasında Covid-19'un zoonotik* kökeni olduğundan şüphelenilen karıncayiyen, avcı bir hayvanın saldırısı karşısında kendini top haline getirip geri teper. Günümüz siyasetinde yeni bir devletçiliğin yükselişinin bu olumsuz geribildirim cevabının ışığında okunması gerekiyor, yani politik eylemin ve bütün politik cemaatleri** teşkil eden iç ile dış arasındaki diyalektiğinin topolojisinin yeniden tanımlanma biçiminin ışığında. Büyük Geri Tepme, neoliberalizmin dışarıya doğru merkezkaç *eksopolitiğinden*, günümüz merkezcil neoliberalizm sonrası çağın "içerisi" için bir içselleştirilme ve istikrar hissiyatının yeniden kurulması kaygısına sahip *endopolitiğine* doğru öznel bir kaymayı tetikler.[4]

---

* Zoonoz, omurgalı hayvanlardan insanlara bulaşan hastalık. (ç.n.)

** *Political community*. Politik bir cemaat toplumsal adalet, vergilerin düşürülmesi, eğitim politikasının geliştirilmesi gibi ortak politik hedefler ve değerleri paylaşan bir grup benzer düşünceye sahip insan grubu anlamına geliyor. Kapalı bir grubu imlediği için community'yi cemaat olarak çevirdim. (ç.n.)

4. "Endopolitik" ve "eksopolitik" terimlerinin tarihsel açıdan önemi olan bir kökeni yok, ama bu terimler Platon'u tartışırken bazı Antikite uzmanı akademis-

Geri Tepme, diyalektikte Varlık ile Hiçlik gibi farklı kutuplar arasında sürekli gidip gelen karşı itişi ifade etmede kullanılan Hegelci *Gegenstoß* teriminin alışılagelmiş İngilizce çevirisidir.[5] Hegel'in diyalektik monizminde tarih sürekli geriye doğru sıçrar: Her eylem kendi tepkisini doğurur, Tin'in hareketinin her adımı da o adımdan önce gelenin yan etkilerinde fark edilir. Bu imge, içinde yaşadığımız zamanların doğasını kavramamıza yardım eder. Dünya Ekonomik Forumu, koronavirüs krizinin ilk aylarında pandemi sanki kapitalizme baştan başlama fırsatını sunuyormuşçasına "Büyük Sıfırlama" fikrini ortaya attı. Fakat tarih hiçbir zaman sıfırdan başlamaz, her çağ bir önceki çağın meydana getirdiği çelişkilere cevap vermelidir. Büyük Sıfırlama'dan ziyade Büyük bir Geri Tepme içerisinde yaşıyoruz: toplumun neoliberal küreselleşmenin yol açtığı zorluklara ve agorafobiye karşılık vermeye zorlandığı bir zamanda. Karl Polanyi'nin 1929 Çöküşü'nün sonrasında Avrupa ile Birleşik Devletleri'ni içine çeken "karşı hareket" diye tasvir ettiği şeye benzeyen yeni bir hareketin içinden geçiyoruz. Ancak bu sadece bir gerileme ya da ters etki momenti, saf olumsuz bir geri çekiliş değildir. Daha olumlu konuşmak gerekirse, Hegel'in bizzat *Erinnerung*[6] diye tasvir ettiği yeniden içselleştirme momentidir. Terim harfi harfine hafıza anlamına gelir; ama Hegel onu mecazi olarak hatırlama edimini ve içselleştirmeyi ya da kelimenin kullanılışına göre "içe dönüşü" imleyecek şe-

yenler tarafından kullanılmıştır. Bkz. Paris Arnopoulos, *Exopolitics: Polis, Ethnos, Cosmos: Classical Theories and Praxis of Foreign Affairs* (Commack, NY: Nova Science, 1999).

5. "Geri Tepme" (*Gegenstoß*) kavramı Hegel diyalektiğinde merkezi yere sahip olan "olumsuzluğun olumsuzlanması"nın momenti olarak Slavoj Žižek tarafından tartışılmıştır. Benim terimi kullanmamda önemli olan nokta, kendi kendini konumlandırmış tefekkür/tepki momenti ve geri tepme kavrayışının İngilizcede *recoil* olarak da yorumlanabilecek Hegelci *Erinnerung* kavramını paylaştığı "kendine geri dönme" hareketidir. Slavoj Žižek, *Absolute Recoil: Towards a New Foundation of Dialectical Materialism* (Londra: Verso, 2015).

6. *Erinnerung* terimi, Hegel'in *Science of Logic ile The Phenomenology of the Spirit*'inde tartışılmıştır. G. W. F. Hegel, *Hegel's Science of Logic* (Amherst, NY: Humanity Books, 2004), s. 337-8. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, Çev. A. V. Miller (Oxford: Oxford University Press, 1977), s. 492.

kilde kullanmıştır. *Erinnerung*, hem Hegel'in hem de Marx'ın nesneleştirme ve şeyleştirme ile ilintilendirdiği *Äußerung*'un ya da dışsallaştırmanın karşıtıdır, bugün de küresel kapitalizmin mantığıyla eşleştirilebilir. *Erinnerung*, Tin'in dışsal varoluşunda geri tepmesinden sonra kendi içine çekildiği ve kendi kendine dalar hale geldiği andır. Fakat Herbert Marcuse'ün önerdiği gibi, tarihsel bir çağın sonuna işaret eden ve yeni bir çağın başlangıcını muştulayan bir "yineleme" momentidir.[7]

Bu *Erinnerung* kavramının ifade ettiği gerileme ve içe dönme birleşimi günümüz siyasetinin büyük kısmını istila etmiş gibi görünüyor. Bizim zamanlarımız günümüzde bulunamayacak çözümler için bizden önce gelen tarihsel çağlara, geriye doğru bakıyor. Temel ihtiyaçları karşılama konusundaki yetersizliklerinin pandemiyle birlikte vahşice açığa çıktığı piyasayı ve kişisel aktörleri püskürtüyor, sonunda da asgari istikrar vaat eden yeni bir ağırlık merkezi aramak için içe dönüyor. Hızlı modernleşmeye meyilli muzaffer neoliberalizm yıllarından sonra birçok gözlemci tarafından bir gerileme emaresi olarak yorumlanan yeğinlikli bir geriye ve içe doğru yönelim, 2010'ların mahut "popülist moment"ine damgasını vurmuştur. Ulusalcı popülist sağ, sık sık neoliberal küreselleşme silsilesi tarafından "geride bırakılan" insanlara hitap etmiştir. "Kontrolü Yeniden Eline Al!", "Amerika'nın Yeniden Büyük Olmasını Sağla!" gibi sloganlarla ifade edildiği üzere, "küresel elitler" tarafından gasp edilmiş şeyleri yeniden kazanmayı vaat etmiştir. Dahası, ulusalcı popülistler muhafazakâr bir kültürel ters tepkiye, vatandaşlık hakları ve kültürel hoşgörü bakımından tutarlı bir ilerlemenin damgasını vurduğu onlarca yıldan sonra gerici bir geriye doğru gidişe öncülük etmektedir. Son olarak, ulusalcı sağ tarih saatini uluslararası ekonomiden anakronistik bir çabayla geriye döndürecek biçimde tahayyül edilmiş bir kaçışa dair ıvır zıvır fantezilerle ve tecritle suçlanıyor. Beşikten mezara Keynesçilik ile Batı'nın emperyalizm karşıtı düşman-

7. Herbert Marcuse, *Hegel's Ontology and the Theory of Historicity* (Cambridge, MA: MIT Press, 1987).

larından haz alma nostaljisine getirilen suçlamaya dayanan, geriye dönük tutumlara getirilen benzer eleştiriler, doğmakta olan sosyalist-popülist sola yöneltilmiştir. Britanya basını, Corbyn'i ülkeyi tekrar tekrar 1970'lere geri götürmek isteyen eski bir Marksist olarak damgalamıştı. Sol popülist parti La France Insoumise'in lideri Jean-Luc Mélenchon, neoliberal ideologlar tarafından vaaz edilen açıklıktan uzaklaştığı için toplumların "kendi içlerine kapanmasını" (*repli sur soi*) istemekle suçlanıyordu. Benzer şekilde, Gilets Jaunes gibi kitlesel hareketler, liberal yorumcular tarafından sık sık dar görüşlü, kaba saba ve mantık dışı olarak tasvir edilmiştir.

2020'lerin başlarında temel politik meselelere yönelmeyle birlikte doğan yeni "Korona devletçiliği", Hegel'in *Erinnerung*'unun daha da çok vurgulanacağı bir cisimleşmesi olacak gibi görünüyor. Koronavirüs acil durumu tüm dünyada vatandaşları "kendi kendini tecrit etmeye", maske ve eldiven gibi koruyucu ekipmanlar kullanmaya, evlerine sığınmaya ve aile ile arkadaşlardan müteşekkil "tecrit bölgesi destek birimleri"* yoluyla kendilerini bulaşıcı hastalıktan korumaya itti. Dahası bu, ülkeleri, milyonlarca yabancıya, turiste ve uluslararası öğrencilere evlerine, ülkelerine geri dönmeleri için baskı yaparken sınırları kapayarak ve katı kontrol önlemlerini dayatarak kendi iç güvenliklerine odaklanmak üzere dünyanın geri kalanına sırtını dönmeye itti. Siyasetçiler, bu krize cevaben, günümüze kılavuzluk edebilmesi için tarihsel öncellerini araştırmaya ve uzun zamandır anakronistik olduğu düşünülen ekonomi politikalarını benimsemeye itildiler. Boris Johnson ve Joe Biden gibi liderler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra vuku bulan şeyleri hatırlatacak biçimde ülkelerinin *yeniden inşasına* ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek için "build *back* better" ("daha iyisini *yeniden* inşa etmek") sloganını benimsediler. Kısmen de olsa, otuz yıldan fazladır baskın olan enflasyonu hedef alan neoliberal dogmaları, devlet denetiminin azaltılmasını ve müdaheleci olmayan devleti bir kenara bırakarak, Keynesçi müdahalecilik,

* *Support bubble*: 2 haneyi birbirine bağlayan destek ağı. (ç.n.)

bütçe açığı ile finansman, devlet sübvansiyonları, endüstri politikası, kamu mülkü hatta ekonomik planlama fikirlerini yeniden uyandırdılar.

Bu yeniden içselleştirme mantığı, ihracat sektörlerinden ziyade yurtiçi talebi ve yerel ekonomiyi sağlamlaştırma ihtiyacı hakkındaki tartışmalardan, uzun zamandır politik öncelik olarak canlılığını kaybetmiş olan kamu hizmetleri, sağlık, eğitim ve istihdam gibi temel ihtiyaçların doğurduğu toplumsal kaygıya kadar tüm neoliberalizm sonrası devletçilik boyunca tasvir edilmiştir. Ayrıca yeniden içselleştirme, dış kaynak kullanımı pratiklerini tersine çevirmek için "iç kaynak kullanımını" gerektiren neoliberalizm sonrası devletçiliğin merkezinde yer almaktadır.[8] Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'nin önsözündeki ünlü tasvirini izlemek gerekirse, koronavirüs krizi "bütünün çehresini değiştirmeden bırakan kademeli çözülme, bir anda yeni dünyanın özelliklerini aydınlatan güneş ışığı parlamasıyla aydınlandığı" momenti muştulamıştır.[9] Komünistler için Berlin Duvarı'nın 1989'daki yıkılışı neyse neoliberal elitler için koronavirüs de oydu: hâkim varsayımların yeniden tanımlandığı bir mekân açan şok ve çözülme momenti. Neoliberal *eksopolitika*da cisimleşen dışsal ve sürekli yayılmacılık saplantısından sonra –*outsourcing*, *offshoring** ve ihraçların özelleştirilmesi

8. "Yeniden içselleştirme" terimi muhtemelen Hegel'in içe dönme tartışmasına verilen bir referans ve *The Great Transformation*'ın yazarı Avusturya-Macaristanlı iktisatçı Karl Polanyi tarafından kullanılıyor. Bu terim, ekonominin kapitalizm tarafından toplumla bağının kopartılmasına toplumun verdiği tepkiyi tarif etmek için kullanılıyor. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2014).

9. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, s. 8 [*Tinin Fenomenoloji* çevirisi Mehmet Barış Albayrak'a aittir. (ç.n.)].

* *Outsourcing* (dış kaynak kullanımı, işi şirket dışına yaptırma) ile *off-shore* bazen eşanlamlı kullanılsa da aralarında nüans var. *Outsourcing* sözleşme sürecinde görevin şirket dışından bir üçüncü taraf sağlayıcıya verildiği şemsiye bir terim. Bu üçüncü taraf, *off-shore*'da olduğu gibi şirketten mekânsal olarak çok uzakta da olabilir. Üçüncü taraf komşu ülke olduğunda ise görevlendirme süreci nearshore diye adlandırılır. Üçüncü taraf şirketin ait olduğu ülkenin kırsal bölgesinden ise bu sürece farmshoring deniyor. Kısacası offshore her zaman uzak mesafeli yurtdışı bir süreci imlerken, *outsourcing* pratiği yurtiçini de kapsayabiliyor. (ç.n.)

pratiklerinin kanıtladığı üzere– sarkaç artık devletçi *endopolitika*nın içe dönmesine yöneliyor.

Günümüz politikasının bu içselleştirmeye doğru yeniden yönlendirilmesi, en iyi şekilde neoliberal küreselleşme krizine karşı hücum olarak anlaşılabilir. Büyük Geri Tepme, Karl Polanyi'nin terimlerini kullanmak gerekirse, neoliberal küreselleşmenin "çifte hareketi"dir,* yani kapitalizmin kâr peşindeki aşırı gözü doymazlığına karşı bir tepki.[10] Bu, ekolojik, toplumsal ve politik kendini sürdürebilirliğinin sınırlarına varmış neoliberal küreselleşmenin geriye itildiği andır. Kaçınılmaz genişlemesiyle giderek daha çok ülkeyi içine çeken küresel sermaye tüm gezegeni kaplayan mekânı giderek daha fazla doldurmuştur. Giderek daha çok ülkeyi kendi mantığına eklemleyen Birleşik Devletler'in yönettiği kapitalist küreselleşme artık yeni kârlı yatırım fırsatları bulamadığı duraklama, aşırı kapasite ve aşırı birikimden müteşekkil bir nefessiz kalma durumu içerisine hapsolmuş vaziyette, yeni kâr getiren yatırım fırsatları da bulamıyor. Küreselleşmeye eklemlenen ülkeler arasında ise 1980'ler ve 1990'lardan itibaren Çin ve Hindistan, 2000'lerde Bangladeş, Vietnam ve Endonezya gibi Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri var, küreselleşme onları emeğin yoğun olduğu imalat merkezlerine dönüştürüyor. Bu yüzden, kapitalist birikimin günümüz rejimi altında süreğen biçimde büyümesi mümkün görünmüyor.

Dışsallaştırmaya yönelik neoliberal itki içeridekilerle dışarıdakiler arasında giderek artan bir uçurum yaratarak birçok vatandaşı kolektif pazarlık ve işçi haklarına dayanan korumaların dışına itti.[11] Batı toplumları, bir agorafobi hissiyatı tarafından ele geçirilmeye başladı: neoliberal küreselleşmenin açık

* Kitapta *second movement* diye geçiyor. İngilizce Wikipedia'da ise *double movement*. Ayşe Buğra'nın terminolojisini ödünç aldım. Çifte hareket piyasalaştırma ile kendini piyasalaşmaya karşı koruyan toplum arasındaki diyalektik ilişki anlamına geliyor. (ç.n.)

10. Karl Polanyi, *The Great Transformation*.

11. Assar Lindbeck ve Dennis J. Snower, *The Insider-Outsider Theory of Employment and Unemployment* (Cambridge, MA: MIT Press, 1989), s. 1.

mekânlarına ve onun çoklu akışlarının sunduğu risklere duyulan bir korku tarafından. Covid kriziyle birlikte büyüttüğü toplumsal etkisizlik ve sağlık risklerinin yüzeye çıktığı küreselleşmenin son otuz yıl içerisinde açık bıraktığı yaralar tahammül edilemez ve katlanılamaz bir hal aldı. Çağdaş toplumları tersyüz eden mevcut yeniden içeriye doğruluk ya da "içe dönme" itkisi, sosyal ve ekonomik koordinatların allak bullak edilmesine karşı bir tepki ve toplumsal ve siyasi kurumlardaki ekonomik süreçlerin yeniden yerleştirilme çabası olarak okunmalı.

Yeni Devletçi Sözlük

Büyük Geri Tepme, neoliberal tez ile popülist antitezin neoliberal genişleme evresinin birçok merkezi ideolojik dogmalarını örten devletçi bir sentez ürettiği andır. Bu belirmekte olan yeni devletçi söylemdeki kilit kavramlar –egemenlik, koruma, kontrol ve güvenlik– 1990'lar ve 2000'lerde egemen olan söylemden radikal biçimde farklı bir gündemi akla getirir. Dışa doğru odaklanan fırsat, esneklik, açıklık, iştiyak ve girişimcilikten müteşekkil neoliberal dil artık yerini yeni devletçi bir devlet otoritesi, toprak hâkimiyeti ve siyasi gücün yeniden ortaya konulmasına ve politik cemaatlerin varoluşunun öz-savunma, hayatta kalma ve yeniden üretimden oluşan elzem koşullarına duyulan bir kaygıya bırakıyor. Neoliberal politikalar insanların arzularını, bilhassa da mülkiyetçi tüketicilikle bireysel özgürlüğü hedeflerken, neoliberalizm sonrası devletçilik kolektif korkulara hitap etme ve toplumsal riskleri azaltmayla ilgileniyor. İştiyaktan değil ümitsizlikten, yukarı doğru sınıf atlama ümidi değil, statü kaygısı ve ekonomik rizikodan bahsediyor. Muazzam bir büyümeden ziyade toplumsal güvenlik, çevrenin iyileştirilmesi ve kamu bütünleşmesine yapılan acil çağrılara bir cevap vaat ediyor.

Genelde devletin üstünlüğü olarak anlaşılan egemenlik terimi siyasi erkin ve toprak demokrasisinin neoliberal küreselleşme akışlarından müteşekkil mekândan daha öncelikli olduğunu ifade eder. Küreselleşme, sermayenin, emtianın ve

insanların serbest hareketini sağlamak için bunların büyük ölçüde ulusal ekonomilerin küresel finans ve dünya ticaretinin çıkarlarına tabiiyetini esas alıyordu. Artık bu proje başarısızlığa uğramış gibi görünüyor, baş düşmanının yani "ulusal egemenliğin" yeni bir hayat başlangıcına terk edilmiş olması şaşırtıcı değil. Egemenlik yakın yıllarda ölçüsüz bir ilginin nesnesi haline geldi ve bazı *egemenlikçiler*, ne pahasına olursa olsun ulusal egemenliğin yeniden öne sürülmesini kendi içinde bir amaç olarak gören Brexitçiler gibi siyasetçiler tarafından benimsendi. Fakat ilginçtir ki terim sol cenah aktivistleri tarafından da yerel cemaatlerin enerji, yiyecek tedariki ve teknoloji gibi elzem kaynakları kontrol etmeyi kapsayan demokratik hakkını yeniden teyit etmek üzere öne sürüldü. Bu aktivistler, uluslararası şirketlerin, dijital oligopolistlerin ve yatırım fonlarının açgözlülüğünden kurtulmayı hedefliyordu. Kısacası, egemenlik, teamül gereği bu kavramla ilintilendirilen hukuki ve jeopolitik tartışmalardan ziyade, büyük hükümete geri dönüşün sonuçlarını anlamada merkezi olan koruma ve kontrol politikalarını akla getirir.

Koruma, insanları maske takma ve tecrit kıyafetleri gibi profesyonel koruyucu ekipman giymeye iten koronavirüs acil durumu sırasında yaygın biçimde seferber edilen bir zorunluluktur. Daha genel konuşmak gerekirse, çağdaş politikalar bazen "Hobbes'un geri dönüşü" olarak tarif edilen bir koruma politikası haline gelmiştir. Tabir, bu İngiliz siyaset felsefecisinin eseri *Leviathan*'da* devletin güvenlik ve koruma sağlayan olarak temel rolünün ünlü tasvirine dayanır.[12] Toplumumuzda kapitalist birbirine bağlılığın yarattığı tüm tehlikelere karşı koruma taleplerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Daha 1980'lerde Ulrich Beck'in öngördüğü "risk toplumu" önceden göz ardı edilen çevre risklerinin belirmesiyle vurgulanırken, biz artık "risklerin" varoluşsal tehditlere dönüştüğü ve sade-

* Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 2007, 6. Baskı. (ç.n.)

12. David Runciman, "Coronavirus Has Not Suspended Politics – It Has Revealed the Nature of Power", *Guardian*, 27 Mart 2020.

ce doğal çevreyi değil, toplumun varoluşunun temellerini de etkilediği bir dünyada yaşıyoruz.[13] Mevcut siyasi söylemin arkasındaki itici saik, gözünü para bürümüş bireyciliğin genişlemeci ve istek uyandıran anlayışı değil, daha ziyade çökmenin eşiğine gelmiş, iveğenlikle iç içe geçmiş bir dünyada bir nebze olsun istikrar bulamayan sosyal tabakanın toplumsal yeniden üretimi için elzem, yine de ekonomik belirsizlik yüzünden kırılgan olan hayatta kalma içgüdüsür. Ulusalcılar, suç ve hastalığın alameti gibi görülen ve ulusal cemaate demografik bir tehdit teşkil ederek yabancı kültürü yaydığı düşünülen göçmenlerden bizi koruma sözü verir. Buna karşın sol, vergi cennetlerine karşı önlemler talep ederek toplumsal korumayı, dijital ya da rantçı kapitalizmin tahribatlarına karşı yerel ekonomiyi savunmak için uluslararası ticaretin düzenlenmesini ve sosyal destek sistemlerini yeniden inşa etmek için başlıca kamu hizmetlerine yatırımı savunur. Bu günlerde daha ılımlı siyasetçiler bile toplumsal eşitsizliğin şişmesine dikkati çekmek ve iklim değişikliğinin, biyolojik çeşitliliğin çöküşünün ve geleceğin kaçınılmaz pandemisinin saldığı felaket senaryolarına hazırlanmak için devlet korumasını yeniden öne sürmenin önemini kabul etmeye meylediyor gibi görünüyor.

Kontrol, çağdaş siyasi söylemde sık sık ortaya çıkan bir başka terim. AB'yi terk etme kampanyası Brexit, sınırlarla ekonomi üzerinde "kontrolü yeniden ele almayı" vaat ediyordu, Trump ve muadilleri Le Pen ile Salvini de her şeyden önce Amerikalıları, Fransızları ve İtalyanları ön plana alma şiarını yineliyordu. Fakat "kontrol" devletin "dümen kapasitesini" – kitlesel işsizlik ve küresel ısınma ile başa çıkmak için makroekonomik endüstri ve planlama politikasını seferber edebilme becerisini– yeniden bina etme amacını ifade etmek üzere sol tarafından da benimsenmiştir. Kontrol, görünür çağdaş politik tartışmalarda açık açık büyük çekişme nesnesidir. Bazı insanlar için ekonomi, toplum ve çevre üzerinde daha çok

13. Ulrich Beck ve Mark Ritter, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Çev. Mark Ritter (Londra: Sage, 2013).

devlet kontrolünün olması, egemenliğin saptırılmasının politik cemaatleri herhangi özerlik hissinden mahrum bıraktığı, çığırından çıkmış bir dünya koşulunu aşmak için gereklidir. Fakat güçlü devlet kontrolünün geri dönüşü, maske takmaya karşı protestolarda, Covid-19 aşılamalarına muhalefette ve iş çevrelerinden tecrit edilmenin ithamla karşılanmasında gördüğümüz üzere, yüksek sayıda insan tarafından esefle karşılanmıştır.

Artan devlet koruması genelde hoş karşılanırken, beraberinde getirdiği artırılmış devlet kontrolü altındaki güçler sıklıkla esefle karşılanmıştır. Son olarak, kontrol politikaları aynı zamanda nihai demokrasi sorusunu, yani vatandaşların devlet üzerinde ne tip bir etkiye sahip oldukları sorusunu ortaya atar. Demokratik karar alma mekanizmasının teknokratlar ve iş insanları tarafından özelleştirildiği yıllardan sonra, günümüz kapitalist demokrasilerinin organik krizi politik cemaatlerin kendi kaderleri üzerinde bir nebze olsun yeniden kontrol sağlayabilmeleri, iktidarsızlık ve ümitsizlik algılarını yenmeleri yoluyla yeni demokratik kurumların kurulmasını icap ettiriyor.

Pandemi Sonrası Sol İçin Bir Strateji

Büyük Geri Tepme, en çok da alternatif yolların geleceğe doğru ayrıştığı bir çatallaşma, bir kavşak momenti olarak kavranır. İlerici sol ile aşırı sağın birbirlerinin –aynı zamanda neoliberalizmin çöküşüne karşı uyarlanabilir bir karşılık arayan daha ılımlı güçlere sahip neoliberal merkezin– kuyusunu kazdıkları bir aşırı kutuplaşma sahasıdır. Yeni devletçiliğin sağ versiyonu, otoriter yasa-ve-düzen politikalarını, dış ticarette "ulusal şampiyonları"[14] savunan merkantilist devlet müdahalesini ve Darwinci ekonomik bireyciliği bir araya getiren "mülkiyetçi korumacılık" diye tasvir edeceğim şeydir. Buna

14. "Ulusal şampiyonlar", hükümetlerin uluslararası rekabetten korumaya niyet ettiği verili bir endüstride sıklıkla uluslararası liderlik eden, güçlü şirketleri tasvir etmek için kullanılan bir tabirdir.

"toplumsal korumacılık" diye adlandırdığım solun cevabı, yeni devletçi momente toplumsal eşitlik ve özgürlükçü demokrasi ilkelerini yeniden talep etmek ve toplumu iklim değişikliğinin harap edici etkilerine hazırlamak için bir fırsat olarak yaklaşan, radikal biçimde farklı bir istikamete doğru gelişiyor.

Toplumsal korumacılık –egemenliğin, korumanın ve kontrolün ilerici bir açıklaması– mevcut sorunların ortasında ileriye doğru bir yol sunuyor. Bu vizyon, halkın politik karar alma süreçlerine müdahil olma arzusuna iştirak ederek felaket riski çağında insanların korkularını hafifletebilir. Korumacılık, krizin ve tasarrufun bu aşamasında bilhassa gerekli hale geldiği bir dizi korumacı işlevi kapsar. Bu işlevler, kemer sıkma ve özelleştirmeyle geçen yıllar tarafından harap edilmiş sağlığın ve refahın korunmasını, karbon salınımlarının tehdit ettiği çevrenin yeniden düzeltilmesini, yerel ekonomik ekosistemlerin dijital kapitalizmin "ekstraktivist"[15] eğilimlerine karşı savunusunu, tüm vatandaşların hastalıktan, ekonomik belirsizlikten, tecritten ve dışlanmadan korunmasını kapsayan bir yelpazedir. 1980'lerdeki yenilgisinden sonra solun mali genişleme ve yeniden dağıtmayla beraber, terk ettiği uluslaştırma, yol gösterici planlamalar, işçilerin şirket yönetişimlerine katılımları gibi sosyalist kavramlara yeni bir hayat verme fırsatının peşine düşme ihtiyacında olduğunu gösterir. İlericilerin toplumsal koruma ve yeniden üretimi güvence altına alan kilit destek yapılarını düzeltme ve pekiştirme ihtiyacı üzerine pandeminin öğrettiği derslerden öğrenme ihtiyacı var. Bilhassa sağlık hizmeti, teslimat ve kanalizasyon işçilerinin topluma yaptığı elzem katkı, ücretleri artırmaya ve maaş eşitsizliğini telafi etmeye yönelik bir politika gerektiriyor. Sendikalara ve-

15. "Ekstraktivizm", madencilik ve tarım işletmesinde doğal kaynakların ektraksiyonuyla (hammaddeyi çözelti yardımıyla ayrıştırmayla) yeni endüstrilerin, özelinde de, toplumsal etkileşimlerin ve kişisel verilerin değerinin ayrıştırılması etrafında dönen dijital şirketlerin birikme usulü arasındaki benzerliği tasvir etmede kullanılan bir terimdir. Bkz. Sandro Mezzadra ve Brett Neilson, "On the Multiple Frontiers of Extraction: Excavating Contemporary Capitalism", *Cultural Studies 31*, no. 2-3 (2017): 185-204.

rilecek daha fazla güç ve yabancı ihracattan ziyade yurtiçi talep etrafında örgütlenen ekonomik örgütlenmenin bir örüntüsü, solun ulusalcı sağa dönmüş seçmen kesitine, bilhassa taşradaki ve nüfusu azalmakta olan bölgelerdeki işçi ve alt-orta sınıf yığınına hitap etmesine izin verebilir.

Sosyalistlerin de, uluslararası rekabete maruz kalmaktan endişe duyan ve solun kilit seçmen desteği haline gelmiş kentli meslek erbabı ve kültürel orta sınıf tarafından desteklenen kültürel politikalara şüphe duyan bu seçmenlerle yeniden irtibata geçmek için neoliberal küreselleşme çağında benimsenen sönmeye yüz tutmuş kozmopolitliği sorgulamaya, yerel ve ulusal kimliklerin devamlılığıyla uzlaşmaya ihtiyacı var. İlerici güçlerin solun kendini hapsettiği kentli habitatlardan kopması gerekiyor. Bu, taşra bölgelerine yapılacak örgütlü bir yatırımı ve imalat gündeminde çok önemli bir yer tutan, metropol merkezlerinin dışında yaşayan düşük vasıflı işçilerin hayat memat meselelerini öncelik haline getirme çabasını gerektirecektir. Sağın işçilere cemaatçi yaklaşımı ile kapitalist çıkarları savunması arasındaki çelişkiyi eleştiren ve mavi yakalı işçilerin kaygılarını dindiren ekonomik ilerleme projelerini artıran solun ulusalcı sağın toplumsal blokunu bir nebze olsun altüst etme ihtimali var.

"Koruyan bir sosyalizm" vaadi, solun "muhafazakâr sosyalizm" adına –sol hareketten dönerek tam teşekküllü ulusalcı olan kişilerin önerdiği kestirme yol– kültürel müsamaha ve toplumsal içermecilik değerlerinden vazgeçmeyi içermez. Tam tersine, farklı farklı arka planlardan gelen seçmenleri ortak bir hedef etrafında, ortak düşmana karşı olan doktrinleri bir araya getirerek ekonomi ile ilgili çelişkileri kültürel çelişkilere nazaran ön plana almak anlamına gelir: sosyalist hareketlerin güçlü oldukları anda geleneksel olarak icra ettikleri birleştirici, bağnaz olmayan bir misyonu. Dahası, çağdaş siyasette, "demokratik vatanseverlik" kavramı diye geliştirdiğim şeye bağlı olarak, coğrafi konumun ve ulusal kimliğin gücünü tanımak, solun geleneksel enternasyonalizm ile evrenselcilik taahhüdünü bir

kenara bırakmak anlamına gelmiyor. Daha ziyade, herhangi gerçek bir evrenselciliğe ancak kişilerin kimliklerinin kendine özgülüğünü kabul ederek ve yerlerinden edilmeye maruz bırakılma korkularına iştirak ederek ulaşılabileceğini kabullenmeyi yansıtır. Sol, ancak bu ince hat üzerinde yürüyerek –halk egemenliği, toplumsal koruma ve demokratik kontrol için mücadele ederken işçiler arasındaki seçmen desteğini genişletmek için elzem sosyoekonomik meselelere edilecek dikkate yeniden odaklanarak– Büyük Geri Tepme içerisinden kendini paslanmadan koruyacak şekilde doğmayı ümit edebilir ve sadece geriye ve içeriye doğru değil, aynı zamanda ileriye bakmaya başlayabilir.

Birinci Bölüm, neoliberalizmin gerileyişi, popülizmin ona meydan okuması ve pandemi sonrası devletçiliğin yükselişinin işaret ettiği Büyük Geri Tepme'nin ideolojik ortamını tartışıyor. 2010'ların popülist dalgasını ve beraberinde getirdiği teorik ve pratik ikilemlerden bazılarını tartışarak başlıyor. Çağdaş siyasi çatışmaları tanımlayan muhtelif aktörleri betimleyerek kitaba devam ediyor: Trump, Salvini ve Bolsonaro'nun ulusalcı sağı; Sanders, Corbyn ve Podemos'un sosyalist solu; bir de liberal merkezciliğin neoliberal karşıtı taarruza karşı serbest piyasaları ve kapitalist buluşçuluğu savunmaya çalışma biçimini. Bölüm, yeni devletçi ideolojinin kalbinde yatan egemenlik-koruma-kontrol üçgenini sunarak sonlanıyor.

İkinci Bölüm, küreselleşme krizini ve onun devletçiliğe dönüşüne neden olma biçimini ele alıyor. Küreselleşmenin dışarıya doğru bir itişle ilintilendirilmesinin tam bir tanımlamasını yapıyor. Bu itme hareketi, outsourcing, offshoring ve ihracat pratiklerini destekleyen açıklığa ve dışsallaştırmaya yapılan bir vurgudur. Bunun sonucu, yerinden etmeye, ekonominin ve siyasi gücün coğrafi konumdan ayrışmasına ve küresel şehirlerle yoksullaşan periferilerin arasındaki uçurumun açılmasına doğru bir trend olmuştur. Kapitalist küreselleşmenin dışa doğru hareketini takiben, artık (dijital ve finansal karşılıklı bağlılığının ürettiği riske açıklık ve agorafobi algısına dikkati çek-

mekle ilgilenen) içe doğru yeniden içselleştirme momentinin yerleştiğini görüyoruz.

Üçüncü Bölüm, çağdaş yeni devletçiliğin merkezi kavramı olan egemenlik sorunsalını inceliyor. Egemenlik, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış düzenden daha farklı bir küresel düzeni öngören neoliberal teorisyenlerin ayrıcalıklı saldırı hedefi haline geldiğinden, egemenliği çevreleyen bu çekişmenin yeniden ortaya çıkmasının baskı altında tutulanların geri dönüşü anlamına geldiğini vurguluyor. Friedrich Hayek ile Ludwig von Mises gibi yeni klasik iktisatçılar, kapitalizm ve özel girişim altında birleşmiş bir dünyada engellenmemiş sermaye ve emtia akışını kolaylaştırıldığı, egemenliğin ve toprağa dayanan iktidarın tüm formlarının ortadan kaldırılacağı bir dünya tahayyül etmişti. Ulusal cemaatlerin kabilevari dayanışması olarak gördükleri şeye karşı açıklığı vaaz ettiler. Ancak neoliberal proje fırsat ve seçimin genişlemesine ön ayak olmaktan ziyade, aşırı eşitsizlik ve güvensizlikle sonuçlandı. Egemenliğe yapılan çağrılar, bu durumu devlet erkine yeni bir hayat başlangıcı vererek yeniden dengelemeye çalışır. Bu bağlamda devlet erki, insanlar ile küresel kapitalizmin salıverdiği ekonomik ve jeopolitik kaos arasında tek karşı denge sağlayan mekanizma olarak görülür.

Dördüncü Bölüm, yeni devletçi siyasi söylemde merkezi ilgiyi kendine çeken koruma hakkındaki kaygı yelpazesini ele alıyor: salgının bulaşmasına karşı alınan önlemlerden, ticari korumacılık ve yeni toplumsal refah formları için muhtelif taleplerde bulunmaya ve yasa ile düzen için giderek artan kaygıya kadar. Koruma, siyaset felsefesinin Platon, Machiavelli ve Hobbes ile açığa kavuşturduğu üzere, devlet yönetiminin çekirdeğinde bulunan bir terimdir. Buna göre, siyasetin birincil işlevi, politik bir cemaati hem dış hem iç tehditlere karşı koruyarak, onun hayatta kalmasını ve yeniden üretimini güvence altına almaktır. Günümüzde, korumayla ilgili meselelere yeniden dikkat çekilmesi, neoliberalizmin altın çağına göre toplumsal öncelikte bir değişiklik olduğunu yansıtır. Artık ki-

şinin kendi hayatını ve iş koşullarını koruması, ekonomi ile ilgili fırsatların daraldığı bir dünyada sosyal hareketliliği yukarı doğru itmekten daha büyük zaruret gösteren bir mesele. Rakip ideolojiler, koruma terimine farklı farklı anlamlar yükler. Sağ, mülkü ve ulus cemaatin kimliğini korumaya odaklanır. Sol ise bunun yerine işçilerin haklarını korumaya, vatandaşların sağlığına ve toplumsal ihtiyaçlarına yanıt vermeye, son olarak da çevreyi korumaya odaklanır.

Beşinci Bölüm, devlet egemenliği kavramının kilit sonuçlarından biri olan kontrol sorusunu araştırıyor. Kontrol kavramı, ortaçağda devlet yönetiminin gelişiminden kaynaklanır ve yönetimin somut biçimde nüfus ve toprak üzerindeki otoritesini öne sürdüğü araçları ifade eder. Kontrolün dili, hem siyaset hem de ekonomi ile ilgili alanlarda, kitle testleri, denetlenme korkusu, demokratik hesap verebilirlik ve devletin ekonomiyi kontrol etme becerisini artırmasına yönelik giderek artan talep ile çeşitli biçimlerde ilgilenen tartışmalar içerisinde yaygın biçimde benimsenmeye başlamıştır. Kontrol, popülist sağda Trump ile diğerleri için temel olarak sınır kontrolü ve mülk edinmiş sınıfların iktidar üzerinde yeniden hak iddia etme biçimine bürünür. Diğer yandan sol, devletin firma ve bankaların, genelinde de demokratik karar alma aracı olarak planlamanın iyileştirilmesi yoluyla sermaye ve buluşçuluk akışını kontrol eden oligarşik sınıfın büyümesine engel olma becerisini yeniden tesis etmesine odaklanır.

Altıncı Bölüm, Büyük Geri Tepme'nin sınıf çatışmalarını ve sınıf ittifaklarını inceliyor. Sınıfın önemli olmadığını iddia eden günümüz sorunlu anlayışının ötesine geçmenin zorunlu olduğunu öne sürüyor. Tam tersine, çağdaş siyasi çatışmada söz konusu olan çıkarları anlamak için orta ve üst sınıfların büyük kesimleri üzerindeki etkisini koruyan neoliberal merkezin ve rekabet halindeki sosyalist sol ile ulusalcı sağın yeni toplumsal blokları inşa etme biçimlerine dikkat etmemiz gerekiyor. Sağ ittifak, yönetici sınıfı, taşralı orta sınıf ve çok fazla sayıda mavi yakalı işçiyi bir araya getiriyor. Sol ise buna karşın

sosyal hizmet işçileriyle mahut sosyokültürel meslek erbaplarından müteşekkil kentli orta sınıfı –her ikisi de büyük ölçüde şehirlerde yoğunlaşmıştır– birleştirmeye çalışıyor. Sosyalistlerin stratejik hedefi sağın sosyal blokları içerisindeki sınıf çelişkilerini yıkarak mavi yakalı işçi sınıfını ulusalcı popülistlerin pençesinden çekip çıkarmak olmalı.

Yedinci Bölüm, farklı farklı siyasi güçlerin hedef aldığı düşmanlar sorusuna dönüyor. Günümüz sosyal bloklarının toplumsal çeşitlilikleriyle sol ile sağ tarafından seferber edilmiş koalisyonlardaki ayrışan menfaatlerin mevcudiyeti söz konusu olduğunda, düşmanın inşası günümüz konjonktüründe bilhassa önemli. Ulusalcı sağın seçtiği düşmanlar, devlet yönetimi altındaki halk kitlesinin bütünlüğünü ve hayatta kalmasını tehdit eden yabancı bir öğe gibi sunulmuş göçmenlerdir. Sosyalist sol için ise esas suçlular, ekonomideki güçleri aynı zamanda kendilerine de facto politik güç sunan, kitlesel yoksulluktan sorumlu failler olarak görülen üst düzey zenginlerdir. Popülist momentte beliren diğer düşmanlar, sıradan insanlarınkinden uzakta kalan çıkarların peşinde olmakla suçlanan kültürel elitleri ve siyasi sınıfı kapsar. Bölüm, göçmen karşıtı retoriğin neden bugüne kadar zengin ve güçlüye saldırmaktan daha etkin olduğunu sorgulayarak sonlanıyor.

Sekizinci Bölüm, Büyük Geri Tepme'nin tanımlayıcı bir trendini, vatandaşları devlet korumasını ve kontrolünü istemeye teşvik eden felaket krizinin yaydığı siyasi ve ekonomik kaosun algısı olarak yeni devletçi müdahaleciliği tartışıyor. Bunu yaparken ortodoks neoliberalizmden kopan ve devleti bir kez daha toplumun ilerlemesi için genel iradeyi yönlendirmede temel araç olarak gören ekonomik devletçi bir tahayyülün doğduğunu gösteriyor. Diğer yandan da, ticaret politikalarından vergilendirmeye, stratejik şirketlerin ulusallaştırılmasından toplumsal refahın sağlanmasına ekonomik müdahaleciliğinin çeşitli sahaları inceleniyor. Sağ, devletin rolünün temelde yerli özel mülkiyetin korunması olduğu bir gündem izlerken, solun korumacılığı toplumsal korumanın çeşitli formlarını kapsıyor:

refahın temininden, endüstri politikasına, ticaret korumacılığının yumuşak formlarına, son olarak da ekolojik geçişi hızlandıracak ve demokratik katılımı genişletecek politikalara.

Dokuzuncu Bölüm, küreselleşmenin yükselişi ve düşüşüyle ilgili ulusal meseleye odaklanıyor. Birçok neoliberal teorisyenin öngörülerini yıkan ulusal kimlik birçok vatandaş için önemli bir rol oynamaya devam ediyor. Hatta bu, küresel kozmopolitlik vaadinin miadını doldurmasıyla daha açık ve seçik hale geliyor. Sol, sağın ulusalcılığına karşı gelebilmek için demokratik vatanseverlik diye tasvir ettiğim şeyi benimsemeli: özgün evrenselci politikalara doğru bir başlangıç noktası olarak, her birimizin bir üyesi olduğu demokratik cemaatlere aidiyetin ve sadakatin yeniden talep edilmesini. Sol, ancak siyasi taahhütlerin yeniden konumlandırılması ve kentli olmayan, periferi alanlarındaki insanlara hitap edecek bir "taşra sosyalizminin" inşası yoluyla, kentli orta sınıfların ve devlet memurlarının ötesine geçerek cazibe sahasını genişletebilir.

Sonuç, kitabın argümanını özetleyerek ve pandemi sonrası bir sosyalist strateji için bazı tavsiyeleri ileriye götürerek kitaptaki çeşitli temaları bir araya getiriyor. Kitap, koronavirüs krizinin popülist sağda bazı temel zayıflıkları –bilimi alçakça küçük düşürmesi, sağlık hizmetlerinin sorumsuzluk yüzünden idare edilememesi, işletme menfaatlerinin vatandaşların refahından daha öncelikli ele alınması– açığa çıkardığını iddia ediyor. Bu, solda bir atılım için büyük bir stratejik fırsat sunuyor. Ancak sosyalistlerin bu fırsatı ele geçirmesi için her iki taraf için de öldürücü olan kavgaları ve kültür savaşları saplantısını geride bırakıp, onun yerine devlet korumasının ve kontrolün demokratik katılım ile kişisel haysiyetin güvencesi tarafından pekiştirilen neoliberalizm sonrası bir toplum vizyonu geliştirmeye odaklanması gerekiyor. Diğer bir deyişle, toplum kapitalist yerinden etmeye karşı güvenlik ile kendi kolektif kaderi üzerinde kontrol talep ettiği için solun "koruyan bir sosyalizm"in peşine düşmeye ihtiyacı var.

1
Neoliberalizm Sonrası Ufuk

Büyük Geri Tepme içerisinde doğmakta olan yeni politikayı anlamak için ideoloji sorununa geri dönmemiz gerekiyor: Karl Marx'ın yanlış bilinci formundaki ideoloji değil, bilakis Antonio Gramsci'nin algıladığı şekliyle. Yani çeşitli politik görüşlere can veren ve herhangi verili bir zamanda mevcut sağduyuyla derinlemesine iç içe geçmiş bir dünya görüşüne.[1] İdeoloji meselesi, yıllar boyunca siyasi radarın altında kalmıştır: Bize politikaya artık 19. ve 20. yüzyıllarda söz konusu olduğu gibi liberalizm, sosyalizm ve faşizmin doğduğu büyük anlatı-

1. Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, yay. haz. ve Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 326-30.

ların kılavuzluk etmediği, bunun yerine gerçekçilik, pragmatizm ve sağduyu politikalarının ilham verdiği ideoloji sonrası bir çağda yaşadığımız söylenmiştir. Ancak ideoloji sonrası çağ izlenimi yanlıştı. İdeolojik çatışmaların çözülmüş gibi görünmesinin nedeni, ideolojinin sonunun gelmesi değil, tek ideolojinin –neoliberalizmin– diğer hepsine karşı muzaffer olmasıydı. Zaferi ve akabinde kamunun sömürgeleştirilmesi bizatihi ideolojinin ortadan kalktığına dair yanlış bir izlenim uyandırmıştı.

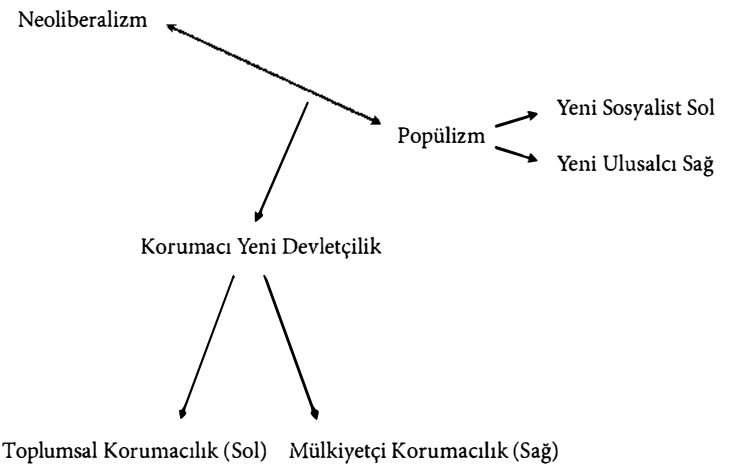
Neoliberalizm, Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana dünyada egemen olan siyasi ve ekonomik doktrini kapsayan bir şemsiye terimdir. Friedrich Hayek, Ludwig von Mises ve Milton Friedman gibi muhafazakâr düşünürlerin fikirleri ve öğretileri tarafından şekillendirildikten sonra, Margaret Thatcher Birleşik Krallık'ta, bir sonraki sene de Birleşik Devletler'de Ronald Reagan iktidara geldiğinde siyaset sahnesinde hüküm sürmeye başladı. "Neo" ön ekinin gösterdiği üzere, 1929 çöküşü ve onu takip eden Büyük Bunalım'ın ardından öncesinde büyük ölçüde itibardan düşmüş olan *laissez faire* ekonomisinin 19. yüzyıl anlayışının yeniden canlanmasını içeriyordu. Bir yandan hem sol hem sağ herkesin temel yaşama standartlarını güvence altına almak ve ekonomiyi toplumsal açıdan arzulanacak amaçlara yönlendirmek için hükümet müdahalesi ihtiyacı ve refah devleti konusunda anlaşırken, neoliberalizmin getirdiği yenilik ise, savaş sonrası dönemin Keynesçi konsensüs ile bağını koparmasında yatıyordu. Neoliberal liberalleştirme, özelleştirme, serbest ticaret ve küreselleşme politikaları, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile 2008 finansal çöküşü arasında başat olan mahut "Washington konsensüsü"nün hâkimiyeti altında tüm dünyada yaygın bir biçimde benimsendi. Neoliberalizm, siyasi bölünme boyunca liderleri ve siyasi partileri etkisi altına alan hâkim bir ideoloji statüsünü edindi. 1990'larda Bill Clinton, Tony Blair, Romano Prodi ve Gerhard Schröder, hepsi, Thatcher'ın piyasa muhafazakârlığı ile sosyal demokrasi arasında Üçüncü Yol olarak bilinmeye

başlayan serbest pazarlar ve mülkiyet hakları taahüdünü paylaşmaya başladı. Neoliberalizmin kanıksanmış bilgeliği piyasanın refah sunmada devletten daha etkin olduğunu ve hükümetin fırsat, girişimcilik, esneklik ve açıklığı desteklemesi gerektiğini iddia ediyordu.

Çağdaş siyasi ufku bu neoliberal konsensüsün çöküşü tanımlıyor. 2008-11 Büyük Küresel Ekonomik Krizi'ni takip eden uzayan duraklama ve şimdi de koronayla gelen çöküş, bunların hepsi, neoliberal projenin öncüllerini ve onun gerçekliği açıklama kapasitesini derinlemesine allak bullak etti. Her ne kadar stagflasyonun –duraklama ile enflasyonun çakışması– doğuşu 1970'lerde Keynesçi yaklaşımlar için çözümü olmayan bir sorun teşkil etse de, monetarizme ve öbür sermaye canlısı politikalara yol açsa da, mevcut ekonomik durum neoliberal çerçeve içerisinde çözülmesi imkânsız paradokslar sunuyor. Faiz oranları tarihsel asgari seviyesinde kalırken, serbest rekabetin neoliberal taktik tahtası, yoğun likidite akışlarının ve nicel genişleme programlarının şimdiye dek dindiremediği güçlü deflasyon baskılarının işaret ettiği bir ekonomi ile birlikte, mevcut ikilemlere etkin çözümler sunuyormuş gibi görünmüyor. Bazı yazarlar, bu alacakaranlık evresini "otoriter neoliberalizm" ya da "cezalandırıcı neoliberalizm" gibi kavramlarla ifade ederken neoliberalizmi kısmi bir yeniden uyarlama olarak yorumlamaya çalıştıysa da, benim argümanıma göre, neoliberal ufuk etrafımızda çöküyor ve onun yerini alacak ideolojik koordinatların yeni bir kümesi için yol açıyor, biz de böylece artık "neoliberalizm sonrası" evreye girmiş bulunuyoruz.[2]

2. Bu iki perspektifi göz önünde bulundurmak için sırasıyla şu makalelere bakın: Ian Bruff, "The Rise of Authoritarian Neoliberalism", *Rethinking Marxism* 26, no. 1 (2014): 113-29 ve Will Davies, "The New Neoliberalism", *New Left Review* 101 (2016).

Şekil 1.1 Neoliberal tez, popülist antitez, yeni devletçi sentez

Çağdaş ideolojik ufuğun neoliberalizm ile popülizm arasındaki çarpışma ile tanımlanması ve bu çıkmazı aşmaya çabalayan müdahaleci yeni devletçiliğin yükselişi.

Neoliberal konsensüsün krizi çok zamandır en vahim haliyle popülist hareketin yükselişinde açığa çıktı. Popülizm, Occupy Wall Street'ten Gilet Jaunes'a,* yeni radikal sağ hareketlerden, Jeremy Corbyn'in liderliğindeki İşçi Partisi'ni ve Bernie Sanders ile Alexandria Ocasio-Cortez'in etkisi altındaki milenyum sosyalizmini içeren sosyalist solun yeniden yükselmesine değin, çağdaş politikanın tanımlayıcı trendi olarak görüldü. Bu muhtelif fenomenler, ideolojik farklılıklarına rağmen neoliberalizmi ortak düşmanları olarak gördü ve onlara "popülist" lakabını takan elitlere karşı sıradan insanlara hitap ettiler. Bu bölümde savunacağım üzere, mahut popülist hareket momenti sosyalistleri lekelemeye çalışan piyasa taraftarı merkezcilerin iddia ettiği gibi sol ile sağ arasında ideolojik bir

* 2018'de patlak veren ve kısa sürede Fransa'nın dışına da taşan sarı yelekliler hareketi. Emmanuel Macron'un 1 Ocak'tan itibaren "Çevre Vergisi" adı altında uygulamaya koyduğu vergiler hareketi tetiklemiştir. (ç.n.)

yakınlaşma evresi olmamıştır. Tam tersine, yeni bir ulusalcı sağ ile yeni bir sosyalist sol arasında şiddetli bir politik kutuplaşma evresi olmuştur. Her ikisi de neoliberal merkezden farklı farklı istikametlere doğru ilerlemiştir.

Popülizm, mevcut politik yeniden gruplaşmanın doğuşunu anlamada zaruri bir rol teşkil eder. Fakat neoliberalizm sonrası politikanın ruhunu kavramak, popülizmi neoliberal elitizmin bir karşıtı olarak analiz etmenin önüne geçemez. İçeriğe, mevcut krizden doğan kapsamlı politik vizyonlara odaklanmayı gerektirir. Bilhassa neoliberalizm ile popülizm arasındaki çatışmadan doğan yeni devletçiliği araştırmayı kapsar. Bu yeni devletçilikte, yani devlet müdahalesi fikrinin nekahetinde, yeni bir neoliberalizm sonrası siyasi düzenin kilit öğelerini bulabiliriz. Açıkça görüleceği üzere, konsensüs için verilen yeni kavga, ekonominin, toplumsal korumanın ve demokratik kontrolün üzerindeki ulusal egemenlik kavramları etrafında dönder. Bu korumacı devletçilik, tek bir siyasi kamp tarafından savunulan partizan bir ideoloji değildir, daha ziyade ideoloji ötesi bir ufka benzer. Her nasıl neoliberalizm altın çağında tüm politik uzamı dolduruyorsa, o da uzamı öyle doldurur.

Çağdaş ideolojik sağduyu artık sadece neoliberal değildir, giderek daha çok yeni devletçi olmaya başlamıştır. Batı siyasi ortamını egemenliği altına alan temel siyasi eğilimlerin hepsinin çağdaş yeni devletçilikteki temel kaygılara hitap etmesi gerekir: küresel ekonominin aşırılıklarından korunmaya, uluslararası piyasadan korunmaya, baskılanmış bölgelerin ekonomisinin ilerlemesine, tüm hükümet seviyeleri üzerindeki demokratik kontrole, sağlık güvenliğiyle sosyal güvenliğe, ayrıca piyasaya bırakılamayacak temel metaların teminine. Yani yeni devletçiliğin sunduğu yeni çerçeve, neoliberalizmin hitap etme konusunda donanımsız gibi göründüğü birçok acil meseleye bir cevap sağlıyormuş gibi görünüyor. Fakat yeni devletçilik, yeni neoliberalizm sonrası konsensüsü muştularken, aynı zamanda devletin ve onun doğmakta olan işlevinin birbirinden çok farklı vizyonlarının içinde olduğu bir savaş alanına ve yeni yakıcı etik ve siyasi ikilemlerin ön plana çıktığı bir mekâna dönüşüyor.

Popülist 2010'lar

Popülizmin muhtelif ve birbirleriyle çelişen formları içerisindeki yükselişi neoliberalizmin sönmeye yüz tutmuş ideolojik hegemonyasının en önemli politik tezahürü olmuştur. Daha önce sunduğumuz üzere, 2008 finansal çöküşünden bu yana çeşitli biçimlerde popülist olarak tanımlanmış her türden siyasi hareketin yükselişine şahit olduk. Chantal Mouffe ve Cas Mudde gibi teorisyenlere göre 2010'lar popülizmin her zamankinden daha güçlü ve daha önemli olduğu "popülist moment" ya da "popülist Zeitgeist" idi.[3] Akademisyenler, terimin kesin anlamı üzerine münakaşa etmiştir, bazıları onu zayıf da olsa bir ideoloji olarak,[4] diğerleri ise onu "söylemsel bir mantık"[5] ya da bir stil veya retorik meselesi[6] olarak görmüştür. Bazıları popülizmi sadece ulusalcı sağa atfetmiştir, diğerleri ise onu genelleştirilmiş bir siyasi eğilim olarak görmüştür. Bu bilim alanı, popülist hareketlerin bu fenomenlerin yapısal ve sınıfsal dayanaklarını araştırmak yerine, halk ile elit arasındaki retorik karşıtlığa dayanmak gibi asgari ortak karakteristiklerini tespit ettiğinden, şekilci bir yaklaşımı paylaşmaya meyilli olmuştur.[7]

Medya popülizmden bahsederken, genelde Birleşik Devletler'de Donald Trump, İtalya'da Matteo Salvini, Brezilya'da Jair Bolsonaro, Macaristan'da Viktor Orbán gibilerinin ve diğer birçok ülkedeki siyasi müttefiklerinin temsil ettiği popülist sağa isnat ediyor. Göçmenleri, yabancıları ve her türden azınlıkları hedef alan şovenist argümanlara ve ksenofobik retoriğe başvuran bu yepyeni sağ cenah politika 2010'ların ikinci yarısında çarpıcı bir başarı yakaladı. 2016 Brexit referandumundaki Av-

3. Cas Mudde, "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition* 39: 4 (2004), s. 542-63; Chantal Mouffe, *For a Left Populism* (Londra: Verso, 2019).
4. Ben Stanley, "The Thin Ideology of Populism", *Journal of Political Ideologies* 13: 1 (2008), 95-110.
5. Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (Londra: Verso, 2005).
6. Michael Kazin, *The Populist Persuasion: An American History* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2017).
7. Yannis Stavrakakis, "Antinomies of Formalism: Laclau's Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece", *Journal of Political Ideologies* 9: 3 (2004), 253-67.

rupa Birliği'ni Terk Et kampanyasının zaferi, akabinde Boris Johnson'ın iktidara gelişi, Donald Trump'ın Kasım 2016'da 45. Birleşik Devletler başkanı olarak seçilmesi, 2018 Mart'ındaki genel seçimlerin ertesinde İtalya'da Salvini'nin popülerliğinin artması, Jair Bolsonaro'nun Kasım 2018'de Brezilya başkanlık seçimlerini kazanması... Bunların hepsi son on yılın kilit popülist momentleriydi. Hintli denemeci Pankaj Mishra'nın sözlerinden alıntılamak gerekirse, "bir öfke çağında" yaşadığımız izlenimine kapılmamızı sağladılar. Bu öfke çağı, halkın huzursuzluğunu kendi iktidarlarını destekleyen, en pespaye taktiklerinin hepsini –sahte haberleri dolaşıma sokmak, azınlıkları günah keçisine dönüştürmek, toplumsal kaygıların her çeşidini tırmandırmak gibi– kullanmaya hazır sağ cenah demagoglarının ekmeğine epey kolayca yağ sürüyordu.[8]

Fakat popülizm sadece ulusalcı sağ ile ilintilendirilecek bir fenomen değildir. Mesela İtalya'daki 2018 seçimleri Kuzey Ligi ile Salvini'yi kısa süreliğine hükümette tutsa da, İtalya parlamentosundaki en çok sayıda koltuğa popülist ama merkeziyetçi Beş Yıldız Hareketi sahip olmuştu. Hatta Beş Yıldız Hareketi, eski Avrupa Merkez Bankası Başkanı Mario Draghi'nin yönettiği teknokratik bir hükümetle yer değiştirene kadar hâlâ aralarında kendi kendisini "halkın avukatı" olarak nitelendiren, pandemi esnasında ülkeyi İtalyan Demokratik Parti yönetimindeki bir merkez-sol koalisyonu ile idare eden Guiseppe Conte'nin elinde bulunan başbakanlık makamının da bulunduğu birçok hükümet makamını kontrol ediyordu. Dahası, popülizm yakın yıllarda birçok sol cenah kampanya ve sol siyasi partilerle ilintilendirilmeye başladı, sıklıkla da "sol popülizmin" tezahürleri diye tarif edildi. Popülizmin solcu versiyonunun, hiç olmazsa, ulusalcı popülist ikizinden daha uzun bir tarihe sahip olduğu iddia edebilir. Popülizm Arjantin'de ve diğer ülkelerde 20. yüzyılın ortasından bu yana yerleşikleşmiştir. Bugün popülizm Latin Amerika'da insanların çoğu için

8. Pankaj Mishra, *Age of Anger: A History of the Present* (Londra: Macmillan, 2017).

2000'lerin popülist solu Hugo Chavez ile Luiz Iñácio Lula da Silva gibi figürler anlamına geliyor. Benzer şekilde, popülizmin Birleşik Devletler'de geç 19. yüzyıldan beri servet sahibi elitlere ve soyguncu baronlara karşı çiftlik işçileri ile endüstri işçilerini bir araya getiren ve on yıllık bir dönem boyunca Demokrat Parti'ye bir alternatif teşkil eden proto-sosyalist Halkın Partisi'nde cisimleşmiş ilerici bir geleneği var.

Yakın yıllarda bu ilerici popülizm geleneğine dayanmak için Trumpçı sağa mantıklı bir cevap geliştirmede bir araç olarak "sol bir popülizm" ihtiyacı hakkında bolca tartışma yürütülmüştür. Chantal Mouffe, "Popülist hareketi sadece demokrasiye bir tehdit olarak görmek yerine, onun aynı zamanda radikalleşme fırsatı sunduğunu fark etmek elzemdir"[9] diye iddia etmiştir. Benzer şekilde, Grace Blakeley Birleşik Krallık'ta solun "zenginliğin ve iktidarın çok az sayıda bir elitin ellerinde toplandığını gören, işçilerin durumunun sömürücü ve ekstraktivist bir kapitalist model tarafından kötüye gittiğini gösteren popülist bir açıklama getirmesi gerektiğini" yazmıştır.[10] Birleşik Devletler'de solcu gazeteci ve denemeci Thomas Frank gibi figürler, Demokrat Parti'nin popülizmi kucaklamayı zorunlu kılıp reddetmek yerine, kentli meslek erbaplarından müteşekkil seçmenlere odaklanarak işçilere ihanet ettiği için tabanını kaybettiğini iddia etmiştir.[11] Benzer şekilde, Harvardlı iktisatçı Dani Rodrik sağa atfettiği kültürel popülizmi solla ilintilendirdiği ekonomik bir popülizmle karşılaştırmıştır.[12]

Podemos, La France Insoumise, Syriza ve Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi gibi hareketler, bunların hepsi, solun geleneksel yeniden dağıtmacı saiklerini tekrar canlandırmak için bir amaç sağlayacak popülist söylemin benimsenmesiyle be-

9. Mouffe, *For a Left Populism*.
10. Grace Blakeley, *Stolen: How to Save the World from Financialisation* (Londra: Repeater, 2019).
11. Thomas Frank, *Listen, Liberal: Or, What Ever Happened to the Party of the People?* (Londra: Macmillan, 2016).
12. Dani Rodrik, "Populism and the Economics of Globalization", *Journal of International Business Policy* 1: 1-2 (2018).

raber bu popülist momentin ilerici tecessümleri olarak görülmüştür.[13] Toplumsal hareketler, 2010'dan bu yana Occupy Wall Street'ten Fransa'daki Gilets Jaunes'a kadar katılımcılarının sayısını iki katına çıkarıp eşitlikçi popülizmi kapsamıştır. Fransız protestocular, yol işçilerinin koruyucu kıyafetlerini giyerek vurgulu biçimde Macron'un "le président des riches"in ("zenginlerin başkanı") iktidardan düşürülmesini ve iktidarın halka geri verilmesini talep etmiştir. Yani çağdaş politikaya damgasını vuran, sadece neoliberalizm ile popülizm arasındaki çatışma değil, aynı zamanda popülizmin iki radikal alternatifi arasındaki rekabettir. Trump'ın eski stratejisti Steve Bannon, siyasi kavganın Trump'ın temsil ettiği ulusalcı popülizm ve onun Avrupalı müttefikleri ile Jeremy Corbyn ve Bernie Sanders'la eşleştirdiği sosyalist popülizm arasında olduğunu söylerken o kadar da yanılmıyordu.[14]

Solun "popülistleşmesi" gerekip gerekmediği sorusu 2010'larda ilericiler arasındaki tartışmanın çoğunu meşgul ediyordu. Solda birçokları, bunun sağın ulusalcılığına ve ksenofobisine meyletmeye yol açacağında ısrar ederek, bu tip bir hamleye karşı direnç gösterdi. Bu şüphe, Tony Blair'in himayesi altındaki Yascha Mounk tarafından atılan tiratlarda yankı buldu. Mounk, politik uçların el sıkıştığı geleneksel bir neoliberal bir mecazı tekrarlıyordu ve bunların hepsi siyasi merkezin önemini yeniden öne sürmek içindi. Fakat bu tartışmalar temel bir yanlış anlaşılmayı ele veriyordu.

Popülist sol ile popülist sağa yapılan göndermeler, bunların ideolojik olarak bir nevi çapraz geçişli popülizmde birbirlerine yaklaştıkları anlamına gelmiyordu. Neoliberal merkezden oldukça uzaklaşan yeni "gerçek bir sol" ile "gerçek bir sağ"dan müteşekkil güçlü politik kutuplaşma, hiç değilse popülist hare-

13. Yannis Stavrakakis ve Giorgos Katsambekis, "Left-Wing Populism in the European Periphery: The Case of SYRIZA", *Journal of Political Ideologies* 19: 2 (2014).

14. Bannon, bu konuşmayı Toronto Kasım 2018'de Atlantic'in kıdemli yazarı David Frum ile Munk Tartışmaları esnasında yapmıştı. Munk Debate: The Rise of Populism, youtube.com'da bulunabilir.

kete damgasını vurmuştur. Popülist moment fikrinin açıklayıcı gücü, her şeyden önce siyasi spektrumun karşıt uçlarında gelişmekte olan benzer stratejilere ve retoriğe duyulan ihtiyacı beraberinde getiren yapısal koşulların müşterekliğini kapsamasında yatıyordu. Neoliberal küreselleşmenin ganimetlerini biriktirmiş ekonomik oligarşi ile kendi koşullarının duraksadığını ve çöküşe geçtiğini gören cesim insan yığını arasındaki uçurumu yansıtıyordu. Bu fakirleşmiş işçi sınıfından ve sıkıştırılmış orta sınıftan popülist momentte yeni destek temellerini kendine çekmeye çalışırken doğmakta olan işte bu yeni sağ ile bu yeni soldu. Yeni siyasi aktörlerin seferberliğini yaptığı popülist söylem bir üstü örtük sınıfa ya da "pleb"e atfı içeriyordu. Bu, seçim konsensüsü için verilen kavgadaki ağırlık merkezinin seçmen kitlesinin nihai eğilimi olan şevkli orta sınıf seçmenin sosyoekonomik temeline kaymış olduğunu gösteriyordu.

Bazı yakın zamanlı olaylar, bu popülist momentin sönmeye yüz tutabileceğine, yerini popülizm sonrası bir safhanın alabileceğine işaret ediyor gibi görünüyor. Koronavirüs salgını mahut popülist sağın bir parçası olan birçok lideri ve grubu olumsuz etkiledi. Donald Trump'ın da, Boris Johnson'ın da kamuoyu güveni pandeminin kötü yönetildiği algısı ve sağın sıklıkla körüklediği bilim karşıtı liberalciliğin sorumsuzluğu yüzünden düşüşe geçti. Dahası, Trump'ın Capitol Hill isyanlarından sonra Beyaz Saray'dan utanç verici biçimde çıkışı kısa vadede sağ cenah popülistlerin ilgisini köstekleyebilir. Aynı zamanda birçok merkeziyetçi ve sol popülist siyaset çabaları ya yenilgiye uğramış ya da merkez-sol ittifakına gitmiştir: mesela Beş Yıldız Hareketi'nin İtalyan Demokrat Partisi ile ittifakı ve Podemos ile İspanyol Sosyalist Parti arasındaki ittifak. Popülizm ya yenilgiye uğramış ya da normalleştirilmiş gibi görünüyor.

Bu eğilimler, herhangi mutlak anlamıyla "popülizmin sonuna" işaret etmiyor. Popülizm, halk anlayışının evrensel özneyi oluşturduğu kitle demokrasilerinin uzun ömürlü bir özelliğidir.[15] Dolayısıyla popülizmin niteliği tarihsel koşullara göre fark-

15. Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (Londra: Verso, 2015).

lılık gösterir. Popülizm, 20. yüzyılda ekonomik az gelişmişlik ve gayriresmi ekonomi ile geçimini sürdürmeye çalışan nüfusun yüksek oranları ile yüzleşen Latin Amerika'daki anormal bir siyasi eğilimdi. 21. yüzyılda kapitalist Batı'nın başlıca ülkelerinde duraklama ortamında, "aşırı ilerleme", düşmekte olan hayat standartları ve çözümü bariz zor ekolojik problemler tarafından etkilenmiş gibi görünüyor. Son olarak, popülist eğilimlerin ilintili oldukları ideolojilere dayanan, radikal ve farklı tezahürleri olabilir: böylece diğer türlü pek ortak noktaları bulunmayacak fenomenleri aynı "popülizme" indirgeme riskine. Popülizmin hemen hemen tüm siyasi aktörleri etkisi altına aldığı ve neoliberalizmden yaygın olarak memnun olmadığını dillendirdiği bir doygunluk noktasına ulaşmış olduğu barizdir, yalnız bu anlayış bile çağdaş politikanın altta yatan mantığını kavramak için yeterli değildir.

Pandemi sonrasındaki yeni politik ufka bir anlam kazandırma ihtiyacı olan teorik çaba, popülizmi sol/sağ politik farklılıklarının ortadan kalktığı bir kazan diye yanlış anlamamızı aşmamızı gerektiriyor. Dahası, popülizm üzerine yapılan tartışmaya egemen olan, popülist momentten doğmuş somut politik içeriklerini ve yeni sınıf gruplaşmalarını ele geçirmiş olan biçimciliğin ötesine geçilmesi gerekiyor. Bu amaçla, bölümün devamında çağdaş siyaset sahnesindeki üç temel aktörü daha yakından inceleyeceğiz: ulusalcı sağ, sosyalist sol ve neoliberal merkez.

Ulusalcı Sağ

Yakın yıllardaki en önemli siyasi trendin ulusalcı sağın yükselişi olduğuna pek şüphe yok. Basın ve akademide birçok yorumcunun onu kendi içinde "popülizm" ile eşanlamlı görmeye başlamış olması öyle çarpıcı bir trend olmuştur ki! Boris Johnson'ın güçlü bir göç karşıtı kampanyanın ardından zorlu Brexit sınavından sonra gelen zaferi, Birleşik Devletler'de Donald Trump'ın ve Brezilya'da Jair Bolsonaro'nın iktidara yükselişi, Doğu Avrupa'da ulusalcı popülistlerin hâkimiyeti, Fran-

sa'da Marine Le Pen'in, İtalya'da Matteo Salvini'nin, İspanya'da ise Yeni Frankocu Vox partisinin güçlü popülerliği... Bunların hepsi en azından 2020'de Covid krizinin yerleşikleşmeye başlamasına dek ulusalcı popülizmin tüm dünya ülkelerini içine çekmeye mahkûm, engellenemez bir politik trend olduğu izlenimini yaratmıştı.

Bu yeni ulusalcı sağda yeni olan şey, neoliberal çerçeveyi kabul eden 1990'ların ve 2000'lerin egemen muhafazakâr yaklaşımından ayrılmasıdır. Bu kayma farklı seviyelerde görülebilir: sosyal ve kültürel politikada olduğu kadar ekonomi politikasında da. Bazı popülist sağ liderler, neoliberal çağın yükseliş safhasında egemen olan monetarizme katı bağlılıktan vazgeçmiştir. Özellikle, bazı insanları sağ cenah Keynesçilik hakkında konuşmaya iterek pandemi sonrasında bütçe açığına ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdir. Dahası, Trump'ın korumacılığı ile Johnson'ın aktivist devlet fikrini benimsemesinde görüldüğü üzere, yeni muhafazakârların serbest ticaret doktrininden kopmuşlardır. Popülist sağ, düşük vergilendirme gibi diğer neoliberal dogmalarla hâlâ uyumlu olmakla beraber, ekonomi politikasındaki bu kayma Reagan ve Thatcher'ın mirasından dikkate şayan bir kopuştur.

Ancak popülist sağın sosyal ve kültürel meselelerdeki neoliberal konsensüsten ayrılması daha sembolik olmuştur. Ulusalcı popülistler, hoşnutsuz işçilerle düşüşe geçmiş orta sınıfı kapsayacak biçimde kendi cazibe alanlarını geleneksel muhafazakâr seçim bölgelerinin ötesine geçecek şekilde genişletecek bir araç olarak ksenofobi, mizojeni ve şovenizm ile karışmış cemaatçi bir söylem benimsemiştir. Bu söylemin toksik doğası, ulusalcı popülizmin nihai olarak 20. yüzyıl faşizminin –isterseniz bir nevi Nazi popülizminin– sadece çağdaş bir yeniden belirişi olduğu algısına yol açtı. 1930'lara ve eli kulağında bir faşist kötücüllüğe yapılan atıflar, Trump ile onun uluslararası sempatizanları ile ilgili yorumlara tuz biber ekti. Eski devlet bakanı Madeleine Albright vurgulu başlığı ile *Fascism: A Warning* [*Faşizm: Bir Uyarı*] adlı kitabında Trump'a şiddetle saldı-

rıyordu.[16] Amerikan filozof Jason Stanley, *How Fascism Works* [*Faşizm Nasıl İşler?*] adlı kitabında Trump'ın ve diğerlerinin retoriğini tipik faşist olarak nitelendiriyordu.[17]

"Enternasyonel ulusalcılığı" ön plana çıkaran birçok politikacı açık açık faşist hareketlerle ve fikirlerle flört etmiştir. Trump, Birleşik Devletler'de bazen bariz faşist bir retoriğe başvurmuş, Richard Spencer'ın Ulusal Politika Enstitüsü ile Gavin McInnes'ın Gururlu Oğlanları gibi neo-Nazi gruplarına bulaşmış, mesela QAnon* ile ilintilendirilen aşırı sağ komplo teorilerine prim vermiştir.[18] Faşist hareketler Trump seçilince açık ve seçik biçimde cesaretlenmiştir. Donald Trump'ın aşırı sağ milislerin katılımıyla kışkırttığı 6 Ocak 2021 Capitol Hill isyanları, yeni bir faşizm hakkındaki en kötü korkuları onaylıyor gibi görünüyor. İtalya'da Matteo Salvini ile Casa Pound ve Forza Nuova gibi neo-faşist grupların üyeleri sık sık toplantı yapıyor. Macaristan'da ise Orbán'ın neo-Nazi Jobbik Partisi ile bağları olduğu biliniyor.

Bazı günümüz sağ cenah popülistlerinin önünde sonunda dosdoğru faşizm yolunu izledikleri doğrudur. Ancak bu durumda, sağ cenah popülizm genelde 20. yüzyıl faşizmine oranla 19. yüzyıl mutaassıp muhafazakâr ulusalcılığına daha çok benziyor. Çağdaş sağ cenah popülizmi faşizmin toksik temalarının birçoğunu benimsese de, gerici "devrimlere karşı devrim" öğesini bünyesinde bulundurmuyor. Daha genelinde, Trumpçıların Poulantzas'ın tespit ettiği faşizmin tanımlayıcı karakteristliklerin tamamını –aleni biyolojik ve/veya kültürel faşizmi, militarizmi ve fethetme iradesini, totaliter, demokrasi karşıtı ruhunu[19]– tamamen kapsadığı şüphelidir.

16. Madeleine Albright, *Fascism: A Warning* (London: HarperCollins, 2019).
17. Jason Stanley, *How Fascism Works: The Politics of Us and Them* (New York: Random House, 2020).
* QAnon Shaman olarak da bilinen Jake Angeli. Amerikalı komplo teorisyeni. 2021 Capitol Hill saldırılarına katılmıştır. (ç.n.)
18. QAnon Birleşik Devletler politikasının Demokratlarla işbirliği yapan ve pedofili ile Satanizme iştirak eden yoz bir derin devletin tahakkümü altında olduğunu iddia eden bir komplo teorisidir.
19. Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism* (Londra: Verso, 2019), s. 254-6.

Yeni ulusalcılar, sık sık toksik, seçmen ayrımcılığı yapan ırkçılığa iştirak etse de, çoğunlukla açık açık beyaz üstünlüğünü onlaylamayı bir kenara bırakmıştır. Yurtdışı politikasına yaklaşımlarında savaşa ve istilaya dayanmaktan ziyade daha inatçı biçimde tecrit edici, daha savunmacı gibi görünüyorlar. Trump'ın, makamının ilk döneminde sık sık tehditlere başvursa da, herhangi yeni silahlı çatışmaya girişmemesi –son on yirmi yılın rekoru olduğu göz önünde bulundurulursa, bir Birleşik Devletler başkanı için çarpıcı bir gelişme– dikkat çekicidir. Popülist sağın demokrasi ile ilgili tutumu daha karmaşıktır. Şimdiye dek, sağ cenah popülist hareketleri dosdoğru diktatörlükten ziyade referandum demokrasisine dayanıyor gibi görünüyor. Ancak Trump'ın 2020 seçim sonuçlarını tersine çevirme çabası, bu hareketlerin liberal demokrasiye ciddi bir tehdit oluşturduğunu gösteriyor.

Sağ cenah popülistler düpedüz faşistlere nazaran "illiberal" olarak anlaşılmıştır. "İlliberal demokrasi" terimi, bir 2014 konuşması sırasında Macaristan cumhurbaşkanı Viktor Orbán tarafından olumlayıcı biçimde ortaya atılmıştır. Orbán, bu terimle liberal değerleri reddettiğini ifade etmiştir, o zamandan bu yana da Orbán tarzı popülizmin doğasını ifade etmek için liberal teorisyenler tarafından kullanılmıştır.[20] Bu illiberalizm, Orbán'ın yanı sıra, açık ve seçik biçimde liberalizmin hegemonyasının sonunun geldiğini iddia eden ve Avrupa ile Amerika'daki uluslararası müttefiklerine alenen ve gizli kapaklı yardım eden Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e de atfedilmiştir.[21] Yale tarihçisi Timothy Snyder, Putin'in despotluğunu bu fenomenin temel uluslararası itici gücü olarak diğerleri arasından seçip ayırmış, Avrupa ve Amerika'daki illiberal rejimlerin yükselme tehdidine işaret etmiştir.[22]

20. Viktor Orbán'ın illiberalizm üzerine konuşmasını şu eserde bulabilirsiniz: Timothy Snyder, *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America* (Londra: Tim Duggan, 2018).

21. Lionel Barber ve Henry Foy, "Vladimir Putin: Liberalism Has 'Outlived Its Purpose' ", *Financial Times*, 27 Haziran 2020.

22. Snyder, *Road to Unfreedom*.

Takis Pappas için ise, sağ cenah popülistlerin "illiberal bir demokrasi" arayışları onları tam teşekküllü faşistlerden ayıran şeydir.[23] Faşizm, hem temel haklara hem de demokrasiye karşı olduğu için demokrat olmayan bir illiberalizm iken, popülizm demokratik illiberalizmdir: temel haklara ve politik kurumlara saldırırken görünürde demokratik yöntemleri kucaklıyormuş gibi durmaya devam eder. Jan-Werner Müller'in *What is Populism?*'de [*Popülizm Nedir?*] öne sürdüğü üzere, popülistler "sözüm ona gerçek halk adına demokrasinin kurumsal mekanizmasıyla hemencecik gizli işler çevirmeye başlamıştır."[24]

Covid salgını, ulusalcı sağın söylemini, özellikle de bilimi ve uzmanları eleştirisinde daha radikalleştirmeye itmiştir. Tüm dünyadaki ulusalcı liderler komplo teorilerini benimsemiş, aşılama ve maske karşıtı gösterilere göz yummuştur. Kurmaca bir komünist düşmana dair korkulardan faydalanmış, Çin karşıtı bir hissiyatı körüklemiştir. Ancak bu, elit karşıtı içgüdüleri takiben, sağ içerisindeki karşılıklı yıkıcı kültür savaşlarına ve Trump gibi aşırı sağ cenah popülistler ile Johnson gibi daha ılımlı siyasetçiler arasında giderek artan bir ayrışmaya yol açtığından, ulusalcı popülistlerin bazen savunulamaz konumları benimsemesine neden olmuştur. Ulusalcı sağın radikalleşmesi iktidarın sergilenmesinden ziyade ümitsizliğin yansımasıdır. Bu da 2019'a kadar ulusalcılığın durdurulamaz yükselişi gibi göründüğü şeyin zayıflığını açığa çıkarıyor. Bu sağın geri çekilme momenti, popülizmi benimseme tarzı ayrımcılıktan ziyade eşitlik ve içermecilik mantığı etrafında inşa edilmiş halkın inşasını hedefleyen sol için yeni fırsatlar açabilir.

23. Takis S. Pappas, "Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary", *Government and Opposition* 49: 1 (2014).
24. Jan-Werner Müller, *What Is Populism?* (Londra: Penguin, 2017), s. 58.

Sosyalist Sol

Ulusalcı sağın yükselişine, tam karşıt politik cephede, yeni bir sosyalist solun yükselişi eşlik etmiştir. 2014 yılında İspanya'da alenen popülist bir sol parti olan Podemos'un kurulmasından, Ocak 2015'te Yunanistan'da millet meclisi seçimlerinde Syriza'nın galip gelmesi, Mayıs 2015'te Jeremy Corbyn'in İşçi Partisi lideri olarak seçilmesi ve 2017'de ulusal seçimlerdeki İşçi Partisi'nin güçlü performansı, Bernie Sanders'ın 2016'daki cesaret verici birinci kampanyası, ayrıca Jean-Luc Mélenchon liderliğinde 2017 Fransa başkanlık seçimlerinin ikinci turunu kazanarak handiyse meclise girecek La France Insoumise'in kurulması... Olayların bu hızla ilerlemesi popülist momentte sosyalist solun güçlü biçimde yeniden canlandığı izlenimini yarattı. Müdahil olan siyasetçilerin ve partilerin çoğu daha önceden radikal sol ile sınırlı kalırken, 2008 finans krizinin sonrasında yaygın sosyoekonomik sıkıntıdan ve ana akım merkez sol partilere duyulan hoşnutsuzluktan faydalanan daha geniş bir tabanı fethetmeyi başardılar.

Bu yeni, ana akım merkez sola karşı sosyalist solu tanımlayan özellik, onun Clinton, Blair ve Schröder de dahil olmak üzere 1990'lardaki birçok sosyal demokratın benimsediği Üçüncü Yol'a düşman olmasıdır. Sosyalist sol, merkez solun neoliberalizme dönmesini, bilhassa da Keynesçi refah toplumunu ortadan kaldırarak birçok işçi üzerindeki yıkıcı etkilere neden olması yüzünden neoliberalizmle suçortaklığı yapmasını şiddetle kınamıştır. Bu bazen 2000'lerin Latin Amerika sol popülizminin "pembe dalgası"na istinaden, Podemos'un kullandığı renk yüzünden "mor dalga" olarak adlandırılan "en yeni sol"un liderleri, solun hakiki misyonuna ihanet olarak gördükleri şeyleri düzeltmek için, güçlü demokrat sosyalist bir havası olan politikaları savunmuştur. Kamu sağlığı ile kamu eğitimine yatırım yapılmasını, sosyal yardımların artırılmasını ve devletin ekonomik faaliyeti gütme rolüyle geri dönüşünü gerekli bulmuşlardır. Dahası, servet sahiplerinden daha yüksek vergi ve küresel şirketleri diz-

ginleme talep ederek, zenginleri ve bütününde finans sistemini hedef almışlardır.

Yeniden dağıtmacı temaların bu yeniden ele alınışı demokratik sosyalizm, 21. yüzyıl sosyalizmi ya da "milenyum sosyalizmi"ne (milenyum kuşağı için bir sosyalizm manasında) dair birçok tartışmada görüldüğü üzere sosyalizmin geri dönüşü ile ilgili bir tartışmaya yol açmıştır. Ancak mevcut solun yeniden yükselişinde söz konusu olan şey, salt eski sosyalizmin canlandırılması değil, geleneksel sosyalist önceliklerin toplumsal atomlaşmanın ve düşük seviye politik katılımın damgasını vurduğu, aşırı eşitsizliğin işaret ettiği bir topluma uyarlanmasıdır. Temelde sendika üyeliğinin tarihsel olarak en düşük orana indiği sınıf örgütlenmesinin zayıflığının telafi edildiği, bir araç olarak insanlara birleşme hitabında bulunduğu bir sosyalizmdir. Solun bu yeniden doğuşu onu neredeyse ulusalcı sağ ile eşit tutan liberal yorumcular tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır: özellikle yıllarca hâkimiyetini sürdüren neoliberalizme rağmen kapitalizmi eleştiren, yenilenmiş bir cazibesi olduğunu gösterdiği için.

Yeni ulusalcı sağın güçlü başarısıyla karşılaştırıldığında, bu yeni solun sicili ziyadesiyle hayal kırıklığı uyandırır. Hem Corbyn hem Sanders 2019-20'de Anglosakson dünyada, her ikisi de kendi ülkelerinde yıllarca aleni sosyalist adaylar olarak en iyi perfomanslarla damgasını vurmuş olmalarına rağmen, yenilgiye uğradı. Bazıları Corbyn'i yeni bir Michael Foot olarak resmetmek istese de –diğer bir deyişle İşçi Partisi'nin başarısızlığı ile sonlanacak bir sarsılmayı işaret ederek– bu bazı önemli olguları göz ardı etmek anlamına gelir. 2019 seçimleri, İşçi Partisi için bir felaket olsa da, Corbyn 2017 seçimlerinde, onu açık açık boykot eden parti mekanizması kesimlerinden gelen kuvvetli iç muhalefete rağmen Tory'leri alt etmeye yaklaşmıştı. Benzer şekilde, Bernie Sanders, 2016'da zaferini büyük ölçüde Demokratik Ulusal Kongre'deki parti kodamanlarının desteğine borçlu olan Hillary Clinton Demokratlara aday gösterildiğinde ona adaylığı neredeyse elinden kapıp alacak derecede yaklaşarak yorumcuları şaşırtmıştı.

Popülizmin topyekûn değişme süreçlerine kadar radikal solda marjinal figürler olarak görülen Sanders ile Corbyn gibi simalar son kertede başarısız olsalar da, iktidar için ulusal seviyede rekabet edebilmeleri takdire şayandı. Dahası, diğer ülkelerdeki sol popülist bazı oluşumlar hükümeti ele geçirmeyi başardı. Post-komünist Syriza Yunanistan'da lideri Alexis Çipras ile birlikte Ocak ve Eylül 2015'teki iki seçimi kazandı. Çipras, aşırı sol taraftan Troika baskılarına taviz verdiği için eleştirilse de, ülkeyi ilerici bir hükümetle 2019'a kadar başbakan olarak yönetti.[25] Bu arada, Podemos, 2014'teki Indignatos hareketinin ardından kurulduktan sonra, İspanya'da en büyük üçüncü parti konumuna yükseldi: En sonunda Ocak 2020'de sosyalist PSOE ile bir hükümet kurdular.

Sosyalist-popülist dalga ile İtalya'daki Beş Yıldız Hareketi gibi diğer partiler arasında bazı paralellikler var. Komedyen Beppe Grillo'nun kurduğu oluşum, tümüyle ideoloji bahsinden kaçındığı için, bırakın sosyalisti kolayca sol diye bile nitelendirilebilecek bir hareket değil. Beş Yıldız Hareketi, bir nevi ideal ve tipik "saf popülizm"e kuvvetle tekabül eden popülist on yıllık süreçten doğmuş fenomenlerden biridir. Bütün siyaset haritasındaki siyasi eğilimleri ile birlikte –ulusalcı, muhafazakâr, sosyalist ve sosyal demokrat– destekleyicilerini cezbetmiştir, elbette daha önceden herhangi bir siyasi bağlantıları varsa. Seçim başarısını elde etmede önemli olan merkezi politik yoğunluk derecesi, siyasi sınıfa getirdiği elitizm karşıtı bir muhalefet olmuştur. Eklektizmi ve ideolojizm sonrası karakteri, Demokratik Parti ile koalisyon hükümetini kurmadan önce, Salvini'nin limanları göçmenlere kapama konusundaki ödün vermez davranışına pek direniş göstermeden, radikal sağ cenah Lega ile koalisyon kurmasıyla dikkat çekmiştir. Yine de, Beş Yıldız Hareketi İtalyan siyasi seferberliğini sosyal demok-

25. Avrupa Troika'sı Avrupa Merkez Bankası AMB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Komisyonu'nun (AK) oluşturduğu, Yunanistan, Kıbrıs, İrlanda ve Portekiz'deki kurtarma paketi (*bailout*) görüşmelerine iştirak eden ve cezalandırıcı kemer sıkma önlemlerini dayatan karar alıcı grubu tasvir etmek için kullanılan amiyane bir terimdir.

rat amaçlara doğru yeniden yönlendiren bir dizi politikanın öne sürülmesine neden olmuştur. İtalya'da bir milyondan fazla fakir haneyi destekleyen bir vatandaş maaşı oluşturmuştur, Başbakan Conte'nin ikinci hükümeti de İtalya'nın motor sanayiinin kısmen yeniden ulusallaştırması da dahil olmak üzere neoliberal konsensüsle bir kopuşa işaret eden kararları desteklemiştir. Yani yeni sosyalist solun birçok adayı en nihayetinde yenilgiye uğramış olsa da, Beş Yıldız Hareketi gibi daha merkeziyetçi oluşumlara kamuoyu yoklamalarında destek azalsa da, popülizmin solun lehine işleyemeyeceği sonucuna hemen varmak yanlış olacaktır.

Aslına bakılırsa, sadece popülist söylemi benimsemiş olan sol partiler seçimlerdeki marjinalleşmenin üstesinden gelebilmiştir.

Popülist karakteristiklere sahip yeni bir sosyalist solun doğuşu tüm başarısızlıklarına rağmen Büyük Geri Tepme çağında aşırı sağa savrulmanın kaçınılmaz bir sonuç olmadığını ispatlar. Sosyalist politikaların artık sağlık için ve ekonomik güvensizliğe karşı devlet korumasını şiddetle arzulayan seçmenler arasında geniş bir cazibe alanına sahip olduğu görülmüştür. Bu 1989'dan beri neoliberallerin sosyalizmi "kızıllardan korkutma" taktikleriyle şeytanlaştırmasıyla birlikte gittikçe artarak önem kazanmaktadır. Birleşik Devletler'de Demokrat Parti gibi merkez sol partilerinin, yeni başkan Joe Biden'ın ve İspanya'daki PSOE'nin bile gündemlerini sol istikamete doğru yeniden yönlendirmeye mecbur bırakılması ve işçilerin şirket menfaatlerinin lehine uzun zaman bu kadar göz ardı edilmiş önceliklerini savunmayı vaat etmeleri bu yeni dengelenmeyi ispatlar. Clinton ve Obama modeline dayanan bir merkeziyetçi olan Joe Biden, başkanlığından bu yana iddialı harcama planlarını ve geniş kapsamlı bir yeşil mutabakatı ortaya çıkarmıştır. Bu iki politika sık sık birbiriyle bağlantılı olarak "Bidenomi" olarak tarif edilmiş, neoliberal konsensüsten bir ayrışmaya işaret etmiştir. Biden'ın ekonomik programları 2 trilyon dolarlık bir altyapı yatırım planını, şirketlerin daha fazla vergilendirilmesini ve vergi cennetlerine karşı harekete geçmeyi kapsar.

Bu politikalar, merkez solun Demokrat Parti'nin içindeki sosyalist kanadının giderek artan etkisine cevaben büyük ölçüde kendisini yeniden uyarladığını gösteriyor. Yani siyasi durum sol için berbat gibi görünse de, uzun vadede ilerici ekonomi politikaların seçim açısından sürdürebilirlik gücünün hafife alınmaması gerekiyor.

Tablo 1.1 Büyük Geri Tepme'nin Siyasi Aktörleri

	SOSYALİST SOL	NEOLİBERAL MERKEZ	ULUSALCI SAĞ
EGEMENLİK	Halkın egemenliği; demokratik özerklik; eşitlikçi devlet; devlet kapasitesi	Uluslarüstü yönetişim; küresel bütünleşmenin ve Avrupa Birliği'nin (AB) savunulması; çok uluslu kurumların desteği (AMB, IMF, DB, DTÖ, BM)	Ulusalcı egemenlik; toprak egemenliği; beyazların üstünlüğü; etnik demokrasi
KORUMA	Toplumsal korumacılık; emek ve çevre korumacılığı; küreselleşme karşıtlığı; stratejik endüstrilerin ulusallaştırılması; iş garantisi; toplumsal refah ve sağlık; bakım siyaseti	Serbest ticaret; devlet sübvansiyonlarının olmaması; korumacılığa karşı şüphe	Mülkiyetçi korumacılık; ticari gümrük vergileri; bilateralizm; azalan oranlı vergilendirme; Çin fobisi; yasa ve yönetmelik politikaları; yerel kapitalist sınıfın savunusu; zenginlerin sosyalizmi
KONTROL	Çevre düzenlemesi; servet vergilendirmesi; sendikaların şirket yönetim kurullarında yer alması; toplumsal hareketler; vatandaşların katılımı	Teknokrasi; seçmen kitlesiyle sanal toplantılar; sivil toplum katılımı	Gümrük kontrolleri; mülteci karşıtı politikalar; yürütme yetkisinin kuvvetlendirilmesi; referendum demokrasisi;

Neoliberal Merkez

Popülist eğilimlerinin çekirdeğinde bulunan özellik, ulusalcı sağ ile sosyalist solun paylaştığı neoliberal merkeze duydukları düşmanlıktır. Neoliberal merkez 1990'lar ve 2000'lerin başında başat aktördü: serbest piyasa duruşunu benimseyen ve politik ılımlılığı vaaz eden birçok oluşumu ve siyasetçiyi içeren bir kategori. Buna göre merkez sol ile merkez sağ arasındaki alternatif özsel değil, daha ziyade damak zevkine dayanıyormuş gibi görünüyordu (Slavoj Žižek'in dalga geçtiği üzere Coca-Cola ile Pepsi arasındaki fark gibi), neoliberal politikalar her zaman paketin bir parçasıydı. Ancak kamuoyunun 2008 ekonomik gerilemesinden bu yana neoliberal küreselleşme ile özelleştirme ve liberalleştirmeyi de içeren politikaların mahvedici etkilerini giderek daha çok eleştirmesiyle beraber piyasa taraftarı merkeziyetçiler köşeye sıkışmaya başlamıştır.

Bu savunmacı yeniden konumlanış, en azından Covid-19 salgını sırasında giderek daha çok vurgulanır olmuştur, çünkü serbest piyasalar zorunlu sağlık emtiasını ve hizmetlerini sağlama konusunda göze batacak biçimde başarısızlığa uğramıştır. Acil durumun ulusalcı sağın yetersizliğini ve umursamazlığını ortaya çıkararak rekabet ve uzmanlık politikalarına –merkeziyetçi siyasetçilerin uzun zaman kendileriyle gurur duydukları bir şey– yeni bir hayat fırsatı sağlıyormuş gibi göründüğü doğrudur. Angela Merkel'in açık görüşlülüğü ve müşfik itidali ile nam salması ve Yeni Zelanda'da Jacinda Ardern ve Canada'da Justin Trudeau gibi merkeziyetçi figürlerin popülerliğini giderek artırması ile birlikte gelen konsolidasyon bu trendin emareleridir. Yine de korona felaketinin çektirdiği derin sosyoekonomik acı, artık talep edilen yeni Keynesçi müdahalecilik ve refah desteği, bariz biçimde serbest piyasa merkeziyetçilerinin desteklediği *laissez faire* doktrinine aykırı gelir.

Bir yönelim bozukluğu hissiyatı çağdaş liberalizmi kendisine doğru çekiyor. Edward Luce'nin *The Retreat of Western*

Liberalism [Batı Liberalizminin Geri Çekilişi], William A. Galston'ın *Anti-Pluralism* [Çoğulculuk Karşıtlığı] ve Patrick Deneen'in *Why Liberalism Failed* [Liberalizm Neden Başarısızlığa Uğradı] gibi eserlerde liberal akademisyenler liberalizmin bir varoluş krizi ile karşı karşıya olduğunu, popülistlerin başarısının da liberalizmin gerilemesinden kaynaklandığını savunmuştur.[26] Fakat sönümlenen liberalizm ile artan popülizm arasındaki bu korelasyonun kökenindeki nedenler üzerine henüz araştırma yapılmamıştır. Liberaller, popülist sağın politik illiberalizmini kınamada hızlı davransa da, sıklıkla liberal düzene duyulan memnuniyetsizliğin bizzat neoliberal ekonomik doktrinlerin felaket etkilerinden kaynaklandığını fark etmeyi başaramamıştır. Bu liberal düzen tipine "aktüel olarak var olan liberalizm" denilebilir: 21. yüzyılın başlangıcında edinilmiş liberal doktrinin somut formu. Popülizmin liberal medya ve akademide yer aldığı haliyle bir patoloji olarak tasviri, suçu saptırma stratejisinin bir parçası gibi görünüyor. Bu iddia, popülist hareketin neoliberal hükümetlerin serbest piyasa aşırılığına karşı bir tepki olarak doğduğu merhametsiz yapısal koşulları göz ardı ediyor.

Liberal merkeziyetçilerin tüm formlarıyla birlikte popülizme duyduğu şüphecilik şiddetle karşılığını bulmuştur. Görmüş olduğumuz üzere, sosyalist sol ile ulusalcı sağı öncüllerinden oldukça uzaklaştıran şey neoliberalizme karşı sürdürdükleri yeğinlikli bir muhalefet oluşturmalarıdır. Siyasi söylemlerinin egemen trendleri post-neoliberaldir, çünkü ihtiyatlı bir finans politikasının ve sınırlı sosyal harcamanın lehine işleyen bir hükümet müdahaleciliğine karşı kilit neoliberal kuşkuların bir olumsuzlamasını kapsar. Neoliberalizm, küresel arenada tüm ekonomik faktörlerin hareketinin (sermaye, emek ve emtia) özgürlüğünü kutlarken, popülist rakip-

26. Edward Luce, *The Retreat of Western Liberalism* (Londra: Abacus, 2018); William A. Galston, *Anti-Pluralism: The Populist Threat to Liberal Democracy* (New Haven, CT: Yale University Press, 2018); Patrick J. Deneen, *Why Liberalism Failed* (New Haven, CT: Yale University Press, 2019).

ler serbest pazarların kolektif ya da ulusal esenliğin işine yarayıp yaramadığını sıklıkla sorgulamıştır. Neoliberalizm açıklığın avantajlarını ballandıra ballandıra anlatırken, sol ve sağ cenah popülistler ekonomik korumacılığı savunarak toplumu korumanın değerine işaret eder. Kozmopolit küreselleşmeyi tercih etme neoliberalizmi etkilerken, sağ cenah popülistler yerelleşmenin, uyruğun ve yer temelli kimliğin önemini yeniden öne sürmüştür. Neoliberaller devleti salt hakem gibi görüp özel firmalarla sivil toplumun öz örgütlenmesini överken, sol cenah popülistler müdahaleci devletin gerekliliğini savunmuştur. Son olarak da, neoliberaller uzun müddet antisosyal monetarizmi vaaz edip uygularken, popülistler Modern Para Teorisi'nin öne sürdüğü Keynesçi para arzının artırılmasını, bütçe açığına dayalı devlet harcamasını ve borcun parasallaşmasını savunmuştur.[27] Kısacası, 21. yüzyıl popülist söylemi temel olarak neoliberalizmin antitezi ve tersidir: popülizm= neoliberalizm karşıtlığı. Yine de, bu aynı zamanda popülizmin görünür sınırı –hakiki bir hegemonya karşıtı proje inşa etme zorluğuna yükselmek yerine kültür karşıtı çekişme seviyesinde durmaya meyletmesi– olmuştur.[28] Artık yeni bir neoliberalizm sonrası devletçiliğin olumlu formu bu zorunlu olumsuz momentten doğmaktadır.

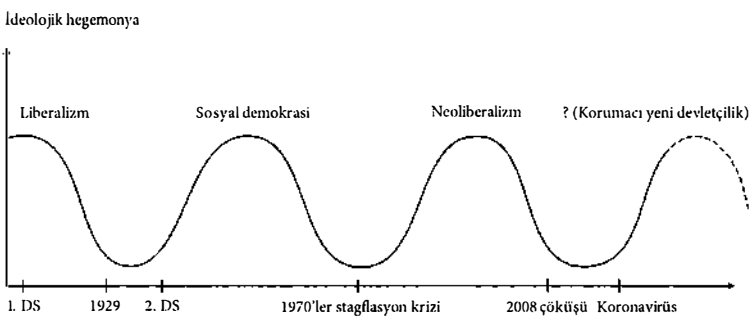
Yeni İdeolojik Çağ

Neoliberalizmin popülist momentin çekirdeğinde yatan olumsuzlaması, ulusalcı sağ ile sosyalist sol içerisinde farklı farklı biçimlerde temsil edilmiştir. Sağ genelde kültürel neoliberalizmi hedef alır: Nancy Fraser'ın tartıştığı mahut ilerici neoliberalizmin bileşenlerinden biri olan kültürlere ve cinsi-

27. Modern para teorisi, parasal genişlemenin finanse ettiği büyük bütçe açıklarını savunan niteliksel para teorisi hakkındaki genel geçer bilgeliği tersine çeviren, heterodoks bir post-Keynesçi teoridir.
28. Michael Lind, *The New Class War: Saving Democracy from the Managerial Elite* (Londra: Penguin, 2020)

yetlere karşı açıklık ve hoşgörüyü.[29] Sağ, küresel serbest ticaret yönündeki neoliberal taahhüdü kınamış ve bir kenara bırakmışsa da, düşük vergilendirme ve gevşek emek düzenlemesi söz konusu olduğunda neoliberal vurgusunu açıkça korumuştur. Sol ise, tam tersine, sadece çevre korumacılığı ve toplumsal korumacılık adına serbest ticarete saldırmakla kalmamış, 1980'lerden bu yana istihdama yönelik piyasaları egemenliği altına alan esnek emek düzenlemesini ve geçici işçilerin daimi işçilerin yerine geçtiği sistemi de kınamıştır. Diğer yandan neoliberal merkez, solun savunduğu çokkültürlülük ve göçü aynen destekleyen görüşü korumuştur. Artık neoliberal tez ile popülist antitezin çarpışmasından, paylaştığımız ideolojik ufku tanımlama rolü açısından neoliberalizmi yerinden etmeyi hedefleyen, korumacı bir yeni devletçilik biçiminde yepyeni bir sentez doğuyor.

Şekil 1.2 Başlık: 20. ve erken 21. yüzyıldaki ideolojik uzun dalgalar

Ekonomi gibi ideoloji de kırk ile elli yıl etrafında süren uzun dalgalar tarafından, gerileme evrelerinin takip ettiği yükselen hegemonya dönemleriyle tanımlanıyor. Erken 20. yüzyılın liberalizm krizinden ve 1970'ler ile 1980'lerdeki sosyal

29. Nancy Fraser, "Progressive Neoliberalism versus Reactionary Populism: A Choice that Feminists Should Refuse", *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 24: 4 (2016), 281-4.

demokrasi krizinden sonra yeni bir ideolojik geçiş momentine tanıklık ediyormuş gibi görünüyoruz.

Bu ideolojilerin tarihsel dönüşümünün trendine en iyi şekilde Sovyet iktisatçı Nikolai Kondratieff'in tartıştığı uzun dalgalara benzeyen ideolojik döngüler kavramıyla yaklaşabiliriz, bunların her biri yaklaşık elli yıl sürer.[30] Birbiri ardından gelen tarihsel çağlar, kendisinden önce var olan egemen ideolojilere muhalefet olarak doğmuş farklı farklı ideolojik hegemonyalar tarafından tanımlanmıştır. Çoğunlukla muhafazakâr sağı savunmada tutan *laissez faire* piyasa bireyciliğinin cisimleştiği liberal oluşumların muhtelif Avrupa ülkelerini hâkimiyeti altına aldığı 19. yüzyıl ile erken 20. yüzyılın liberal çağıyla başlayabiliriz.[31] Bu çağın efendi imleyeni özgürlüktü. Liberal çağ dünya savaşı felaketleri ve küresel depresyonla sona ermişti. Yerini de efendi imleyeni adalet olan eski sosyalist düşmanı aldı: Batı'da demokrat, Doğu'da otoriter. Kızıl Rusya, kapitalist krize karşı bir ülkede devlet merkezli ve son derece baskıcı bir sosyalizmi yaydı. Aynı anda Roosevelt, emek taraftarı politikaları ve sosyal demokrat kamu harcamalarını ön plana aldığı ilerici Yeni Düzen'ine öncülük ediyordu (tıpkı daha kısa bir dönemde Léon Blum'ün Fransa'da Halk Cephesi hükümetinde yaptığı gibi). Kriz içerisindeki liberalizmle birlikte faşist ulusalcılık sosyalizmin yükselişine karşı bir sağ cenah tepkisi olarak doğdu ve işçi sınıfı hareketlerinin söyleminin bir kısmını kendine uyarladı. II. Dünya Savaşı'nın arkasından sosyalizm Demir Perde'nin her iki yakasında gelişti. Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde sınıf tavizi sermaye ile emek arasında bir sosyal demokrat pakt formunu aldı ve *trente glorieuses* (muzaffer otuz yıl) –kapitalizmin 1945 ile 1975 arasında deneyimlediği ekonomik büyümenin altın çağı– denilen şeyi yönetti. SSCB ve uydu ülkelerinde ise bu komünist güdümlü ekonomi ve sosyal refah politikalarıyla ifade ediliyordu.

30. Nikolai Kondratieff, "The Long Waves in Economic Life", *Review of Economics and Statistics* 17: 6 (1925), 105-15.

31. Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789-1914* (Berkeley, CA: University of California Press, 2011).

1970'lerin petrol şokları ve krizleri, bir kez daha yeni bir ideolojik düzenin doğuşuna alan açarak sosyal demokrat çağın çöküşüne işaret ediyordu. Hegemonya savaşını Friedrich Hayek, Karl Popper ve Milton Friedman gibi düşünürlerin etkilediği neoliberalizm kazanmıştı. Bu düşünürler müsrif ve otoriter bir sosyalist dünya olarak gördükleri şeyi hedef alıyordu. Neoliberal ideoloji hızla yeni bir muhafazakâr siyasetçiler tipi tarafından uygulanıyordu. Bu siyasetçilerden en önemlileri Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher ve Birleşik Devletler'de Ronald Reagan'dı, onlar neoliberalizmin politika kurucuları arasında egemen ekonomik ve siyasi doktrin haline gelmesini sağladılar. Bu çağın efendi imleyeni yine "özgürlük"tü: ya da daha ziyade "piyasa serbestisi". Buna açık pazarların muzaffer çağının anlatısını yansıtacak biçimde işbirliği içerisindeki, bununla bağlantılı bir dizi terim eşlik ediyordu: "açıklık", "fırsat", "girişimcilik". 2010'ların patlama yapmış eşitsizliğine duyulan yaygın memnuniyetsizliğinin körüklediği neoliberalizm karşıtı popülizminin yükselişi bu ideolojik çağın düşüş noktasını imler.

Biz şimdi her iki siyasi kutbu da kucaklayan ideolojik mekândaki sistemik değişim manasında benzer bir ideolojik –ya da daha kesin ifade etmek gerekirse meta-ideolojik– momentin geçiş noktasında duruyoruz. Bu, neoliberalizmin yerini siyasi söylemin yeniden şekillenmeye ve toplumun beklentilerini ve siyasi öncelikleri radikal biçimde dönüştürmeye mahkûm olduğu, yerini yeni devletçiliğe bırakmaya başladığı noktaya benzer bir momenttir. Mevcut ideolojik ara dönem keşmekeşinin ortasında şimdilik siyasi sağduyuda bu kaymanın ilerici mi, yoksa gerici mi bir momente sahip olacağını belli bir kesinlik içerisinde öne süremiyoruz, koruma ve kontrol söyleminin yeni anahtar sözcükleri de bize Covid krizinden doğmakta olan yeni bir dünyayı sezdiriyor.

Devletçi İmleyenler*

Neoliberalizm sonrası ideolojiyi araştırırken Batılı siyasi liderlerin konuşmalarını, kamuoyuna yaptıkları beyanatları, siyasi belgelerini ve kampanya mesajlarını inceleyerek söylem analizi çerçevesini takip ettim ve bunlara daha büyük bir ideolojik söylemin metinleri olarak yaklaştım. Siyasi söylem araştırması, siyasi ideolojiyi incelemede –ve mevcut momentte doğmakta olan değerleri ve dünya görüşlerini keşfetmede– gözlem için uygun bir noktadır. Yakın yıllarda popülizm üzerine yapılan tartışmalardaki problemlerden biri, onun sadece çağdaş ideolojinin gerçek içeriğinin yüzeyinde bir çizikten fazla bir şey değilmiş gibi görünmesidir. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, bu akademik alan bir yandan popülizmin içeriklerini halk söyleminin arayışıyla birleştirirken öbür yandan elitizm karşıtı, kurumsallık karşıtı bir postüre indirgeyen şekilci bir yaklaşımın egemenliği altındadır. Bu yüzden de neoliberalizm sonrası politikaların merkezinde yatan ve olumlu içeriklerini bir bir ifade eden somut talepleri, vizyonları, değerleri, ama aynı zamanda koalisyonları ve düşmanlıkları kavramada pek az mesafe kateder.

Bu şekilcilik, askeri diktatörlükten İngiltere'ye sürgüne kaçan en etkili popülizm teorisyeni Ernesto Laclau'nun eserinde görünürdür. Laclau'nun eseri söylemsel bir fenomen olarak popülizmin en karmaşık ve sarih teorileştirilmesini sunar. Bu argümanın en iyi sistemleştirilmesi olan *Popülist Akıl Üzerine*'de** Laclau şunu öne sürer: " 'Popülizmden' ya özel toplumsal bir temelle ya da belirli bir ideololjik eğilimle eşleştirilebilecek bir hareket tipini anlamıyoruz."[32] Laclau, bunun yerine po-

---

* *Signifier*, çoğunlukla "gösteren" diye çevrilse de, Işık Barış Fidaner'in *signifier*'ı *signified* ile muammalı ilişkisinden dolayı "imleyen" diye çevirmesine dayanarak ben de "imleyen"i kullandım. Daha ayrıntılı tartışma için bkz. https://yersizseyler.wordpress.com/2020/07/06/signifier-neden-gosteren-degil-imleyen-olarak-cevrilmeli-isik-baris-fidaner/ (ç.n.)

** Ernesto Laclau, *Popülist Akıl Üzerine*, Çev. Nur Betül Çelik, Epos Yayınları, 2018. (ç.n.)

32. Laclau, *On Populist Reason*, s. 177.

pülizme belirli bir "politik mantık" yaklaşımını getirmeyi öneriyordu.[33] Bu da popülizmin kendi içinde bir ideoloji olmadığı, daha ziyade farklı farklı koşullarda farklı ideolojik içerikleri dile getirecek söylemsel bir dinamik olduğu anlamına gelir. Bu, popülizmin görünürde bir bakıma hiçbir zaman kendini saf bir formda sunmamasını, onun yerine ayrı ayrı ve bazen görünüşte uzlaşması imkânsız ideolojik öğeleri –işçi sınıfı komünizmi ve sosyalizminden orta sınıf radikalizmine ve gerici burjuva muhafazakârlığına dek, yani popülist politikaların özündeki melez ve eksantrik özelliğini– bir araya getiren alaşımlar olarak göstermesini açıklamada önemli bir mesafe kateder.

Laclau'ya göre popülizmde merkezi olan şey politik cemaatin toplamı olarak tanımlanan halka hitap etmesi ve "popüler bir kimliğin" birbiriyle bağlantılı inşasıdır. Siyasi arenada seferber edilen sınıf kimliği, dini kimlik ve cinsiyet kimliği gibi diğer toplumsal kimliklerden farklı olan bu "popüler kimliğe" muhtelif seçmen kitlelerini ve onların birbirlerinden ayrı ayrı taleplerini bir araya getirerek bunların hepsini içeren niteliğiyle damgasını vurmuştur. Bu birlik bir "eşitlik zinciri" yoluyla –tek bir iktidar sisteminin karşısında birbiriyle alakasız şikâyetleri birbirine bağlayan bir birleştirme süreci olarak– gelişir. Laclau, imleyen ile imlenilen arasındaki eşleşmenin doğasının gelişigüzel olduğunu iddia eden Jacques Lacan'ın psikanaliziyle Saussure'ün linguistiğinin izini sürerek, bu birleştirme çabasının "boş bir imleyen" etrafında kaynaştığı yönündeki çok bilinen argümanını öne sürer.[34] Bu tam da belirlenemezliği ve görünürdeki anlamsızlığı yüzünden sembolik ve politik yığılma sürecinin katalizatörü haline gelen bir semboldür.[35] Bu teori, Donald Trump gibi ulusalcı popülist liderlerle Podemos gibi sol popülist partilerin hareketlilik mantığına ve bu tip bir hareketliliğin geleneksel siyasi imleyenlerden itina ile sakınan

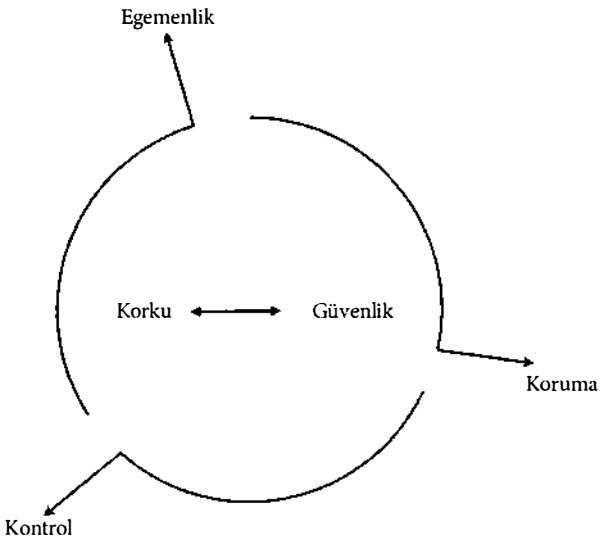
33. A.g.e.
34. Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics* (New York: Columbia University Press, 2011); Jacques Lacan, *Écrits: A Selection* (Londra: Routledge, 2001).
35. Laclau, *On Populist Reason*, s. 28.

kuruma karşı halka birleştirici bir hitap etrafında dönme şekline faydalı içgörüler sağlamıştır. Bunun yerine neoliberalizm sonrası ufukta belirmekte olan muazzam içeriklere ve onların nasıl yeni bir siyasi muhayyel yansıttığına yaklaşma vaktidir.

Büyük Geri Tepme'nin söylemsel ufku yeni devletçi *egemenlik*, kontrol ve koruma üçgeni –çağımızın efendi imleyenleri– tarafından tanımlanmıştır. Egemenlikle ilgili meseleler, ulusal mekânın önceliği kadar devletin ve siyasi iktidarın da bireysel güce karşı önceliğini yeniden öne sürmek için seferber ediliyor. Bu kavramlar sadece "exitçiler" ve küreselleşme karşıtları tarafından değil, toplumsal ve çevre ile ilgili kampanyalar bağlamında da enerji egemenliği, teknoloji egemenliği, gıda egemenliği, demokrasi ve yerel yönetim taleplerinde dile getirildi. Halkın egemenliğinin onarılma talebi ulus devletin zayıflığı ve kapitalist demokrasilerin mevcut organik krizi evresinin ortasında insanların güvenliğini sağlamada etkin bir fail olarak işlev göremediği algısını yansıtır. Neoliberal çağa egemen olan özgürlükçü otoriterlik karşıtlığına zıtlık teşkil edecek biçimde, devleti müsrif ve iktidarsız diye tasvir eden olumsuzlamasıyla beraber otorite ilkesinin yeniden olumlanmasını içerir. "Koruma" ve "kontrol" gibi terimler bu siyasi otorite ve düzen ilkesinin iyileştirilmesiyle sıkı sıkıya ilintilidir. "Koruma" tehlike ve korku ile dolu bir dünyaya karşı güvenlik talebiyle ilintilidir. "Koruma"nın başat sürücüsü ise neoliberal çağı tanımlayan zenginlik edinme amaçlı risk alma arzusunun tersine ekonomik güvencesizlik ve statü kaygısıdır: iklim adaleti için kampanya yapan çevre hareketlerinin ifade ettiği şekliyle gerilemeye, ikameye hatta topyekûn yıkıma duyulan derin korku. Bu talep, günümüz siyasi söyleminde geniş olarak solda koronavirüsten çevreyi korumaya, sağda ise göçmenlere karşı kültürel kimliklerin korunmasına kadar tüm koruma formlarını içerir. Son olarak, "kontrol" meselesi ulusal sınır kontrollerini ve yasaları geri alma konusunda Brexit kampanyasından işçilerin kontrolüyle birlikte gerçek bir demokrasi için toplumsal hareketlerin mücadelesine dek çeşitli talepleri yansıtıyor. Bu talep,

kolektif seviyede dümenle yönetme kapasitesini yeniden elde etme arzusunun tuhaf biçimde zaruri hale geldiği, insanı giderek daha kaotik hissettiren bir dünyaya dair kaygıyı yansıtıyor.

Şekil 1.3 Yeni Devletçi söylem üçgeni

Yeni devletçi söylem sürekli yenilenen üç terim etrafında döner: egemenlik, koruma, kontrol. Bunların hepsi güvenliğe giderek artan taleple ilintilidir (çok katmanlı varyasyonlarıyla: toplumsal, çevre ile ilgili ve jeopolitik).

Yeni devletçi üçgeni karakterize eden terimler salt "içi boş imleyenler" –diğer bir deyişle içerikleri gelişigüzel ve son kertede gereksiz olan– değildir. Dahası ayırt edici veçheleri elbette "imlenenleri" –yani siyaset felsefesinde ve siyaset tarihinde onlara başvurulması yoluyla saklanmış spesifik anlamları– taşımalarıdır. Mesela kontrol kavramı egemenlik, hâkimiyet ve aidiyet meseleleri etrafında döner, bunlara çeşitli devlet aygıtlarının işletilmesi de dahildir. Bu bakımdan, kontrol bahsi "özgürlük" bahsinden farklıdır. Daha farklı bir toplum vizyonunu

ima eder, farklı öncelikleri ve kaygıları yansıtır. Diğer yandan bu terimlere onları nitelendirerek ve içeriklerinin belirli veçhelerini diğer terimlerin içeriklerine nazaran vurgulayarak farklı spesifik bağlamlar atfedilebilir. Mesela güvenlikten bahsederken ulusalcı sağ genelde yasa ve düzene atıfta bulunur: suça karşı güvenliğe. Diğer yandan, sosyalist sol toplumsal güvenlik ve çevre güvenliği meselelerini vurgulayacaktır. Ortak bir jargonu paylaşıyorlarsa, bunun sebebi sosyalist sol ile ulusalcı sağın *aynı dünyada yaşamaları* ve ekonomi, iklim ve sağlık krizlerinden müteşekkil üçlü tehdidin damga vurduğu bir zamanda aynı temel toplumsal ikilemlerle yüzleşiyor olmalarıdır. Siyasi programlarının ve stratejilerinin amaçları için önemli olan muhtelif siyasi güçlerin bu imleyenleri spesifik anlamlarla "doldurması", böylece de bu anlamların egemen toplumsal kaygılara bir cevap sunmasıdır. Bir sonraki bölümde bu sorulara hitap etmeye başlamak için bu ideolojik kaymaların en iyi biçimde anlaşılabilmesi açısından gereken tarihsel arka planı oluşturan neoliberal küreselleşme krizini araştıracağız.

2
Küresel Misilleme

Koronavirüs krizi, neoliberal küreselleşmenin günümüz politikası ve idolojisi açısından önemli sonuçları olan gerilemesinde kritik bir eşiğe işaret eder. Şubat ile Mart 2020 arasında ancak birkaç hafta içerisinde başlangıçta Asya'nın sınırlı bir bölgesini etkisi altına alan yerel bir salgın gibi görünen şey –birkaç yıl önce SARS, MERS ve H1N1'de cisimleşen geçici bir tehdit– sert bir küresel salgına dönüştü. Virüsün yayılması hızla kontrolden çıktı, milyarlarca insan "eğriyi düzleştirmek" için karantinaya alınmak, sağlık sistemlerinin yoğun bakım üniteleri aniden beliren ve sayısı katlanan solunum yetmezliği çeken hasta akınından korunmak zorunda kaldı. Sokakların ve alışveriş merkezlerinin boşalmasıyla birlikte büyük şehir-

lerin görünümü, rutin olarak ameliyat maskesi takıldığından ve yolları sterilize eden büyük kamyonlar yüzünden dönüşüyordu. Birçok ülke sınırlarını kapadı, uçaklar ise karaya bağlı kaldı. Sağlık krizine ise kısa sürede büyük bir ekonomik buhran eşlik ediyordu. Birçok ülke, tarihinde istihdam açısından en büyük düşüşünü yaşadı. Tüm endüstriler, bilhassa turizm sektörü uluslararası seyahate bağlı olduğundan duraklamaya geçti, hükümetlerle merkez bankaları ise ekonomiye muazzam para miktarları pompalayarak ekonomik gerilemeyi beyhude durdurmaya çalıştı.

Olay, "eksojen" şoke olarak tanımlanmıştır: Etkilediği sistemin dışından kaynaklanan, öngörülemez ve tekrarı mümkün olmayan, yerleşik dengeleri şiddetle tersyüz eden bir "kara kuğu"* olayı. Ancak pandeminin patlak vermesi ve sonuçları için söylenecek en son şey onun toplum açısından eksojen olmasıdır. Onlar sadece yıllardır oluşma aşamasında olan gelişmeleri hızlandırmıştır. Covid-19 salgını neoliberal sistemin deliliklerine ve küresel karşılıklı bağlılığın risklerine ışık tutmuştur. Bu acil durum, hastalığı hızla yayan işadamı gezginlerden kamu hizmetlerinin kısıldığı kemer sıkma politikaları yüzünden yaşanan yatak ve vantilatör kıtlığına dek neoliberal ve küreselleşmiş bir dünyanın aldatıcı vaatlerinin aleyhinde bir sınav olmuştur. Ayrıca "smart-work"** olarak istihdam edilebilenle fabrikalarda ve depolarda enfeksiyon taşıma riskini taşımaya zorlananlar ya da bu risk yüzünden açığa alınanlar arasındaki toplumsal eşitsizlik de bu vaatlerin beyhudeliğini göstermiştir. Dahası, bu kriz tek seferlik bir kriz gibi ele alınmamalıdır. Tam tersine, birçok insanın fark etmeye başladığı üzere gelmekte olan küresel acil durumlar hakkında temkinli olmaya davet eden ibret verici bir hikâye sunar: İnternet ortamında sunulan ve akabinde hemen virüs gibi yayılan haberler

* Kara kuğu teorisi. Beklenmedik, öngörülmesi zor ve etkileri toplumu büyük ölçüde etkileyen olayları imler. (ç.n.)

** Uzun mesai saatleri gerektiren, yoğun ve ağır çalışma koşullarının tersine, beyin işçiliğine ve nadir bulunan iş becerilerine dayanan, çalışanın vaktini esnek biçimde yönlendirdiği emek biçimi. (ç.n.)

Covid-19 dalgasını daha yüksek, daha tahrip edici dalgaların takip edeceğini yazıyor. Gerileme, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin çöküşü... Sağlık acil durumu iflas eden bir küresel düzende büyük resmi bulmaya hizmet edegelmiştir.

Ekonomik küreselleşme –ekonominin gezegen seviyesinde giderek artacak biçimde karşılıklı bağlanması– neoliberal düzenin en övüle övüle bitirilemeyen ürünü olmuştur. Küreselleşme, 1990'larla 2000'lerin başında gezegendeki en uzaktaki kovukları dahi küresel piyasayla bütünleştirmeye dayanan ve onun şartlarına uymayan ülkeleri, şirketleri ve bireyleri önemsizliğe iterek cezalandıran, önüne geçilemez bir fenomen gibi görünüyordu. Yine de bu moment çoklu şoklar tarafından tersyüz edilmiş bir dünyada neoliberalizmin yaratıcılığının ve şevkinin tam da tehlike içerisinde olduğu momenttir. 2008 ekonomik krizinin hemen sonrasında ve kemer sıkmaya dayanan 2010'lar boyunca iktisatçılar "slowbalisation"a –küreselleşmenin yavaşlaması– doğru bir eğilim olduğunu fark etmişti. Küresel büyüme yavaşlıyor, yabancı doğrudan yatırımlar aşağı çekiliyor, hatta küresel ticaret –küresel karşılıklı bağlılığın kilit göstergesi– bizzat geriliyordu. Koronavirüs krizi, küresel ticarette bir düşüş yaratarak, sadece bu eğilimi daha yoğunlaştırdı. Bunu da küresel tedarik zincirlerini yıkıp ekonomik korumacılığı artırarak ve Çinli ekonomilerle Batılı ekonomiler arasındaki giderek artan "boşanma" emareleri yoluyla gerçekleştirdi.[1]

Bu gidişat, Büyük Geri Tepme'ye eşlik eden ideolojik dönüşümü anlayabilmede merkez rol oynar. Bu bölümün göstereceği üzere, küreselleşmenin yol açtığı çok katmanlı eşitsizlikler 2010'larda popülist hareketlerin yükselişini tetikleyen toplumsal hoşnutsuzluğun kilit etmenleri olmuştur. Küreselleşmenin dışsallaştırmaya ve esnekliğe yönelik itkisi, ürün girdilerinin –bilhassa da emek girdilerinin– maliyet minimizasyonu ilkesine göre dünyanın ekonomik haritasını yeniden çizmiştir.

1. Katherine Hill, "The Great Uncoupling: One Supply Chain for China, One for Everywhere Else", *Financial Times*, 6 Ekim 2020.

Şirketler, dünya pazarlarında satabilmek ve kârlarını vergilendirmeden muaf tutabilmek için yerlerini değiştirmiş, emeği outsource etmiş, fabrikalarını offshore etmiş, neoliberal çağda tüm dünyada yaratılmış özel ihracat bölgelerinin ve vergi cennetlerinin sağladığı avantajlardan faydalanmışlardır. Net sonuç, eşitsizlikte göze batacak derecede bir yükseliş olmuştur. Çok az kişi, işçi maaşları en dibe itilirken muazzam sermaye biriktirebilmiş, ekonomik riskler keskinleşmiş; zengin, küreselleşmiş şehirlerle yoksulluk ve gerilemenin harap ettiği, yayılmış küresel periferiler arasındaki uçurum daha da yoğun biçimde artmıştır. Bu kontrol edilemez ve demokrasi karşıtı güçlere maruz kalma algısıyla birleşen muazzam toplumsal yerinden edilmeler günümüz politikasına hayat veren küresel agorafobinin merkezinde yer alır.

Tek Dünya Pazarı Altında Birleşmek

1980'lerin ortalarında Harvard işletme profesörü Theodore Levitt tarafından popülerleştirilmiş küreselleşme terimi Sovyet blokunun çöküşünden sonra rakipsiz küresel süper güç olarak Birleşik Devletler'in himayesi altında giderek daha çok ulusun hızla küresel bir pazara çekilmesini tasvir etmeye hizmet eder. Aslına bakılırsa bu tarihteki ilk küreselleşme değildir, muhtemelen sonuncu da olmayacaktır.[2] Fernand Braudel ve Immanuel Wallerstein ya da Giovani Arrigihi gibi "dünya sistemi" teorisyenleri Ceneviz'den Hollanda İmparatorluğu'na ve Viktorya Çağı'na dek toplumların birbirini takip eden dalgalar halinde uluslararası bütünleşme ve ticaret liberalleşmesi aşamalarından geçtiklerini belgelemiştir.[3] Fakat Berlin Duva-

2. Theodore Levitt, "The Globalization of Markets", Robert Z. Aliber ve Reid W. Click (yay. haz.), *Readings in International Business: A Decision Approach* (Cambridge, MA: MIT Press, 1993).

3. Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, vol. III: The Perspective of the World* (Berkeley, CA: University of California Press, 1992); Immanuel Wallerstein, "Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World-System", *International Sociology* 15: 2 (2000); Giovanni Arrighi, *Chaos and Governance in the Modern World System* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1999).

rı'nın yıkılışından sonra gerçekleşen küreselleşme dalgasının büyüklükte eşi menendi yoktur. İnsan tarihinde ilk kez neredeyse tüm gezegenin ekonomisi üniter bir dünya pazarının altında birleşti.

Neoliberal küreselleşme, II. Dünya Savaşı'nın hâlâ Avrupa, Çin ve Pasifik'te şiddetle devam ettiği 1944'te imzalanan, 1970'lere kadar da döviz ve sermaye hareketleri üzerinde katı kontrol uygulayan Bretton Woods Anlaşması'nın yarattığı sistemin yıkıntılarından doğdu. 1960'lardan itibaren çokuluslu şirketlerin yükselişi ve uluslararası sermaye hareketliliğinin artışı uluslararası ekonomiyi yeniden şekillendirmeye başladı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası şirketlerin sayısı sadece birkaç yüz iken 1990'lara gelindiğinde 30.000'e, 2011'de ise 100.000'e ulaşmıştı.[4] Birbiriyle en alakasız endüstriler – araba imalatından gıda ve içkilere, perakendecilikten sosyal medyaya– Nike, Coca-Cola ve Nestlé gibi çokuluslu şirketler, daha yakın zamanda da Apple, Facebook ve Amazon gibi dijital şirketler tarafından giderek daha çok sömürgeleştirilmişti. Bunlar, metalarının, hizmetlerinin ve markalarının dünyanın hemen hemen her yerinden ulaşılabilir olduğu küreselleşmenin kamusal suretleri haline geldi. Bu şirketlerin bir kısmının mali değeri birçok ülkeninkinden daha büyüktü, bu da onlara bazı yorumcuları ulus devletleri aşan "şirket egemenliği"nden bahsetmeye itecek kadar muazzam bir güç sağlıyordu.[5] Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na (UNCTAD) göre küresel ticaretin yüzde 80'i uluslararası şirketlere bağlı "değer zincirleri" içerisinde gerçekleşiyor, bunların üçte biri de muhtelif ulusal bağlı şirketleriyle birlikte çokuluslu şirketlerin *içerisinde* yer alıyor.[6]

4. Alfred D. Chandler ve Bruce Mazlish (yay. haz.), *Leviathans: Multinational Corporations and the New Global History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

5. Joshua Barkan, *Corporate Sovereignty: Law and Government under Capitalism* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2013).

6. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), "80% of Trade Takes Place in 'Value Chains' Linked to Transnational Corporations", 27 Şubat 2013, unctad.org

Şirketlerin büyümesini kolaylaştıran şey, uluslararası ticaretin birçok engelini ortadan kaldıran serbest ticaret anlaşmalarıdır. 1947'de imzalanan esas Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması halihazırda gümrük vergilerinin, kotaların ve devlet desteklerinin azaltılması yoluyla ticaretin liberalleşmesini hedeflese de, tarım, tekstil ve en önemlisi de hizmetlerin yer aldığı önemli alanları kapsamıyordu. 1995'te kurulmuş olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) dünya ticaretinin yüzde 95'ini idare etmeye devam ediyordu. WTO'nun etkisi –Güney Amerika'da Mercosur (1991), ASEA Serbest Ticaret Anlaşması (Güney Asya uluslarını bütünleştiren AFTA 1992) ve Avrupa pazarıyla giderek daha çok bütünleşmeyi beraberinde getiren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması NAFTA (1994) gibi bölgesel serbest ticaret anlaşmalarının imzalanmasıyla birlikte– giderek daha çok ticaret engelinin gittikçe ortadan kaldırılması olmuştu.

Sonuç olarak, küresel ticaret dikkate şayan derecede büyüdü. 1985 ile 2011 arasında küresel gayri safi yurtiçi hasıladan yüzde 5,6 ortalamayla iki kattan fazla arttı.[7] Artık Macaristan ve Hollanda gibi ülkelerin küresel ticaret hacminin (ithallerle ihraçlar birlikte) gayri safi yurtiçi hasılasından daha büyük olduğu ülkeler var. Bu da küresel pazarın ivediliklerine aşırı bağımlılık durumunun bulunduğunu gösteriyor. Latin Amerika ve Afrika gibi gelişmekte olan ülkeler temel emtianın, minerallerin ve ihracat ürünlerinin küresel tedarikçileri haline gelirken, Çin "dünya fabrikası" statüsüne yükseldi. UNCTAD'a göre serbest üretim belgeleri ya da "özel bölgeler" –ihraç mallarının üretimine adanmış vergiden muaf bölgeler– 1995'te 500'e, 2018'de ise 4500'e yükseldi.[8] Küresel ticaret, mevcut zorluklarına rağmen dişli bir kuvvet olmaya devam ediyor: Dünya ticaretinin değeri 2019'da tavan yapıp 19 trilyon ABD dolarında durdu: Bu miktar da tüm Avrupa Birliği'nin gayri safi yurtiçi hasılasına eşittir.

7. Dani Rodrik, *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2017).

8. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferanıs (UNCTAD), *Dünya Yatırım Raporu 2019 – IV. Bölüm: Özel Ekonomik Bölgeler*, 2019: unctad.org.

Serbest ticaretle çokuluslu şirketlerin yükselişi ekonominin her yere sızan finansallaşmasını tetikleyen kilit faktörler olmuştur. İngiliz teorisyen ve "ekonomi diplomatı" John Maynard Keynes'in tavsiyeleriyle cisimleşen Bretton Woods Anlaşması, Keynes'in makroekonomik istikrarsızlaşmanın nedeni olarak gördüğü uluslararası sermaye akışlarını sınırlandırmak üzere tasarlanmıştı. Dahası, Büyük Buhran'dan ders alan birçok ülke bankacılık sektöründe katı düzenlemeleri dayatmıştı. Dönüm noktası teşkil eden, Birleşik Devletler'de 1933'te çıkarılan Glass-Steagall mevzuatı ticari bankacılığı yatırım bankacılığından ayırıyordu. II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllar boyunca hükümetler sermaye akışlarına ve dövize endeksli tahvillere kontrol uyguluyordu. Mesela, vatandaşlar yurtdışına seyahat ettiklerinde sadece sınırlı miktarda nakit çevirebilecekti. Neoliberalizm, uluslararası pazarın arbitrajının ve spekülasyonun yoluna taş koyan tüm bu Keynesçi katı kuralları yıktı.

1970'lerin petrol krizinin sonrasında ve Bretton Woods altın standardının sonuna gelindiğinde OECD ülkeleri kendi finans sistemlerinin sürdürülebilirliğine dayanan bir liberalleşme sürecinden geçti. 1960'larla 70'lerdeki Avrodolar piyasasının büyümesi, akabinde 1983'te Londra'daki finans hizmetlerinin liberalleşmesi, meşhur Londra Borsası "Big Bang"ine yol açtı. Ronald Reagan yönetiminde Birleşik Devletler'de tasarruf ve krediler için getirilen zorunluluklar gevşetildi, 1982 yılında getirilen Emanetçi Kuruluşlar Kanunu ipotek borçlanmasını liberalleştirdi. Bill Clinton, 1990'larda Glass-Steagall kanununu feshederek endüstriyi daha da çok sarsacaktı. Bu önlemlere uluslararası sermaye hareketliliği üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi eşlik ediyordu. 2000 ile 2007 arasında dört kat daha artan küresel sermaye akışı 2008 krizinden sonra bile büyümeye devam etti. Küresel piyasa sermayelendirmesinin 2019'da 90 trilyon dolar olduğu tahmin ediliyordu, brüt sınırlararası sermaye akışının ise küresel gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 20'sinin üzerinde olduğu hesaplanmıştı: çabuk içe ve dışa akış deneyimleyen ülkelerde yoğun tahribat yaratabilecek muazzam bir para nehri.

Bu küresel ekonomik trendlere ulusal seviyede sosyal demokrat çağda getirilmiş toplumsal korumaların giderek zayıflaması eşlik ediyordu. Savaş sonrası yıllarda kapitalist Batı büyüme ve verimliliğin artışında altın çağ yaşadı: talep Keynesçi hükümet harcamaları tarafından korunurken ücretler güçlü sendikalar sayesinde yukarı çekiliyordu. Bu sosyal demokrat anlaşma eşitsizliği azalttı ve endüstricilerin idari özerkliğine ve zenginin mülk haklarına gem vurdu. Fakat bu böyle sürmeyecekti. Neoliberaller 1970'lerden itibaren sendikaların gücüne saldırırken, sistem giderek daha yüksek raddede monetarizm sundu. 1980'lerle 1990'lar boyunca sosyal demokrasinin egemen olmaya devam ettiği kıta Avrupa'sında bile toplumsal refaha yönelik önlemler azaltıldı ve giderek daha çok iş arama koşuluna bağlandı. Alman sosyal demokrasisi 2000'lerin başlarında Hartz IV emek reformlarının "iş refahı" paketini geçirerek neoliberal esnekliğe teslim oldu. Emeğin liberalleştirilmesi, tüm yarı zamanlı ya da tam zamanlı ama geçici sözleşme statüsünde kalan "sıfır saat" sözleşmelerine izin vererek riski işçilere yüklüyordu. Sovyetler Birliği'ne dair korkunun ortasında işçiler için yaşam standartlarının yükselmesini güvence altına alarak şekillendirilen savaş sonrası dönemin mahut "emek ile sermaye arasındaki paktı" giderek daha çok parçalanıyordu. Mahut *trente glorieuses* sırasında –II. Dünya Savaşı yıkıntılarından doğmuş ekonomik mucize yılları– toplumsal istikrarı güvence altına alan ve sürdürülebilir büyümenin yönettiği kurumlar ile uluslararası rekabet mantığı ve onunla ilintili baskı altına alınmış maaşlar ve sosyal güvenceler koşulu arasındaki denge bozulmuş gibi algılanıyordu.

Dillere pelesenk olmuş "küreselleşme" bu farklı ekonomik "reformlara" bir medeniyet projesi havası vermeye hizmet ediyordu. Küreselleşme evrensel refah vaadine dayanıyordu: Sadece Üçüncü Dünya ülkelerindeki insanları fakirlikten kurtarmayacak, kapitalist sistemin eski üçlüsünde –Birleşik Devletler, Avrupa, Japonya– yaşayan işçiler için daha iyi işler sağlayacaktı. Birçok değer ekleyen imalat işi kaçınılmaz biçimde

offshore olarak yeniden konumlandırılırken, hizmet endüstrisinde yüksek derece beceri isteyen, daha iyi ödeme yapılan işlere erişilebilecekti. Küresel pazara açılmakta olan ülkeler şirketleri sadece müşterileri daha mutlu etmek üzere daha etkin kılmakla yetinmeyecek, aynı zamanda irrasyonel ve müsrif ekonomi pratiklerini yıldırmak için etkin bir "dışsal kısıtlama" sağlayarak, hükümetleri sürdürülemez telafi edici bütçe açığı finansmanını ve iflas etmekten olan endüstrilere vergi ödeme desteğini terk etmeye zorlayacaktı. Küreselleşmeye direnmeye, gerisindeki moment düşünülürse gerici ya da nostaljik diye iftira atılabilir. Bütün siyasetçilerin bunu başarabilmek üzere yapabileceği şey ulusal ekonomileri daha ihracat taraftarı ve küresel açıdan rekabet edebilir duruma getirmektir.

Eski Bolivia devlet başkan yardımcısı Álvaro García Linera'nın iddia ettiğine göre, küreselleşme birçok insan için en nihayetinde "kolektif ümitleri bütün olası ilerleme beklentilerinin bir gerçek haline gelebileceği eşsiz bir kadere doğru yönlendirecek siyasi ve ideolojik bir ufuk" olabilecekti.[9] Neoliberal davanın savunucuları "serbest piyasanın küresel zaferini" sadece "dünyanın 'doğal' ve kaçınılmaz kaderi olarak" görmekle yetinmez, aynı zamanda küreselleşmeyi "insanlığın kurtuluş" momenti[10] olarak resmederler. Amerikalı siyaset bilimcisi Francis Fukuyama'nın önerdiği Hegelci tarihin sonuna dair teleolojik vizyonda küreselleşme Dünya Tini'nin ilerlemesinde son adım olacak, liberal toplumun medeni üstünlüğünü olumlayacaktı.[11] Küresel kapitalizm altında birleşmiş insanlık atalardan miras kalan tikelciliklerini aşacak, paylaşılmış kârlarını kabul edecekti. Küresel ekonomik bütünleşme daha barışçıl ve rasyonel bir dünyaya giden yol olacaktı. Ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılığın, uluslararası küresel finans menfaatleri tarafından yüklenilmiş ticari bağları savaşa karşı en iyi sigorta olacaktı.

9. Álvaro García Linera, "La globalización ha muerto", *Educere* 21: 68 (2017).
10. A.g.e.
11. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (Londra: Simon & Schuster, 2006).

Küreselleşme, bir diğer yandan, kelimenin tam anlamıyla bir ütopyaydı: yani bir yer olmayan yer. Coğrafi mesafeyi ortadan kaldırmayı ve mahalli, yer temelli kimlikleri azar azar yok etmeyi vaat ediyordu. Pratikteki itici gücü Marksist coğrafyacı David Harvey'nin "zaman-mekân sıkışması" diye adlandırdığı şeydi: diğer bir deyişle seyahat zamanlarının kısalması ve anlık iletişimlerin çoğalması.[12] Hatta ulaşımın gittikçe hızlanan aşamaları ve enformasyon aktarımı sayesinde internetin örnek teşkil ettiği küresel akışların mekânı tüm mekânların uzamında hüküm sürmeye mahkûmmuş gibi görünüyordu.[13] Zamanın mekânla birlikte daralması, hızın toprak üzerindeki zaferiyle sonuçlanacaktı.[14] Engellerin ve mesafelerin üstesinden gelmek akabinde *New York Times* köşe yazarı ve apolojist Thomas L. Friedman'ın dediği üzere sınırsız fırsatlarla dolu "düz dünya" anlayışına[15] yol açarak, bütünlüğe erişecekti. Bir kişi ister Baltimore, ister Jakarta, Mumbai ya da Cape Town'da yaşasın –diyordu argüman– dünya akabinde küresel bir köye benzeyecekti. Marshall McLuhan onu ünlülerin yüzleriyle ve küresel markaların logolarıyla bezenmiş biçimde tasavvur etmişti.[16] Tarih sonuna yaklaşırken coğrafya ve jeopolitik de bizzat son nefesini vermek üzereydi.

Paramparça Olmuş Küreselleşme

Toplumların çoklu sistemik krizleri içinde yakalandığı ve küreselleşmenin geriye çekildiği karanlık atmosferin ortasında, öneminin sonradan anlaşıldığı bilgelik parlayan vaatleri daha serinkanlı bir bakışla değerlendirmemizi sağlıyor. Küreselleşmenin doğmakta olan ekonomilerde olumlu etkileri

12. David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Oxford: Blackwell, 1989).
13. Manuel Castells, "The Space of Flows", şu eserinde: *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. 1* (Cambridge, MA: Blackwell, 1996).
14. A.g.e.
15. Thomas L. Friedman, *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century* (Londra: Macmillan, 2006).
16. Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers, *The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century* (Oxford: Oxford University Press).

olduğu doğrudur. Çin'in ve diğer gelişmekte olan ülkelerin dünya pazarına dahil olması yüzlerce milyon kişiyi kırsal fakirlikten çıkarıp oldukça büyük bir orta sınıf yarattı. Ancak neoliberalizmdeki (1979-2008) büyüme rekoru Bretton Woods çağını (1946-71) tanımlayan, sabitlenmiş döviz kurları ve sınırlı sermaye hareketliliğine sahip Keynesçi rejimde elde edileninkinden katbekat azdı. Dahası, küreselleşme, artık ekonominin işlediği muazzam ölçek tarafından büyütülerek toplumsal eşitsizliğin dikkate şayan artışına katkıda bulunmuştur.[17] 2020'de 2.153 milyarderin dünya nüfusunun yüzde 60'ını oluşturan 4.6 milyar insanın kazandığından daha çok serveti olduğu belgelenmişti. Aralarında 10 trilyon ABD dolarını kontrol ediyorlardı. Dünyanın en zengin insanlarından biri olan Jeff Bezos'un da 2030'larda dünyanın ilk trilyoneri olacağı tahmin ediliyor. Aslına bakılırsa, Amerika ile Avrupa'da gelirler uzun zamandır duraklıyor, ulusal gelirdeki emek payı 1990'dan bu yana sürekli düşüyor, buna karşılık sermaye payı katbekat artıyor. Küreselleşme, bu bağlamda eski ideolojik cazibesinden çok şey kaybetmiş gibi görünüyor. Artık refaha güç katan bir şey olarak değil, toplumun esenliğini tehlikeye atan birçok tehdidin esas kaynağı olarak algılanıyor.

Küreselleşmenin bu gerilimleri, 2010'larla 2020'lerin kriz dalgalarında canlı olarak ortaya çıkmıştır. 2008 finans patlaması Amerika'yı, bilhassa da Avrupa'yı orantısızca etkileyen büyük bir duraklamaya neden oldu, işsizliğin giderek artmasına, ücretlerin duraklamasına ve milyonlarca insanın kendi kiralarını ya da ipoteklerini ödeyememesine yol açtı. Kemer sıkma adı altında kamu hizmetleri kuşa çevrildi, çocuk yoksulluğundan sonra şimdi de pandemiye hazırlıksız yakalandığımızdan mahvolmuş eğitim ve sosyal hizmet ortamında binlerce yersiz ölüme yol açıyor. Makroekonomik perspektiften bakıldığında 2020 koronavirüs krizi 2008 düşüşünden çok daha kötüdür ve daha ziyade 1930'ların Ekonomik Buhran'ına

17. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2018).

benzer. 2020 ile 2021 arasındaki tekerrür eden karantina dalgası esnasındaki üretim ile tüketimdeki eşzamanlı düşüş derin ekonomik bir daralmayla sonuçlandı. 2020'de GSYİH'taki düşüş OECD ülkelerinde ancak yüzde 10'un altındaydı: II. Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmemiş bir şey. İşsizliğin patlak vermesi ve yeni bir mali kriz ihtimali işleri daha kötüye çevirebiliyordu.

Hane gelirlerini ve şirket likiditesini desteklemek için Birleşik Devletler'de toplamda 5 trilyon ABD Doları, Avrupa Birliği'nde de bu meblağın yaklaşık yarısı kadar tutan muazzam teşvik paketlerine ve yoğun hükümet müdahalelerine rağmen beklentiler olumsuz kalmaya devam ediyor. Nouriel Roubini gibi iktisatçıların öne sürdüğü üzere, kitlesel işsizliklerin, deflasyonun ve geniş ölçekli iflasların damgasını vurduğu "Daha Büyük bir Buhran"a doğru savruluyor olabiliriz.[18] Neoliberal sesler, bunun sadece yolun üstündeki bir tümsekten ibaret olduğunda ısrar ediyor, ama bu krizin, bildiğimiz haliyle küreselleşmeye varoluşsal bir zorluk teşkil ettiği açıktır.[19] Küresel ekonomik bütünleşmenin 2010'larda deneyimlenen yavaşlamasından sonra, muhtemelen düpedüz bir "küreselleşmeden uzaklaşma" evresini –küresel ekonomik karşılıklı bağlılığın uzun süreli bir azalmasıyla sonuçlanacak küresel bir çırpınmayı– görmemiz muhtemeldir: lojistik zincirlerin kısalması, şirketlerin servetinin yeniden yurtiçine döndürülmesi ve ulusal müdahalelerin katlanarak büyümesi. Bu trend, daha büyük ekonomi ve çevre "dayanıklılığını" güvence altına almak için uzun vadede, potansiyel olarak pazarların spesifik ülkelere ve onların dolaysız coğrafi bölgelerine daha yakından odaklanmasına yol açabilir.[20]

18. Nouriel Roubini, "Ten Reasons Why a 'Greater Depression' for the 2020s Is Inevitable", *Guardian*, 29 Nisan 2020.

19. Henry Farrell ve Abraham Newman, "Will the Coronavirus End Globalization as We Know It?", *Foreign Affairs* 16 (2020); John Allen, Nicholas Burns, Laurie Garrett vd, "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", *Foreign Policy*, 20 Mart 2020.

20. "Impact of the Pandemic on Trade and Development", *UNCTAD*, 19 Kasım 2020, unctad.org.

Küreselleşmenin yüzleştiği problemler paradoksal olarak kendi başarısının bir ürünüdür –ülke üstüne ülkeyi kendi pençesine çektikten sonra tüm gezegeni tıka basa doldurmasının bir sonucu. Artık geriye açılacak yeni pazar kalmamıştır. Bangladeş'teki Buriganga Nehri'nin tekstil fabrikalarıyla Vietnam'daki Ho Chi Minh kentinin mobilya fabrikaları –küresel bütünleşmenin en yakın zamanlı bölgelerinden bazıları– Batı neoliberal kapitalizminin üstesinden gelemediği bir nevi Herkül sütunları* olmuştur. Oysa her ikisinin de iklim değişikliği yüzünden deniz seviyelerinin yükselmesi tehdidi altında olması hem ironik hem trajiktir. Bu arada doğal kaynaklar –madenler, ormanlar ve balık yatakları– aşırı derecede sömürülmüş, gezegenin geniş alanları yoğun inşaata maruz kalmıştır, iklim felaketi de ufukta beklemektedir. Geriye koparılabilecek, kâr getiren "kolay lokma" kalmamıştır. Bazı yatırımcılar dijital teknolojilerin kapitalizme yeni bir hayat fırsatı sunacağını, henüz istifade edilmemiş bir uzam açarak bu uzamda başarıya ulaşacağını, daha fazla mekânsal genişlemenin imkânsızlığını telafi edecek şekilde verimliliğin ve istifadenin yoğunlaşacağını ummuştur. Ötekiler, Peter Thiel gibi liberallerin özerk yüzerkentler inşa etmek istediği "kanunsuz deniz"e bel bağlıyor. Başkaları ise bakışlarını hâlâ göğe dikiyor. Öbürlerinin yanı sıra, Tesla'nın** kurucusu Elon Musk Ay'a, Mars'a ve diğer gezegenlerle asteroitlere odaklanarak, buralarda kazı yapmayı, hatta günün birinde buralara koloni kurmayı ümit ediyor. Yine de küresel sermaye bu arada her oyuğunu sömürgeleştirdiği bir dünyada soluksuz kalma tehlikesi altındadır.

Küreselleşme krizinin önemli jeopolitik sonuçları vardır. Nötr olarak "küreselleşme" diye bilinegelen şey aslına bakılırsa Birleşik Devletler güdümlü küreselleşmeydi, istikrarı

* Günümüzde Cebeli Tarık Boğazı. Terim, Herkül'ün dünyada fethettiği fethedebileceği en büyük sınırı imlemek için kullanılır. Yazar bu bağlamda Herkül Sütunlarını Batı kapitalizminin ulaşabileceği son evre olarak kullanıyor. (ç.n.)

** Teksas menşeli, elektrikli araç üreten uluslarüstü şirket. (ç.n.)

da Sovyet Bloku'nun çöküşünden sonra Birleşik Devletler'in dünya hegemonu sıfatına sahip, rakipsiz konumuna dayanıyordu. Şimdi ise Çin'in son on yirmi yıldaki muazzam büyümesi, akabinde de uluslararası statüsündeki yükselişi Birleşik Devletler'in gitgide daha çok gerilemesiyle bir araya gelince uluslararası ilişkiler dengesini altüst ediyor. Birleşik Devletler'in finansal zorlukları –doların devalüasyona uğrayacağı tahmini, Birleşik Devletler'deki yurtiçi tasarrufun çökmesi ve cari hesap açığı– doların uluslararası rezerv para birimi statüsünün yitirilmesine dahi yol açabilir.[21] 1972'de Mao ile Nixon arasındaki bir toplantıya kadar geri giden ve 1978'de Deng Xiaoping'in başlattığı reformlar tarafından harekete geçirilen, mahut "Çin'in dünyaya açılması" Çin-Amerika eksenine dayanan hakiki bir dünya pazarı için gereken koşulları koymada etkili olmuştur. Ülke yakın yıllarda, ucuz, düşük kaliteli ürünlerle özdeşleştirilen "Çin malı" teriminin dile düşmesine neden olan düşük maliyetli imalatın ötesine geçmiştir. Yurtiçi piyasasına ve yüksek teknolojiye doğru kaymıştır. Mesela Çin, yapay zekâda artık Birleşik Devletler'e eni konu üstünlük sağlamıştır.

Daha önceki dünya sistemi krizlerinde olduğu gibi güçler arası rekabetlerin yoğunlaşmasına tanıklık ediyoruz.[22] Afrika'ya yaptığı muazzam yatırımların, devasa Kuşak Yol İnisiyatifi lojistik projesinin ve Güney Çin Denizi'ndeki girişkenliğinin ispatladığı üzere Çin'in giderek artan özgüveni, "Amerikan Yüzyılı"nın sonunun öngörülmesinden korkan Birleşik Devletler için büyük kaygı nedenidir. Trump yönetiminin Çin'le giriştiği ticaret savaşı Biden'ın yönetiminde tamamen tersine çevrilemeyecek bir tutum değişikliğinin emaresiydi. Bu giderek artan çatışma, yeni bir Soğuk Savaş'ın akabinde

21. Stephen Roach, "The End of the Dollar's Exorbitant Privilege", *Financial Times*, 5 Ekim 2020.

22. Iftikhar Ahmad, Giovanni Arrighi ve Beverly J. Silver, *Chaos and Governance in the Modern World System* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2008).

bir "Thukydides Tuzağı"na[23]* doğru tırmanacak ilk kıpırtılarına dönüşebilir: gerilemekte olan hegemonun yükselmeye başlayan rakibine karşı bütün kuvvetiyle bir çatışma çıkarma temayülü. Gelecek yıllarda Birleşik Devletler ile Çin'in kendi etki alanlarını bir bir giderek daha acil biçimde beyan etmeyi denemeleri beklenebilir. Bunu yaparken de Avrupa Birliği ülkeleri de dahil olmak üzere, öteki ülkeleri hangi güce tabi olmaları gerektiğine dair iki ülkeden birini seçmeye zorlayabilir. Bazıları Birleşik Devletler hegemonyası altındaki tek kutuplu küreselleşmenin sonunun daha çoğulcu birçok kutuplu dünyaya yol açacağını ümit ediyor. Yine de Birleşik Devletler'in gerilemekte olan bir hegemon olarak beslediği hınç ile Çin devletinin giderek saldırganlaşan hırsları göz önünde bulundurulursa, parçalanmış bir küreselleşme gerçeğinin bu tip beklentilerin öne sürebileceği misafirperverlikten fersah fersah uzakta olduğu ortaya çıkabilir.

Dışsallaştırma ve Offshoring

Neoliberal küreselleşmenin tam da gerileme anında görünmeye başlayan gerilimleri nasıl ürettiğini anlamak için dünya pazarının ekonomileri ve toplumları yeniden şekillendirme biçimlerini ayrıntısıyla kavramak elzemdir. Sadece genişleme momentindeki istikamet yönüne bakarak bile küreselleşmenin Büyük Geri Tepme momentindeki geri çekilme eğilimini tahmin edebiliriz. Neoliberal *eksopolitika*, bütün dünyada daha önceden muhtelif toplumsal birim kafeslerinin içinde bulunan her şeyin saçıldığı dışa doğru bir itme tarafından istila edilmişti. Serbest piyasa iktisatçıları, finans piyasalarını ve ulus-

23. Patrick Wintour, "US v. China: Is This the Start of a New Cold War?", *Guardian*, 22 Haziran 2020. Thukydides'in tuzağı kavramını Graham Allison şu kitabında türetmiştir: *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

* Terimin esasen Thukydides ile alakası yok. Terimi ilk kez 1962 Küba Füzeleri Krizi ile ilgili çalışmalarıyla ünlenen Graham Allison kullanıyor. Allison ilk önce 2012'de *Financial Times* için yazdığı bir makalede, Çin'in ABD'ye bir tehdit teşkil ettiğini öne sürerek, Thukydides ile tuzak kavramını bir araya getirdi. (ç.n.)

larüstü kurumları küresel bütçelere dışsal sınırları dayattıkları için överek, ihraçlara yeniden yönelmeyi öneriyordu. Yöneticiler, şirketler ve hükümetler için elzem olan *dışsallaştırma*ydı: finans gazeteleri ile İşletme Yüksek Lisans müfredatlarının sayfalarını süsleyen bir slogan.

Dışsallaştırma neoliberal çağ boyunca sunulan idari buluşların çoğunu destekler: işletmelerin ve imalat tesislerinin *outsource*, *contract out* ve *offshore* edilmesi.* Bu tip terimler, semantik olarak böyle bir dışa yönelik hücumu ve daha önceden var olan toplumsal birimlerin dayattığı bağlardan kaçma niyetini yansıtır. Luc Boltanski ile Eve Chiapello'nun tasvir ettiği kapitalizmin yeni ruhu "*outsourcing*'i, sübvansiyonlar yaratmayı ve yeniden yerleştirmeleri" merkezine alıyordu. "İşletmenin ve birbirine bağlı firmaların seviyesine göre işgücünü çeşitlendirmeyi mümkün kılarak tedarikçiler, taşeronlar, hizmet sağlayıcılar ve geçici personelden müteşekkil bir kümelenme tarafından sarılmış bir zayıf merkez" ile birlikte "katılımcıların çoğunluğu ile ağ olarak çalışan yalın firmaları" tercih ediyordu.[24] Birçok şirket, bu modele uyacak biçimde radikal olarak yeniden yapılandırıldı, daha büyük "esneklik" elde edebilmek ve en kârlı görülen faaliyetlere odaklanmak için önceden üçüncü tarafların kurum içi idare ettiği departmanlar, işlevler ya da faaliyetler bütünüyle outsourcing'e bırakıldı.[25] Böylece, mesela bir teknoloji şirketi kendi imalat süreçlerini öteki firmalara doğru dışsallaştırabilir, akabinde de temel materyallerin tedariki öteki şirketler tarafından outsourcing'e bırakılır. Bu da çoğu zaman onlarca ülkede konumlanmış yüzlerce firmayı kapsayan tedarikçiler ve taşeronlardan müteşekkil, karmaşık bir "değerler zinciri"ne yol açar. Mesela Apple iPhone'un

---

* *Outsource* ve *offshore* için bkz. *Giriş Bölümü, Geriye Doğru, İçe Doğru, İleriye Doğru kesiti. Contract out* ise şirketin hizmet ve emtia'yı satın alırken, aynı zamanda işi yaptırdığı alt işletmenin altyapısını da satın almasını içeriyor. (ç.n.)

24. Luc Boltanski ve Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism* (Londra: Verso, 2018), s. 73, 74. Vurgular orijinal metne aittir.

25. William S. Milberg ve Deborah Winkler, *Outsourcing Economics: Global Value Chains in Capitalist Development* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

meşhur vakasını ele alalım: Tasarımı Cupertino, California'da yapılır, montajı ise Çin'de, Shenzen yakınlarında, İç Moğolistan'dan gelen nadir bulunan toprak elementleri ve savaşın harap ettiği Congo'dan gelen elle işlenmiş kobalt ve koltan kullanılır, sonra da tüm dünyada şık mağazalarda satılır.

Küresel outsourcing ile elde edilen etkinlik kazanımları ve bunlara bağlı kâr marjları, doğası gereği "sendika yoğunluğuna" ve kalabalık işyerlerinde işçilerin fiziki yoğunlaşmasına dayanan örgütlenmiş emeği büyük ölçüde güçsüz kılmasına dayanıyordu. Firmaların neoliberal yeniden yapılandırılması "sendikacılığın 'büyük kalelerinin' çoğunun (madenler, demir çelik, tersane, otomobiller vs) kapanmasına ya da bunların daha ağır iş kesintilerine tabi olmalarına" yol açmıştı.[26] Bu hamlelerin net sonucu işçilerin sendika gücünün zayıflaşmaya meylettiği ve direniş geleneği olmayan daha küçük firmalara doğru saçılması oldu.[27] Aslına bakılırsa birçok firma için dışsallaştırma yeniden yerleştirme ve offshoring anlamına gelmiştir: fabrikalarla faaliyetlerin daha düşük ücretli ülkelere taşınması. Kötü çalışma koşullarına sahip, düşük ücret veren yeni endüstri merkezleri gelişmekte olan ülkelerde mantar gibi bitiyor: Meksika'da Birleşik Devletler araba endüstrisi için parça üreten *maquiladoras*'tan* Batılı markalar tarafından satılan kıyafetleri üreten Güneydoğu Asya'daki berbat hatta bazen ölümcül tekstil fabrikalarına dek. Bu trend, küresel Kuzey'de işçi sınıfı için istihdam fırsatlarının sunacağı fiyatları ağır derecede kırmış, birçok endüstriyel cemaati ümitsizlik ve madde bağımlılığının mahvettiği pas kuşağına** çevirmiştir.

Outsourcing devrimi, ihraçlara yönelme güdüsüyle sıkı sıkıya ilintilidir. Neoliberal siyasetçiler, ihraç yönelimli bir ekonominin faydalarını ballandıra ballandıra anlatır, güçlü bir

26. A.g.e., s. 292.
27. A.g.e.

* Yabancı bir şirket tarafından satın alınmış Meksika menşeli fabrika. (ç.n.)
** ABD'nin eskiden ağır endüstri merkezi olan, bugün ise çürümeye yüz tutmuş bölgeleri. (ç.n.)

ihraç sektörünün ülkelerin en verimli oldukları faaliyetlerde uzmanlaşmasını sağlayabileceğini, böylece bundan hem emtiayı daha ucuza satın alabilecek müşterilerin hem katma değeri yüksek üretimin sağladığı iyi ücretli işler bulabilecek işçilerin faydalanacağını vurgular. İhraç –yani meta ve hizmetlerin dışarıda tüketilmek üzere üretimi– kaynakların "en uygun biçimde paylaştırılması"nın peşine düşen sürekli bir sermaye arayışı tarafından güdümlenir. Bu da küresel bir üretim sisteminde aşırı uzmanlaşmayla sonuçlanır.[28] Girişimciler, her ülke ya da bölgenin mahut "faktör donatımı"nı* toprak olsun, mineraller ya da vasıflı emek olsun sömürmeye çalışır. Bu, genelde, bazı üretim alanlarına aşırı vurgu yapan ülkelerin yerel tüketim için –gıdadan giyim kuşama ve makinelere kadar– uluslararası rekabet açısından gerekli olanın altında bir standarta sahip diğerlerini terk ettiği monokültüre benzer bir duruma yol açar. Bu sadece periferi ülkelerini değil, aynı zamanda birçok yarı periferi ülkesini de daha fazla bağımlı oldukları düşük değerli üretim tipinden kendilerini sıyıramadıkları bir "ilerleme tuzağının" içine çekmiştir.

Bunun ücretler açısından sonucu daha da iç karartıcı olmuştur. İhraçlara odaklanma ve uluslararası rekabet zorunluluğu şirketlerin uluslararası rakiplerine karşı dişini tırnağına taka taka savaşmaları gerektiği anlamına gelmiştir. Bu tip rakipler genelde büyük ölçek ekonomilerini kaldıraçlayabilen devasa çokuluslu şirketler biçimini alır. En kolay seçenek maliyetleri, özellikle de işçilerin kaçınılmaz olarak kurban haline geldiği küresel bir "dibe götüren yarışa"** yol açarak işgücü maliyetini asgariye indirmektir. Dahası ihraç eğilimli bir eko-

28. En uygun paylaştırma, sermayenin en kârlı faaliyetlere yatırım yapılması gerektiğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

* Faktör Donatımı Teorisi, ülke faktörlerinin ticaretin anahtar belirleyicileri olduğunu ancak karşılaştırmalı üstünlüğün farklı teknolojilerden ziyade ülkelerin sahip oldukları nispi faktör donatımlarındaki, yani bir ülkede farklı üretim faktörlerinin, fiziki miktarları veya değerleri cinsinden göreli dağılımı, farklılıktan kaynaklandığını ileri sürmüştür. (ç.n.)

** Şirketlerin birbiriyle rekabet etmek için maliyeti en aşağı çektiği ve işçilere en düşük ödemeyi yaptığı durum. (ç.n.)

nomi yurtiçi piyasayı göz ardı etmeye doğru evrilir. Tanımı gereği ihraç emtia üretmek, onların yerel tüketimini azaltmayı içerir. İhraç eğilimli bir ekonomide çokuluslu şirketler ülkelerinde anonim şirketlerin yurtiçi talebine dair pek kaygı duymak zorunda değildir. Bilakis muhtemelen ücretlerde artışla sonuçlanacağı, böylece de uluslararası rekabette fiyattan kıracağı üzere yurtiçi talebin kontrol altında tutulması gerekir. Oysa Fordizmde şirketler anavatanlarında ekonomik açıdan müreffeh olmak ve işçilerine kendi arabalarını ve çamaşır makinelerini satın almalarını sağlayacak kadar iyi ödeme yapmak gibi kazanılmış haklara sahipti. Bu karşılıklı menfaat artık çok büyük hasar görmüştür.

Dışsallaştırma son kertede aynı zamanda finansallaşmanın esas mantığıdır. Daha önce gördüğümüz üzere Bretton Woods Anlaşması, Keynes'in tavsiye ettiği üzere finansı ulusal sınırlar içerisinde kapamayı hedeflerken, neoliberal küreselleşme finans piyasalarının cinini salıvermiştir. Bunun en bariz sonucu, şirketlerin ulusal maliye bakanlıklarının kontrolünden ve onların finansta devlet denetiminden kaçarak "ikamet ettikleri" Bahamalar ya da Cayman Adaları gibi offshore vergi cennetlerinin doğuşu olmuştur. Bu "mahremiyet hakları" ultra zenginlerin kontrol ettiği ve sanal kasa dairelerinde biriktirmek üzere yerel ekonomilerden parayı oluk oluk götürdüğü korsan sığınaklarına benzer.[29] Burası Amazon, Facebook, Google ve Apple gibi dijital şirketlerle mali sürgün haline gelmiş zengin bireylerin muazzam hazinelerini sakladıkları yerdir. Oxfam'a* göre uluslararası düzlemde devlet gelirlerinin sadece yüzde 5'i şirket vergisinden geliyor, zengin bireyler de vergi yükümlülüklerinin ortalama üçte birinden kaçınıyor. Vergi cennetleri ulusal egemenliği pas geçiyor, vergi toplayıcıyı zor durumda bırakmaya devam etmek için yaptığı bir katakulliyle ancak sözde özerk olan bölgeler üzerinde ahmakça hak iddia

29. Nicholas Shaxson, *Treasure Islands: Uncovering the Damage of Offshore Banking and Tax Havens* (New York: St Martin's, 2011).

* 20 bağımsız vakıftan müteşekkil, dünya üzerindeki yoksulluğa karşı mücadele veren Britanya temelli bir konfederasyon. (ç.n.)

ediyor.[30] Aslına bakılırsa finans cennetlerine atfedilen birçok finansal işlem vergi cennetlerinin sadece kolaylık sağlayan bayrak* işlevini gördüğü Londra şehri ya da Manhattan'da icra edilir.

Firma, ticaret ve finans yönetiminde dışsallaştırma saiki, küresel kapitalizmin işçilere ve yerel cemaatlere yükümlülüklerinden kaçınmaya dayanan yeni kâr fırsatları yaratmasını sağlıyor. Bu yeniden yapılandırmanın derin bir istikrarsızlığın tohumlarını ektiğini, böylece artık küresel sermayeye karşı bir ters tepki yaratacak şekilde toplumsal korumanın ve demokratik kontrolün net kaybına yol açtığını söylemeye bile gerek yok. Dışsallaştırma ve küresel outsourcing zorunluluğu bir dışlananlar ordusu yaratmıştır: Sosyal demokrasi çağında tersi düşünülemeyen istikrarlı ücretlerden ve toplu iş sözleşmesi teminat kapsamından mahrum kalan işçiler. Bunlar işçileri ekonomik gerilemelere karşı bilhassa kırılgan kılmıştır. Bu giderek artan dışlanmış ve yoksulluğa itilmiş risk altındaki işçi saflarının neoliberal küreselleşmenin en hoşnutsuz topluluğunu oluşturması hiç şaşırtıcı değildir.

Yöneticilerin perspektifinden bakıldığında dışsallaştırmaya yönelik itkinin arkasındaki kilit neden, şirketler tarafından bir bütün olarak işçilere ve topluma daha önce kendisinden kaynaklanan riskleri yükleme niyetiydi. Fakat offshoring aynı zamanda küresel karmaşaya –özellikle ekonomik krizler, çatışma ve çevre felaketleri– maruz kalmayla ilgili topyekûn yeni riskler yaratıyordu. Bu en açık imalat ve lojistikte görülebilir. Artık kapasiteyi azaltma itkisi ve outsourcing pratiklerinin merkezinde yer alan "just-in-time" tedarik zincirlerinin hedefi şirketlerin stoklarını ve depo mekânlarını mümkün olduğunca asgariye indirgemesine yol açtı. Sabitlenmiş giderlerin aşağı çekilmesine izin verilirken, bu taktiğin acil durumlarda, tedarik zincirleri bozulduğu zaman tehlikeli olabileceği ortaya çıktı. Mart 2021'de Süveyş Kanalı'nın tıkanması öngörüleme-

30. John Urry, *Offshoring* (Hoboken, NJ: John Wiley, 2014).

* Gemilere asılan kayıtlı olduğu ülkenin ulusal bayrağı. (ç.n.)

yen olayların küresel ticaretin atardamarlarını tıkadığını hatırlatacak bir başka şeydi. Koronavirüs krizi ve Brexit kopuşu bu kırılganlıkların potansiyel olarak bilhassa tarım ürünlerinin yarısından fazlasının ithal edildiği Birleşik Krallık gibi ülkelerde gıda güvenliğini baltalayabileceğini gösterdi.[31] Aynısı finansallaşmanın yarattığı öngörülemezlik için de geçerlidir. Neoliberal küreselleşme çağı bankacılık krizlerinin sürekli tekrarladığını görmüştür: 1997 Asya finans krizi, akabinde Ekvador, Arjantin ve Rusya'daki finans krizleri, 2000 internet şirketlerinin iflası, 2000'lerin sonunda yaşanan finans krizi. Farklı finans sistemleri arasında kalkan görevi görecek kuvvetli sermaye kontrollerinin yokluğunda, bu eksiklikten kaynaklanan sermaye kaçışı ve "finansal bulaşma"* işletmeleri ve aileleri mahvederek bankacılık sistemlerini sakat bırakabiliyor.

Kapitalizmin yeni ruhunun çevikliğinin diğer yüzünü temsil eden aşırı kırılganlık kapitalist sınıf tarafından bilinmiyor değil. Neoliberal yönetim bilimleri akademisyenleri "dayanıklılık" tartışmalarında –diğer bir deyişle karmaşayı idare edebilme ve zor koşulların üstesinden gelebilme– bundan bahsetmiştir.[32] İşletme uzmanları bu terimi kullanarak girişimcilerin sadece bir önceki döneme göre gelirlere değil, tehditleri yönetebilme ve krizden çıkabilme kabiliyetine bakmaları gerektiğini öne sürmüştür: Yetkinliğe gereğinden fazla vurgu yapmak şirketleri riske sokabilir.[33] Benzer şekilde küresel kapitalizmin varlığını sürdürebilme becerisine dair giderek artan kaygıya *onshoring*** ile *reshoring**** hakkındaki yakın zamanlı tartışmalarda işaret edilmiştir: işletmeleri kendi işletildiği ülkelere

31. Fiona Harvey, "Food Security Plan After Brexit: Biggest Shake-Up to Farming in 40 Years", *Guardian*, 16 Ocak 2020.

* Olumsuz yöndeki ekonomik hareketlerin sermaye akışları yoluyla bir ülkeden diğer ülkelere sirayet etmesi. (ç.n.)

32. Kevin Grove, *Resilience*, (Londra: Routledge, 2018).

33. Roger L. Martin, "The High Price of Efficiency", *Harvard Business Review*, Ocak-Şubat 2019. https://hbr.org/2019/01/the-high-price-of-efficiency

** Bir markanın üretimini ulus sınırları içinde bir fabrikaya yönlendirilmesi. Bazen reshore ile eşanlamlı kullanılabiliyor. (ç.n.)

*** Üretimin yurtdışından yeniden yurtiçine döndürülmesi. (ç.n.)

doğru yeniden yerleştirmek. Koronavirüsün akabinde birçok ülke ilaç endüstrisi gibi kilit alanlarda kırılganlıklarının değerlendirmesini yaparken, Japonya da dahil olmak üzere bazı ülkeler de kendi şirketlerine endüstriyel üretimi reshore etmeleri için devlet desteği veriyordu.

Dışsallaştırmanın en bariz kurbanı, sonuç olarak doğası gereği bir halkın kolektif kontrol uyguladığı coğrafi konuma, spesifik bir toprağa bağlı olduğu demokrasidir. Bu bağlamda, toplumsal hareketlilik üzerine çalışan Britanyalı sosyolog John Hurry şunun altını çizer: "Muhtelif yollardan ülke dışında offshore edilen para, finans ve imalat, hizmetler, güvenlik, atık ve emisyonlar şeffaf yönetişim için felakettir."[34] Offshoring ve öteki dışsallaştırma pratikleri ulusal egemenliğin düşmanları olmak dışında, demokratik yetkinin de düşmanlarıdır, çünkü ekonomik ve finansal faaliyetleri devlet iktidarının işlettiği ölçekten dışarı çıkarır. Üretimi, ticareti ve finansmanı küreselleştiren offshore edilmiş kapitalizm nihai hedefi politik hesap verebilirlik ve mali şeffaflığı engellemek olan bir alavere dalavere oyununa neden olur.

Periferilerde İsyan

Küresel ekonomik bütünleşme, her ülke içerisinde ekonomi tarihçisi Michael Lind'in "göbek" ile "hinterland" diye tarif ettiği büyük şehirler ile küçük kasabalar arasındaki uçurumu genişleten derin jeo-ekonomik çatlaklar açmıştır.[35] Finanstan yüksek teknoloji imalatına ve turizme kadar verili bir ekonomik faaliyet içerisindeki ehemmiyetleri yüzünden küresel sermayeye çekici gelen bölgeler serpilmiştir. "Küresel şehirler" –Avrupa'da Barcelona, Milano, Amsterdam ve Londra– gibi, Birleşik Devletler'de New York ve San Francisco gibi, Asya'da Singapur, Pekin ve Tokyo gibi– uluslararası merkez rollerinden yoğun biçimde faydalanmıştır.[36] Fakat bu yükselişin karşı-

34. Urry, *Offshoring*, s. 89.
35. Michael Lind, *The New Class War: Saving Democracy from the Managerial Elite* (Londra: Penguin, 2020).
36. Saskia Sassen, *Global City* (New York: Princeton University Press, 1994).

tı hinterlandın gerilemesi olmuştur: küresel çevrelerle yetersiz bağlantısı olan ya da olsa da küresel tüketici ve yatırımcılara "eşsiz değer" sağlayamayan, coğrafi ve ekonomik açıdan daha periferide yer alan bölgeler.

Neoliberal küreselleşme, dışsallaştırma mantığına göre dışa doğru baskı yaparak merkez ile marjlar ve ağ tabanlı küresel metropolis ile giderek fakirleşen periferiler arasındaki uçurumu açarken, periferilerin birçok popülist ayaklanmanın merkezinde olmaya başlaması sürpriz değildir. Bunların arasında Sunderland'den Lincolnshire'a kadar Birleşik Krallık'ın periferileri vardı ve bu bölgeler Brexit için en güçlü seçmen tabanını sağlamıştı. Ayrıca Midwest pas kuşağı periferi eyaletleri de Donald Trump'ın 2016 zaferine katkıda bulunmuştu. "Coğrafyanın intikamı"nın damgasını vurduğu bir zamanda, yerler mekânının akışlar mekânına üstünlüğünü yeniden talep eden, eskiden kalma kent-taşra bölünmesi günümüz siyasetinin tam merkezine doğru geri geliyor.[37] *What's the Matter with Kansas?* [Kansas'ın Neyi Var?] ile *Hillbilly Elegy* [Magandaya Ağıt] gibi kitaplar, eski kentli alanların işçi sınıfı cemaatinden birçok insanı aşırı sağın ellerine iten bir toplumsal gerilemeden ve ümitsizlik dalgasından nasıl etkilendiğini canlı ve açık açık gösteriyor.[38] Genişleyen neoliberal taşra, namıdiğer Amerikan "flyover country"* *Borat*'ta, sayısız daha başka film ve televizyon dizilerinde alay nesnesi olduktan sonra, artık kendisini marijnalleştirmekle suçladığı küreselleşmiş kentlerden intikamını alıyor.

37. "Coğrafyanın intikamı" deyişini fiziksel coğrafya ile jeopolitikanın uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü tartışmak üzere Robert Kaplan türetmiştir. Robert D. Kaplan, "The Revenge of Geography", *Foreign Policy* 172 (2009), 96-105. Burada terim günümüz toplumunda coğrafi faktörlerle ilgili yeniden kaygı duyulmasından bahsetmek için daha geniş anlamlı kullanılmıştır.

38. Thomas Frank, *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America* (New York: Picador, 2007); J. D. Vance, *Hillbilly Elegy* (New York: HarperCollins, 2016).

* ABD'nin yolcular yurtiçinde uçakla seyahat ederken üzerinden geçerken gördükleri, ama diğer türlü hiçbir zaman gezmek için adımlarını atmayacakları bölgeler. (ç.n.)

Neoliberal periferi, sadece coğrafi uzaklık açısından değil, aynı zamanda ekonomik marjinalleştirme ile ilgili olarak da tanımlanıyor ve Birleşik Devletler'deki Apalaşlar, Paris'in kuzey banlieues (banliyöleri), İngiltere'nin kuzeydoğusu ve İtalya'nın Mezzogiorno'su gibi uzak bölgeleri kapsıyor. Avrupa Birliği'nde en fakir bölgelerin çoğu Güney Akdeniz kıyı şeridindekilerdir: Endülüs, Kalabriya, Sicilya ve Peloponnessos gibi. Kentli nüfusun çoğunun ve yüksek değer ekleyen istihdam fırsatlarının yoğunlaştığı, Liverpool'dan Milano'ya uzanan mahut "Mavi Muz"dan* çok uzakta... Ancak bir bölgeyi periferi konumuna mahkûm eden şey onun coğrafi uzaklığından ziyade imalata dayanmasıdır. Bu Birleşik Devletler'in mahut pas kuşağı eyaletleri –Michigan, Ohio, Indiana, Illinois– ve Fransa ile İngiltere'nin kuzeyindeki benzerleri için geçerlidir: offshoring ve otomasyon yüzünden istikrarlı ve yüksek maaşlı imalat işlerini kaybetmiş yerler.

Bu eskiden kentli olan ve periferi kentli yerler "hinterland"ın bir parçasıdır. Amerikalı yazar Phil A. Neel bunları "ağır endüstriyel bir mekân –fabrika çiftlikleri için, yoğun lojistik kompleksler için, elektrik üretimi için ve ormanlar, çöller ve denizlerden gelen kaynakların ekstraksiyonu için bir mekân" diye tasvir ediyor.[39] "Büyük ölçekli endüstriyel ekstraksiyon, üretim ve esas ürünlerin ön prosesi"nin bu günlerde yer aldığı bir mekândır.[40] Küresel bilgisayar ağlarıyla bütünleşmiş olan büyük şehirler finans, teknoloji ve bilişim gibi uzmanlık alanlarındaki yüksek değerli ekonomik faaliyetler için alanlar haline gelirken, imalat ve tarım gibi üretim formlarına bağlı hinterland mevcut dijital ekonomide değersizleştirilmiş ve marjinalleştirilmiştir.

---

* Avrupa megalopolisi ya da Liverpool-Milano ekseni olarak da bilinen, 111 milyon sakini bulunan ve Batı Avrupa'dan Avrupa'nın merkezine dek yayılan süreksiz bir kentleşme koridoru. Terimi 1989'da RECLUS adı altında birleşen bir grup Fransız coğrafyacı bulmuştur. (ç.n.)

39. Phil A. Neel, *Hinterland: America's New Landscape of Class and Conflict* (Londra: Reaktion, 2018), 17.

40. A.g.e., 18.

Hinterland yakın zamanlı ekonomik krizlerden oransız olarak etkilenmiştir. Brookings Enstitüsü kıdemli üyesi William A. Galston'ın not ettiği üzere, "Büyük Buhran'dan sonraki ilk beş yılda iş kazanımlarının sadece yüzde 35'i taşra illerindeyken, 500.000 ya da üstü nüfusa sahip illerde iş kazanımları yüzde 64'ü buluyordu."[41] Dahası, metrosu olmayan bölgeler, neoliberalizm altında değersizleşmiş ve uluslararası rekabete ağır derecede maruz kalmış imalat faaliyetlerine metropoliten alanlardan çok daha fazla bağımlıdır.[42]

Yakın zamanlı birçok protesto hareketi periferilerin maruz kaldığı bu eziyeti konulaştırmıştır. Fransa'daki 2018-19 Gilets Jaunes protesto hareketi herkesçe bilindiği üzere taşra kavşaklarından protesto barikatlarına dönen banliyö bölgelerinde ve küçük merkezlerde güçlü bir destek edindi. Fransız coğrafyacısı Christophe Guilly'ye göre sarı kıyafetlere bürünmüş protestocular şehir ile taşra arasında derin bir uçurum sergiler.[43] Kentsel bölgelerdeki nüfusun yüzde 40'i GSYİH'nin üçte ikisini kontrol ederken, geride kalan yüzde 60'ın başına azıcık üçte bir düşüyor. Kentsel merkezler, finansın, enformasyon teknolojisinin, hizmetlerin ve turizmin küresel değer zincirleriyle bütünleştikçe kendilerini küresel sermayenin bakış açısından giderek daha faydasız hale gelen taşradan kopartıyor.

Küreselleşme zamanlarında bu genişleyen periferilerde yaşamak hem yoksulluğa hem haklarından mahrum bırakılmaya neden olur. Ekonominin sistematik biçimde dışsallaştırılması, işleri her zaman offshore edilmenin eşiğinde olduğundan, imalat işçilerinin kendilerini gereksiz ve kullanılıp atılabilen bir şey gibi hissetmesine yol açmıştır. Bu trend, demokratik yollardan sesini duyurabilme fırsatının ve eldeki kontrolün kaybına dair algıyla birleşmiştir, bu da –gördüğümüz üzere–

41. William A. Galston, *Anti-Pluralism: The Populist Threat to Liberal Democracy* (New Haven, CT: Yale University Press, 2017), s. 68.
42. Jonathan A. Rodden, *Why Cities Lose: The Deep Roots of the Urban-Rural Political Divide* (Londra: Hachette UK, 2019).
43. Christophe Guilluy, *La France périphérique. Comment on a sacrifié les classes populaires* (Paris: Flammarion, 2016).

dışsallaştırmanın bir yan ürünüdür. Küresel şehirlerde ya da "offshore"da yaşayan, karar alma süreçlerini giderek uzaktan yönetmeye çalışan işadamlarının, teknokratların ve dünyanın bir ucundaki politikacıların elinde olduğu bir dünyada periferide yaşayanların kendi kaderleri üzerinde söyleyecekleri pek fazla bir şey yok ve kendilerini ekonomik ve politik hayatın salt nesneleri olarak hissetmeye mahkûmlar. Bu minvalde ekonomik güçler giderek daha çok demokratik karar alma mekanizmasının ve kamu denetiminin kapsamından kaçıyor gibi görünüyor.

Muhafazakârlarla ilericiler arasındaki kültür savaşını ve onun kentsel-kırsal ayrımına uyarlanmasını ancak bu en keskin biçimde küresel periferilerde yaşanan kenara atılmışlık ve kaybolmuşluk deneyiminin ışığında yorumlayabiliriz. Pippa Norris ve Ronald Inglehart'ın da dahil olduğu akademisyenlere göre, neoliberal modernleşme ve ilerici değerleri kimlik ve geleneğe tehdit olarak gören kültürel muhafazakârlık popülist isyanların gerisindeki kilit saiktir.[44] Kültürel muhafazakârlığın sağ cenah popülizmi tetikleyen temel faktörlerden biri olduğuna hiç şüphe olmasa da, popülist isyanın ağırlıklı olarak kültürel bir mesele olduğunu düşünmek sorunu basite indirgemek olacaktır, çünkü popülizm her şeyden önce toplumsal eşitsizliğin genişlemesinden kaynaklanır.[45]

Bu yanlış anlamanın bir örneği merkezci yorumcu David Goodhart'ın geliştirdiği argümanda görülebilir. Goodhart'a göre Brexit referandumu yakın zamanda çarpıcı "bir yerdekiler" ile "herhangi bir yerdekiler" arasındaki bir ayrımı açığa çıkarmıştır.[46] Herhangi bir yerdekiler –"metropol elitleri" için bir lakap– nüfusun yüzde 20 ile 25'i arasındayken, "bir yerdekiler" yaklaşık yüzde 50'yi buluyor, bu da onlara muazzam

44. Pippa Norris and Ronald Inglehart, *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).
45. Thomas Frank, *Listen, Liberal: Or, What Ever Happened to the Party of the People?* (Londra: Macmillan, 2016).
46. David Goodhart, *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

bir seçmen gücü veriyor. Herhangi bir yerdekiler Londra ya da diğer büyük şehirlerde yaşamaya meyleder, çok iyi eğitim almışlardır, bol bol seyahat ederler ve yerle güçlü bir bağları yoktur. "Bir yerdekiler" daha az gelire ve eğitime sahiptirler, taşra İskoçyası'ndan Cornwall'a kadar uzanan, daha periferide kalan alanlarda yaşarlar. Yer ve gelenekle kuvvetli bir bağları vardır ve herhangi bir yerdekileri suçladıkları küreselleşmenin dayattığı dönüşümler yüzünden kendilerini huzursuz hissederler.[47] Bu açıklamada taşra ile şehir arasındaki karşıtlık kentli ilericilerle taşralı muhafazakârları birbirinden ayıran bir değerler ve tutumlar meselesine indirgenmiştir: Thomas Frank'in *What's the Matter with Kansas*'ta muhafazakâr görüşleri benimseyen periferi seçmen bölgelerine yol açanın ekonomik kargaşa ve toplumsal ümitsizlik olduğunu savunduğu perspektifini olumsuzlayan bir perspektif.[48]

Neoliberalizmden periferide en şiddetli biçimde hissedilen hoşnutsuzluğun sosyoekonomik nedenleri olduğu açıktır. Bu nedenler, devletin tutarı geriye çekmesinden, endüstrinin içinin boşaltılmasından, dışsallaştırmanın neoliberal mantığından ve periferi alanlarını orantısızca etkilemesinden kaynaklanır. Bu tip sosyoekonomik gerçeklikleri salt kültürel çatışmalara odaklanarak inkâr etmek büyük resme bakmaktansa ayrıntılarda kaybolmaya benzer. Dahası küresel göç artışının –Goodhart'ın Bir Yerdekiler için acil çözüm bekleyen sorun olarak gördüğü şey– küreselleşmenin dengesizliklerinin doğrudan sonucu olduğu göz ardı edilmiştir. Küresel ekonomik bütünleşmenin yarattığı asimetriler insanları iş arayışıyla diğer ülkelere doğru yerini değiştirmeye itiyor. Yüksek derece uluslararası uzmanlaşma işçilerin uluslararası işbölümündeki konumlarına bağlı olarak farklı ülkelerde açılan "girdi açıkları"nı doldurmak için hareket etmek zorunda olduğu anlamına geliyor. Yurtlarındaki fırsat eksikliklerini gidermek için İspan-

47. A.g.e., s. 5-7.
48. Thomas Frank, *What's the Matter with Kansas?: How Conservatives Won the Heart of America* (New York: Henry Holt, 2005).

yol, Yunan ve İtalyan mühendisleri Kuzey Avrupa ülkelerine, Nepalli inşaat işçileri Ortadoğu ve Afrika Sahrası'na, fabrika işçileri de Avrupa'nın kıyılarına göç etmek zorundadır.

Diğer üretim faktörleri gibi emek de küresel pazardaki değerini gerçekleştirebilmek için sürekli en yüksek kârların getirilebileceği yerlere doğru itilir. Fakat emtia ile sermayeden farklı olarak emek akışı engellenmekten son derece uzaktır. Hükümetler neoliberalleşmenin doruğunda bile göçe karşı en katı kuralları dayatırlar, göçmenlere oturma izni ve vatandaşlık hakkı vermezler, böylece bu insanlardan çoğunu kayıtdışı ekonomiyle kıt kanaat geçimlerini sağlamaya ya da en sefil ücretleri kabul etmeye zorlarlar. Diğer bir deyişle, emek hareketliliğinin sermaye ve emtianınkine oranla içerdiği fiziksel ve psikolojik tehlikeler, kültürel dışlanma ve ekonomik risklilik açısından çok daha yüksek bir "maliyeti" vardır. Yine de, olası faydaları dış göçün hâlâ çekici bir seçenek olarak baki kaldığı anlamına gelir. Yani göçmen, küreselleşmenin baskı ve çelişkilerinin kişiye büründüğü figürdür. Bu durum, göçün kök sebeplerinden bahsetmek zorunda olmadan küreselleşmenin açgözlülüğüne karşı savaşıyor gibi görünmek isteyen siyasi güçler için neden ideal bir hedef olduğunu açıklamaya çok faydalı olabilir.

Küresel Agorafobi

Neoliberal küreselleşme tüm gezegeni kâr koşuluna tabi tutmakta belki başarılı olmuş olabilir. Fakat başarı ekonomik şoklara, virüs belirsizliğine ve denizlerimizi devasa plastik girdaplara ev sahipliği yapmak zorunda kalacak şekilde dönüştüren ve gezegeni iklim değişikliği felaketine iten ekolojik yıkıma yol açmıştır. Çağdaş siyasi çatışmalar, küreselleşmenin ezici gücünün yol açtığı belayı ve bir yerinden olma ve riske açıklık hissiyatını yaratma biçimini yansıtır. Bu gerginlikler küreselleşmenin gerilediği bir zamanda daha acı verici bir hal almıştır. Küresel sermayenin dışa doğru genişlemesinin açtığı yaraların üstüne bir de ekonomik patlama tuzu basmıştır.

Günümüz Büyük Geri Tepme çağı sosyalist ekonomi tarihçisi Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm*'de* tarif ettiği, kapitalist genişlemenin geri çekildiği ve "toplumsal bir cevap"la karşılandığı "çifte hareket"e tekabül eder.[49] Polanyi'ye göre, 1929 Wall Street İflası'nın açtığı derin kriz evrelerinde açık ve seçik biçimde refah getirmeyi başaramamasına rağmen kâr ekstrakt etme çabalarında giderek daha saldırganlaşan kapitalist mantığa karşı toplumu sosyal korunma formları inşa ederek savunmacı biçimde davranmaya meyleder. Bu momentte toplumlar toplum içerisine ekonomiyi "yeniden yerleştirme"yi hedefleyen bir "yeniden içselleştirme" sürecine girişir. Bu ikinci dalga bazı durumlarda nihayetinde tepkisel bir saik üretir, 1920 ile 1930'ların faşist hareketlerinde tipikleşen otoriter, korporasyonlar etrafında örgütlenmiş devletin koruması altında sermaye ile emek arasındaki çatışmayı uzlaştırır. Fakat bu tek olası sonuç değildir. Birleşik Devletler'de Roosevelt'in Yeni Düzen'i ile Fransız ve İspanyol halk cephesi hükümetleri solun aynı ikilemleri ilerici bir yönde çözme çabasını temsil ediyordu. Bu teori yakın yıllarda yeniden moda olmuştur, çok sayıda iktisatçı da 2008 krizinin sonrasında yüzleştiğimiz şeyin aslında yeni bir "Polanyi momenti" olduğunu iddia ediyor.[50]

Hatta mevcut küreselleşme krizinin Polanyi'nin analizinde ve onun kapitalist açgözlülüğün ürettiği "riske açıklık" hissiyatı tartışmasında birçok yankısı vardır. Neoliberal kapitalizmin dışsallaştırma baskısı jeo-ekonomik yerinden etmeleri ve bariyerlerle düzenleyici kurumların düzleştirilmesi ile birlikte işçilerle vatandaşları üzerlerinde pek kontrolleri olmadığını hissettikleri birçok ekonomik akışa maruz bırakmıştır. Bu hissiyat, agorafobi diye tasvir edilebilecek bir algıyı doğurur: açık mekânlara duyulan korku. Psikiyatrik bir fenomen olarak ago-

* Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Buğra, Alan Yayıncılık, 1986. (ç.n.)

49. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2014).

50. Joe Guinan ve Thomas M. Hanna, "Polanyi Against the Whirlwind", *Renewal: A Journal of Social Democracy* 25: 1 (2017).

rafobi aslına bakılırsa birçok vatandaşın kendi belirsiz gelecekle-rinden duydukları kaygı ve ötekilerle temastan duydukları korku tarafından zapt edilmesiyle birlikte klinik bir acil durum haline gelmiştir.[51] Ancak terim metaforik olarak kendimizi koruma ve kontrolden yoksun, açık küresel bir uzam içerisinde bulma hissiyatımıza dair kaygıları kavramak için kullanılabilir.

Agorafobik bir dünyada yaşıyoruz, çünkü küreselleşme artık herhangi aklı başında vatandaş tarafından hevesle ulaşılması gereken en iyinin eforları sayesinde ödüllendirildiği bir fırsatlar denizi olarak algılanmıyor. Daha ziyade giderek içinde canavarların yaşadığı ve işçilerle yerel cemaatlere sık sık saldırıda bulunan korsan gemileri tarafından tahrip edilmiş, kanunsuz ve çalkantılı bir okyanus gibi görülüyor. Neoliberallerin ekonomik refah kaynakları olarak övdüğü küresel finans, ticaret, hizmetler, bilişim ve insanlardan müteşekkil küresel akışlar artık genelde bunlara karşı savunmaya geçilmesi gereken musibetler olarak görülüyor. Bu kırılganlık hissiyatı aynı zamanda sosyal medya da dahil olmak üzere günlük deneyimlerimizin diğer alanlarına da uygulanabilir. Sosyal medya kendi verilerimizi kamu denetlemesine maruz bıraktığından ve verilerimizi bizden habersiz ekstrakte ettiğinden (sızdırdığından) birçoğumuzu ondan ya geçici olarak ya da temelli, terapötik olarak geri çekilmeye itti. Uzun zamandır iş ilişkilerinin keşfi ve geliştirilmesi için bir fırsat olarak kutlanan küresel seyahat bile artık virüslerin yayılmasını hızlandıran bir araç olarak yeniden ifade ediliyor. Küresel ticaret de, biyoemniyete karşı Avrupa'daki birçok zeytin ağacını mahveden *Xylella fastidiosa* patojeni taşıyan Asya meyve sinekleri ve Sahra Altı Afrika'yı kırıp geçiren güz tırtılları gibi yayılmacı türlerin beraberinde getirdiği tehdidi üretiyor.

Bu riske açıklık koşulu çağdaş siyaset mantığını anlamaya ziyadesiyle yardım eder. Büyük Geri Tepme'yi tipikleştiren siyasi eğilimlerin çoğu bu tip bir riske açıklıktan bir nebze olsun

51. Borwin Bandelow ve Sophie Michaelis, "Epidemiology of Anxiety Disorders in the 21st Century", *Dialogues in Clinical Neuroscience* 17: 3 (2015), 327.

kurtulmayı sağlamaya çalışan endopolitiği yansıtır: yani içerinin politikasını. Bu eğilimler, kapitalist birbirine bağlılığın gelecek hakkında aman vermez bir güçsüzlük hissiyatı doğurduğu bir dünyada özerkliği ve içselliği yeniden öne sürer. Küresel kapitalizm, çağdaş piyasanın gezegen ölçeği tarafından ve gündelik hayatımızın hemen hemen tüm veçhelerinin şehirlerimizin ve sosyal ilişkilerimizin metalaştırılması yoluyla yükselttiği ikiye katlanmış bir dışsallaştırmanın habercisidir: Airbnb'de* kiralanan odalar, Amazon Turk'te satış için ya da yemek teslim eden şirketlerin hizmetinde harcanan iş saatleri, sosyal medyada her davranışımızın ve paylaşımlarımızın izinin sürülmesi yoluyla gözyuvarlarımızı hedef alma fırsatı olarak başka amaçlarla değerlendirilmesi, giderek daha çok imal edilen özgün bir mamulü satan turizmin mahvolması.

Şimdi küresel sermayenin dışsallaştırılmış gerçekliği ile yüzleşirken Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'nin ünlü bir pasajından alıntı yapmak gerekirse: "Tin, bu soyut birlikten, bu benliksiz tözsellikten dehşete düşer ve ona karşı bireyselliği olumlar."[52] Sistemik kırılganlık algısı, dengesi bozulmuş bir dünyayı bir daha dengeye oturtmaya çalışan yeniden içselleştirmeye doğru bir baskı yaratır. Bu bölüm boyunca gördüğümüz üzere bu karşı hamle momentinin açık bir maddi ve yapısal boyutu vardır. Bu da mevcut biriktirme rejimi içerisinde pazarların doygunluk noktasına ulaşmış olduğu ve daha çok ekonomik genişlemenin mümkün olmadığı algısıyla beraber ekonomik büyümenin ve küresel ticaretin geriye doğru hareketinde görülebilir. Fakat bizim tartışmamızın amacı açısından çok daha önemli olan, Büyük Geri Tepme'nin psikolojik ve ideolojik sonuçlarıdır.

Kendine doğru geriye dönen bir siyasetin imgeleri mevcut konjonktürde envai çeşittir. Popülizmin vicdan muhase-

---

* Dünya çapında çevrimiçi konaklayacak yer kiralayan uluslararası turizm şirketi. (ç.n.)

52. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, Çev. A. V. Miller (Oxford: Oxford University Press, 1977), 318, [Hegel, *Tinin Fenomenoloji* çevirisi Mehmet Barış Albayrak'a aittir. (ç.n.)]

besi yapan bazen de şovenist politikaların ve eli kulağındaki çevre felaketinin yarattığı kaygılar, Joe Biden ve diğer dünya liderlerinin onarma, kurtulma ve iyileşme politikalarına yaptıkları vurgu, politikamızın çoğuna sinmiş olan retro kültürü ve nostaljinin serpilmesi, hatta dışa dönük insanların egemenliği altındaki bir dünyada psikolojik içe dönüklüğün kutlanması...[53] Tüm bunlar Polanyi'nin çifte hareketinin ve Hegel'in *Erinnerung*'unun –toplumun içsel bir yeniden inşa içerisinde yakalandığı bir momentin– izini taşıyor gibi görünüyor. Neoliberalizm sonrası endopolitiğin ve 2010'ların popülizmi ile erken 2020'lerin yeni devletçiliği arasında belirmeye başlayan egemenlik, koruma ve kontrole dair sorulara yapılan vurgunun sermayeyi yeniden içselleştirme, ekonomik süreçleri toplumsal ve politik kurumlara yeniden yerleştirme ve belirsizlikle karmaşanın damgasını vurduğu bir dünyaya karşı koyuş ve onun içerisinde gidip gelebilmek için bir araç olarak içselliğin düzen ve dengeyi yeniden olumlama çabası diye anlaşılması gerekiyor. Büyük Geri Tepme'nin siyasi ve ekonomik konturlarını açıklığa kavuşturduktan sonra, gelecek bölümlerde onun ideolojik içeriklerini daha ayrıntılı biçimde araştıracağım. Bunu yaparken, günümüz siyasi tartışmalarının her dönüşünde beliren üç kilit kavrama odaklanacağım: egemenlik, koruma ve kontrol.

53. Hamja Ahsan, *Shy Radicals: The Antisystemic Politics of the Militant Introvert* (Londra: Book Works, 2019).

3
Egemenlik

Büyük Geri Tepme'nin endopolitiğini ve neoliberal küreselleşme krizinin yarattığı politik karşılıkları anlamak için kilit bir kavram vardır: egemenlik. Genelde devletin bir toprak üzerinde tartışmasız gücünü öne sürme hakkı olarak anlaşılan egemenlik muhtelif bağlamlarda belirir: devletin geriye çekilmesi ile ilgili tartışmalarda, göç üzerine yapılan münazaralarda, teknolojik emperyalizm eleştirisinde ya da pandeminin toplumsal ve ekonomik sonuçları üzerine yapılan sohbetlerde. Hatta bilhassa Fransa ile İtalya'da bu tabir dışında küreselleşmeciler olarak bilinen egemenlikçilik karşıtlarına karşı ulusal egemenliğin savunucularını tarif etmek için kullanılan kendi "-çilik"ini –çirkin "egemenlikçilik" terimi– yaratmıştır.

Haber medyasında egemenlik teriminin yeniden belirmesi 2010'larda ulusal sağın yükselişiyle birlikte hararetle ilintilendirilmiştir. Brexit başından bu yana "exit" ("çıkış") seçeneğinin egemenlik için verilen, AB'nin temsil ettiği uluslarüstü "küreselleşmeci" kurumların iktidar vekaletine son vereceği ve ulusal seviyede egemenlik üzerinde yeniden hak iddia edeceği bir savaş olarak sunulmuştu. Philip Stephens'ın *Financial Times*'ta not düştüğü üzere, "Britanya'nın Avrupa hakkındaki tartışmasının nevraljik kelimesi egemenliktir."[1] 2020 sonbaharında, Brexit referandumundan dört yıl sonra ve Boris Johnson'ın Downing Sokağı'ndaki* başdanışmanı ve "Vote Leave" kampanyasının eski kurucusu Dominic Cummings'in istifasından birkaç ay önce Cummings müzakerelerde Anlaşma Yok** sonucunun "egemenlik için en önemli nokta" olacağını, Birleşik Krallık hükümetinin aktivist bir devlet vizyonunu takip etmesini sağlayacağını iddia etmişti.[2] Donald Trump'ın Birleşik Devletler Başkanlığı için yürüttüğü başarılı 2016 kampanyası da Çin ve onun NATO müttefiklerinin kâr etmesini sağlayacak şekilde Birleşik Devletler'in ulusal menfaatlerinin göz ardı edildiği bir durum içerisinde bal gibi de egemenlik savaşı diye sunulmuştu. Trump 2017'de BM Genel Kurulu'nda "güvenlik, refah ve barış sağlamak üzere egemenliklerini kucaklayan, güçlü ve egemen ulusların" yeniden yapılanmasını savunuyordu.[3] Marine Le Pen yakın yıllarda Fransa'da her olası fırsatta AB'ye karşı kamunun önünde attığı her tiratta *souveraineté* kelimesini vurgulamıştır. Kavramı, kendisini ve müttefiklerini hesap verilebilirliği olmayan uluslarüstü kurumların idaresi altında küreselleşmecilere karşı savaşan, ulusal egemenliğin

1. Philip Stephens, "Boris Johnson Is Wrong. Parliament Has the Ultimate Authority", *Financial Times*, 25 Şubat 2016.

* Britanya'da başbakanın siyasi makamı. 10 Numara olarak da bilinir. (ç.n.)

** No Deal Brexit, Birleşik Krallık'ın fesih anlaşmasına imza atmadan AB'den geri çekilmesidir. (ç.n.)

2. Sam Lowe, "Why Boris Johnson Is Considering a No-Deal Brexit for a Bruised Economy", *Financial Times*, 8 Eylül 2020.

3. "Remarks by President Trump to the 72nd Session of the United Nations General Assembly", 19 Eylül 2017, whitehouse.gov.

savunucuları olarak resmettiğinde, Müslüman göçmenleri hedef alırken de kullanmıştır.[4]

Ancak egemenlik terimi, politik açıdan sağın kullandığından ve egemenlikçilerle ulusalcıların arasındaki basite kaçan özdeşleştirmenin öne sürdüğünden daha muğlaktır. İtalya'nın post-ideolojik ve hiper-popülist Beş Yıldız Hareketi egemenlik fikrini kendi politik söylemi içerisinde hevesle benimsemiştir. Eski liderlerinden –kendisini chavista diye adlandıran– Alessandro Di Battista, cumhuriyetçi slogan "Egemenlik Halkındır"ı sık sık tekrarlamış, İtalya'nın kendi ulusal menfaatlerinin peşine düşmesi gerektiğini hatta egemenliğin yeniden inşa edilmesinin esenliğin bir koşulu olduğunu iddia etmiştir.[5] Egemenlik, yeniden dirilmekte olan radikal solda da Pablo Iglesias, Bernie Sanders, Jean-Luc Mélenchon gibi liderler tarafından yaygın biçimde tartışılmıştır. Iglesias, egemenliğin demokrasinin bir koşulu olarak önemli olduğunun altını tekrar tekrar çizmiştir. 2017'deki meclis konuşmasında şunları vurgulamıştır: "AB krizinin çözümü egemenlik kelimesine yeni bir anlam vermeyi içerecektir."[6] Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) ticaret anlaşmasına muhalefet eden Sanders anlaşmanın "Birleşik Devletler'in egemenliğini baltalayacağını" söylemişti. Fransa'da Mélenchon "egemenlikçilik" suçlamalarına attığı twitte kısaca şöyle cevap vermiştir: " 'Egemenlik' kelimesi ait olduğum politik aileden gelir. 'Halkın egemenliği' kavramı XVI. Louis'ye muhalefetten doğmuştu."[7]

---

4. Mesela, Le Pen *BFMTV*'de Jean-Jacques Bourdin'e verdiği Eylül 2018 tarihli bir röportajda küreselleşmeyi "emtia, insan ve finans akışlarının dolaşımını savunan ve egemenliklerinden yoksun bırakılması gereken ulusların ortadan kalkmasına yol açan" bir doktrin olarak hedef alıyordu. "Egemenlikçiler ulusların egemenliği muhafaza etmesi gerektiğini düşünür, çünkü söz konusu olan demokrasidir." Marine Le Pen face à Jean-Jacques Bourdin en direct – 17/09', 17 Eylül 2019, bfmtv.com. [Soru: web sayfası 2019 diyor – röportaj bir yıllık mı? Cevap: çözülmüştür.]
5. Alessandro Di Battista, *A testa in su: investire in felicità per non essere sudditi* (New York: Rizzoli, 2016).
6. Aitor Riveiro, "Pablo Iglesias pone en duda 'la historia de éxito de la UE' y apuesta por más soberanía para superar la crisis", *El Diario*, 15 Mart 2017.
7. Mélenchon's tweet reads: "Le mot 'souveraineté' vient de la famille politique à laquelle j'appartiens. La notion de 'souveraineté du peuple' est née face à Louis XVI. #EnToutеFranchise". Jean-Luc Mélenchon, Twitter, 17 Mayıs 2020.

Egemenlikle ilgili kaygıların 2008 iflasından bu yana protesto hareketlerinde su yüzüne çıkması da önemlidir. İspanyol Indignados, Yunanlı Aganaktismenoi ve Occupy Wall Street 2011'de kent meydanlarını işgal ederken –daha yakın zamanlarda Fransız Gilets Jaunes'un aktivizminde görüldüğü üzere de– demokratik egemenlik idealine neoliberal elitleri eleştirmek için sık sık başvurmuşlardır. Bu trendin bir göstergesi, toplumsal hareket söyleminde yeni egemenlikle ilgili birçok ifadenin yer bulması olmuştur, mesela gıda egemenliği, teknoloji egemenliği ve enerji egemenliği. Gıda egemenliği, daha büyük kürselleşme karşıtı hareketin önemli bir parçası olan uluslararası köylü hareketi Via Campesina'nın kullandığı bir terimdir. Teknoloji egemenliği bir slogan haline gelmiştir: ötekilerin yanı sıra solcu belediye başkanı Ada Colau'ya yakın Barselona temelli dijital aktivistlerin popülerleştirdiği bir terim. Bu terimle açık veri standartlarının ve oligopolistik olmayan platformların benimsenmesini savunuyorlar. Enerji egemenliği de iklim aktivistleri tarafından daha büyük yerel özerklik ve yenilenebilir enerjinin sunduğu kendi kendine yeterli olma fırsatını ifade etmek için kullanılmıştır.[8]

Bu ifadeleri egemenliğin neoliberalizm sonrası söylemin efendi imleyeni gibi bir şeye dönüştüğünü gösterir: Psikanalist Jacques Lacan'ın imgesine başvurmak gerekirse etrafında birçok talep ve hassasiyetin örüldüğü ve geçici bir süreliğine istikrarlı hale gelen bir "kapitone noktası."*[9] Peki ya egemenlik –diğer birçok olası kavram yerine– niye günümüz

8. Raj Patel, "Food Sovereignty", *Journal of Peasant Studies* 36: 3 (2009); Hug March ve Ramon Ribera-Fumaz, "Barcelona: From Corporate Smart City to Technological Sovereignty", Andrew Karvonen, Federico Cugurullo ve Federico Caprotti, *Inside Smart Cities* (Londra: Routledge, 2019), 227-42.

* Anlaşabilmek için imleyenlerin imlenenlere "raptiyelenmesi". Lacan'a göre bu "raptiyeleme" işlemi, dilsel yapının yüzeyinde tıpkı kapitone edilen bir yorganda, kanepede (ya da psikanalitik referansla bir "divanda") olduğu gibi belirli sabitlik anları oluşturur. (ç.n.)

9. Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan: The Psychoses*, 1955-56, yay. haz. Jacques-Alain Miller, Çev. Russell Grigg (Londra: Routledge, 1993), 268-70.

konjonktüründe bu kadar merkezi olmuştur? Bu bölümün göstereceği üzere, egemenliğin yeniden canlanmasının neoliberalizmin devlet iktidarının meşruluğuna ve onun küreselleşmiş bir dünyada ulusal egemenliğin pratikte yıpranmasını kolaylaştırmasına karşı başlattığı ideolojik saldırıya bir tepki olarak anlaşılması gerekiyor. Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Milton Friedman ve neoliberalizmin diğer "kurucu babaları"nın hepsi devletin ve onun olası totaliter sapmalarının aşırı müdahaleciliğine karşı uyarıda bulunmuştur. Bu perspektif, küresel pazarın kuruluşu için egemen yargı yetkilerini umursamayan bazen de bunlara karşı işleyen, uluslarötesi finansal ve ticari sistemlerin habercisi olan ideolojik bir meşrulaştırma sağlamıştır. En dikkat çekici biçimde sağda –ama aynı zamanda giderek daha çok solda da– görülen egemenlik çağrıları toprak birliği tarafından tanımlanmış cemaatlerin neoliberal küreselleşme kurumlarından ve normlarından özerk biçimde hareket edebilme gücünü yeniden öne sürerek bu gidişatı tersine çevirmeye heveslenmiştir. Ancak bu egemenlik fikri, birleştirici bir toplanma noktası olmaktan ziyade epey ihtilaflı kalmıştır: Gerici açıklamalar toprağa dayalı egemenliğin önceliğini vurgularken, ilericiler siyasi iktidarsızlığın üstesinden gelmek ve ekonomik güçlerin kemikleşmiş gücüne saldırmak için halkın egemenliğinin demokratik ilkesini savunmuştur.

Egemenliğin İcadı

Çağdaş siyasette egemenliğin merkezi bir soru olarak yükselişi birçok açıdan kafa karıştırıcıdır. Bu kavram yakın zamanlara kadar sadece üniversite kütüphanelerinin tozlu raflarına ya da diplomatik müzakerelerde sesini kesme bağlamına uyan bir şeydi, hararetli televizyon münazaralarında ve sosyal medya çarpışmalarında bir slogan olarak atılması beklenecek bir kelime değildi. Egemenlikle iştigal etmenin –siyasi iktidarın doğası, kapsamı ve onun mekân ile ilişkisi bağlamında– in-

sanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Platon'un Devlet'i, Aristoteles'in *Politika*'sı ve Cicero'nun *Devlet Üzerine*'si* temelde bugün egemenlikle ilgili sorular olarak anlaşılacakmış gibi duran şeyle uğraşıyordu.[10] Politik bir cemaatin nasıl örgütlenmesi ve yönetilmesi gerektiğini tartışarak, egemenlik doktriniyle yakından ilinitlendirilen toprak, sınırlar ve siyasi otorite sorunlarına değiniyorlardı. Fakat egemenlik tam anlamıyla Fransız Devrimi momentinde olgunluğuna ulaşana kadar ortaçağda, Rönesans'ta ve mutlakiyetçilik çağında yürütülen siyasi otorite hakkındaki tartışmalardan doğan, nevi şahsına münhasır modern bir kavramdır.[11]

Egemenlik terimini bulan kişinin 16. yüzyıl Fransız hukukçusu ve siyaset felsefecisi Jean Bodin olduğu iddia edilir. Bodin, bu kavramı Devletin Altı Kitabı adlı eserinde sunmuştu.[12] Bodin, egemenliği *la puissance absolue et perpetuelle d'une République* ("Bir devletin mutlak ve daimi iktidarı") diye tarif ediyor, bunu artık modern devlet idaresinin her işleyişinin paylaştığı şekilde destekleyen bir dizi ilkeyle sıralıyordu: istikrarlı sınırlara sahip bir devlet, onun aidiyeti altındaki toprak üzerindeki salt yargı yetkisi, söz konusu devletin üstünde herhangi bir iktidarın olmaması. Bu iddia siyasi statüko ile bir kopuşa işaret ediyordu. Bodin'in zamanında ulusal

* Aristoteles, *Politika*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2020; Cicero, *Devlet Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, İthaki Yayınları, 2019. (ç.n.)

10. Plato, *Republic*, yay. haz. ve Çev. Chris Emlyn-Jones ve William Preddy, 2 cilt (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013); Aristotle, *Politics*, Çev. H. Rackham (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977); Marcus Tullius Cicero, *On the Commonwealth and On the Laws*, yay. haz. ve Çev. James E. G. Zetzel (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

11. Bir dizi yazar, Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan ulus devletlere geçişi analiz etmiştir. Kişisel olarak, Schulze'nin devletin kuruluşu hakkındaki yapıtının ve Perry Anderson'ın mutlakiyetçi devletin yükselişi üzerine analizinin bu tartışmaya getirilen en önemli katkılar olduğunu düşünüyorum: Hagen Schulze ve William E. Yuill, States, Nations and Nationalism: From the Middle Ages to the Present (Oxford: Blackwell, 1996); Perry Anderson, Lineages of the Absolutist State (Londra: Verso, 2013 [1974]).

12. Jean Bodin ve Julian H. Franklin, *On Sovereignty: Four Chapters from the Six Books of the Commonwealth* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

krallıklar sadece egemenliğin muhtelif seviyelerinden sadece birini temsil ediyordu ve aşırı derecede parsellere ayrılmış ve katmanlandırılmış bir iktidar sisteminde hem yukarıdan imparatorluk ve Kilise hem de aşağıdan senyörlük önceliklerine sahip derebeyleriyle uğraşmak zorundaydılar.[13] Katoliklerle Huguenotlar* arasındaki Fransız Din Savaşları'nın başlarında Paris Meclisi'nin bir üyesi olan Bodin'in niyeti dinî çekişmenin tekrarına karşı koruma sağlamak üzere vatandaşlığa dayanan bir iktidar çerçevesi kurmaktı. Bodin'e göre dini çekişme, dini ve siyasi iktidarın birbirine karışmasından kaynaklanıyordu. Getirdiği çözüm, birleşmiş ve homojen bir toprak üzerinde tartışmasız otorite uygulaması gereken tek iktidar merkezinin, yani ulusal sermayenin, kontrolü altında örgütlenmesi gereken ulus devletti.[14]

Bodin'in egemenlik sorusuna getirdiği formül, kökenlerinin geç Roma İmparatorluğu ile erken ortaçağa uzanan, imparator ile Papa'yı doğrudan karşı kamplara getiren atama ihtilafı** ile birlikte uzun bir sürecin varış noktasıydı. John of Salisbury ile Thomas Aquinas'ın da dahil olduğu skolastik yazar ve hukukçular siyasi iktidarın doğasını ve kapsamını tartışıyor, imparator ile papaya karşı şehirlerin ve krallıkların payına daha çok özgürlük düşmesini savunuyorlardı.[15] Bodin, bu tartışmalara yaslanarak devlet gücünün imparatorluk ve papalığın iktidarının üzerinde olduğu ya da bu ikisine *üstünlüğü* fikrini ifade etmek için kelimenin gerçek anlamıyla "üstün" anlamına gelen Latince *superanus* kelimesinden *souveraineté*'yi türetmişti. Bodin'e göre kral ortaçağ kanunlarının da halihazırda kabul ede-

13. Anderson, *Lineages of the Absolutist State.*

* 16. yüzyıldaki Reform Hareketi sırasında Fransa'da ortaya çıkan Protestan topluluk. (ç.n.)

14. Bodin ve Franklin, *On Sovereignty*. Perry Anderson, mutlakiyetçi devletin karakteristiklerinden birinin onun homojen ve karşılıklı toprak anlayışına dayanması olduğunu not eder. Bkz. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, s. 15-17.

** Ortaçağda piskoposlarının ve manastır baş keşişlerinin atamalarına karar verme gücünün kimin elinde olacağına dair kilise ile devlet arasında çatışma. (ç.n.)

15. Stuart Elden, *The Birth of Territory* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2013).

geldiği üzere "kendi krallığının imparatoru"ydu. Bodin, devletin üstündeki herhangi imparatorun meşruluğunu düpedüz tanımıyordu. Her krallığın kendi üstün hâkimi vardı, onun üstünde kimse yoktu ve herhangi yabancı gücün ona müdahale etmeye izni yoktu.

Egemenlik böylece siyaset felsefesinde ve siyasi pratikte kilit bir kavram haline geldi. Bodin'in eserinde yetmiş yıl sonra Thomas Hobbes *Leviathan*'da egemenliği "devlete hayat veren ve onun hareket etmesini sağlayan kamu ruhu"* olarak tasvir edecek, bu kavramı vatandaşlarla lider arasındaki toplumsal sözleşmenin çekirdek ilkesi haline getirecekti.[16] 30 yıl savaşlarını sona erdiren 1684 tarihli Westfalya Anlaşması da, Avrupa'da ulus devletlerin her biri kendi halkıyla, kendi mezhep ilişkileriyle, kendi istikrarlı sınırlarıyla birlikte bir çoğulluğun var olmasını tasdik ederek Bodin'in tasarısını benimsiyordu. Fakat en önemlisi bu devletlerin her biri, siyasi meşruluğunu Kutsal Roma İmparatorluğu ya da Kilise gibi yücelik sıfatına sahip örgütlerden ziyade kendisinden alıyordu. Böylece egemenlik, mutlakiyetçi devletle ve onun otoriter merkeziyetçiliği ile eşanlamlı hale geldi. Fakat egemenlik, daha sonra oldukça farklı bir anlama da gelmeye başladı. Yani popüler egemenlik fikrinde ifade edilen, siyasi iktidarın kraldan ziyade halkın ellerinde olması gerektiğini olumlayan, devrimci hareketlere uyarlanan bir terim.

Hâkimiyet ve Demokrasi

Egemenlik, günümüz tartışmalarında şiddetin patlak vermesinin beklendiği bir sahne haline geldiyse, bunun sebebi onun farklı tarihsel ve kurumsal güzergâhların çarpışma nok-

---

* *Leviathan, Giriş Bölümü*: "Sanat iledir ki, yapay bir insandan başka bir şey olmayan [...] DEVLET adlı o büyük EJDERHA yaratılır; bu, doğal insanın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda egemenlik bütün gövdeye canlılık ve hareket veren yapay bir ruhtur [...] (ç.n.)

16. Thomas Hobbes, *Leviathan*, yay. haz. J. C. A. Gaskin (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 221.

tasını temsil etmesidir. Egemenlik, her zaman devlet gücü ile belirli bir toprak üzerindeki kontrolü ima ettiğinden, toprak egemenliği ile popüler egemenliğin birbiriyle rekabet eden farklı farklı yan anlamlarına sahiptir –bir toprak üzerindeki egemenlik ile halkın egemenliği. Toprak egemenliği, yerel cemaatin üstünlüğü ile onun topraktaki kökleşmişliğinin bir ifadesi kadar yabancı güçlere yönelik saldırgan bir tutumla da birleşen, bir ulusun sınırları içerisindeki cebren hâkimiyeti ima eder. Buna karşılık, Cenevreli filozof Jean-Jacques Rousseau'nun eserinde kuvvetle etkisi altında kaldığı halkın egemenliği fikri, demokrasi ile ilgilidir. Halkın ve onun kişisel güçlerin üzerindeki kurumlarının üstünlüğünü olumlar.

Toprak egemenliği fikrinin en açık kuramsallaşması, Nazi Üçüncü Reich ile bağlantısından dolayı kötü nam salmış siyaset felsefecisi ve hukukçu Carl Schmitt'in eserinde bulunabilir. Schmitt egemenliği ilk defa siyasi kavramların ilahi kavramların sekülerleştirilmiş muadilleri olduğunu öne sürdüğü 1922 tarihli *Siyasi İlahiyat** adlı kitabında tartışıyordu.[17] Bu, Schmitt'in (karar anı ile ilgili olduğu düşünülürse, "geçici bir egemenlik kuramı" olarak tasvir edilebilecek) istisna hali görüşünü geliştirdiği metinde geçiyordu. Bu, İtalyan filozof Giorgio Agamben'in –kendisi Foucault'dan ziyadesiyle etkilenmiştir– istisna halinin çağdaş toplumda yönetişimin yükümlülüğünü yerine getirememe usulü olduğunu iddia etmek üzere devralmakla ünlendiği kuramdır.[18] Ancak Schmitt'in 1950 tarihli *Dünya'nın Nomos*'u adlı kitabında geliştirdiği, egemenliğin mekânsal doğasına dair yürüttüğü tartışma da bir o kadar önemlidir.

Schmitt, Yunanca ortak köklerden gelen *νομος* ("kanun") ile *νεμειν*** ("almak") kelimelerinden yola çıkıp kanunun top-

* Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, Dost Yayınları, 2020. (ç.n.)

17. Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2005).

18. Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Redwood City, CA: Stanford University Press, 1998).

** *νεμειν* antik Yunancada paylaştırmak, bölüştürmek kadar idare etmek, yönetmek anlamına da geliyor. (ç.n.)

rağa el koyma ediminden geldiğini iddia eder.[19] "Dünyanın sağlam toprağı çitler, parmaklıklar, duvarlar, evler ve diğer inşa edilmiş şeyler tarafından çizilmiştir." Ve "insan sosyal hayatının düzenleri ve eğilimleri" bu maddi sınır çekme yapısıyla "görünürleşir."[20] Bu yaklaşım, siyasi iktidar ile toprak kontrolü arasında halihazırda yorum yapmış, muhtelif düşünürlerin içgörülerinde yankı bulur. Bunlar, 18. yüzyıl başlarında yaşamış İtalyan filozof Giambattista Vico'nun toplumsal düzenin bir öğesi olarak mekânsal ayrım ile sınır çekme (*la divisione dei campi*) tartışması ve Immanuel Kant'ın "mülkiyeti ve onun ötesindeki tüm kanunları mümkün kılan ana koşul" görevi gördüğünü iddia ettiği "toprağın üstün mülk sahipliği" savını kapsar.[21] Schmitt, toprak mülkiyetini sadece yasal ve toplumsal düzenin bir önkoşulu olarak değil, aynı zamanda onun altta yatan mantığı ve alternatif bir iktidar kuramının temeli olarak çerçevelendirerek bu fikri geliştirmiştir. Bu son derece "temelci" perspektife göre, özel mülkiyet de dahil olmak üzere bütün beşeri kurumlar bir "toprak edinme" edimini içerir, bu da "cemaatin bir bütün olarak en üstün mülkiyetini" kurar.[22] Toprak, böylece de onun savunulması ve genişletilmesi için başlı başına amaç haline gelir. Bunun bir örneğini, medenilikten uzak Gog ile Magog barbarlarına karşı demir duvar ören İskender mitini öven İtalyan faşist Julius Evola'nın gösterdiği gerici sınır

19. Carl Schmitt ve G. L. Ulmen, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum* (New York: Telos, 2006).
20. A.g.e., s. 42.
21. Giambattista Vico, *The New Science of Giambattista Vico*, Çev. Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984); Immanuel Kant, *The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right* (Clark, NJ: The Lawbook Exchange, 2001), s. 183: "Toprağın Yüce Sahibi hakkında kendisinden başka kendisine ait hiçbir şeye sahip olmadığı söylenebilir. Zira Devlet'te öbürlerinin yanı sıra bir şeylere sahip olsaydı, bu şeylerle ilgili öbürleriyle anlaşmazlık ve ihtilaf çıkması mümkün olabilirdi ve davayı kapayacak bağımsız bir yargıç olmazdı. Ama onun her şeye sahip olduğu da söylenebilir. Zira bütün dışsal şeylerin ayrı ayrı (*divisim*) ait olduğu halkın üzerinde Yüce Egemenlik Hakkı'na sahiptir, böylece de kendisinin sahip olacağı şeyi herkese dağıtarak tahsis eder."
22. A.g.e., s. 80-108.

fetişizminde görüyoruz – Donald Trump ile Viktor Orbán gibi simaların göçe karşı sırasıyla sürdürdükleri savaşta sınır duvarlarına yönelik yeni saplantıyı hatırlatan bir endişe.

Yakın yıllarda protesto hareketlerinin ve radikal sol cenahın harekete geçirdiği halkın egemenliği görüşü ise radikal ve bundan çok farklı bir yönden ilerler. Egemenlik hâkimiyetle bir tutulmaz, onun yerine devletin kanunlarında ve yasalarında tecessüm eden halkın iradesinin üstünlüğü olarak anlaşılır. Halkın egemenliği fikrini Jean-Jacques Rousseau 1762 tarihli *Toplum Sözleşmesi** adlı kitabında sunmuş ve böylece meşhur olmuştur.[23] Rousseau'ya göre, o zamana kadar kral ya da "egemen"in ayrıcalığı olan egemenlik halkın bir özelliği haline gelmeliydi –yani belirli bir bölgede ikamet eden vatandaşlar bütününün.[24] Rousseau'yu Cenevre'deki meclis demokrasisi deneyimi yoluyla etkileyen bu fikir, hâlâ makamının başında olan egemenin başının kesilmesine ve onun yerine egemenliğin halka ait olduğu –19. yüzyılın ulusal egemenlik ve demokrasi mücadelelerine ilham vermeyi sürdüren bir ilke– bir burjuva devletinin kurulmasına yol açan Fransız Devrimi'nin etkisindeydi.[25] Fransız Devrimi'nden 230 yıl sonra halkın egemenliği demode kurumsal bir ilkeye dönüşmüş gibi görünebilir. Aslına bakılırsa egemenlik kavramı hemen hemen bütün Cumhuriyetçi anayasalarda önemli bir rol oynar. Mesela 1848 Fransa Anayasası'nın ilk maddesine göre "egemenlik ayrım gözetmeksin bütün Fransız vatandaşlarına aittir."[26] Benzer şekilde, bir yüzyıldan fazla bir zaman sonra 1958'de kabul edilen Beşinci Fransız Cumhuriyeti anayasasının üçüncü mad-

---

* Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Ayşe Meral, Alfa Yayınları, 2020. (ç.n.)

23. Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and Other Later Political Writings*, Çev. Victor Gourevitch (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).

24. A.g.e.

25. Lucia Rubinelli, *Constituent Power: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

26. Karl Marx, "The Constitution of the French Republic Adopted November 4, 1848", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, Volume 10: Marx and Engels, 1849-1851 (Londra: Lawrence & Wishart, 1975).

desi: "Ulusal egemenliğin tüm yetkisi onu kendi temsilcileri ve referendum yoluyla kullanmaları için halka verilecektir."[27] Yine de neoliberal küreselleşmenin bu ilkenin tecessüm ettiği ulus devlet gücünü zayıflattığı bir zamanda halk egemenliği devrimci boyutunun bir kısmını yeniden kazanmıştır. Halkın egemenliği iki üstünlük formuna dayanır: Birincisi herhangi spesifik bir alt grup ya da bireye karşı halkın bir bütün olarak üstünlüğü, ikincisi de halkın yönettiği devletin kişisel menfaatlere ve ekonomik güçlere üstünlüğü. Bu bağlamda, Schmitt gibilerin fetişleştirdiği devletin kendi toprağı üzerindeki kontrolü sadece bir sonuçtur, toprak hâkimiyeti sadece halkın iradesinin kullanıldığı bir araçtır, çünkü demokrasi belirli bir coğrafi konum anlayışı, üzerinde halkın iktidarının üstünlüğünü iddia edeceği bir toprak bütünlüğü teferruatı olmaksızın var olamaz. Günümüz bağlamında bu, bilhassa halkı egemenliğini etkisi altına alan ikinci üstünlük formudur, yani söz konusu olan kişisel menfaatlerin üzerindeki halk iradesi. Diğer yandan bu kişisel menfaatler, zenginin ve şirketlerin oligarşik gücünün demokratik ilkeler üzerindeki üstünlüğünü olumlayan neoliberal politikaların bir sonucudur.

Neoliberal Egemenlikçilik Karşıtlığı

Bu sorunlu çağda egemenliğin geri dönüşü büyük ölçüde neoliberal bastırılmışın geri dönüşüdür. Şimdiye dek hiçbir terim, piyasa taraftarı ideologların kaleminin polemik gaddarlığını egemenlik kadar üstüne çekmemiştir. Kişi, Friedrich Hayek, Ludwig von Mises ve Karl Popper gibi yazarlar başta olmak üzere, neoliberal kanonun temel metinlerini okurken, sık sık bireysel özgürlüğünü ve sivil toplumun irticali düzenini tehdit ettiğini düşündükleri devlet iktidarının nihai itici güçleri olarak sunulan egemenliğe, bilhassa da halkın egemenliğine yönelik açık saldırılarla karşılaşır. Kanadalı tarihçi Quinn Slobodian'ın altını çizdiği üzere "ulusal güvenlik ve özerklik

27. *The French Constitution of 1958* (New York: Fransız Büyükelçiliği, Basın ve Bilişim Bölümü, 1958).

taahhütleri ciddiye alınsa" neoliberaller için tehlikeli olabilirdi. "Onlar, imparatorluklardan sonra ulusların da sermayeyi kolladıklarını düşündüklerinden ve sermayenin tüm dünyada hareket etme hakkını koruyan uluslararası kurumsal bir düzen içerisine yerleştirilmesi gerektiğine inandıkları için ulusal egemenliğin gözü pek eleştirmenleriydiler."[28]

Egemenliğe yönelik düşmanlık, Hayek'in 1944 yılında yayımlanmış, çığır açan *Kölelik Yolu*'nda* adlı eserinde açık ve seçik biçimde konulaştırılıyordu.[29] Hayek, bu sosyalizme ve devlet planlamacılığına karşı şiddetli polemiğinde tekrar tekrar saldırıyordu: "ekonomi alanında dizginsiz egemenlik," "kısıtlamasız siyasi egemenlik," son olarak da toplumsal hayatın giderek artan alanlarına saldırmak üzere "halk egemenliğinin ve demokratik hükümetin" sınırsız hırsı.[30] Kendini totalitarizmin düşmanı olarak gören Hayek, vatandaşlarını planlama diktatörlüğüne tabi kılacak bir "mega devlet"in yükselişinden endişeleniyordu. Bu görüşe göre, Nazizm egemen ulusal popüler devletin pekâlâ öngörülebilir varış noktasıydı –ya da Bertrand Russell'dan alıntılamak gerekirse Hitler Rousseau'nun sonucuydu. Keynesçi refah devletine gelince, Sovyet totalitarizminden sadece ayrıntıda fark ediyordu.

Egemenlik kavramı, Hayek'in ikinci kitabı *Özgürlüğün Anayasası*'nda** da (1960) hedef tahtası olmuştu.[31] Margaret Thatcher'ın Muhafazakar Parti genel kurul toplantısında kitabı masaya vurup durmasıyla ve "İnandığımız şey bu!" diye haykırmasıyla meşhur olan bu kitapta spesifik bir alt kesit halkın egemenliğine ve çoğunluğun yönetimine adanmıştır. Hayek,

28. Quinn Slobodian, *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020), s. 9.

* Friedrich Hayek, *Kölelik Yolu*, Çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldıray Arsan, Liberte Yayınları, 2018. (ç.n.)

29. F. A. Hayek, *The Road to Serfdom: Text and Documents: The Definitive Edition* (Londra: Routledge, 2014).

30. A.g.e., s. 238.

** Friedrich Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, BigBang Yayınları, 2013. (ç.n.)

31. F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition* (Londra: Routledge, 2011).

egemenliği "çoğunluğun hâkimiyetinin sınırsız ve sınırlandırılamaz" olduğuna inanan "doktriner demokrat"ın amentüsü olarak tarif eder. Böylece, "başlangıçta tüm gelip geçici iktidarları engelleme maksadında olan demokrasi ideali yeni bir gelip geçici iktidarın meşrulaştırılması haline gelir."[32] Bir politik cemaatin varoluşunun herhangi spesifik bir karara göre önceliği bulunan "ortak sahip olunan ilkeler"e dayandığını düşünen Hayek'e göre bu kabul edilemezdi.[33] Hukukun üstünlüğü halkın iradesine göre öncelikli olmalıydı, idari mahkemeler bir hükümetin kararının yok hükmünde olduğunu beyan etmede her zaman özgür olmalıydı.[34] Günümüzde bu mantığın muazzam gücü sık sık devletleri dışlayan şirket hukuku firmaları ve uluslararası arabuluculuk sistemi yoluyla gerçekleştirildiğini görüyoruz. Bunlar şirketlere kendileri açısından elverişli olacak biçimde yasa yapmasını ve adalet dağıtmasını sağlıyor. Hayek'in üç ciltten oluşan *Hukuk, Yasama ve Özgürlük** (1973-9) adlı dördüncü kitabında sunduğu terimlere göre egemenlik hiyerarşik doğası ve yukarıdan aşağıya morfolojisiyle ταξις'i,** yani devlet ile örgütlerin yapay düzenini temsil eder. *ταξις* toplumun ve pazarların, özgürlüğün, seçimin ve açıklığın irticali düzeni olan *κοσμος*'un*** karşısında yer alır.[35] *κοσμος*'un tamamen salıverilebilmesi için *ταξις*'in demir kafesinin –devlet egemenliğinin pençesinin– kaldırılması gerekir.

Hayek'in egemenlik eleştirisinin devlet koruması ile devlet kontrolüne saldırı yoluyla geliştirilmiş olması bizim amaçlarımız açısından son derece ilginçtir. Göreceğimiz üzere, bunlar

32. A.g.e., s. 106.
33. A.g.e., s. 107.
34. A.g.e., s. 199-202.

* Friedrich Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, Çev. Atilla Yayla, Mehmet Öz, Mustafa Erdoğan, İş Bankası, 2012. (ç.n.)

** *ταξις*, Antik Yunancada düzen, tasnif, tanzim olduğu kadar savaş düzeni anlamına da geliyor. (ç.n.)

*** κοσμος da Antik Yunancada *ταξις* gibi düzen, nizam, tertip anlamına geliyor. Ancak *ταξις*'ten organizasyon, düzenleme, kuruluş ve evren anlamıyla ayrışıyor. (ç.n.)

35. Friedrich A. Hayek, Law, *Legislation and Liberty, Volume 1: Rules and Order* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1973), s. 43-6.

egemenliğin pratikteki tecessümleridir, yani amaç ve araçları. Ekonomik ve toplumsal koruma, verimsizliğe, en nihayetinde de köleliğe doğru giden yoldaki tehlikeli iğvalar olarak görülür. Böylece Hayek, *Kölelik Yolu*'nda kendi zamanının ulus devletlerinde kurulmaya başlayan muhtelif toplumsal koruma formlarını hedef alır. Ticaret korumacılığını verimsizlikle ve tekellerle kartellere öncülük etmekle suçlar.[36] Dahası, Britanya savaş ekonomisinin katılığını ve "talihli iş sahiplerinin iş sahibi olmayanlara rekabete karşı koruma adına geri adım atacakları bu kadar az yer bırakmalarını gereksiz kıldıkları için" tembelliğini kınar.[37] Hayek'e göre, işçiler "kendilerini hak sahibi gördükleri 'hayat standartları'nın korunması, 'adil fiyat' ya da 'serbest meslek kazançları' için gerçekdışı taleplerde bulunur."[38] Kabul edebileceği tek koruma "devlete karşı koruma"[39] ya da "bireysel vatandaşın, özel alanı kendi içine doğru giderek daha fazla çeken bir idari mekanizma eğilimine karşı korumaydı."[40]

Benzer şekilde, devlet kontrolü, bireyleri ve firmaları kendi ekonomik özgürlüklerinden eden bürokratik bir müdahalecilik gibi görülür. Hayek'e göre, "ekonomik faaliyetin çok büyük bir kesiti doğrudan devlet kontrolüne tabi olmaya başlarsa, bu özgürlüğe karşı gerçek bir tehlike haline gelebilir."[41] Hayek için en büyük dehşet, ikamet üzerindeki kontrol ile para politikası üzerindeki kontrol, fabrika kurulması üzerindeki "fiyat kontrolü" ve "konum kontrolü" dahil olmak üzere devletten gelen "gelişigüzel kontrollerin çatallaşmasıdır." Devlet kontrolüne karşı bu düşmanlık, Birleşik Devletler neoliberal iktisatçı Milton Friedman'ın 1962'de yayımlanmış *Kapitalizm ve Özgürlük*'ünde* yankı buluyordu. Chicagolu iktisatçı –Hayek'ten iki yıl sonra Nobel Ödülü alan– "çıktı kontrollerinden" "rant kont-

36. A.g.e., s. 48.
37. A.g.e., s. 133.
38. A.g.e.
39. A.g.e., s. 223.
40. Hayek, *Constitution of Liberty*, s. 293.
41. A.g.e., s. 196.

* Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Eksi Yayınları, 2017. (ç.n.)

rollerine" ve içlerinde en endişe verici olan "para kontrolüne" dek bütün hükümet kontrolü formlarını kınıyordu.[42] Tüm bu kontrol formları özgürlüğe, "seçme özgürlüğü"ne –diğer bir deyişle bireysel piyasa özgürlüğüne– getirilen kısıtlamalar olarak tarif ediliyordu. Bu özgürlük, neoliberaller için ne pahasına olursa olsun savunulması gereken en yüce değerdi.[43]

Özgürlük ve İktidar

Neoliberaller, egemenliği bireylerin kendi tercih ettikleri yatırım ve tüketim gidişatını belirleyebilme gücünü boğan çelik bir kaplama gibi algılıyordu. Egemenlik, yatırımcının ve müşteri seçiminin düşmanı, bu yüzden de özgürlüğün düşmanı olarak görülüyordu. Hatta neoliberaller kendilerini sıklıkla totaliterliğe karşı özgürlüğün savunucuları olarak sunmuştur –Hayek ile Sovyet muhalifi Alexandr Solzhenitsyn arasındaki arkadaşlık örneğinde görüldüğü üzere. Fakat savundukları özgürlük oldukça dar bir özgürlük perspektifiydi, toplumsal ya da kamusal bir boyutu yoktu. Devlet gücü müdahalesi olmaksızın ekonomik işlemleri icra etme kapasitesine dayanan bir "piyasa özgürlüğü"ydü: bireyleri doğal olarak bencil failler olarak tasarlayan "mülkiyetçi bireyciliği"nin açgözlü özgürlüğü.[44] Neoliberallar, modern cumhuriyetçiliğin kavramsal temelini oluşturan Hobbes ile Rousseau'nun toplum sözleşmesi teorisini etkin biçimde altüst etti. Egemenliği doğa halinden ziyade ilkel ve tahammül edilemez bir koşul diye resmederek, toplumsal sözleşmenin yerine *lex mercatoria*'nın (ticaret yasası) üstün kanun olacağı tüm insan ilişkilerinin ideal temeli olarak ticari sözleşmeyi getirdiler.

Ludwig von Mises, 1944 tarihli *Bürokrasi** adlı kitabında devletin egemenliğine karşı "tüketicilerin egemenliği" ile "giri-

42. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2009).

43. Amartya Sen, neoliberal paradigmada seçimin merkeziliğini şu makalesinde analiz etmiştir: "Freedom of Choice: Concept and Content", *European Economic Review* 32: 2-3 (1988).

44. Jim McGuigan, "The Neoliberal Self", *Culture Unbound* 6: 1 (2014).

* Ludwig von Mises, *Bürokrasi*, Çev. Feridun Ergin, Liberte Yayınları, 2000. (ç.n.)

şimcilerin egemenliği"ni savunacak kadar ileri gitti.[45] "Sosyalizmin birey hayatının her alanının tamamen hükümet kontrolünün altına girmesi anlamına geldiği" uyarısında bulunuyordu. Von Mises'e göre, "hükümetin üretimin merkezi idare kapasitesine kısıtlama getirilmemiş üstünlüğü" onu bireylerin ve şirketlerin özgürlüğüne karşı ölümcül bir düşman kılıyordu.[46] Sosyalist egemenliğin heteronomisine* karşın tüm ekonomik süreçler hakkındaki nihai karar müşterilere ve girişimcilere verilmeliydi, neoliberal ilkeye göre en iyi yargıda onlar bulunuyordu: "Piyasalar bürokratlardan daha iyi bilir."

Bunun yerine kamu malına yönelmiş olumlu bir özgürlük anlayışı cumhuriyetçi kuramın merkezinde yer almıştır. Bu geleneğe göre gerçek özgürlük ancak bir cumhuriyet içerisinde mümkün olabilir –aynı yasalara bağlı politik bir cemaat. Niccolò Machiavelli, demokratik cumhuriyetlerin "özgür hayatı" (*vivere libero*) hedeflemesi gerektiği, bunun da vatandaşların erdemine –kararlarına ve kolektif eylemlerine katılımlarına– bağlı olduğu iddiasıyla ünlüdür.[47] Bir cumhuriyete üyelik, tanımı gereği, onun kanunlarına itaat etmek bireysel davranış yelpazesinin kısıtladığından kişisel özgürlükten bir nebze olsun feragat gerektirir. Ancak Jean-Jacques Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nde bireysel özgürlüğün bir parça olsun askıya alınması ve halkın egemenliğinin kabulü yoluyla bir cemaatin kendi kolektif özgürlüğünü –kendi kaderini kontrol etme kapasitesini– öne sürebileceğini iddia ediyordu.[48] Bu değiş tokuş, sağın büyük alanları sosyal mesafe ve maske kullanma gibi bulaşıcılığa karşı konulan kurallara razı olmaya karşı liberter

45. Ludwig von Mises ve Bettina Bien Greaves, *Bureaucracy* (New Haven, CT: Yale University Press, 1944). Tüketicinin egemenliği fikrinin "egemen birey" fikrine yaklaşması şu eserde ortaya atılmıştır: James Dale Davidson ve William Rees-Mogg, *The Sovereign Individual: The Coming Economic Revolution: How to Survive and Prosper in It* (Londra: Pan, 1998).

46. Ludwig von Mises ve Bettina Bien Greaves, *Bureaucracy*, s. 10.

* Bireyin kendisi dışındaki bir güce tabi olması, yönetilmesi. (ç.n.)

47. Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2009).

48. Rousseau, *Social Contract*.

bir reddi kapsadığından, Covid-19 pandemisi sırasında epey gerekli hale gelmiştir. Sağ cenah, bu tip koruyucu önlemlerin "komünizme" yakın olduğunu düşünüyor. Özyönetim olarak cumhuriyetçi özgürlük görüşü, devletin paylaşılmış kurumlarının kabulünden yola çıkarak, haklarımızın bölünemez biçimde görevlerimizle ilişkili olduğu sonucuna varır.[49] Fakat bu görüş, neoliberallerin ortaya attığı mülkiyetçi bireycilikle taban tabana karşıttır.

Neoliberalizm, sıklıkla "devletçilik karşıtı" bir ideoloji olarak temsil edilmiştir. Bu da büyük ölçüde doğrudur. Mesela Eric Hobsbawm, çağdaş "ultraliberalizm" doktrininin bir dereceye kadar devlet müdahaleciliğini kabul eden Adam Smith'in ortaya koyduğu, esas *laissez faire* liberal görüşünün de ötesine geçtiğini iddia etmiştir.[50] Hatta neoliberal propaganda genelde "dadı devlet"in paternalizmini, bürokratik "aşırı formalite"yi ve kamu "köşe dönmeciliği"ni hedef alır. Devlet, müsrif, her şeye burnunu sokan, mütehakkim diye temsil edilmiştir, yani neoliberaller geleneksel olarak onun "kendisini geri çekmesi"ni savunmuştur. Amerikalı vergi karşıtı aktivisti Grover Norquist şu dedikleriyle ünlenmiştir: "Hedefim devleti yirmi beş yıl içerisinde ikiye bölmek, onu banyo küvetinde boğabileceğimiz boyuta indirmektir." O ve öteki muhafazakâr aktivistler, gelirini kısmak yoluyla hükümet harcamalarını azaltmaya yönelerek, "canavarı açlıktan öldür" stratejisini dahi geliştirmişti.[51] Benzer şekilde, Milton Friedman eserlerinde ve konuşmalarında sıklıkla devletin sadece hakem rolü oynaması gerektiğini vurguluyordu. Ancak neoliberallerin devlete yaklaşımı gerçekte devletin daraltılması gerektiğini öneren fikirden çok daha karmaşıktır. Neoliberalizm ile çakışan, Ayn Rand, Robert Nozick ve benzerlerinin solipsizmi gibi bir dizi

49. Philip Pettit, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government* (Oxford: Oxford University Press, 2010).
50. Eric Hobsbawm, "The Future of the State", *Development and Change* 27: 2 (1996), 267-78.
51. Michael J. New, "Starve the Beast: A Further Examination", *Cato Journal* 29 (2009): 487.

liberter söylemin anarko-kapitalizm ya da "minarşizm" –hükümetin sadece güvenlik ve savunmadan sorumlu olması, geri kalan her şeyi "irticali" toplumsal faaliyete bırakmak gerektiği görüşü– eğiliminde olduğu doğrudur.[52] Ancak gerçekte var olduğu haliyle neoliberalizmin –politika oluşturmada amacına ulaşmış neoliberalizmin– çok daha pragmatik bir duruşu vardı, pazarların serpilebilmesi için bir dereceye kadar devlet aracılığının gerekli olduğunu kabul ediyordu. Quinn Slobodian'ın iddia ettiği üzere neoliberaller, devleti tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade "pazarı korumak için devletleri, kanunları ve diğer kurumları yeniden tasarlamayı" taahhüt ediyordu.[53]

Bu, devletin Milton Friedman'ın önerdiği üzere sadece bir hakemden ziyade, pazarı koruyan ve düzenleyen olarak ele alındığı daha yapısalcı görüş, Almanya'da Walter Eucken ve Franz Böhm gibi düşünürlerin öncülüğünde geliştirilmiş "ordoliberalizm"in neoliberal çeşitlemesi sıfatıyla öne çıkar.[54] Ordoliberalizmin etimolojisinin gösterdiği üzere pazarın özgürlüğü devletin güvence sağladığı toplumsal düzenin (Latince: ordo) mevcudiyetine dayanır. Michel Foucault'nun *Biyopolitikanın Doğuşu*'nda* şerh düştüğü üzere, ordoliberaller devletin pazarların gelişmesi için gerekli koşulların oluşturulması ve bu koşulların devamını sağlama ile iştigal etmesini öneriyordu.[55] Devletin şirketlerin rasyonel ekonomik failler olarak işleyişini sağlamak için düzenlemeler getirmesi elzemdir. Bu bakımdan liberalleştirme –neoliberal politikaların en bilineni– düzenlemenin sadece bir başka formudur: işletme çıkarlarının lehine

52. Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic, 1974).
53. Slobodian, *Globalists*, s. 6.
54. Walter Eucken ile Franz Böhm, ordoliberalizmin en tanınmış kuramcılarından ikisidir. Almanca yayımlanan ciddi ve önemli eserleri sırasıyla şunlardır: Walter Eucken, Grundsätze der wirtschaftspolitik (Tübingen: Mohr, 1955); Franz Böhm, Die Ordnung der Wirtschaft als geschichtliche Aufgabe und rechtsschöpferische Leistung (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1937).
* Michel Fuocault, *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri 1978-1979*, Çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015. (ç.n.)
55. Michel Foucault, Arnold I. Davidson ve Graham Burchell, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France*, 1978-1979 (Berlin/Heidelberg: Springer, 2008).

olageleni. Dahası, iktidardaki neoliberaller devletin baskılayıcı tertibatını pazar toplumu bilgeliğine aklı yatmayan vatandaşlara karşı kullanmaktan çekinmemiştir.

Ancak devlet bu yardımcı rolünün yanı sıra, tam istihdamı güvence altına almak ya da kamu yararına bir kamu iş programı başlatmak gibi "keyfi politikalar"dan kaçınmalı, herhangi olumlu müdahalecilikten imtina etmeliydi. Rolü, adil bir rekabet derecesini ve fiyatların istikrarını sağlamakla, "piyasa başarısızlığı"nın istisnai hallerini dikkate almakla sınırlı olmalıydı. Neoliberaller, devlet müdahaleciliğinin gerisinde ekonomik ulusalcılık tehlikesi ve ülkeleri dünya ekonomisinden izole etmeye ayartma riski gördüklerinden, onun tüm etkin harekete geçme formlarına son derece şüpheyle yaklaşmaya devam ediyordu. Bu amaçla, Slobodian "kurucu ulusların kültürel politika üzerinde kontrolü koruyacak, ama uluslar arasında serbest ticaret ve serbest sermaye hareketlerini korumaya bağlı kalacak, büyük olsa da gevşek federasyonlar" önerdiklerini vurgular.[56] Neoliberaller, devleti ekonomik müdahalecilik araçlarından da, makroekonomik politika ve endüstri politikası üzerindeki kontrolünden de mahrum bırakarak, sadece devletin ekonomiyi kontrol etme yetisini ortadan kaldırmakla kalmadı, aynı zamanda ulusalcı sağın dikkati ekonomik çatışmalardan uzaklaştırmasını sağlayan revaçta bir alana dönüşen, her türden kültür savaşlarının giderek daha çok hâkimiyetine giren siyasi tartışmalar için yapısal koşulları oluşturdu.

İşletme Çıkarı Açısından Açıklık

Neoliberalizm, başarısını sadece ekonomik doktrini dönüştürmeye değil, aynı zamanda kendini özgürlükçü bir proje olarak sunabilme yetisine borçludur: devlet iktidarının boğucu zincirlerine, böylece de kapanmaya ve hoşgörüsüzlüğe karşı bir mücadele olarak. Bu ahlakçı çizgi, Ayn Rand'ın girişimci kahramanlığını övmesi ve Hayek'in kendini totaliter sistem-

56. Slobodian, *Globalists*, s. 95.

lerin baskısına karşı bir özgürlük savaşçısı olarak sunması da dahil olmak üzere çok sayıda neoliberal düşünürün eserlerinde görülmektedir.[57] Fakat neoliberal proje ile otoriterlik karşıtı *ethos*'u iç içe geçirmeye yönelik en cesur atılımı Britanyalı Avusturyalı Karl Popper'ın politika karşıtı sekptisizminde buluruz. Karl Popper'ın *Açık Toplum*'unda* "kapalı toplumlar"la –hizipçi olarak da tarif edilir– "açık toplum"ları karşı karşıya getirmesi Hayek'in siyaset felsefesi ile Friedman'ın piyasa bireyciliğini savunmasına denk düşer. Popper, başkalarının ve devletin insanlara ne yapacağını söylemesinden ziyade, onların kendi kişisel kararlarını almakta özgür olduğu açık toplumun üstünlüğünü savunuyordu.[58]

Sokrates, gayrimeşru otoriteye sergilediği direnişle Popper'a göre açık toplumun trajik kahramanı olmuştur –kendi düşünce özgürlüğünden feragat etmektense devletin ellerinde ölen, dürüst bir vatandaş. Diğer yandan açık toplumun düşmanları Popper'ın kolektivizm ile totalitarizmin asıl kaynağı olarak gördüğü, başlıca Batılı filozoflardır. Bütün siyasi kötücüllüğün kökeni *Devlet* ile *Yasalar*'da** bireye karşı kolektifin özgürlüğünü savunan Platon'da bulunur.[59] Popper'a göre, antik siyaset felsefesinin bu "hizipçiliği" tarihin bir anlamı, bir "tin"i olduğunu iddia ederek kibrine yenik düşmekle suçladığı ve onunla düpedüz şarlatan diye dalga geçtiği Hegel'in düşüncesini besler. Fakat Popper'ın felsefi liberalizminin nihai hedef tahtası, en bariz biçimde kendisini bireysel seçime yer bırakmayan, totaliter bir tarih anlayışını vaaz etmekle suçladığı Marx olmuştu.[60]

57. Ayn Rand, *Atlas Shrugged* (New York: Spark, 2014 [1957]).

* Karl Raimond Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tunçay ve Harun Rızatepe, Liberte Yayınları, 2021. (ç.n.)

58. Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies* (Londra: Routledge, 2012).

** Platon, *Devlet*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2019. Platon, *Yasalar*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2021. (ç.n.)

59. Plato, *Republic*; Plato, *Euthyphro/Apology/Crito/Phaedo/Phaedrus*, Çev. Harold North Fowler (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990 [1904]).

60. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, s. 368-77.

Popper'a göre, siyaset tarihin herhangi birinin kontrolü dışında bulunduğunu ve onun gidişatını yönlendirecek herhangi plan ya da stratejinin özgürlük açısından tehlikeli olduğunu kabul etmelidir. Siyasetçiler, herhangi radikal toplumsal dönüşümü hedefleme heveslerini bir kenara bırakıp "yanlışlanabilir"* olduklarını kabul etmelidirler. Toplumun ne güdülebileceğini ne de topluma kılavuzluk edilebileceğini tevekkülle kabul etmeli, yukarıdan aşağıya siyasi müdahalelerin arzu edilen bir şey olmadığının ve karmaşık toplumlarda bunların yetersizliğinin bilincinde, sorunlara sistemikten ziyade kademeli yaklaşımlar benimsemeleri gerekir. Popper'ın önerileri neoliberal siyaset pratiğinin dayanak noktaları haline gelmiştir, Batılı siyasetçiler koronavirüs pandemisi de dahil olmak üzere toplumsal sorunların çözülemeyeceğini, daha ziyade idare edilebileceğini ne zaman iddia etseler yanlışlanabilirlik güvenilir şekilde su yüzüne çıkar. Popper da toplumsal meselelerin çözümünde devletin değil de sivil toplum ve hayırseverliğin yönetimi ele alması gerektiğini düzenli olarak öne sürer.

Bu siyasette yanlışlanabilircilik görüşü Popper'ın planlama ve toplum mühendisliğine –kaçınılmaz olarak otoriterliğe yol açtığını düşündüğü sosyalizm öğeleri– karşı yürüttüğü şiddetli polemiğe ilham vermiştir.[61] Popper, "müdahaleci 'planlama' ile birlikte devlete daha çok güç verirken, dikkatimizi azaltırsak ve demokratik kurumlarımızı güçlendirmezsek müdahaleciliğin son derece tehlikeli" olacağı, böylece "belki de özgürlüğümüzü kaybedebileceğimiz" uyarısında bulunur.[62] Açık toplum, yeni bir hizipçilik olarak gördüğü sosyalizme atfettiği boğucu heteronomiye karşı, vatandaşın "toplumsal açıdan yükselmeye ve öteki üyelerin yerini almaya yöneleceği" dinamik bir toplum olacaktı. Bu onun Platon'un ticarileşme korkusuna yöne-

* Karl Popper'ın bilim felsefesi anlayışının kilit öğesi. Varsayımların tümdengelim yoluyla "yanlışlanabilirlik ölçütü" ile geçerlilik kazanabileceğini savunmuştur. Burada Popper, yanlışlanabilirliği pozitif bilimleri aşarak siyasete uyarlıyor. (ç.n.)

61. A.g.e., s. 244-9.

62. A.g.e., s. 338.

lik düşmanlığını açıklar. Popper'a göre ticaret ulusları öteki uluslara karşı daha açık, böylece de daha az hizipçi olmaya iten, medenileştirici bir güçtür.[63]

Açık toplumun bu eğitici imgesi, kendi sağ cenah ve sol cenah karşıtlarını eleştirmek üzere neoliberal siyaset uzmanları tarafından sıklıkla alıntılandırılmıştır. Finansal spekülasyonla gelen kazançlarla olsa da, özgürlükle demokrasiyi teşvik eden bir kurum olan George Soros'un Açık Toplum'u adını Popper'ın kitabından almıştır. Bu günlerde "açıklık"ın tüm formlarıya övülmesi neoliberal sağduyunun herhangi kapanmanın istisnasız yerildiği, merkezi doktrinlerinden biri haline gelmiştir. Ortalama TED konuşmaları* da dahil olmak üzere *Wired* dergisinden *Wall Street Journal*'a dek bir dizi neoliberal ideolojik mekanizma açıklık, şeffaflık ve konsensüsün iyi bir şey olduğunu, bunların karşıtlarının ise –kapalılık, üstü örtüklük, gizlilik, çekişmenin– altında yatan nedenleri her ne olursa olsun kınanması gerektiğini söylemiştir. Ekonomik alanda ülkelerin gelişmek istiyorlarsa kendilerini küresel ticarete ve yabancı yatırımlara açmaları bize söylenmiştir. Dijital kültürde açık kaynak ve açık veri standartları hesap verebilirliği artırıyormuş gibi görünüyor, sosyal medya da bizi "açılmaya" ve iç benliklerimizi açığa çıkartmaya davet ediyor. Popper'ın polemiği çağdaş bir *δοξα*'ya** dönüştü.

Açıklıkla ilgili fikirler, artık tüm dünyada hoşgörüsüz nativist*** sağın yükselişiyle tehdit altında kalan, çokkültürlü bir toplumda hoşgörüyü savunmak üzere kültürel politika bağlamında da talep görmüştür. Açıklık fikri, Birleşik Devletler siyaset kuramcısı ve feminist Nancy Fraser'ın "ilerici neolibera-

63. A.g.e., s. 174.

* İlk kez 1984 yılında düzenlenen ve ismini "Teknoloji, Eğlence ve Dizayn" kelimelerinin ilk harflerinden alan "TED konferansları" dizisi, 1990 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yapılıyor. www.ted.com sitesinden hepsine ulaşılabiliyor. (ç.n.)

** Antik Yunancada düşünce, inanç, yargı, hüküm, öğreti ve doktrin olduğu kadar temelsiz düşünce, varsayım ve faraziye anlamında da geliyor. (ç.n.)

*** Bir ülkenin doğuştan vatandaşlarını o ülkeye gelen yabancılardan ve göçmenlerden daha üstün olduğu inancı. (ç.n.)

lizm" dediği şeyle ilintilendirilmeye başlamıştır: "bir yanda yeni toplumsal hareketlerin (feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çokkültürlülük ve LGBTQ hakları) ana akım hareketlerle ittifakı, öbür yanda yüksek donanımlı "sembolik" ve hizmet temelli işletme sektörleri (Wall Street, Silikon Vadisi ve Hollywood)."[64] İlerici neoliberalizm, özgürlük idealleriye finansallaşmanın son derece tehlikeli formlarını" harmanlayarak,[65] azınlık hakları ile diğer vatandaşlık haklarını ilerici amaçlara uyarlamaya çalışmıştır. Birçok çokuluslu şirket, takvimde LGBT ve siyah tarihine denk düşen tarihleri kutlayarak ya da reklamlarında bu emelleri savunarak kendilerini ırk eşitliği ile cinsiyet eşitliğine adıyormuş gibi sunmuşlardır. Bu ünlülerin, çokuluslu şirketlerin ve haber medyasının "Siyah Hayatlar Önemlidir" desteği konusunda kendilerini ahlaken ilkeli aktörler olarak pazarlamak için ikiyüzlüce çoğunluğa katıldığı, 2020 yazında görülmüştü.

Neoliberalizm, azınlık haklarını öve öve bitiremediğinden, aslına bakılırsa geleneksel azınlıktan çok daha farklı bir azınlık anlayışını göz önünde bulundurur: Birleşik Devletler kurucu babası ve başkanı James Madison'ın şerh düştüğü üzere, "zengin azınlık" çoğunluğun yeniden dağıtımcı taleplerine karşı korunmalıdır.[66] Hayek'in öne sürdüğü üzere: "Azınlıkların haklarını kabul edersek, bu, çoğunluğun iktidarının azınlıkların da kabul ettiği ilkeler tarafından kaynaklandığı ve sınırlandırıldığı anlamına gelir."[67] Bu da hiçbir yönetimin toplumda bir azınlığın –bilhassa kişisel güçlerinin çoğunluğun siyasi erki tarafından baltalandığını hisseden girişimcilerden müteşekkil bir azınlığın– şiddetle öfkelendiği önlemler yoluyla toplumu bastırma konusunda yeterli olmaması gerektiği anlamına gelir. Bu yüzden de, eğitici neoliberal söylemin açıklığı ve azınlıkları samimiyetsizce savunmasının alt metni kişisel gücün serpilmesinin ve girişim özgürlüğünün demokrasiyi galebe çalmasında yatar.

64. Nancy Fraser, "The End of Progressive Neoliberalism", *Dissent*, 2 Ocak 2017.
65. A.g.e.
66. James Madison, "Suffrage and Majority Rule", *Selected Writings of James Madison, yay. haz. Ralph Louis Ketcham* (Indianapolis: Hackett Publishing, 2006).
67. Hayek, *Constitution of Liberty*, 107.

Piyasa Özgürlüğünün Zaferi

Bu çağda Hayek, von Mises, Friedman ve diğerlerinin eserlerini okumanın günümüze dek süren bir etkisi vardır: Bunları büyük ölçüde gerçekleşmiş tasarılar olarak okuyorlardı. Neoliberal ideologlar akademik müdahale seviyesinde durmuyor, "sivil toplumun siperleri"nde bilinçlice hegemonik bir proje geliştiriyorlardı. ABD tarihçisi Philip Mirowski'nin "neoliberal düşünüş kolektifi" görevini gören Mont Pelerin Cemiyeti'ndeki tartışmasında iddia ettiği üzere, Hayek ve von Mises gibiler sofistike bir propaganda makinesinin inşasına ve üniversitelerde, baskı gruplarında, devlet kurumlarında ve uluslararası kuruluşlarda kilit konumları ellerinde bulunduran bir entelektüel zümrenin kadroların gelişimine katkıda bulunuyordu.[68] Başlangıçta heretik oldukları düşünülen ve kabul gören Keynesçi öğretiyle taban tabana zıt bulunan neoliberal fikirlerin siyasi açıdan uygulanabilir hale, doktrinden pratiğe dönüşmesi yıllar alacaktı. 1973 petrol krizi de dahil olmak üzere bir dizi ekonomik kriz ve jeopolitik şok, altın standardının son bulması ve Keynesçi paradigma içerisinde stagflasyonun –yani yüksek enflasyon ile yüksek işsizliğin bir kombinasyonu– idaresinin zorlaşması neoliberal devrime açığa çıkacağı bir fırsat penceresi sağladı.[69]

Neoliberalizmin hegemonik statüye yükselmesindeki siyasi dönüm noktası Margaret Thatcher'ın 1979'da Ronald Reagan'ın da 1980'de seçilmesi oldu. Bu siyasetçiler, o zamana kadar emek ile sermaye arasında bir ittifakı koruyan Fordist çağın konsensüs politikasına sıkışmış kalan Muhafazakâr ve Cumhuriyetçi partilerin konumunu radikalce revizyondan geçirdi. Piyasa mekanizmalarını tahrip etmekle suçladıkları sendikalara acımasızca saldırdılar. Keza 1960'larla 1970'lerin işçi mücadelelerinde bin bir zahmetle kazanılmış refah devleti koşullarını yavaş yavaş ortadan kaldırdılar. Konut gibi kamu

68. Philip Mirowski, *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (Londra: Verso, 2013).
69. David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (New York: Oxford University Press, 2007).

varlıkları ise nüfusun işçilerden müteşekkil büyük kesimlerini hırslı kapitalistlere dönüştürmek ve mülkiyet ve küçük hisse sahipleri demokrasisi yaratmak üzere özel şirketlere ve bireylere satılmıştı. İşçilerin daha iyi ücretlere yönelik talepleri krediye erişimle teskin edilirken, artık "satın alma hakkına sahip" bir ev sahibine dönüşen eski sosyal konut kiracısının piyasa başarısında yerleşik bir çıkarı olacaktı.[70]

Neoliberalizm küreselleşme çağının zirvesinde siyasi spektrum boyunca benimsenmiş *pensée unique* gibi bir şeye dönüştüyse, bunun sebebi sağla yakın ilişkisinden sıyrılmayı becerip piyasa mantığının üstünlüğünün daha da çok kabul gördüğü sosyal-demokratik alana gittikçe daha çok sızabilmesiydi. Margaret Thatcher, Yeni İşçi Partisi'nin neoliberal platformunun kendisinin en büyük siyasi başarısı olduğunu söylerken haklıydı. Neoliberal sağın ani yükselişi ve işçi hareketinin yenilgilerine cevaben Avrupa'da sosyal demokrat partiler ve ABD'de Demokrat Parti toplumsal vaatlerinin çoğunu terk etti.

Anthony Giddens'ın kapitalizm ile sosyalizm arasındaki "Üçüncü Yol" fikri –Birleşik Devletlerde Bill Clinton, Britanya'da Tony Blair, Almanya'da Gerhard Schröder ve İtalya'da Romano Prodi gibilere ilham veren– sosyal demokrasiyi küresel serbest piyasa ile uzlaştırmayı öneriyordu.[71] Sosyalist hükümetlerin devletin müdahaleci olduğu bir gündem takip ettiği için uğradığı başarısızlık yüzünden –kaldı ki Mitterand'ın 1980'lerde Fransa örneği en meşhurudur– ılımlı liderler ve ideologlar küreselleşmiş bir dünyada refah sağlayabilmenin tek gerçekçi yolunun işletmeye sosyal demokratik konsensüstekinden çok daha fazla eğilimli olan neoliberal bir konsensüste finans piyasası, çokuluslu şirketler ve uluslararası ticaret ile uzlaşma olduğunu iddia ediyordu.[72] Böylece, Clinton

70. Grace Blakeley, *Stolen: How to Save the World from Financialisation* (Londra: Repeater, 2019).
71. Anthony Giddens, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (Hoboken, NJ: John Wiley, 2013).
72. Daniel Singer, *Is Socialism Doomed? The Meaning of Mitterrand* (New York: Oxford University Press, 1988).

NAFTA'yı destekledi, Almanya'da Schröder sosyal güvenlik reformuna gitti, İtalya'da Ulivo'nun merkez sol koalisyonu ülkenin tarihindeki en kapsamlı özelleştirme programını yürüttü. Tony Blair de yeni kamu sektörü binaları için ödeme yapmak üzere Özel Finans İnisiyatifi'ni getirirken, şansölyesi ve akabinde ondan sonra başkan olan Gordon Brown finansal sektörden gelen vergi gelirlerinin İşçi Partisi'nin merkezindeki dezavantajlı cemaatlere para yardımı yapmak için kullanılabileceği şeklinde kendini meşrulaştırarak, Şehir'in* iş hayatını engelsizce sürdürebilmesini sağlıyordu. Merkez sol, bu politikaları, yeni döneklerin duygusuz iştiyakının acınası dışavurumuyla sağınkinden daha da şiddetli bir fanatizmle sürdürüyordu.

Hayek ile Friedman gibilerin geliştirdiği, çift partili desteğe sahip piyasa taraftarı politikalar dünya ekonomisini yeniden şekillendirmede önemli bir mesafe katetmiştir. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, ticaret, sermaye ve emeğe getirilen bariyerler gezegeni sermaye, emtia ve hizmet akışları tarafından kolayca katedilebilecek "pürüzsüz bir uzam"a dönüştürme amacıyla radikalce azaltılmıştır. Fakat sonuçları demokrasi açısından yaralayıcı olmuş, zenginlik, gelir ve hizmetlere erişimde toplumsal eşitsizliğe yol açmıştır.[73] Bu projenin merkezinde neoliberal ideologların sunduğu önerilere uyacak şekilde, devlet egemenliğinin, bilhassa da ekonomik egemenliğin, etkin biçimde içinin boşaltılması vardır. Ünlü küreselleşme sosyoloğu Saskia Sassen'in öne sürdüğü üzere "Hükümetlerin kendi ulusal ekonomilerini yürütmek için yekpare bir dizi politikası olagelmiştir: vergiler, kamu harcamaları, faiz oranları, kredi kontrolleri, döviz kurları, sermaye kontrolleri ve gelir. Küresel finans piyasaları tüm bunları etkilemiştir, bazılarını da oldukça sert şekilde."[74]

---

* Londra. (ç.n.)

73. Branko Milanović, *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016).

74. Saskia Sassen, *Losing Control? Sovereignty in the Age of Globalization* (New York: Columbia University Press, 1996), s. 22.

Parasal, finansal, endüstriyel ve sosyal politika da dahil olmak üzere ulusal ekonomik egemenliğin muhtelif dayanakları böylece küresel piyasaların yıkı güllesi tarafından böylece ortadan kaldırılmıştır. Finansallaşma ve çokuluslu şirketlerin yükselişi, "devlet kapasitesi"ni –devletin olayların gidişatını yönlendirme ve vatandaşlarının güvenliğini sağlama konusundaki etkin yetisi– şiddetle azaltmıştır. Ulus devletler finans piyasalarına ve çokuluslu şirketlere herhangi devlet müdahalesini kontrol altında tutabilen, muazzam bir şantaj gücü vermiştir. Mesela Alman siyaset iktisatçısı Wolfgang Streeck'in "borç devleti" diye tasvir ettiği şeyin yükselişi –hükümetlerin finansmanları için uluslararası tahvil piyasasına bağımlılığı– keyfi ekonomik politika yelpazesini ciddi şekilde sınırlandırmıştır.[75] Yatırımcılar, devlet tahvillerinin satışını boykot edip kendi getirilerini artırarak, değersiz, yüksek riskli tahvil derecesine düşmekten kaçınmak istiyen hükümetleri kamu harcamasından kısmaya zorlayabiliyor. Çokuluslu şirketler, devletleri faaliyetlerini daha "işletme-dostu" bir çevrede yeniden konumlandırmayla tehdit ederek, vergi politikalarını ve çevre düzenlemelerini düzenlemeye zorlayabiliyor. Benzer şekilde küresel ticarete katılım ve devlet yardımına DTÖ ile AB kısıtlamaları hükümet yardımlarının kullanımını sınırlandırmıştır. Son olarak, uluslararası sermaye hareketliliği ve vergi cennetlerinin varlığı devletin vergilendirme üzerindeki kontrolünün ortadan kalktığı anlamına gelir: Şirket ve kişisel vergi oranlarındaki yükseliş servetin ülkeden dışarı akmasıyla sonuçlanır. Bu trend Avrupa Birliği'nde parasal egemenliğin kaybıyla birleşmiştir: Farklı borç, bütçe açığı, işsizlik ve büyüme seviyesindeki ülkelerin hepsi, her şeyden önce Avrupa Merkez Bankası'nın koştuğu şarta göre "fiyat istikrarı", yani enflasyonu düşük tutma konusunda endişeli olan Eurotower teknokratlarının dümen suyuna gitmek zorundadır.

75. Wolfgang Streeck, "The Politics of Public Debt: Neoliberalism, Capitalist Development and the Restructuring of the State", *German Economic Review* 15: 1 (2014).

Bu yerle bir edilmiş devlet kapasitesi demokrasi açısından son derece yıpratıcı, geniş çaplı bir siyasi iktidarsızlıkla sonuçlanmıştır. Siyasetçiler, vatandaşlarının daha çok kamu hizmeti ve istihdam fırsatı taleplerini kısaca ellerinin kollarının mali tutumluluk ihtiyacıyla ya da Brüksel'in koyduğu parametrelerle bağlı olduğunu söyleyerek yanıtladığında, siyasete dair bir düş kırıklığının ve siyasi sınıf tarafından aldatılıyor olma hissinin galip geleceği açıktır. En nihayetinde bu demokrasi karşıtı eğilim neoliberal "reformların" tesadüfi yan ürünleri olmasından ibaret değildir. Kitle demokrasisine yönelik, Hayek, von Mises ve benzerlerinin sergilediği neoliberal şüphecilikle ve halkın egemenliğinin kapsamını sınırlandırabilecek daimi dışsal kısıtlama arayışıyla tamamen uyum içerisindedir. Bu demokrasi karşıtı tutumların en utanç verici örneği neoliberalizmin diktatörlüklerle giriştiği işbirliği olmuştur –bunlardan en bednamı Pinochet'nin Şili'deki otoriter rejimidir. Pinochet darbesi ve akabindeki yönetimi Chicago Üniversitesi'nde Milton Friedman ve Arnold Harberger'in öğrencisi olmuş –mahut Chicago Boys– bir grup Şilili iktisatçı tarafından destekleniyordu. Neoliberallerin demokrasiye yönelik düşmanlığı kendini o kadar şiddetli olmasa da daha yaygın fenomenler olarak göstermiştir.

Neoliberalizm, İngiliz siyaset bilimcisi Colin Crouch'un "post-demokrasi" dediği şeyin başat makinistidir: demokrasinin resmi kurumları muhafaza edilirken, içlerinin boşaltıldığı bir toplum.[76] Son kırk yılda, siyasi karar alma mekanizmalarının giderek daha çok alanı girişimciler, borsacılar ve her türden uzmanlar için, siyasetçilerden daha aydınlık ve daha bilgili sayılan, seçilmemiş ulusal yetkililer ve uluslararası kuruluşlar için "dışsallaştırılıyor". Bu eğilimin en bariz göstergesi eski ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan'in 2007'de İsviçre gazetesi *Tages-Anzeiger*'a verdiği röportajda görülüyordu: "Küreselleşme sayesinde Birleşik Devletler'deki karar alma mekanizmaları büyük ölçüde küresel piyasa güçleri ile yer de-

76. Colin Crouch, *Post-Democracy* (Cambridge: Polity, 2004).

değiştirdiği için şanslıyız. Ulusal güvenlik bir kenara bırakılırsa, bir sonraki başkanın kim olacağı pek de fark etmiyor. Dünyayı piyasa güçleri yönetiyor."[77] Crouch'a göre, demokrasinin bu tabiiyeti "siyaset ve siyasetçilere yönelik kinik bir atmosfer ve onların başarılarına karşı düşük beklentiler" yaratır.[78]

Neoliberaller, kitle demokrasisini ve onun kurumlarını küresel piyasanın ve onun ekonomik büyüme vaadinin sunağında kurban etmiştir. Fakat ödül olarak geleceği varsayılan kolektif refah şeytanla girilmiş bu pazarlıkta hiçbir zaman semeresini vermemiştir. 2008 krizinden bu yana kişi başına GSYİH, Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Almanya gibi ülkelerde duraklarken, İtalya, Fransa, Yunanistan, Brezilya ve İspanya gibi ülkelerde gerilemiştir.[79] Dahası tepedeki yüzde 10 ile alttaki yüzde 50'nin geliri karşılaştırıldığında ölçüldüğü üzere, eşitsizlik sadece Batı'da değil, bunun dışında kişi başına GSYİH'da istikrarlı büyüme sergileyen Çin ve Hindistan'da da kötüye gidiyor. Dahası neoliberal liberalleştirme ve ticaret açıklığı giderek artan emek güvencesizliği ve uluslararası piyasa rekabetine maruz kalmak demektir.[80] 2008 finans çöküşünün sonrasında, şimdi de koronavirüs krizinde en mesafeli gözlemciye göre bile neoliberalizmin bireyleri devlet iktidarının baskısından kurtarma vaadinin sadece en haris kapitalistlere tam serbestlik vermekte bir bahane olduğu meydana çıkmış olmalı. Bizim zamanımızda neoliberalizmin serbest piyasa terennümünün en şevkli savunucuları tarafından bile vaaz edilmesi zorlaşmıştır. Çağdaş siyasi gerçeklik, neoliberal ideologları afaroz eden piyasa karşıtı tutumun ve devlet müdahaleciliğinin geri dönüşüne işaret etmektedir. Hâlâ düşük vergi ve işletme taraf-

77. Alan Greenspan ile röportaj (19 Eylül 2007), alıntı Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World* (Londra: Penguin, 2018), s. 443.

78. Crouch, *Post-Democracy*, s. 23.

79. Dünya Bankası, kişi başı GSYİH (şu anki ABD doları). Veriler 2019.

80. Albena Azmanova, *Capitalism on Edge: How Fighting Precarity Can Achieve Radical Change without Crisis or Utopia* (New York: Columbia University Press, 2020).

tarı platform için kampanya yürüten sağ cenah popülistler bile bazı neoliberal dogmaları seçici biçimde yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başlamıştır. Donald Trump, serbest ticaretin kutsallığını baltalamak için çok şey yapmıştır, koronavirüs acil durumu sırasında Boris Johnson'ın "toplum denen şey vardır" beyanı ise Margaret Thatcher'ın en bednam özdeyişini tersine çeviriyordu.[81] Mevcut tarihsel momentte neoliberalizmin iflası yaygın olarak sadece mali değil, ahlaki bir çöküş olarak görülür. Ancak şimdi sorulacak soru, neoliberalizmin yerine doğacak şeyin ne olacağıdır.[82]

Halk Egemenliği Üzerinde Yeniden Hak İddia Etmek

Günümüz tartışmalarında egemenliğe, onunla ilintili koruma ve kontrol kavramlarına dair sorulan sorulara yöneltilen dikkati, neoliberalizmin başarısızlığına ve onun inşa ettiği küresel sisteme bir tepki olarak okumak gerekiyor. Bu yenilgi, neoliberalizmin favori canavarı, ulusal halkçı devletin takdire bağlı iktidarını ve ondan kaynaklanan halkın egemenliği ilkesini yeniden diriltiyor. Fakat bunu tam da ulusal egemenlik gerçekliğinin sorgulandığı, küresel karşılıklı bağlılığın ulus devletlerin özerkliği hakkındaki birçok varsayımı altüst ettiği bir anda bu kadar katiyetle yapması paradoksaldır. Egemenliğin yeniden iyileştirilmesine dair günümüz talebi –Hobbes'dan alıntı yapmak gerekirse "devletin kamu ruhu*"– devletin piyasa üzerindeki müdahalesinin kaldırılmasının toplumsal istikrarsızlık ve ekonomik güvensizliğin tohumlarını ektiği bir dünyaya verilen tepkinin emaresidir. Neoliberalizm, "demos'un feshedilmesiy-

81. Boris Johnson bu beyanı 30 Mart 2020'de virüse karşı kolektif çabanın önemini ifade etmek için verdi. Bazıları bunu Thatcherizmden bir kopuş olarak gördü. Robert Saunders, " 'There is Such a Thing as Society'. Has Boris Johnson Repudiated Thatcherism?", *New Statesman*, 31 Mart 2020.

82. Joseph E. Stiglitz, "The End of Neoliberalism and the Rebirth of History", Project Syndicate, 4 Kasım 2019, project-syndicate.org.

* Bkz. Kitaptaki 3. Bölüm Egemenlik'in "Egemenliğin İcadı" başlıklı kesitinde de geçiyor. (ç.n.)

le" birlikte politik cemaatleri aşındırmakla suçlanmaktadır.[83] Neoliberalizm sonrası endopolitik, bu durumla yüzleşerek, neoliberal dışsallaştırmanın yarattığı agorafobiye cevaben egemenliğin nekahatini yansıtır. Küreselleşmenin merkezkaç eğilimine karşı devletin siyasi iktidarının bir merkezi olarak yetkisini yeniden olumlaması etrafında –fakat aynı zamanda kolektif bağlılıkların ve politik cemaatlerin dayanağı olarak– yerin gücü üzerinde yeniden bir hak iddia etmek üzere döner.

Bu genel saikler hem sağ hem solda bulunsa bile, egemenlik imleyeni birbirinden oldukça farklı siyasi sonuçların ima ettiği bir dizi imlenen ve nitelik çeşitliliği tarafından karşılanmıştır. Egemenliğe yönelik ilerici ve gerici yaklaşımlar arasındaki temel farklılık, bu bölüm esnasında tartıştığımız toprak egemenliği ile halk egemenliği arasındaki karşıtlıkla örtüşür: toprak hâkimiyeti olarak ya da demokrasi ve özyönetim olarak egemenlik. Egemenlik kavramını seferber eden sağ, günümüz siyasi krizinin sebebini küreselleşmenin demos'u olan etno-kültürel uyumluluktan, yani toplumsal tutarlılıktan mahrum bırakmasında bulur. Trump, Salvini ve Bolsonaro gibi simalar, küreselleşmenin çeşitli temsilcilerini demos'un ve onun kimliğinin bu şekilde zayıflatmasıyla suçlamıştır: suç ve terörizmle suçlanan göçmenler, hayırsevermiş gibi davranan küresel finansçılar ve kapitalistler, Dünya Sağlık Örgütü de dahil olmak üzere gayri meşru güç uygulayan uluslararası örgütlerin yetkilileri ve ilerici metropol entelektüellerinin ve onların "cinsiyet kuramı" ve "kültürel Marksizm"in de dahil olduğu siyaseten doğruculuk ideolojisinin sapkın etkisi olarak gördükleri şey.

Bu toprak bütünlüğüne göre çerçevesi çizilmiş egemenlikte söz konusu olan şey, yerli nüfusun ve onun "endojen" toprağı üzerindeki kontrolünün üstünlüğüdür. Küresel agorafobi için önerilen çare, (tam vatandaş olarak görülmeyen sakinlerin dosdoğru imhası olmasa bile, onların tabi olmasıyla birlik-

83. Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* (Boston, MA: MIT Press, 2015).

te ve ulusu ulus dışı müdahaleden tecrit etmesi yoluyla) ulus topraklarını dışarıdan ayıran kuvvetli bir sınır çizmenin altında kökleşir. Bu tutum, tam da egemenliğin kendi içinde bir amaca dönüştüğünü iddia eden "egemenlikçilik" teriminin ele verdiği bir egemenlik fetişizmine yol açar. Ancak koronavirüs acil durumunun açığa çıkardığı üzere, bu açıkça öne sürülmüş cemaatçiliğe en nihayetinde güçlü bir özgürlükçü bireycilik eşlik eder. Neoliberal varsayımlar ulusalcı sağa derinden zerk edilmeye devam eder. Ulusalcı sağ, sık sık da egemen halktan ziyade "egemen birey" ile ilgili gibi görünür.[84]

Bu mütecerrid ve bencil egemenliğin günümüz münazaralarında göze çarpmasının nedeni, soldaki birçok insan için herhangi egemenlik tartışmasının sağa doğru savrulmaya işaret ediyor gibi görünmesidir. Ancak bu tip düşünmeden gösterilen bir tepki, Mélenchon ve diğerlerinin şerh düştüğü üzere, egemenliğin onu spesifik halk egemenliği anlamıyla, demokratik siyasetin dayanağı olarak tarihsel açıdan olumlayan Jakobenlerle başladığı üzere solun meselesi olduğunu göz ardı eder. Podemos'tan Bernie Sanders'a yeni sosyalist solun başvurduğu egemenlik görüşü sağınkinden radikalce ayrışan Rousseaucu bir tınısı vardır. Sola göre hesaba katılması gereken egemenliğin "içsel" veçhesidir –siyasi iktidarın kişisel güçlerin üzerindeki üstünlüğü.

Solda ulusal halkçı devletlerin küresel piyasaya kültürel ya da etnikten ziyade ekonomik açıdan tabi olduğu için egemenliğin kaybedildiği düşünülür. Devletin halkın taleplerini –işsizlik ve fakirlikle savaşma ya da memnun edici kamu hizmetleri sunma– karşılayabilme yetisini kaybetmesi bu zayıflıktan kaynaklanır. Bu trendden şirket yöneticileri, bankacılar ve milyarderler –halkın bir bütün olarak esenliğini ve güvenliğini tehdit eden aktörler– sorumlu tutulur. Buna cevaben, Keynesçi devlet müdahalesi ve toplumsal korumanın çeşitli formlarını düzeltmek yoluyla, ama aynı zamanda onları etkileyen kararlar üzerinde vatandaşların demokratik kontrol olanaklarını

84. Davidson ve Rees-Mogg, *Sovereign Individual*.

geliştirmek için devlet kapasitesi üzerinde yeniden hak talebinde bulunulma çağrısı yapılmıştır.

Ancak bu demokratik perspektiften egemenlikle ilgili teknolojik egemenlik ya da gıda egemenliği gibi, sık sık da devlet iktidarının araya girmesini talep etmeden, çokuluslu şirketlerle finansın gücüne karşı yerellik ve yakın mesafeye dayanan kolektif erk formlarını ifade eden yeni terimleri anlayabiliriz. Her halükârda egemenliğe dair ilerici bir görüş her zaman bu ilkeye bir amacın aracı olarak yaklaşmalı, onun sağcıların "egemenlikçilik" diye desteklediklerı, başlı başına mutlak bir amaca dönüşmesinden kaçınmalıdır. Anlayışlardaki bu farklılığın gösterdiği üzere, egemenlik kendisine farklı farklı cevapların verilebileceği, mevcut küresel agorafobi koşuluna karşı toplumun güvenlik ve düzen talebini yansıtır. Bunların neler olabileceği gelecek bölümlerde egemenliğin iki kilit kolunu incelerken araştırılacak. Bunlar koruma ve kontroldür.

4
Koruma

19 Mart 2020'de İspanyol başbakan yardımcısı ve Podemos lideri Pablo Iglesias "koronavirüs karşısında en kırılgan kategorileri korumak" için basına bir sosyal önlemler paketi sundu. *Escudo social* (sosyal kalkan) olarak tarif edilen program "koronavirüs krizinin sadece sağlıkla ilgili değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik bir krizle ilgili olduğu, bu virüsle hep beraber savaşıyoruz demenin ise, bu durumda kimsenin yalnız kalmadığı anlamına gelmedikçe içi boş bir tabir olduğu" fikrine dayanıyordu. Pablo Iglesias, siyasetçilerin 2008'in hatalarını tekrarlamaktan imtina etmeleri gerektiği uyarısında bulunarak, "güvenlik aynı zamanda en kırılgan olanların terk edilmemesi, çalışan insanların kendi sağlıkları ya da yakınları-

nın sağlıkları üzerinde kumar oynamak zorunda kalmamaları, çalışma zamanlarını akrabalarına bakacak şekilde uyarlayabilmeleri anlamına geldiğini [...] kimsenin elektrik tedariğinin kesilmeyeceğini, kimsenin evlerinden tahliye edilmeyeceğini" söylüyordu.[1]

İspanya'da sunulan sosyal kalkan –tüm dünyadaki diğer hükümetlerin kabul ettiği önlemler gibi– ve Pablo Iglesias'ın konuşmasında kullandığı koruma, güvenlik ve ilgi jargonu Büyük Geri Tepme çağında kilit bir siyasi trend olarak beliren korumacılığın tezahürüdür. Koronavirüs krizi KKE (kişisel koruyucu ekipman) ile ilgili meselelerden kriz sırasında bireylere destek olacak tecrit bölgesi destek birimlerine duyulan ihtiyaç ile ilgili tartışmalara kadar uzanan güçlü bir koruma söylemini harekete geçirmiş, kamuyu korumak üzere sosyal hizmet çalışanları, doktorlarla hemşirelere daha iyi bir ödeme yapılmasının talep edilmesini sağlamıştır. Hükümetin her zaman ve her yerdeki tavsiyesi "kendini koru, ötekileri koru" olmuştur. Fakat korumaya yapılan bu vurgu koronavirüs acil durumunun epey ötesine geçer. Koruma teriminin –ve de onunla ilintili emniyet, güvence, ilgi ve güvenlik gibi kavramların– günümüz ufkunda giderek daha çok tehlike çanları çalan bir dizi tehlikeye cevaben talep edildiği bir dönemde yaşıyoruz. 2008 ekonomik krizinin akabinde gelen sancılı toplumsal krizden koronavirüs pandemisi boyunca artan işsizlikten, IŞİD gibi grupların mahşeri terörizminden beyaz ırkın üstünlüğünü savunanlara dek, iklim değişikliğine yol açan çevre krizine, küreselleşmenin yükselişinin yol açtığı kitlesel göçten, kimliğin ve toplumsal uyumun kaybına kadar... Aralarındaki bariz farklılıklara rağmen bu meselelerin hepsi çağdaş siyasi söylemde toplumun onlardan korunması gerektiği varoluşsal tehditler olarak sunulur.

Koruma söylemi, siyasi hak üzerinde giderek daha çok göze batan yan anlamlar elde ederek çağdaş siyasetin belirleyici ko-

1. Pablo Iglesias, *Moncloa'da koronavirüs acil durumu üzerine verdiği konuşma*, 19 Mart 2020, twitter.com. İngilizce'ye çeviri Paolo Gerbaudo'ya aittir.

nuşmaları ve belgelerini vurgular. Donald Trump, Amerikalıları yabancıların çıkarlarından koruma güvencesini tekrar tekrar teyit etmiştir. Ulusun sınırlarını Rio Grande'in güneyinden gelen göçmen akışına karşı bir sınır duvarı inşa ederek savunmayı vaat etmekle ünlenmişti, ama bu duvar hiçbir zaman tamamlanamadı. Trump, 2020 Ulusal Sesleniş'te* en önemli hedefin şu olduğunu öne sürdü: "işçilerimizi savunmak" ve "fikri mülkiyetimizi korumak" için kötü ticaret anlaşmalarını tersine çevirmek.[2] Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin, akabinde de Brexit Partisi'nin lideri Nigel Farage, sıklıkla "çok değerli egemenliğimizi" korumayı ve Britanya ekonomisinin balıkçılıkla imalatın da dahil olduğu kırılgan sektörlerine hassas koruma sağlamayı istediğini öne sürmüştür. İtalya'da eski başbakan yardımcısı ve Lega Partisi'nin federal başkanı Matteo Salvini "yasadışı göçün dayattığı tehlikeye karşı İtalya sınırlarını korumaya" söz vermiştir. Salvini, İtalya limanlarını 2018-2019'daki içişleri bakanlığı süresince denizdeki göçmenleri kurtarmak üzere harekete geçen NGO gemilerine İtalya limanlarını kapayarak sınır savunmasını neredeyse kutsal ve otoriter bir komuta çevirdi. Dahası, ulusalcı sağ genelde küresel çokkültürlülüğün homojenleştirici gücüne karşı kimlik ve geleneği korumayı vaat eder. Bu koruma söylemi, QAnon'un yaydığı gibi –QAnon "derin devlet" ile Demokratlar arasında büyük bir pedofil kliğin dahil olduğu bir ittifak olduğunu öne sürüyordu– sağ cenah komplo teorilerini de su yüzüne çıkarır. QAnon'un bir propaganda tahayyülünde bir adam "çocuklarımızı korumak için" "isyana" karşı kalkanını kaldırır.

Solda koruma söylemi, sosyal güvenliği savunmak üzere benimsenmiştir. Iglesias da konuşmasında siyasi güvenlik yerine sosyal güvenliğin bağlayıcı olduğunu beyan etmiştir. Bernie Sanders 2019 Haziran'ında "Özgürlük ancak ekono-

* The State of the Union Address. Birleşik Devletler başkanının Birleşik Devletler Meclisi'ne her takvim yılının başlangıcına yakın ulusla ilgili mevcut koşullar üzerine verdiği yıllık mesaj. (ç.n.)

2. Associated Press, "Read the Full Text of Donald Trump's 2020 State of the Union", 6 Şubat 2020, pbs.org'dan ulaşılabilir.

mik haklarını koruyan bir toplumda mümkündür" diye beyan etmişti.[3] Jeremy Corbyn İşçi Partisi lideri olduğu sürece iş, sağlık ve sosyal refahı koruma sözünü sürekli vermiştir. ABD solunun en ön saflardaki lideri, Sanders'ın vârisi milletvekili Alexandria Ocasio-Cortez, Kasım 2019'da: "Buraya insanları kollamak ve korumak için gönderildim, özel şirketlerin kârlarını değil" demiştir. Korumacılığın en bariz bayraktarı olmadığı bariz olan AB bile koruma söylemine karşı ısınmış, Fransa Başkanı Emmanuel Macron'un, Ursula von der Leyen'in liderliğindeki yeni Avrupa Komisyonu'na başvurma arifesinde Brüksel kurumlarına karşı Avrupalı vatandaşların sadakatini yeniden canlandırmak için türettiği "Koruyan Avrupa" sloganını benimsemiştir.[4]

Devletin koruyucu rolüne yapılan bu göndermeler, korumanın birçok –çoğunlukla da birbiriyle çelişkili– tezahürlerinde toplumsal tehdidin damgasını giderek daha çok vurduğu felaketlerle dolu bir dünyada hayatta kalmak için bir zaruret olarak görüldüğünü vurguluyor. Bu bölümde öne süreceğim üzere, bir "Karıncayiyen Çağı"nda –tehlikeye karşı güvenlik ve koruma talebinin başat hale geldiği, bunun baştan çıkarıcı neoliberal emel, buluşçuluk ve girişimcilik söyleminin yerini aldığı bir zamanda– yaşıyoruz. Koruma, siyaset felsefesinde uzun bir geleneğe sahip bir kavramdır: Platon'dan bu yana toplumun savunmasına işaret eder. Koruma hem Machiavelli hem Hobbes tarafından siyasetin "asgari müştereği" sayılıyordu –toplumun her türden tehdide karşı hayatta kalmasına ve kendini yeniden üretmesine izin veren. Bugün koruma küresel sermayenin ürettiği yerinden edilme ve dışsallaştırmaya, ekstraktivist kapitalizmin açgözlü eğilimlerine ve onun yarattığı harap edici ekolojik risklere maruz kalmaya cevaben talep ediliyor.[5]

3. Scotty Hendricks, "Bernie Sanders: The US Already Has a Kind of Socialism – for the Rich", *Big Think*, 12 Haziran 2019, bigthink.com.
4. Avrupa Komisyonu, "Security Union – A Europe that Protects", 30 Ekim 2019, ec.europa.eu.
5. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 2014), s. 167.

Şehir Kalkanının Altında

Koruma, yetişkinlik çağını erken 21. yüzyılın büyük krizlerinden önce yaşamış çoğu insana şu ya da bu şekilde tuhaf gelecek bir terimdir. Muzaffer neoliberalizm süresince devlet koruması –bilhassa da sosyal koruma ve ticaret koruması– paternalist diye yerilmiş ve özgürlükle yenilikçiliğe karşı bir engel olarak görülmüştür. Ancak koruma siyasette merkezidir. Thomas Hobbes'a göre güvenlik ve korumanın "Devlet'in tam da özü" olduğu söylenebilir.[6] Askeri koruma, sağlık korumasının ve ekonomik koruma siyasetin asgari koşulunu garanti eder: bir toplumun hayatta kalmasını ve kendini yeniden üretmesini.

Latince *protegere*'den gelen (pro– + tegere, ön cephede siper olmak) "koruma" sorusunun siyaset teorisinde uzun bir geleneği vardır. Platon'un Batı medeniyetinde siyasi düşüncenin kaynağı olan *Devlet*'inde yöneticilere "muhafız" –antik Yunanca'da *φυλακες*– denir. Kelimenin kökü *φυλασσω*'nun da ima ettiği üzere –gözlemek, kollamak, korumak, savunmak, ama aynı zamanda muhafaza etmek, esirgemek, bekasını sağlamak– bu, siyasi liderlerin rolünün her şeyden önce devletin* "korunması" ve "bekası" olduğu için böyledir. Ünlü bir Platon özdeyişini özetlemek gerekirse, ayakkabıcının zanaatı ayakkabı yapmaksa, siyasetçinin zanaatı tehlikelere karşı devleti** korumasıdır –ya savaşlar ve salgın hastalıklar gibi dış tehditlere ya da iç çekişmelere karşı. Platon, *Devlet*'in III. Kitap'ında gücü elde tutanların "şehrin koruyucuları" olmaları gerektiğini öne sürer.[7] Bu, şehrin bekasının en nihayetinde tehlikelere karşı direnç gösterebilme ve vatandaşlarının sağlığını koruyabilme yetisine dayanıyor olmasını yansıtır. Cicero'nun Platon'un

6. A.g.e., s. 154.

* İngilizce *polity*. Devlet'in yanı sıra hükmetme veya idare şekli, hükümet, örgütlenmiş siyasi topluluk anlamına geliyor. (ç.n.)

** Burada da *polity*'yi devlet olarak çevirdim. (ç.n.)

7. Plato, *Republic*, yay. haz. ve Çev. Chris Emlyn-Jones ve William Preddy, 2 cilt, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013), s. 109.

Yasalar'ını model alan denemesi *De Legibus*'undaki (*Yasalar Üzerine*) sözlerine dayanırsak, *salus populi suprema lex esto*: Halkın refahı en yüce kanun olmalıdır.[8]

Koruma kendi içinde bir iyidir, ama aynı zamanda toplumsal kaynaşma için zorunlu bir koşuldur da. Koruma şehri bir arada tutar, ona vatandaşlarının ortak bir misyon amacını gütmesini sağlayan bir amaç hissiyatı verir. Koruma, bu anlamıyla sadece savunmacı değildir, toplumun* verimli olmasıdır da. Aslına bakılırsa, Platon'un iddia etmeyi sürdürdüğü üzere, şehrin dayanışması tam da ortak koruma formlarının ihtiyacının kabulüne, vatandaşların "tüm şehrin kişisel olarak vatandaşların her birini koruduğunu" bilmesine dayanır. Bu yüzden de, şehrin koruyucu kalkanı olmazsa kendi fiziksel hayatta kalma güçlerinin tehditlere açık olacağını bilirler.[9] Şehrin mimarisindeki korumanın bu merkeziliği tam da korumanın olmadığı anlarda, vatandaşlar açısından dehşetengiz sonuçlarıyla beraber açığa çıkar.

Platon "elli hatta daha fazla kölesi olan bir adam" örneğini verir, bu adam "şehirden eşi ve çocuklarının yanı sıra hizmetkârları ve mülkünün kalanı ile beraber özgür vatandaşlarının hiçbirinin onu koruyabilmesine imkân olmadığı tecrit edilmiş bir yere atılsa" ona acaba neler olurdu, diye sorar.[10] Kişinin serveti her ne olursa olsun, şehrin dışında herhangi vatandaş kendini bütün sıkıntılara maruz bırakılmış bulacaktır. Yunan dışlama pratiğinin gösterdiği üzere, bu sadece kurgusal bir senaryo değildir. Halk oylaması yaptırımıyla sevilmeyen vatandaşların Platon'un tasvir ettiği topyekûn biçarelik koşuluyla sonuçlanacak sürgün edilmesinden o kadar korkuluyordu ki! Kısacası, şehir bir nevi koruyucu rahim gibi tahayyül edilir, şehrin dışında sadece tehlike ve korku vardır. Hobbes'un ünlü

8. Marcus Tullius Cicero, *Cicero: On the Commonwealth and on the Laws*, yay. haz ve Çev. James E. G. Zetzel (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).
* *Community*, cemaat, cemiyet, topluluk, toplum gibi geniş bir anlam yelpazesine sahip. Burada kelimenin tam anlamını toplum karşılıyor. (ç.n.)
9. A.g.e., s. 277.
10. A.g.e.

özdeyişinden alıntı yapmak gerekirse hayat "münzevi, fakir, nahoş, yabani ve kısadır".[11]

Korumaya dair bu siyaset görüşü premodern çağın iki büyük siyaset felsefecisinin felsefesinin merkezinde yer alır: Machiavelli ile Hobbes. Machiavelli için koruma siyasi otoritenin merkezinde yer alır. *Hükümdar*'da* hükümdarlığın gücünün ölçütü "hükümdarın (gerekliyse) kendi ayaklarının üstünde durabileceği kadar gücü olup olmaması ya da her zaman ötekilerin korumasına ihtiyaç duyup duymamasıdır."[12] Kişinin kendisini koruma yetisi özerk siyasi aktör olmasında asgari koşuldur. Kişi koruma araçlarına sahip değilse, "hami" statüsü olan bir toprakta –bir başkasının koruması altında yer alan bir yer– kendisinden daha güçlü bir iktidarın vasalı rolüne ya da aşağılayıcı olsa da görece güvenli bir hayata teslim olmalıdır. Bu günlerde birçok ülke ismen egemen olsa da Birleşik Devletler, Çin ya da Rusya gibi diğer ülkeler üzerinde yaptırımı olan bir gücün askeri otoritesi ve onun atomik "şemsiyesinin" koruması altındadır.

Hükümdar'da devletin koruyucu işlevi, fikir verici hidrolik benzetmesiyle temsil edilir. Floransalı diplomat bütün hükümdarların siyasi tesadüflere bağlı aksi koşullara ve gerileme dönemlerine hazırlıklı olması gerektiğini iddia eder. Büyük harfle yazdığı Baht'ı "öfkeden kudurduklarında ovalara sel felaketi getiren, ağaçları ve binaları harap eden, toprağı belli bir noktadan havaya yükseltip bir diğer noktaya doğru göçerten yıkıcı nehirlerden birine" benzetir.[13] Bir hükümdar, kötü havaya karşı hazırlıklı olan bilge bir mühendis gibi hareket etmelidir. "Hava yumuşakken suların yükselmemesi için ya kanallara dökülmesi ya da kuvvetlerinin ne o kadar hasar ve-

11. Thomas Hobbes, *Leviathan*, yay. haz. J. C. A. Gaskin (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 84.

* Machiavelli, *Hükümdar*, Çev. Necdet Adabağ, İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. (ç.n.)

12. Niccolò Machiavelli, *The Prince*, yay. haz. ve Çev. Peter Bondanella (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 38.

13. A.g.e., s. 84.

rici ne de kontrol dışına çıkacak hale gelmemesi için kanallar ve barajlarla önlem" alacaktır.[14] Cicero'nun halihazırda *Devlet Üzerine*'de şerh düştüğü üzere, iyi bir yöneticinin temel niteliği itidal olmalıdır –kelimenin tam anlamıyla önüne bakan (Latince *pro-videre* kökünde ima edildiği üzere).* İyi yönetici her zaman savaşlar, açlık ve salgınların da dahil olduğu dünyevi olayların kaotik akışından ortaya çıkan birden çok tehdit için her zaman hazırlıklı olacaktır. Hükümdar, bunlara karşı savunma planlayarak, onların çalkantılı dalgalarına kapılmaktansa, onları kontrol edebilecektir.

Bölücü Korkular

Çağımıza hâkim olan korunma talebinin kökeni korku duygusudur. Kendi zamanlarımızın bir "korku çağı" olması ve ulusalcı sağ tarafından yayılan "korku siyaseti" konusunda epey bir şey söylenmiştir.[15] Ancak çağdaş toplumda korkuya verilen bu önemin mantığı sıklıkla gözden kaçırılıyor –özellikle siyasette korkunun etkisini barbarlıkla bir tutan liberaller arasında. Fakat neoliberalizm sonrası koruma siyasetini onun korkuyla ilintisini göz önünde bulundurmadan anlamak imkânsız. Hobbes, genelde korku siyasetinin filozofu olarak görülür, bu da tamamen yanlış değildir. Korku, Hobbes'un ele aldığı birçok duygudan biriydi –diğerlerinin arasında umut ve arzu da var. Fakat muhtelif siyasi sonuçları açısından diğerlerinden çok daha fazla ön plana çıkıyordu. Korku sadece Hobbes'un yazılarında değil, kendi yetişme çağında da çok önemli yer tutan bir kategoriydi. Esasen Latince yazılmış manzum otobiyografisinde "Annem ikiz doğurmuştu: bir ben, bir korku" demesiyle meşhurdur. Bunu demesinin sebebi Kral II. Philip'in İspanyol Donanması'nın İngiltere kıyılarına vardığı

14. A.g.e.

* İtidal İngilizce *prudence* demek, *prudence*'in etimolojik kökeni Latince *providere*'den geliyor, pro ön anlamına gelen bir zarf, *videre* ise görmek anlamına gelen bir fiil. (ç.n.)

15. Molly Ball, "Donald Trump and the Politics of Fear", *Atlantic*, 2 Eylül 2016.

zaman doğduğu içindir –gerçi bu en nihayetinde İngilizleri tabiiyet altına almaya zorlamada başarısız bir girişim olarak kalacaktı.[16] Dahası hayatı sürekli tehlike altındaydı, 1666 vebasından sonra ateizmle suçlanarak kıyasıya dövüldüğünde olduğu gibi.

Korku, Jean-Jacques Rousseau'nun kendi doğa hali tartışmasının öncülü olan ve ona ilham veren Hobbes'un doğa halinin antropolojik tartışmasına zerk edilmiştir. Korku, ilkel toplumu siyasi kurumların oluşturulmasından evvel tanımlayan şeydir, "süreğen korku ve şiddete dayalı ölüm tehlikesi"nin damgasını vurduğu bir koşul. Hobbes için korku berikilerin yanı sıra insanların hayvanlarla paylaştıkları bir duygudur, yani kendi irrasyonel öğemizin bir tezahürü: "Karanlıkta imişçesine, nedenlerin bilgisinden yoksun olan insanlarda bulunan bu sürekli korku."[17] Korku, ancak devletin mevcudiyetinde verimli bir yola aktarılabilecek temel bir kuvvettir. Bu bakımdan, devlet insan korkusuna verilmiş bir cevaptır, onu toplumun bekasını sağlayan kırılgan sosyal bağların yıkımından korumak üzere düzenlemeye ve örgütlemeye hizmet eden bir kurum. Hobbes'ta korku siyasi eylemin ilk hareket ettiricisini teşkil eder, Spinoza'da ve François Lyotard, Gilles Deleuze ve Antonio Negri gibi Spinoza'nın etkisi altındaki birçok filozofun eserinde arzu hâkim siyasi motivasyon iken. Bu, sonuçları zorunlu olarak otoriterliğe yönelen Hobbes'un uzun zaman biraz da olsa kasvetli bir filozof olarak görülmesinin nedenidir. Fakat Hobbesçu içgörüler, korkunun siyasi meselelere nüfuz ettiği pandemi sonrası geç neoliberalizm çağında intikamla geri dönüyor.

Leviathan'ın başlangıç kesitinde Hobbes muhtelif korku formlarını sıralandırır. Listenin içerisinde melankoli, dehşet, ölüm korkusu, ecinni korkusu, "karanlık ve ruhlardan korku", boyunduruk altına alınma korkusu, fakir düşme ve felaket

16. Thomas Hobbes, *The Life of Mr Thomas Hobbes of Malmesbury* (Exeter: The Rota at the University of Exeter, 1979).
17. Hobbes, *Leviathan*, s. 72. [*Leviathan*, Semih Lim çevirisinden, s. 83. (ç.n.)]

korkusu, cezalandırılma korkusu vardır –bir de "hidrofobi" ve "tiranafobi*". Korkunun bu çok katmanlılığının siyaset açısından önemli sonuçları vardır. Farklı farklı korku türlerinden farklı farklı siyasi tepkiler kaynaklanır. Spesifik olarak değerlendirilirse bütün korkular iki kategori altına düşer: "karşılıklı korku" ile "ortak korku" –diğer bir deyişle insanlar tarafından bir diğerine besledikleri korkuyla insanların hepsini etkileyen ortak tehlike ve cezalara karşı duyulan korku.[18] Hobbes'taki en yaygın korku doğa haline egemen olan karşılıklı korkudur – tam da *Leviathan*'ı yazdığı zamanda İngiltere'yi kasıp kavuran iç savaşta görüldüğü üzere iç savaşları yeniden su yüzüne çıkaran bir koşul. Bireylerin rekabetçi ruhu ve onlara doğal olarak bahşedilen şeylerde eşit olmaları özgüven yoksunluğuna, özgüven yoksunluğu da –diğer bir deyişle karşılıklı şüphe– savaşa yol açar, o da bireyler arasındaki savaşa ve iç savaşa "herkesin bir diğerine karşı" savaşına.[19]

Hobbes'a göre, insanlar arasındaki bu karşılıklı tahribat yaratan savaş ancak ceza ve ölüm korkusu yoluyla "onları yıldıracak" ve "sessiz kılacak" "ortak bir iktidar"ın mevcudiyetinde askıya alınabilir. "Cebredici bir güce duydukları korku olmaksızın insanların hırslarına, para hırslarına, öfkelerine ve diğer tutkularına gem vurulması" imkânsızdır.[20] Bu tartışma şaibeli ya da itici görülebilir, ama neoliberal çağda devletin zayıflamasının toplumu derinden bölen herkesin herkese karşı ekonomik savaşında bireysel açgözlülüğü serbest bırakmasını anımsatır. Toplumu birleştirebilen ortak bir korkunun kaynağı sadece devlet gücünde bulunmaz. Koronavirüs ve iklim değişikliği korkusunun damgasını vurduğu bizim zamanımız gibi bir zamanda ortak korku aynı zamanda veba, sel, deprem ya da yıldırım gibi doğal tehlikelerle ilgilidir –

* Hobbes, halkın tirana yönelik korkusunu kuduz köpeklerin su korkusuna benzetir. (ç.n.)

18. Lars Svendsen, *A Philosophy of Fear* (Londra: Reaktion, 2008).

19. Hobbes, *Leviathan*, s. 83.

20. A.g.e., s. 91.

Giambattista Vico'nun tartıştığı üzere tanrıların öfkelerine atfedilen.[21]

Karşılıklı korku ile ortak korku arasındaki bu ayrım ve bunların sırasıyla bölünmeyle ve birlik olmayla ilişkileri, belirmekte olan neoliberalizm sonrası koruma siyasetinde farklı farklı "korku kullanımları"nın bir anlam ifade etmesi için faydalı bir örüntü sağlar. Ulusalcı sağ, sıklıkla korkuyu insanları bölmek üzere bir araç olarak kullanmakla suçlanmıştır. Joe Biden 2020 başkanlık kampanyasında Yeni Ahit'ten şu pasajı alıntılamıştır: "Kendine karşı bölünmüş bir hane ayakta kalamaz."*[22] Bu, Trump'ın başkanlık görevi süresi boyunca Siyah Hayatlar Önemlidir'e düşmanlığının ve aşırı sağ gruplara desteğinin yarattığı bölücülüğe karşı bir yorumdu. Benzer şekilde, Papa Francis, 2020 tarihli "*Fratelli Tutti*" ("Bütün Kardeşlere") başlıklı Papa'nın Katolik piskoposlarına okuduğu kitaplaştırılmış mektupta** "toksik Maniheizm"e saldırırken aklında açıkça aşırı sağın nefret politikaları vardı. Hatta sağın harekete geçirdiği nüfusun farklı farklı kesitlerini karşı karşıya getiren kaygılar, çoğunlukla Hobbesçu karşılıklı korku kategorisine tekabül ediyor –ırk, cinsiyet ya da inanç veyahut birbirine karşı bütün uluslar tarafından tanımlanmış korkulara.

Karşılıklı korkunun bu şekilde alevlendirilmesine bir tipik örnek sağın suç korkusunu kullanma şeklidir. Bu da sıklıkla göçmen ve etnik azınlık korkusuyla iç içe geçmiştir. Bu, Birleşik Devletler ve Brezilya gibi dehşet verici yükseklikte cinayet oranları olan ülkelerde en barizdir. Brezilya'da, 2018'de 57.000

21. Giambattista Vico, *The New Science of Giambattista Vico*, Çev. Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984), s. 78.

* Matta'nın şu pasajından alıntı: Hz. İsa cin çarpmış bir adamı iyileştirince, onun Davut'un oğlu olduğu ile ilgili dedikodular yayılmaya başlar. Bunun üzerine Ferisiler, İsa'nın cinleri Baalzevul (Şeytan) yardımıyla kovduğunu iddia eder. İsa'nın buna karşılık cevabı: "Kendi içinde bölünen ülke yıkılır. Kendi içinde bölünen kent ya da ev ayakta kalamaz. Eğer Şeytan Şeytan'ı kovarsa kendi içinde bölünmüş demektir" olur. (ç.n.)

22. *Matta* 12:22-8.

** Pope Francis, "Fratelli tutti: Encyclical Letter of the Holy Father Francis on Fraternity and Social Friendship", Our Sunday Visitor edisyonu, 2020. (ç.n.)

şiddete dayalı ölüm gerçekleşmiştir, savaş mağlubu Suriye'de ise 20.000. Jair Bolsonaro'nun silah satışında devlet denetimini azaltması, ağırlıklı olarak beyaz olmayanların ikamet ettiği favelalara askeri birlik göndermek gibi sert çözümler uygulama vaadi Ekim 2018'de başkan seçilmesinin lehine bir kart olmuştu. Donald Trump, Birleşik Devletler'de önce 2016, daha sonra da daha açık surette 2020 kampanyasını Amerika'yı sık sık ve kuvvetli biçimde suçlu olmakla eşleştirilen göçmen ve etnik azınlıklara karşı savunmaya dayanan bir yasa ve düzen platformuna dayanarak yürütüyordu. George Floyd cinayetinin tetiklediği Siyah Hayatlar Önemlidir protestolarını terörizm diye damgaladı. Dahası, gösteriler sırasında bazı aktivistlerin attığı ve AOC'nin* de benimsediği "Polisi finanse etmeyi durdurun" sloganına Demokrat Parti'nin "radikal sol" tarafından kontrol edildiğini ve vatandaşların bir bütün olarak korumayı güvence altına alamadığını iddia etmek için atıfta bulunuyordu.

Sağ tarafından en kabaca tetiklenen bir başka büyük korku dış güçler korkusudur –uzun ve bednam bir şeceresi olan bir korku. Platon'a göre, farklı devletlerin arasındaki çatışma ve bundan kaynaklanan korunma ihtiyacı siyasi örgütlenmenin ve muhafızların kurumsallaşmasının esas kaynağıdır. Antik Yunan'da şehir devletler arasında sık sık savaş oluyordu, siyaset de yoğun olarak şehrin savunmasına odaklanıyordu (bkz. Themistokles). Yağmalanan şehirlerle onların köle olarak satılmış sakinleri hakkındaki hikâyeler tüm halkların tarihten silinebileceğine dair çıplak bir ihtardır. İmha edilme korkusu çağdaş siyasete dadanmaya devam ediyor. Soğuk Savaş'ın sonu ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte dehşetengiz, topyekûn bir nükleer savaş beklentisi uzun zamandır ihtimal dışı gibi görünüyordu. Fakat 2010'larda Birleşik Devletler ile Çin arasında giderek artan rekabet ve Ortadoğu'daki şiddetli çatışmalar Immanuel Kant'ın tahayyül ettiği küresel "daimi barış"tan alabildiğince uzak olduğumuzu gösteriyor.[23] Hatta

* Demokrat Parti milletvekili Alexandria Ocasio-Cortez'in kısaltması. (ç.n.)

23. Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).

jeostratejik rekabet kızıştıkça Birleşik Devletler'in ve Avrupa'nın sağ kanadının ulusalcılığı, Çin düşmanlığını övdüğünü görüyoruz. Pandemi sonrası çağda derin bir hınç ve statü kaybı korkusu besleyen Birleşik Devletler ile Batılı müttefikleri giderek geriledikçe, 21. yüzyılın ilk on yılında alışageldiğimizden daha da korkuya odaklanan siyasetlerin ortasında bu tip bir şovenizmin artmasına pekâlâ tanıklık edebiliriz.

Bakım Siyaseti

Ulusalcı sağın harekete geçirdiği derin bölücü korkular, devlet korumasına yönelik toplumsal talepleri etkileyen tek korku tipi değildir. Çağdaş politikada dengesi bozulmuş bir çevrenin ve yeni hastalıkların yıkıcı etkisine dair "ortak korkular"a da rastlıyoruz. İklim değişikliği ile koronavirüs krizinde cisimleşen bu korkuların hayatta kalmamızda büyük rolü var. Bunlar ortak korkulardır, çünkü insanlığı Vico'nun tasvir ettiği herkese korku salan, bu yüzden de bir birlik ve dayanışma hissiyatı inşa etmeye karşı bir "olumsuzluk" olarak hareket edebilecek şimşek gibi dış tehditlerle karşı karşıya getiriyormuş gibi görünürler. Bunlar aynı zamanda, belli başlı toplumsal çatışmalarla da iç içe geçmiştir. Bu toplumsal çatışmalar, çıkarları vergilendirmeye karşı gelen zenginler ve düzenlemelere karşı çıkan çevreye zarar veren endüstrilere karşı, onları karşı karşıya getiren işçilerle sıradan vatandaşlarına yol açan sağlık ve doğal kaynakların idamesinden kaynaklanır.

Covid-19 krizi sadece kamu sağlığının yirmi yıl boyunca yetersiz finanse edilmesi ve özelleştirilmesiyle gelen öngörülemez şoklarına karşı kırılganlığa maruz kalan ülkelerin sağlık sistemlerine ciddi vurgu yapmakla kalmamıştır, aynı zamanda nüfustaki derin endişeleri ve psikopatolojileri ortaya çıkarmıştır. Vatandaşların çoğunluğu, birçok ülkede dayatılan karantinaya sadece yasal sonuçlarından korktuğu için değil, enfeksiyon korkusundan ve devletin koruyucu önlemlerinin gerekli olduğunu kabul ettiği için de kati surette uyuyordu. Vatandaşların çoğunluğunun koronavirüse karşı verdiği bu

disiplinli cevap, birçok çevre tarafından, toplumun kendisini ancak vatandaşlar birbirlerini koruduğunda koruyabileceğinin farkına vardığı, kamu görevi ve dayanışma hissiyatının yeniden su yüzüne çıkmasının tezahürü olarak karşılandı. Bu karşılıklılık, en iyi şekilde yüz maskelerinin kullanımında temsil ediliyordu. Yüz maskeleri, onları takan kişiden çok çevresindekileri korur. Fakat herkes maske takarsa, ötekini bu şekilde korumak da kendini korumakla sonuçlanır. Korumanın pandemiye karşı bu evrenselleştirici çerçevesi birçok politikacı tarafından toplumun ölümcül düşmanı olarak sunulan "virüse karşı savaş" beyanatında yüceltiliyordu.

Pandeminin yol açtığı korku, genelde göç, suç, uluslararası rekabet ve garezle ilgili korkulara yaslanan ulusal sağın tipik taktik tahtasına uymuyormuş gibi görünüyordu. Oysa bu korku, ulusalcı sağın entelektüellik ve bilimsellik karşıtlığıyla çelişen bilime ve bilimsel deneye güveni içerir. Aslına bakılırsa, sağ, virüs korkusunu kamuoyunu manipüle etmek için acil durumu kullanmakla suçlanan bir dizi müphem ajana doğru yeniden yönlendirmeye çalıştı. Pandemi süresince birçokları maske, sosyal mesafe ve aşıların etkili olup olmadığı hakkında şüpheye düşerken, bir dizi bilimsellik karşıtı, olaylara her türden alternatif yorumları getiren –Big Pharma'nın virüsü bilinçlice imal ettiğini iddia eden– komplo teorisi vahşice yayıldı.

Bu türden komplo teorileri mahut "maske karşıtı" hareket tarafından seferber ediliyordu, bazen de Donald Trump gibi ulusalcı sağ liderleri tarafından doğrudan büyütülüyor ve retweetleniyordu. Trump virüs ona bulaştıktan sonra bile inkârcı duruşunda ısrarcı oldu. Ekim 2020'de Walter Reed Tıp Merkezi'nden taburcu olduktan sonra White House'un balkonunda muzafferane pozlar attığında, zorlukla soluk aldığını pek de gizleyemiyordu. Dahası, sağ, krizi acil durumun ortasında Batı'da kötü bir şöhret edinen Çin'e karşı duyulan garezi alevlendirmek adına kullanmaya çalışıyordu. Trump, Covid-19'a "Çin virüsü" dediği için özür dilemedi, Steve Bannon

ise, benzer bir retoriği benimseyen İtalya, Brezilya ve İspanya'daki müttefikleriyle birlikte, onun bir "Çin Komünist Partisi virüsü" olduğunu iddia ediyordu.

Pandeminin başlangıcı sosyalist solda bakım siyaseti hakkında tartışmalara yol açtı: sağlığa ve çevreye yaygın bir kırılganlık ve güvensizlik hissiyatı bağlamında güvenlik sağlayabilecek yatırım.[24] Sol, sağlık işçileriyle diğer temel işçilerin rolünden ilham alan akademisyen ve aktivistler bakımın herkesin dayandığı temel destek mekanizmalarına öncelik vererek toplumu yeniden örgütleyecek bir mercek haline gelmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bakım siyaseti, temel ihtiyaçlara –toplumun bakılmasına, iyileştirilmesine, gereksinimlerinin karşılanmasına ve tahrip edilmiş doğal çevrenin onarımına– duyulan bir kaygıyı ima eder. Pratikte sağlık ve eğitim, sosyal bakım ve çevrenin korunması için muazzam yatırım ve çoğu zaman göz ardı edilen sosyal hizmet çalışanlarına iyi bir ödeme yapılmasını gerektirir. Mesela Joe Biden teşvik paketinin bir parçası olarak çocuk ve yaşlı bakımı için 400 milyar dolar vaadinde bulunmuştur –etkileyici bir manverayla bakımın altyapının temel bir öğesi olduğunu savunan siyasi danışmanlarının bir seçimi. "Bakımı karşılanan bir toplum" –içinde herkesin bakımının ve toplumsal korunmasının temin edildiği bir toplum– pandeminin kızıştırdığı imha korkusunun üstesinden gelebilir ve yenilenmiş bir güvenlik hissiyatı ve geleceğe dair ümit yaratabilir.

Koronavirüsün yarattığı muazzam şoka rağmen bu acil durum gelmekte olan krizlerin yanında devede kulak kalmıştır –bilhassa iklim değişikliği. Küresel ısınmanın insanlığın şimdiye dek deneyimlediği en büyük çevre felaketini yaratma potansiyeli var. Bu sorun, biyosferin dengesinde varoluşsal bir zorluk teşkil ediyor, şimdiye kadar da ona karşı yeterli bir tepki önerilemedi. Gezegenin ısınması bir dizi yıkıcı etkiye yol açmaya mahkûm, özellikle de Paris Anlaşması'nın 2015'te "kontrolden çıkmış iklim değişikliği"nden kaçınmak için zorunlu

24. *The Care Collective, The Care Manifesto* (Londra: Verso, 2020).

hedef olarak belirlediği ısı derecesindeki yükselme, endüstri öncesi ortalama ısıya göre 2°C sınırının altında tutulmazsa. Yakın zamanlı bir araştırmaya göre sembolik 1,5 derece sınırının 2024'te çoktan aşılma ihtimali var.[25] Küresel ısınmanın etkileri, şu an olası görülmeyen türden emisyonlardaki cesur ve hızlı kesintilerle bile oldukça sert olmaya mahkûm.[26]

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak dünya ısıda ve ölümcül sıcaklık dalgalarında tehlikeli bir yükselmeyle yüzleşecek. Halihazırda Basra Körfezi'nde tespit edilmiş, açıkta sağlıklı insanlar için bile ölümcül olabilecek yüksek sıcaklık ile rutubet kombinasyonu gelecekte daha yaygın olacak.[27] Yeni Delhi, Şangay, Pekin ve Los Angeles gibi şehirler yüzyılın sonuna varmadan ikamet edilemez hale gelebilir.[28] Uzun sahil şeridi uzantıları, birçok mega kıyı şehrinin deniz seviyesinin gelecek yüzyıllarda 2100 metre hatta çok daha fazlasına varmasıyla tehdit edileceği sel riskiyle yüzleşecek.[29] Gemi azıya almış çölleşmeyle su kıtlığının daha kötüye gitmesi yüzünden tarım mahsullerindeki sert düşüş giderek büyüyen bir dünya nüfusunu beslemeyi daha da güçleştirecek.[30] Yüzyılın sonuna doğru, türlerin yüzde 50'sinin uygun iklim koşullarından mahrum kalma ihtimali yüksek olduğundan, yoğun biyoçeşitlilik kaybı da bekleniyor.[31] Dahası, iklim değişikliği sıtma, dang humması ve diğer tropik hastalıklar gibi yeni hastalıkların yayılmasını kolaylaştıracak. İnsan topluluklarının hayvanların doğal ortamları üzerindeki baskısının giderek yükselmesi ve hayvanlardan insanlara hastalık bulaşması olasılığının artması

25. Chelsea Harvey, "Worrisome Signs Emerge for 1.5-Degree-C Climate Target", *Scientific American*, 10 Temmuz 2020.
26. David Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth: A Story of the Future* (Londra: Penguin, 2019).
27. Damian Carrington, "Climate Change to Cause Humid Heatwaves That Will Kill Even Healthy People", *Guardian*, 2 Ağustos 2017.
28. Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth*, 44, 48.
29. Jonathan Watts, "Sea Levels Could Rise More than a Metre by 2100, Experts Say", *Guardian*, 8 Mayıs 2020.
30. Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth*, 89.
31. Robin McKie, "Biologists Think 50% of Species Will Be Facing Extinction by the End of the Century", *Guardian*, 25 Şubat 2017.

yüzünden yeni salgınların başlangıcına katkıda bulunması da muhtemeldir.[32] Bu felaket eğilimleri, milyonlarca insanı içinde yaşaması imkânsız hale gelmiş yerlerden göç etmeye zorlayan muazzam toplumsal sonuçlara gebedir.[33] Belki de çok daha dehşet verici olan muhtemelen agorafobinin kaynaklandığı bu siyasi sonuçlardır. 2010'larda görece ılımlı bir ekonomik gerileme dönemi kapasitesini ve göç hareketindeki ulusalcı hissiyatı kızıştıran yükselişi halihazırda deneyimledik. Felaketle gelen gerçek bir gerileme insanların geçimini şiddetle çökertirse, su ve gıda üzerine savaşları ateşlerse ve muazzam göçmen dalgaları yaratırsa siyasete ne olacak?

Bu felaket beklentisi, toplumun süreğen varoluşunun temel koşullarını kollamayı hedefleyen koruma ve bakım siyasetinin zaruretini gösteriyor. Çevre mücadeleleri uzun zamandır "çevreyi korumak" ve kendi doğal ortamlarını kaybeden kutup ayılarında olduğu gibi tehlike altındaki türleri koruma altına almak diye ifade ediliyorsa, bunun artık insanlığı ve bizatihi "insanın doğal ortamını" koruma meselesi haline geldiği barizdir –yani neslin tükenme ihtimaline karşı iklim adaleti grubu Soy Tükenmesi İsyanı'nın geniş satha yayılan mücadele anlayışı. İklim değişikliği karşıtı aktivistlerin kullandığı kıyamet gününü çağrıştıran retorik bazen abartılı hatta moral bozucu olsa da, bu tehdidin üzerine gidecek yoğun bir çabaya acil ihtiyaç bulunduğuna işaret eder.

İklime karşı savaş, sadece sera etkisini yumuşatacak önlemler almayı –yani yenilenebilir enerjilerin aktarımı yoluyla karbon emisyonlarındaki azalmalar, fosil yakıt çıkarmayı doğrudan durdurma ve ulaşım, enerji, inşaat ve gıda sistemlerinde radikal bir revizyon– gerektirmekle kalmaz.[34] Bu savaş, dengesi bozulmuş doğal çevreye karşı korumayı içeren bir dizi "iklim adaptasyonu" da gerektirecek. Deniz seviyelerinin yükseltilmesini, sahil kumullarının pekiştirilmesini, "yapay

32. Robin McKie, "Rampant Destruction of Forests 'Will Unleash More Pandemics' ", *Guardian*, 30 Ağustos 2020.
33. Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth*, s. 49-50.
34. Ann Pettifor, *The Case for the Green New Deal* (Londra: Verso, 2020).

kıyı beslemesi" çabalarını, deniz surları ve nehir hendeklerinin inşasıyla beraber kıyı savunmalarının geliştirilmesini icap ettirecek. Aniden bastıran sellerin giderek sıklıkla yaşanması geliştirilmiş drenaj altyapılarına ve yoğun inşaatı kısıtlamak üzere kent planlaması önlemlerine ihtiyaç yaratacak, ürpertici çölleşme tarımda dönüşüm yapılmasını icap ettirecek, özellikle de her bölgede yetiştirilen ekinlerde. Hava olaylarındaki aşırılık da binalar ve altyapılar için koruyucu teknoloji ihtiyacını artıracak. Hatta bu çevre krizi sonsuz büyümenin bir yanılsama olduğunu, bunun yerine halihazırda yüksek teknoloji toplumunu sağlamlaştırmaya ve yeniden dengeye oturtmaya odaklanmamız gerektiğini vurguluyor, "sürdürebilirlik" söyleminin artık ana akım siyasette kabul edildiğinin gösterdiği üzere, sınırsız niceliksel genişlemeden ziyade onarıma ve niteliksel gelişime yoğunlaşıyor.

Bu önlemlerin hepsi neoliberallerin savunduğu yumuşak dokunuş, "hafifçe dirsek atma" yaklaşımını fersah fersah aşan bir seviyede devlet müdahalesini gerektiriyor. Breitbart ve diğer sağ cenah medya örgütleri, sıradan insanların hayatını tahammülfersa kontrol seviyeleri altında tutacak "ekolojik Leninizm" korkusunu kızıştırıyor. Fakat defedilmesi gereken esas risk sağ cenah cemaatçiliğin misafirperverlikten giderek uzaklaşan doğal çevre içerisinde kendini toplumsal çöküşü engellemede olası tek cevap olarak sunduğu bu ekofaşizmdir.

Çağdaş siyasette giderek daha çok tetiklenen korkuların ciddiyeti, korkunun sağın nimeti olduğu algısı göz önünde bulundurulursa solcu birçok insanı endişelendiren bir şeydir. Sağ cenah siyasetin büyük ölçüde korku üzerine inşa edildiği doğrudur. Dahası, sosyal statüyü kaybetme korkusu geleneksel olarak faşist hareketlerin büyümesinde başlıca tetikleyici işlevini görmüştür. Ancak siyasi tetikleyici olarak korkunun getirdiği yaygın şüphe, mevcut koşullar içerisinde irrasyonel ve temelsiz olmaktan uzak bir korku için bir dizi neden bulunmasıyla tutarsız gibi görünüyor. Korkuların tehlikeden korunabilecek kadar şanslı olanların horgörüsüyle karşılanmaktan ziyade kabul edilmesi ve anlaşılması gerekir. Ancak bu tip taban tabana zıt

korkulara dikkat çekerek kasvetli Hobbes'un bile siyasetin kilit saikleri arasında saydığı ümit duygusunu yeniden canlandırmak mümkün olacaktır –eli kulağında tehlikelere duydukları kaygının zor koşullara karşı mücadelenin daha iyi bir geleceği muştuladığı ve iyimserlikle harmanlandığı Gelecek İçin Cumalar* gibi hareketler tarafından dile getirildiği ümit.

Sermayeyi Defetmek

Machiavelli'nin eserinde tartıştığı sel, devlet topraklarını istila etmekle tehdit eden yabancı güçlerin temsil ettiği askeri tehlikedir, kendi zamanında İtalyan topraklarını yağmalayan İsviçre, Fransız ve İspanyol ordularının tehlikesi. Ancak bugün koruma politikaları savaştan ziyade ekonomiyle ilgileniyor – bu buhran çağında bilhassa aşina hale geldiğimiz makroekonomik tehditlerle. Borsa çöküşünün yıkıcı etkileri, sermaye kaçışı ve finansal tufanlar, dijital işletmelerin perakendecilere, taksi şirketlerine ve diğer hizmet sağlayıcılara dayattığı "parçalanma" tehdidiyle bir araya gelince, yerel ekonomilerin kırılgan dengesini altüst ediyor. İşçiler ve vatandaşlar, kendi geçimlerini altüst eden ve istikrar arzularını köstekleyen ekonomik tehlikelere maruz kaldıklarını hissediyorlar. Fakat bu tip tehditlerle yüzleşen ulusal hükümetler kendilerini sıklıkla neredeyse çaresizlik içerisinde buluyor. 2. ve 3. Bölümlerde gördüğümüz üzere neoliberal "açıklık" dogmasının kabulü ekonomik korunmanın temel formlarından (gümrük vergileri, emeğin korunması, sosyal refah, yetki veren güçler, güçlü çevre düzenlemeleri vs. de dahil olmak üzere) bir geri çekilişi kapsar. Böylece birçok devlet kendini yeni bir kırılganlık içerisinde bulur –en açgözlü girişim ve yatırımların bazılarını engellemek üzere ekonomik akışlara bir "sürtünme"** derecesi

* 12 Aralık 2015'te imzalanan Paris Anlaşması'nın 5. yılını kutlayan Birleşmiş Milletler'e karşı 12 Aralık 2020'de liderler tarafından iklim krizini sınırlamak için verilen hiçbir sözün tutulmadığını belirtip dünyanın dört bir yanında seslerini yükselterek hükümetleri harekete geçmeye çağıran iklim aktivistleri. (ç.n.)

** Emek piyasasının iyi çalışamamasından kaynaklanan işsizlik. (ç.n.)

dayatan ekonomik güç dalgasının yönlendirileceği ve oradan kaynaklanacak setler ve kanallardan mahrum olarak.

Bu iktidarsızlık ve kırılganlık durumu, ticari korumacılığın –ekonomi politikalarının en hor görülenin– son zamanlarda neden yeniden güncellik kazandığını açıklamada oldukça faydalıdır. Bu durum, en açık Donald Trump'ın Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) ticaret anlaşmasından geri çekilmesinde ve akabinde Çin ile bir ticaret savaşının içine girmesinde görülebilir. Yakın yıllarda sol da –serbest ticaret eleştirisinin geleneksel olarak adil ticaret gibi sivil toplum pratikleriyle sınırlı olduğu– ticari korumacılığın ılımlı formlarını desteklemek üzere harekete geçmiştir. Bernie Sanders ile Jean-Luc Mélenchon gibi simalar çevreyi ve işçi haklarını korumak için ticaretin, yabancı yatırımın ve sermaye akışlarının düzenlenmesini savunmuştur. Mesela 2019 Nisan'ında NAFTA ticaret anlaşmasına muhalefet eden Sanders, bu tip anlaşmaları daha geniş biçimde hedef alıyordu: "Ticaret anlaşmalarımız büyük ölçüde çokuluslu şirketler için büyük çokuluslu şirketler tarafından yazılıyordu. Ticaret iyi bir şey. Fakat sadece büyük şirketler için değil, çalışan ailelerin de işine yarayacak bir ticaret politikasına ihtiyacımız var." Benzer şekilde Jean-Luc Mélenchon'un ve La France Insoumise'in 2017 başkanlık seçimi programı "serbest ticareti reddedip dayanışma korumacılığını ve ekonomik işbirliğini kurmayı" vaat ediyordu.[35]

Koronavirüs krizinin akabinde bazı merkezci siyasetçiler bile küresel ticaretin aşırılığa itildiğini kabul ederek görüşlerini gözden geçirmiştir. Bu Macron'un aklındaki "Avrupa egemenliği" fikrinde –buna göre Avrupa Birliği ticari ortaklar adil oynamadığında korunmacı önlemlere başvurmalı, küresel ticaret meselelerinde hemfikir olmalıdır– yankısını bulur.[36]

35. Dayanışma korumacılığı, toplumsal ve çevre ile ilgili ticaret standartlarının yükseltilmesinin farklı ülkelerdeki işçiler arasındaki dayanışmayı teşvik edeceği fikridir. Jean-Luc Mélenchon, *L'Avenir en commun. Le programme de la France insoumise et son candidat Jean-Luc Mélenchon* (Paris: Seuil, 2016), s. 91.

36. Paolo Gerbaudo, "Le nouveau protectionnisme", *Le Grand Continent*, 7 Aralık 2020.

Popülist ithalat ikamesiyle komünist merkezi planlamanın uğradığı başarısız deneyimler gibi yakın zamana kadar tutarlıca faşist otarşi ile ilintilendirilmiş olumsuz yan anlamlara sahip korumacılık da pandemi sonrası devleti tartıştığımız 9. Bölüm'de göreceğimiz üzere siyaset sahnesinde giderek daha çok kabul görüyor.

Pandemi sonrası siyasette söz konusu olan sadece ticari korumacılık değil, "korunmacılık" adını verdiğim, koruma siyasetine getirilen daha genel bir yaklaşımdır. Korunmacılık, koronavirüs krizi sayesinde onlara acil ihtiyaç duyulduğunu gösteren sosyal refah, işçi temsili, çevreyi koruma ve diğer sosyal destek mekanizmalarının daha büyük bir çeşitliliğini kapsar. Ekonomik devletçilik, sağlık ve eğitim gibi zaruri kamu hizmetlerine yatırım kadar, yeni yeni serpilen dijital ve yeşil enerji sektörlerinin geliştirilmesinde bariz yer tutar. Bu perspektif değişikliği, neoliberal çabuk büyüme, yeni yabancı pazarlara erişim ve küresel bir orta sınıfın yaygınca zenginleşmesi vaadinin iyiden iyiye itibarını sarsan bir çevreyi yansıtır. Neoliberal mülkiyetçi bireyciliği aşılayıp şevk, girişimcilik, yenilikçilik ve esnekliği çağıran sloganlar durgunluğun ortasında inandırıcılıktan giderek daha da uzaklaşıyor. Bunun yerine siyaset, felaket bir çöküş olasılığına karşı kalkınmaya, *konsolidasyon*'a ve hayat koşullarının ve mevcut refah seviyelerinin adil yeniden dağıtımının korunmasını kollama taleplerine odaklanıyor.

Bu ekonomik koruma politikalarını anlamak için bariz referans noktası Karl Polanyi'nin eseridir –onun "çifte hareket" kuramını halihazırda tartışmıştık[37]–, bilhassa da yerleşim ile ilerleme arasındaki diyalektiği tartışmasında.* Polanyi'ye göre kapitalizm, toplumun dengesini altüst eden, istikrarsızlaştırıcı bir güçtür. *İlerleme* vaadi, toplumun *yerleşim* mücadelesiyle kıran kırana bir savaşa karşı yetişmeye çalışır. "İlerleme", kapitalizmin üretimden azami verim elde etme saikine istinat eder: daha yüksek seviyelerde verimliliği ve yatırıma yapılan

37. Yukarıda, 2. Bölüm.

* Bu iki terimi Ayşe Buğra çevirisinden ödünç aldım. (ç.n.)

artmakta olan gelirleri elde edebilmek için gereken teknolojik yenilik vurgusuna. "Yerleşim" –toplumun kendisini korumaya yönelik temel içgüdüsü– onun bir nebze olsun istikrar ve güvenliğe sahip olma arzusuna istinat eder, bu arzu da son derece meşrudur.[38] Bu, ekonomik faaliyetlerin ve piyasanın –Polanyi bu ikisini kendi içinde kapitalizmden ayırır– doğası gereği antisosyal olduğu anlamına gelmez. Daha ziyade, kapitalizm ekonomiyi toplumdan *ayrıştırma** etrafında dönen spesifik bir ekonomi ve mülk düzenleme tipidir. R.H. Tawney ile E.P. Thompson'ın da aralarında bulunduğu, karşılıklılık ve adaletle hakkaniyetin ahlaki normlarına uyan bir ekonomiyi savunan birçok "ahlak iktisatçısı"nın gözlemlediği üzere, önceki çağlarda iktisadi faaliyetler, sosyal ilişkiler ve görenekler tarafından yakından düzenleniyordu. Ortaçağ kentleri emek piyasasına kontrollü erişimi sağlayan loncaların ve esnaf birliklerinin oluşturulması yoluyla güçlü korumacı önlemleri dayatırken, "hareketli kapitalizm"in "kenti kurumlarını parçalamak"la tehdit ettiğinden şüpheleniliyordu.[39] Modern kapitalizm, ekonomi üzerinde toplumsal kontrole sahip sosyal kurumları yok edip piyasayı yıkıcı bir güce dönüştürdü.

Küresel finans ve uluslararası ticaretten müteşekkil kapitalist dünyada toprak, para ve emek salt emtia haline gelir, bu da Polanyi'nin "riske açıklık" adını verdiği bir hissi yaratır –önceden gördüğümüz üzere neoliberal küreselleşmenin çağdaş agorafobinin kökünde yatan dışallaşma saikini iyiden iyiye yansıtan bir terim. Polanyi, "işçinin fiziksel gücünün sömürüsünden aile hayatının yok olmasına, komşulukların ortadan kalkmasına, ormanların çıplak bırakılmasına, nehirlerin kirletilmesine, zanaat standartlarının ortadan kalkmasına, geleneklerin mahvolmasına ve barınakla zanaatlar da dahil olmak

38. Polanyi, *Great Transformation*, s. 36.

* Ekonomi ile ekonomi sosyolojisinde iç içe geçme (*embeddedness*) ekonomik olmayan kurumlar tarafından ekonomik faaliyetin kısıtlandırılmasıdır. Buna karşın piyasa toplumlarında ekonomik faaliyetler rasyonalize edilir ve ekonomik eylem toplumdan "ayrıştırılır" (*disembed*). Terimi Ayşe Buğra'dan ödünç aldım. (ç.n.)

39. A.g.e., s. 68.

üzere genel olarak varoluşun itibarsızlaşmasına dek bu riske açıklığa" dair çeşitli örnekler sunar.[40] Bu eğilimler, insanların geçimlerinin altüst olduğu kriz anlarında en bariz hale gelir.

Toplumlar, bu zorlanmaya cevaben Polanyi'nin de *Büyük Dönüşüm*'ün II. Kısım'ında tartıştığı ekonomik koruma pratikleri sıklıkla sergilemiştir (kitaptaki "Toplumun Kendini Koruyuşu" kesitinin bu adı alması manidardır).[41] Polanyi, "piyasanın yıkıcı etkilerinden doğrudan doğruya zarar gören çeşitli grupların desteğinden [yararlanan] sosyal koruma ilkesiden"* bahseder.[42] Polanyi, korumayla ilgili bir dizi terime başvurur: muhafaza, barınma, tepki, savunma ve azaltma –çağdaş ve gelecek zorluklarla ilgili, ürpertici görünen terimler. Bu sözcük seçimi, toplumu gerek kitlesel işsizlik olsun gerek salgın hastalık olsun bir tehdide maruz kaldığında eyleme geçen, tepkisel ve savunmacı bir yapı olarak ele almayı akla getirir.

Polanyi'ye göre korumacı toplumsal içgüdü illa da liberallerin düşüneceği gibi irrasyonel ya da muhafazakâr bir itki değildir. Daha ziyade onlar olmaksızın toplumun gelişemeyeceği bir denge ve istikrar ölçütünü yeniden inşa etme arzusundan kaynaklanır. Terim, Friedrich List'in ulusal siyasi ekonomisinden kaynaklansa da, ekonomik korumacılık sağ cenah bir korumaya indirgenemez. Hatta Polanyi, 1940 tarihli makalesi "Faşist Virüs"te faşizmin totaliter korumacı politikalarını sıklıkla sendika ve sosyalist hareketlerin uyguladığı üzere "bir bütün olarak toplum hesabına *koruyucu müdahaleler*le"[43] karşılaştırır. Bunlar içinde hepsine ekonomiye karşı sosyal kontrol ve dayanışmanın yeniden kurulması çabasıyla başvurulduğu ve "piyasanın kör otomatikleştirici eylemi yoluyla insan varlığının yok oluşunu engellemek için toplumsal açıdan zorun-

40. A.g.e., s. 139.
41. Polanyi, *The Great Transformation*, s. 251. Vurgu yazara aittir.
* Alıntının çevirisi kısmen Ayşe Buğra'ya kısmen bana aittir. (ç.n.)
42. A.g.e., s. 138.
43. Karl Polanyi, "The Fascist Virus", *Economy and Society: Selected Writings*, yay. haz. M. Cangiani ve C. Thomasberger (Cambridge, MA: Polity Press, 2018), s. 108-22.

lu olduğu" "fabrika yasaları, sosyal güvenlik, yerel sosyalizm, sendika faaliyetleri ve pratikleri" vardır.[44] Polanyi'nin analizi, bugünün kırılganlığının ortasında son derece gereklidir. Ancak geleceğin bizim için elinde bulundurduğu göz korkutucu zorluklara karşı gelmede yeterli ekonomik ve toplumsal koruma formları oluşturduğumuzda piyasa güçlerinin riske açıklık koşulunun üstesinden gelmeyi ve bir nevi ekonomik ve sosyal güvenlik hissiyatını yeniden kazanmayı ümit edebiliriz.

Koruma için İtaat

Koruma, genelde bir tabiiyet, güçlü olanın güçsüz, egemenin teba, koruyucunun korunan üzerindeki hâkimiyetini içerir. Kamu tahayyülünde korunma sıklıkla otoriterlik ve paternalizmle ilintilendirilir ve korumanın özgürlüğe düşman olduğunu düşünen liberaller tarafından kınanır. Dahası, koruma, sınır ve göç politikalarında en canlı şekilde tezahür ettiği üzere, korunmasız olanın dışlanmasına ve ihraç edilmesine delalet eder. Fakat koruma politikası statükonun muhafazakâr bekasına indirgenemez. Toplumun esenliği açısından elzem birçok devlet korumacılığı formları vardır, bunların da 21. yüzyılın sistemik krizleriyle başa çıkabilmek üzere acilen yeniden eski haline getirilmesine ve genişletilmesine ihtiyaç vardır. Platon'un da öne sürdüğü üzere, bu kolektif koruma formları herhangi yönetim şeklinin kalbinde yatan dayanışma bağlarının merkezindedir.

Koruma, siyasetin Hobbesçu egemenlik paradigmasındaki nihai hedefini temsil etmesinin yanı sıra onun meşruluğunun temelini de teşkil eder: Siyasi otoritenin meşru olabilmesi için insanları koruması gerekir. Onları korumayı bırakırsa, gayrimeşru hale gelir. Koruma, Hobbes'un kilit kavramsal buluşu olan toplumsal sözleşmenin en önemli koşulunun amacıdır. Toplumsal sözleşme oldukça nevi şahsına münhasır bir alışveriş etrafında döner: korunma ile itaat arasındaki mübadele etrafında. Vatandaş egemenin onu koruması karşılığında ken-

44. A.g.e., s. 109.

di itaatini sunar. Hobbes'un ifade ettiği üzere "İtaatin amacı korumadır"[45] Bu mübadele kulağa mafya ve fuhuş çevrelerinde işleyen "Reddedemeyeceğin şeyi teklif et" türünden bir şeymiş gibi gelebilir. Fakat temelinde demokratik bir sonucu ima eder: Egemene itaat –yasalara saygı, devletin otoritesine tabiiyet, vatandaşlık görevlerinin halk nezdinde kabulü– koşulsuz değildir, egemenin varlığı iktidardan gelen güvenilir korunma teklifi nispetinde olumsaldır.

Devlet, uyruklarına koruma sağlama güvencesini veremediğinde, bizatihi toplumsal sözleşme geçersiz kılınır. Hobbes'un özetlediği üzere, "Uyrukların egemene karşı yükümlülüğünün egemen onları koruyabildiği müddetçe sürdüğü ve daha fazla sürmeyeceği bellidir".[46] Böylece herkese kendi hayatının peşine düşme yetkisi verilir: "Böyle bir iktidar olmadığından, Yasa'dan gelmesi gereken bir koruma da yoktur. Bu yüzden de herkes kendini kendi gücüne dayanarak koruyabilir."[47] Toplumsal sözleşmenin devletin toplumsal korumayı sağlayamamasından kaynaklanan askıya alınması, tarih boyunca birçok büyük toplumsal ve siyasi felaketlere –mesela savaşta mağlup düştükten sonra ya da bir ülke büyük bir çevre felaketine ya da açlığa maruz kaldığında– halkın cevap vermesini dayatır.

Böylece genelde yasa ve düzenin filozofu ve egemen otoritenin apolojisti olduğu düşünülen Hobbes, aslına bakılırsa iktidara karşı meşru bir ayaklanma teorisi sunar. Egemenin artık kamu yararı için temel korunma sağlayamadığı durumlarda isyan meşrudur. Bu Çin'de imparatora atfedilen semavi yetkiye* dayanan otoritenin klasik Konfüçyüs doktriniyle paralellik taşıyor gibi. Bu durumda da yetki ancak imparator kendi uyruklarını yabancı ya da doğal tehlikelerden koruyabilme becerisini sergilediği müddetçe sürer, bunun geçerli olmadığı koşullarda insanların ayaklanma hakkı vardır. Yetkililer koruma

45. Hobbes, *Leviathan*, s. 194.
46. A.g.e., s. 147.
47. A.g.e., s. 194.
* Orijinal metinde mandate. *Mandate* aynı zamanda vekâlet, havale, manda, direktif, emir ve talep anlamına da geliyor. (ç.n.)

sağlama becerisini kaybettiklerinde, bizatihi kendi varoluşları tehlikeye girer. Bu krizler geri dönüşü olmayan bir noktaya varınca Hobbes'un büyük harflerle vurguladığı üzere, "o zaman Devlet SONA ERER".[48]

Bugün halkın düzene karşı isyanı tam da aldatılmış oldukları ve onların itaatine karşılık onlara vaat edilen korunmadan mahrum kaldıkları algısında temellenir. Bu kin, bir dizi yakın zamanlı halk protestosunun –aralarında Fransa'daki Gilets Jaunes'un, Şile ile Ekvador'daki 2019 protestolarının ve Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerine karşı halihazırda beliren büyük protesto dalgasının da bulunduğu– söyleminde kendini bariz belli eder. Bu protestolar, vatandaşların ve işçilerin geçimini savunamadıklarını ortaya çıkaran devlet ile ekonomik sistemler tarafından aldatıldıkları hissiyatı ile doludur. Giderek artan güvencesiz yaşamın, güvensizliğin ve değeri düşürülmüş ücretlerin gerçekliği, *neoliberal toplumsal sözleşmenin* –büyüme ve fırsat vaadini içeren– kapitalist sınıf tarafından tek taraflı çiğnendiğini açığa çıkarmıştır. Gelecek yıllarda koronavirüs krizi temel koşulları etkilediğinde, hükümetler vatandaşlarının onlara itaat etmeye devam etmesini istiyorsa toplumsal korumayı sunma konusunda baskı altına girecektir. Ancak Hobbes'un argümanının itaat ile koruma arasındaki ilişkiyi ima ettiği üzere, birçoklarının hoş göreceği ek devlet korumasının ek devlet kontrolü talepleriyle iç içe geçmeye mahkûm olduğunun farkında olmalıyız. Bu "koruma bedeli" gelecek yıllar içerisinde Batı kapitalist demokrasilerinin büyük ikilemlerini çoğaltmaya mahkûmdur.

Karıncayiyen Çağı

Günümüz siyasetinin zorlukları, Batı düşüncesinde kilit bir soru olan koruma siyasetinin *leitmotiv*iyle yüklüdür. Bunu Platon'dan Machiavelli ile Hobbes'a, Hobbes'tan da kontrol dışı kapitalizmin yağmaladığı toplumun tepkisini tartışan Karl Polanyi'ye uzanan bir yelpaze içerisinde daha önce görmüştük.

48. A.g.e.

Toplumsal ve ekonomik gelişme gidişatının düşüşe geçiyor gibi olduğu, ekolojik felaketin ufukta belirdiği ve birçok insanın kendilerinin ve çocuklarının asgari koşullarından endişe duyduğu zamanlarda korunma talebinin yeniden ön plana çıkması şaşırtıcı olmamalı. Polanyi'nin deyişiyle, öncelik ilerlemeden ziyade yerleşime, ivmeden ziyade yeniden yapılanma ve sürdürülebilirliğe kaymıştır. Bu tutum, İspanyol başbakanı Pedro Sánchez'in ilk karantinanın hemen başlangıcından sonra, Mart 2020'de verdiği beyanı akla getirir: "Bilgi, sağlık ve hayat imkânlarımızı genişleten değişikliklere alışmış olan toplumumuz, şimdi kendini önceden kanıksadığı her şeyi savunmak üzere bir savaşın ortasında buluyor."[49] Buradaki soru ilerici bir koruma siyasetinin ne anlama geleceği ve yaygın bir tehlike hissiyatının siyasi gericiliği beslediği bir sonuçtan nasıl uzak durulacağıdır.

Buradaki bariz risk, koruma politikalarının göçmenleri, etnik azınlıkları ve yabancı ülkeleri onlara karşı savunulacak varoluşsal tehditler olarak sunan ulusalcı sağ tarafından istismar edilmesidir. Polanyi, 1929'da borsanın çökmesi yüzünden sersemleyen toplumların savunmacı karakteristiklerini ifade etmek için "daha önce hiç bilinmeyen daha kıskanç ve mutlak bir egemenlik" arayan "sert kabuklu toplum" imgesini kullanmıştır.[50] Kabuklu hayvan imgesi herhangi koruma siyasetinin merkezinde yatan bazı öğeleri açığa çıkarır –bilhassa da ıstakozun etinin yumuşaklığı nasıl dışındaki kalın kabuğu tarafından güvence altına alınıyorsa, "içeri"nin güvenliğinin tecride ve sıklıkla da "dışarı"nın def edilmesine dayanması şeklinde. Bu savunmacı içeriye dönmenin toplumun hayatta kalmasını tehdit eden dış tehlikelere karşı korunma sağlayabileceği doğrudur. Fakat bu hayatta kalma içgüdüsü tehlikeli bir savunmacılığı, kıskanç bir toprak savunmasını da doğurabilir. Bu tesadüf eseri, münakaşacı, muhafazakâr psikolog Jordan

49. Pedro Sanchez, "Speech on the Coronavirus Emergency", 14 Mart 2020. İngilizce çeviri yazara aittir.
50. Polanyi, *Great Transformation*, s. 211.

Peterson'ın da öne sürdüğü üzere, sıklıkla şiddetli hâkimiyet kavgalarına girişirken rakipleriyle savaşmak için kıskaçlarını kullanan ıstakozun etolojisinin de bir karakteristiğidir.

Korumacılığın karakterini sergilemeye yarayan daha da cazip bir hayvan karıncayiyendir: başlangıçta Covid-19 pandemisini yaymakla suçlanan tür. Böcekle beslenen karıncayiyen, gezegende pulları olan tek memelidir. Bazen kendisiyle karıştırılan armadillo* gibi tehdit edildiğinde tortop olur –aslanların da dahil olduğu çok daha büyük avcı hayvanlarla karşılaştıklarında hayatta kalmalarına yardım eden bir taktik. Ancak ıstakozun tersine karıncayiyen barışçıl ve ürkektir, dünyanın en kırılgan hayvanlarından da biridir. Dişleri yoktur, çoğu zaman da kazıdığı oyuklar içinde, öteki karıncayiyenlerle bir araya gelmekten kaçınarak münzevi bir hayat yaşar. Tam da savunmaya yaptığı yatırıma rağmen savunmasız gibi göründüğünden sempati uyandırır. Pulları geleneksel Çin tıbbında kullanıldığından ve etinin leziz olduğu düşünüldüğünden, her yıl on binlerce karıncayiyeni yasak olmasına rağmen avlarız. Bu iki varlığın karşılıklı tutumları –ıstakozun saldırgan toprak bütünlüğüne dayanan savunmacılığı ile karıncayiyenin daha iyi huylu savunmacı taktikleri– sağ ile solda belirmeye başlayan koruma siyasetine farklı yaklaşımların metaforları olarak görülebilir.

Ulusalcı sağda koruma politikaları çoğunlukla saldırganlık ve hâkimiyet kurma istenci ile ilintilendirilir. Karşılıklı korkuları, özellikle ucube yabancılar olarak tasvir ettiği göçmen korkusunu, öbür yandan uluslararası karşılıklı güvensizliği kızıştırmaya meyillidir. Egemen devlete atfettiği birincil koruma işlevi, endüstrileri ve mülkleriyle beraber "yerli"leri diğer uluslara ve onların ekonomilerine karşı korumaktır. Bunu kapitalist rekabetin uluslar arasındaki rekabet kisvesine girmiş bir anlatı içerisinde sunar. Bu mülkiyetçi korumacılık tümüy-

* Edentata (dişsizler) takımının Dasypodidae familyasını oluşturan birçok memeli türünün ortak adı. Tropik ve astropik bölgelerde, özellikle de Güney Amerika'da bulunurlar. (ç.n.)

le cemaati korumayı ve yasa ile düzenin fiziksel güvenliğini sağlamayı vaat eder. Fakat aslına bakılırsa, sınıf meseleleri ve onları takip eden ekonomi politikaları ile ilgili tartışmalarda daha da açığa çıkacağı üzere bu cemaatçi rolüne bürünmenin arkasında özel çıkarların ve kurulu mülk ilişkilerinin inatçı bir savunusu gizlenir.

Bu bölüm, ilerici koruma politikalarına dair önerileri de inceledi. Toplumsal korumacılık, toplumun bakımı ile çevrenin iyileştirilmesi meseleleri etrafında döner. Bu yaklaşım, işçileri ve en kırılganları etkileyen en kötü güvencesizlik formlarını iyileştirmek için evrensel hayat standartlarını güvence altına alarak, herkes için temel ekonomik güvence sağlamaya odaklanır. Bu bağlamda hâkim olan korkular özünde kültürelden ziyade ekonomiktir. Korunma talebi etnik kirlenme korkusundan ziyade, kapitalizmin tahribatının neden olduğu toplumsal çözülmeden kurtulma arzusuyla güdülenmiştir. Sonuç olarak, toplumumuza musallat olmuş çok katmanlı kaygıları kapsayan bir terim olarak koruma neoliberalizm sonrası siyasette nihai soru haline gelmiştir. Neoliberalizm sonrasındaki çağda siyasi hegemonya mücadelesini korkunun tasalandırdığı seçmenler arasında daha fazla ilgi kazanacak koruma vizyonu belirleyecektir.

5
Kontrol

Koruma, devlet egemenliğinin nihai amacıysa, kontrol de onun pratik araçlarıdır. Çağdaş söylemde kontrol, devletin çeşit çeşit kilit işlevlerini akla getirir: mesela sermaye kontrolleri, sınır kontrolleri ya da çevre ile ilgili kontroller. Bunların çoğunun neoliberal küreselleşme tarafından zayıflatıldığı görülmüştür. Daha genel konuşmak gerekirse siyasi iradeyi eyleme tercüme etmede gereken çoklu mekanizmaları anıştırır. Bu kavramın yakın zamanda popülerleştirilmesi siyaset tarafından şiddetle çarpıtılmıştır. Adını Haziran 2016'daki Brexit referandumundaki AB'yi Terk Et kampanyasının türettiği "Kontrolü yeniden ele al!" sloganından alır, televizyon programlarında ve Brexitçilerin halka hitap ettikleri konuşma-

larında da sıklıkla bahsi geçiyordu. Kontrol söylemi, Terk Et kampanyasının lideri ve şu anki Birleşik Krallık Başbakanı Boris Johnson tarafından başlatılmıştı. Brexitçiler, Büyük Britanya Avrupa Birliği'ni terk ederse, o zamana kadar Brüksel'de üs kurmuş bürokratlar ya da "avrokrat"lar tarafından aşırı derecede kontrol edilen, bu yüzden de sıradan Britanya vatandaşını dezavantajlı konumda bırakan bir dizi önemli siyasi alanda –göç, balıkçılık, ticaret vs– demokratik kontrolün yeniden ele geçirilebileceğini öne sürüyordu. Kontrolü yeniden ele almak egemenliğin, en nihayetinde de demokrasinin bir işareti olarak görülüyordu. Gerçi eleştirmenler bunun daha fazla kontrol sağlamaktan ziyade Birleşik Krallık'ın uluslararası tecridini açıkça artıracağı yönünde insanları uyarıyordu.

Ancak kontrol meselesinin önemi Brexit kampanyasının ortaya attığı egemenlik iddiasından çok daha öteye varıyor. Bu kavram bugün en ümitsizlik uyandıran koşullar içerisinde harekete geçiriliyor: demokrasi krizi hakkındaki tartışmalarda ve pandemi önlemleri hakkındaki münazaralarda, ekolojik dönüşümle ilgili politika önerilerinde ve küresel ticaret hakkındaki tartışmalarda, ekonomik planlamanın yeniden canlanmasında; komplo teorilerinde ve bilim ile siyaset arasındaki ilişkiler hakkındaki ihtilaflarda. Kontrol, iktidarla, bürokrasiyle, cebir ile, devlet müdahaleciliğiyle ve siyasi yönelimsellikle ilgili soruları çağrıştıran bir terimdir: bunların hepsine de neoliberal çağda şüpheyle yaklaşılıyordu. Neoliberal liberalleştirme politikalarının toplumsal ve ekonomik kaosu salıverdiği bir dünyanın ortasında siyasi düzene, okunabilirliğe ve yetkiye bir talep olduğunu gösterir. Dahası daha çok demokrasi ve vatandaş katılımına duyulan taleple ilintilidir, neoliberalizmdeki karar alma mekanizmasının teknokratik dönüşümünü de tersine çevirir. Anlamlardaki ve uygulamalardaki bu mesafe, kontrol kavramının neden her birinin kendini neoliberal merkezden ve devlet kontrolüne duyulan şüphecilikten uzaklaştırmaya çalıştığı ulusalcı sağ ile sosyalist sol arasında münakaşa nesnesi haline geldiğini açıklıyor.

Kontrol teriminin seferber edilmesi Britanya Adaları'nın sınırlarının epey ötesine geçiyor. Terim, sağda 2010'lar boyunca küreselleşmenin aşındırdığı toprak egemenliği kontrolünü yeniden ele geçirme iddiaları bağlamında sıklıkla kullanılıyordu. Donald Trump, Birleşik Devletler'de kontrol imgesini ve dağarcığını kendi şovenist retoriğinin bir parçası olarak sık sık kullanıyordu. Mesela 2016 başkanlık kampanyası boyunca Meksika ile güney sınırındaki durumu sıklıkla "kontrolden çıkmış" diye tasvir ediyor, "kontrolsüz göç" problemini hedef alıyordu. Matteo Salvini, 2017'de İtalya'da "Önce İtalyanlar" söylemini şekillendirirken, "paranın, bankaların ve sınırların kontrolünü" yeniden ele geçirmenin gerekli olduğunu ileri sürüyordu, gerçi daha sonra avro karşıtı taahhüdünden cayacaktı.[1] Benzer şekilde, Marine Le Pen, sıklıkla Fransa'nın "yoğun göçü" durdurmak, terörist saldırıları engellemek, sonrasında da koronavirüsün yayılmasına bir son vermek için "sınırlarımızı kontrol etmemiz gerektiğini" iddia ediyordu.

Sola gelince, siyasi kontrol meselesi perişan haldeki demokrasi ve vatandaşlığa duyulan kaygının ve kararlar üzerinde tabandan tepeye demokratik kontrol taleplerinin ve devlet etkililiğinin krize girdiği algısının giderek arttığı bir ortamda yoğun ilginin nesnesi olmuştur. Brexit referandumunun sonrasında bazı sol gruplar kontrol sloganını kendi taraflarına uyarlamaya dahi çalışmıştı. Corbynci Momentum örgütü "insanların hasta olduğu ve onların hayatlarını etkileyen büyük kararlar üzerinde kontrol sahibi olmamaktan yorulduğunu" ileri süren bir "Kontrolü Yeniden Eline Al" turu başlatmıştı.[2] Jean-Luc Mélenchon, *Jacobin*'e verdiği bir röportajda "insanların artık kendi kişisel hayatları ve onların dolaysız ve daha geniş çevreleri üzerinde kontrol talep ettiğini" iddia ediyordu.[3] Hatta ekonomi üzerinde demokratik bir geri alma talebi yakın zamanlı birçok protesto hareketinin ve sol kampanyaların

1. Lucia Annunziata, 'Mezz'ora in più', *Rai 3*, 24 Mart 2017.
2. Julia Rampen, "Momentum's The World Transformed to Launch 'Take Back Control' Brexit Events", *New Statesman*, 25 Kasım 2016.
3. Jean-Luc Mélenchon, "A Future in Common", *Jacobin*, 27 Ağustos 2018.

merkezinde bulunmuştur: 2011 meydan protestolarında ifadesini bulan "gerçek demokrasi" taleplerinden, şehir üzerinde kontrol sahibi olmayı öne süren belediye inisiyatiflerine ve ekonomik oligarşinin dizginlenmesi ve bir kamu ekonomisinin yeniden inşa edilmesi yönündeki daha geniş taleplere dek. Kontrol söylemi, 2020 başında başlamış olan Covid-19 krizinden bu yana sadece yoğunlaşmıştır. Pandemi kudururken, hükümetler ülkelerinin dizginlerini sağlamca tuttuklarını göstermek için rekabet etmiştir, muhalifleri ise onları kaosu ortalığa salmakla suçlamıştır. Nüfus üzerinde eşi menendi görülmemiş kontrol formları –geniş çaplı soyutlama ve karantinalardan, kitle testlerine ve mahut Nuh'un Gemisi'ndeki asemptomatik hastaların izinin sürülmesine ve tecridine kadar– dayatılmıştır. Sağlık krizi ise pandemi sırasında devlet denetimi ve yaptırımının yüksek seviyede olmasının siyasi ve etik sonuçları hakkındaki tartışmayı alevlendirdi. Çin koronavirüs salgınını etkin biçimde kontrol altına alırken, Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık gibi zengin kapitalist ülkelerin kendilerini derin bir bela içerisinde bulması, acil durumlara cevap vermede otoriter devletlerin liberal demokrasilerden daha yetkin olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmiştir.

Kısacası kontrol Büyük Geri Tepme'nin endopolitiğini anlamada merkezi bir soruyu temsil eder. Bürokrasi ve otoriteye tiksinti duyan neoliberal muhayyilenin tersyüz oluşunu yansıtır. Neoliberaller sıklıkla kişisel özgürlüğe gereksiz müdahale olarak gördükleri her türlü hükümet kontrollerine itiraz ederken, siyasi kontrolün yeniden olumlanması, şimdiki ve gelecekteki felaketlerle yüzleşmek için artık zorunlu görülmeye başlıyor. Bu bölümün göstereceği üzere, kontrol kavramı devlet idaresinin yükselişiyle yakından ilişkilidir. Hatta egemen devletler günümüz siyasi jargonunda "kontrol" dediğimiz şeyi beyan etmeden var olamaz.

Fakat kontrolün çelişkili siyasi imalara sahip, çeşit çeşit anlamları vardır. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında üç anlamını inceleyeceğim: komuta anlamında, yönlendirme anlamında ve

özerklik anlamında. Komuta anlamında kontrol sıklıkla şiddet tehdidi tarafından desteklenen iktidara otoriter bir hak iddiasını içerirken, yönlendirme olarak kontrol karar alma mekanizması, yani siyasetin olayların gidişatını şekillendirme yetisi etrafında döner, böyle bir siyaset de bu gidişata kılavuzluk etmekten sorumludur. Son olarak özerklik olarak kontrol, bir yönetim şeklinden etkili bir ayrışma ya da geri kalan dünyadan "tecrit" hak edebileceği kadar talep atfeder. Bu farklı anlamlar, günümüz yeni devletçi ortamında belirmekte olan otoriter kontrolün baştan çıkarıcılığına karşı koymak için demokratik bir vizyon geliştirmede elzemdir.

Kontrolün Soykütükleri

Kontrol, sibernetikten muhasebeye, psikolojiden (özdenetim) sosyolojiye (sosyal kontrol), askeri jargondan (komuta, kontrol ve iletişim) gündelik dile birçok farklı alanda kullanılan oldukça yaygın bir terimdir. Genel olarak konuşmak gerekirse, bireysel olsun kolektif olsun davranışı yönlendirme yetisi ve bu yetiden gelen spesifik işlevler ve yaptırımlar olarak tanımlanabilir. Kontrol psiklojide en çok özdenetim, bir kişinin stresini idare etme ve hedeflerine ulaşma yetisi olarak ifade edilir.[4] Planlarımızın gerçekleşeceğine güvendiğimizde, düşüncelerimiz eylemlerimize arzulanan sonuca ulaşmada kılavuzluk edeceği zaman olan biteni kontrol ederiz. Özdenetim olarak kontrol ve çevre üzerindeki kontrol esenlikle ve kişinin kendi kendisini gerçekleştirmesiyle ilişkilidir, öbür yandan kontrol eksikliği açıkça bir kaygı kaynağı ve çağımızda giderek daha endemik hale gelen psikopatolojilerin kökü –özellikle koronavirüs krizinin patlak vermesinden sonra yarattığı kolektif travmayla– olarak teşhis edilir.[5] Kısacası, kontrol bir erdemdir. Kimse, belki kontrolün askıya alınmasının bir coşku

4. Ellen J. Langer ve Robert P. Abelson, *The Psychology of Control* (Los Angeles, CA: Sage, 1983).

5. Michael W. Eysenck, Nazanin Derakshan, Rita Santos ve Manuel G. Calvo, "Anxiety and Cognitive Performance: Attentional Control Theory", *Emotion* 7: 2 (2007), s. 336.

ve öfori hissiyle sonuçlandığı geçici anlar dışında "kontrol dışına çıkmak" istemez.

Kontrol, siyasette de bir o kadar merkezidir. Genel anlamıyla bir aktörün –lider olsun, parti ya da hükümet olsun– kendi iradesini ileri sürme kapasitesini ifade eder. Kontrol, iktidarla, otoriteyle, komutayla, yönetimle, en nihayetinde de egemenlikle ilintilidir. Kontrol kimin elindeyse "onun borusu öter", kontrolü elinde bulunduran gerçekliği kendi iradesine göre belirler. Ancak demokratik politika bağlamında kontrol sadece tepeden tabana bir kademelendirme değil, aynı zamanda yukarıya doğru bir süzgeçten geçirmedir. Modern dönem boyunca kitle demokrasilerinin yükselişiyle birlikte tepeden tabana kontrol formları giderek daha çok temsilcilerin üzerinde vatandaş kontrolü formları tarafından yönetilmeye başlanmıştır: düzenli aralıklarla seçim yoluyla, kamuoyunun denetleyici etkileri yoluyla ve kamu alanının doğası gereği erk sahibinin eylemlerini daima tetkik ettiği bir mekân olması sayesinde. Böylece, demokrasi iki yönlü bir kontrol akışını içerir, tepedekiler tabandakileri kontrol ederken, tabandakiler de tepedekileri kontrol eder. Demokrasilerdeki siyasi çekişmenin çoğu kimin kontrolü elinde tutacağı ve bunu ne hakla yapacağı sorusuna bağlıdır. Siyasi kontrol, toplumun üzerindeki en önemli kontrol yapısı kapasitesine sahip olan, hatta diğer birçok kontrol formuna model teşkil eden devletle kuvvetli biçimde iç içe geçmiştir. Bu, geç ortaçağ boyunca devlet idaresinin yükselişinden kaynaklanan kontrol teriminin tam da kökeninde aks eder. Kontrol kelimesinin kökeni ortaçağ Latincesindeki *contrarotulare* teriminden gelir. Kelime, bir sicile (*rotula*) karşı (*contra*) enformasyonu tetkik eden yetkilinin eylemini tasvir etmek üzere kullanılagelmiştir.[6] Anglo-Norman Fransızcasın-

6. Geç ortaçağ İngilizcesi ("hesapları kontrol etmek" ya da "doğrulamak" anlamında bir fiil, özellikle kopyalanmış bir sicile istinaden): Anglo-Norman Fransızcası *contreroller* "hesapların yer aldığı parşömen bir kopya saklamak", ortaçağ Latincesi *contrarotulare*, o da "parşömen kopyası" *contrarotulus*'tan geliyor, contra: "karşı", rotulus: "parşömen". İsim belki de Fransızca *contrôle*'den geliyor. G. W. S. Friedrichsen, R. W. Burchfield ve C. T. Onions, *The Oxford Dictionary of English Etymology* (Wotton-under-Edge: Clarendon, 1966).

da, *contreroller* bir muhasebe kaydı tutan, bütün sözlü ve yazılı tanıklıklarının tetkik edilmesine karşı sürekli güncellenen bir "tomar kopya" anlamına geliyordu. 11. ve 12. yüzyıllarda İngiltere'nin Norman meclislerinde ve İki Sicilya Krallığı'nda modern devletin embriyonik formunu aldığı ve kontrol teriminin teftiş, kayıt tutma ve devlet bürokrasi yaptırımına işaret etmeye başladığı bir gerçektir. Egemen erkin uygulanması Batı Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana eşi menendi görülmemiş muazzamlıkta bürokrasilerin gelişimini gerektiriyordu. Kraliyet meclislerinin, egemenin menfaatlerine zarar vereceği düşünülen davranışlara yaptırım uygularken uyrukları, hasatları ve şehirleri üzerinde bilgi toplayarak büyük toprakları denetleyebilmesi gerekiyordu.[7] *Domesday Book*'u [Kıyamet Kitabı] bir düşünün: Fatih William'ın emriyle 1086'da Britanya ve Wales'in tamamlanmış büyük sicili. Sicilya'daki Normandiyalılar da *Catalogus Baronum* [Baronların Kataloğu] adlı benzer bir belge hazırlamışlardır. Bu belgelerin başat amacı, giderek büyüyen askeri ve idari tertibatını korumak üzere vergi toplanacağı farklı farklı mülkleri ve arsaları denetleyerek, devletin kontrolünü genişletmekti.

Modern devlet siyasetinde kontrol hem soyut hem somuttur. Terim, daha genel bir seviyede egemenin yasalaştırılacak iktidar kabiliyetine işaret eder: hükmetmesine, zapt etmesine ve yönlendirmesine. Kontrol, egemenlik, toprak ve nüfus arasındaki transmisyon kayışıdır. Bu gerçeklik, kontrolü egemene karşı bir alternatif olarak gören Gilles Deleuze ile Michel Foucault'nun varsayımlarıyla çelişmektedir.[8] Tam tersine, kontrol egemenliğin temel bir öğesi olarak en iyi anlaşılır: Siyasi otoritenin yetkin biçimde uygulanmasını güvence altına alan araçlar olarak. Terim, somut bir seviyede bir dizi spesifik devlet pratiğine işaret eder: polis kontrolleri, sınır kontrolleri, yangın güvenliği kontrolleri, sermaye kontrolleri, döviz kontrolleri, ithalat kontrolleri, yolsuzluk karşıtı kontroller, gümrük kont-

7. Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (Londra: Verso, 2013 [1974]).
8. Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978* (New York: Picador, 2007).

rolleri, vergi kontrolleri, alkollü içki kontrolleri, sağlık kontrolleri, çevre kontrolleri ve daha birçoğu. Bunlara 2020 başlangıcından bu yana hayatımızın kanıksanmış bir öğesi haline gelen pandemi karşıtı kontrolleri de ekleyebiliriz. Burnun ya da ağzın içine ince bir pamuk sıkıştırarak yapılan virüs testlerini, insanların uçağa binmelerine izin almak için almak zorunda oldukları Covid-19 aşı pasaportu üzerine yapılan tartışmaları düşünün. Devlet kontrolü pratikleri dört temel işlevi kapsar: 1) teftiş (mesela birinin vergi beyannamesini kontrol eden maliye ya da bir kamyonun kargosunu teftiş eden gümrükçü), 2) enformasyon toplama (birine hastalık bulaşıp bulaşmadığını kontrol eden bir doktor), 3) doğrulama (nüfus cüzdanını kontrol ederek o kişinin cüzdandaki kişi olup olmadığını saptayan polis), 4) son olarak da yaptırım ve cebir (karantinayı ihlal halinde kişiye para cezası vermek ya da birini süpermarket hırsızlığı yüzünden gözaltına almak).

Kontrolü olmayan devleti kavramak imkânsızdır. Peki ya siyasette kontrolün arkasındaki fikirlerin nihai saikleri nelerdir? Bu kavramla bağlantılandırılan farklı farklı anlamların taşıdığı imalar nelerdir? Kontrol ile devlet idaresi arasındaki bağlantıyı araştırmak için üç çeşit devlet kontrolünü ve kavramın farklı veçhelerini vurgulayan ilintili imgeleri inceleyeceğim: 1) komuta olarak kontrol (yumruk), cebir ve onun otoriteyle ilişkisi, 2) yönlendirme olarak kontrol (gemi), yani karar ile eylem arasındaki bağlantı ve 3) toplumların yetkin biçimde ayrık hareket edebilme becerisi ile ilgili olan özerklik şeklinde kontrol (ada).

İktidarı Yumruğun İçinde Tutmak

İlk kontrol formu komuta ve hâkimiyettir, yani tepeden tabana otorite kontrolü. Siyasette kontrolün en yaygın kullanımı bir nesne üzerinde iktidar iddiasını tasvir etmeye hizmet eder, bir hareketi yöneten lider ya da hükümet tartışmalarında olduğu gibi. Aristoteles'in *Politika*'sındaki muhtelif anayasal düzenlemelerle –monarşi, aristokrasi, demokrasi– ilgili ünlü

tartışması akla kontrolle ilgili fikirleri getirir.[9] Burada kullanılan Yunanca terim *κυριον*'dur, üstünlük ve güç anlamına gelir. Egemenlikle iktidara dair fikirlerde her iki tarafa da yakın duran bu kelime yönetici ile iktidar arasındaki çıkarım ilişkisini tasvir etmek için kullanılır. Yani demokrasi çoğunluğun kontrolü, monarşi bir kralın kontrolü, oligarşi ise azınlığın kontrolü anlamına gelir. Devletin formu, onun kurumsal mimarisi, onu kontrol edene dayanır: "birin, azın ya da çoğun."[10] Hâkimiyet olarak siyasi kontrol, meşruluk ve konsensüse bürünmüştür. Fakat sadece kabul ile barışçıl itaatkârlığa dayanmaz. Devlet erkinin başat bir veçhesini de yansıtır: cebire dayanmasını, çünkü Aristoteles'in de iddia ettiği üzere "silahın gücünü elinde bulunduranlar anayasanın kalacağına mı, devrileceğine mi karar verme gücünü elinde bulunduranlar olacaktır".[11] Yani kontrol, devlete sadece zorbalık değil, *yürütme* de sağlayan cebir araçlarına sahip olmak anlamına gelir. Cebir ile komutanın ortak bir niteliği olan, benzer bir kontrol anlayışı Machiavelli'nin *Hükümdar*'ında apaçık görünür. Bu kitapta *controllo* kelimesi ne zaman hükümdarlıkların iktidarı tartışılsa orada yer almıştır. Terim, hükümdarın insanlar ve şeyler üzerinde uyguladığı tabiiyet gücünü ve bir kez fethedildikten sonra toprağın elde tutulması ihtiyacını ifade etmek için sıklıkla kullanılmıştır. Machiavelli, "Sağlam bir temel oturtmak iktidarın bekası için elzem bir ön koşuldur" ve ancak "kendi *kontrolünüz* altındaki ve kendi yetkinliğinize dayanan savunmalar etkin, kesin ve süreğendir" der. "Aklı başında bir adam da iktidarını ötekilerin seçme özgürlüğüne değil, kendi *kontrol ettiği* yere dayandıracaktır" diye de şerh düşer.[12]

Kısacası kontrol hem kontrolü eline almayı veya fethi ya da kontrolü elinde bulundurmayı, "bir şeyi yumruğunun içinde

9. Aristotle, *Politics*, Çev. H. Rackham (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977).
10. A.g.e., s. 205.
11. A.g.e., s. 577.
12. Niccolò Machiavelli, *The Prince*, yay. haz. ve Çev. Peter Bondanella (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 84. Vurgu yazara aittir.

tutmak" anlamına gelen *tenere in pugno* tabirinde ifade edildiği üzere yeni fethedilmiş topraklar üzerindeki hâkimiyeti korumayı içerir.[13] Machiavelli, İtalyan hükümdarlarının devletler üzerindeki askeri kontrolü kaybetmelerinden sürekli şikâyet eder ve iktidarı yeniden ele geçirmek için bir dizi saldırgan taktik önerir. Aslına bakılırsa, günümüz ulusalcı liderlerin çoğu, komuta ve hâkimiyet anlamına gelen bu Machiavellici kontrol görüşünün benzerleriyle ilgilenir. Bu liderler, göçmenlerden, yabancı güçlerden ve küresel finansın menfaatlerinden müteşekkil karman çorman bir düşmanı uzakta tutmak için –bunların hepsini yerel cemaate müdahaleyle suçlarlar– merkezi hükümetin toprağın mutlak kontrolünü yeniden ele geçirmesini vaat ederler. Bu hâkimiyet anlamındaki kontrol anlayışı Schmittçi egemenlik kavramıyla (bkz. yukarıda 2. Bölüm) yakından ilintilidir, birincil imgesi bir toprak üzerinde cebrini dayatan yumruktur.

Kontrol ile cebir arasındaki ilinti, tepeden tabana kontrolü benzer şekilde hiyerarşi ile hâkimiyetin kilit bağlaşığı olarak ele alan Hegel'in eserinde de bariz yer alır. *Hukuk Felsefesi*'nde şöyle der: "[Devletin] *kontrolü* menfaatlerin çatışmasından doğan ayaklanmaların getirdiği tehlikeyi azaltmada da zaruridir."[14] Hegel'in kontrolü ifade etmek için kullandığı Almanca terimler her şeyden önce şiddet ya da icbar anlamına gelen *Gewalt* ile cebir anlamına gelen *Zwang*'dır. Bu terminoloji, kontrolün icbar tehdidiyle desteklenen hâkimiyet ilişkisini içerdiğini apaçık gösterir. Kontrol devletin gerçekliğin üzerinde bir "okunaklılığı" öne sürdüğü çok katmanlı mekanizmalara bağlıdır, sıklıkla da gerçekliği birkaç kontrol edilebilir faktöre indirgemeyi hedefleyen "basitleştirme" pratiklerine başvurur.[15] Ancak iktidarın yaptırımda bulunma yetisi de bir o kadar önemlidir. Bir vergi müfettişinin, göçmen bürosu memurunun ya da doktorun tehlikeli malzemelere karşı koruyucu elbiseyle

13. A.g.e., s. 61.

14. G. W. F. Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, Çev. T. M. Know (Oxford: Oxford University Press, 2015), s. 147. Vurgu yazara aittir.

15. James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven ,CT: Yale University Press, 2008).

kapınızı vurduğu an devlet soyut ya da ideolojik bir kavram olmaktan çıkar ve altında yatan cebir veçhesini açığa çıkarır – asa ile parşömen tomarına doğal olarak eşlik eden kılıç. Siyasi kontrol "düzeninin yaptırımı olarak meşru fiziksel güç kullanımı monopolisi"ni ima eder. İyi bilindiği üzere Weber bunu devletin bir önkoşulu olarak görür.[16] Diğer bir deyişle kontrol sadece egemenliğin merkezi mantığı değil, aynı zamanda onun şeytani çekirdeğidir, yani devlet erkinin üstünlüğünün bir nüfus ile toprak tarafından madden dayatıldığı araçlar. Ve egemenlik bu tip bir kontrol yoluyla gerçekleştirilir.

Devlet Fobisinin Ötesinde

Kontrol, icbar ve hâkimiyet arasındaki bu ilişki soldaki birçok insanın neden kontrolün zarureti hakkında vehme kapıldığını açıklamayı yeterli hale getiren yakıcı etik ve siyasi soruları ortaya atar. Devlet kontrolü uzun zamandır totaliterlikle –kişisel hayat ile kamu hayatı üzerinde topyekûn kontrol uygulayan bir sistem– ilintilendirilmiştir. İyi bilindiği üzere, George Orwell *1984*'ün en meşhur pasajlarından birinde totaliter partinin yönetme felsefesini sergiliyordu: "Geçmişi kontrol eden geleceği de kontrol eder: bugünü kontrol eden geçmişi..."[17] Günümüzde birçok ilerici hareket, Habermas'ın ifadesiyle sistem tarafından yaşam dünyasının bir sömürgeleştirilmesi olarak gördükleri tepeden tabana hükümet kontrolüne karşı şiddetli bir eleştiri getirmişlerdir.[18] Bu yüzden de devletin tepeden tabana müdahalesinin meşruluğunu sorgulayan, güçlü bir otoriterlik karşıtı söylem benimsemişlerdir.

Koronavirüs krizi pandemiye karşı savaş için denetimin artırılmasının yol açtığı risk hakkında uzun bir tartışma yaratmıştır, çünkü karantina yaptırımı zorunlu testi ve bireysel mahremiyeti ihlal edebilecek takip aplikasyonlarının kullanı-

16. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Cilt 1 (Berkeley, CA: University of California Press, 1978), s. 54.
17. George Orwell, *Nineteen Eighty-Four* (Londra: Penguin, 2019), s. 34.
18. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Lifeworld and Systems, A Critique of Functionalist Reason*, Cilt 2 (Hoboken, NJ: John Wiley, 1989).

mını gerektirmektedir. Devlet müdahalesinin artan kapsamı birçok insan tarafından korunmayı sağlayan kontrol zorunluluğunun kabulü olarak değil, paranoyanın eşiğinde bir ret tutumuyla karşılanmıştır. Bazı insanlar bulaşıcılığa karşı yapılan kontrolleri "sağlık diktatörlüğü" ya da "toplumun tıbbileştirilmesi"nde otoriter ve gayrimeşru silahlar olarak görmeye başlamıştır. Devlet kontrolüne yönelik şüphecilik başka koşullar altında pek ortak noktası bulunmayacak insanları –mesela beyaz sağcı ile otoriterlik karşıtı sol gibi– bir araya getirmiştir.

Berlin, Milano, Madrid ve diğer şehirler, mahut maske karşıtı ve aşı karşıtı hareketlerin gösterilerine tanıklık etti. Bu gösteriler birbirinden son derece ayrışan bir kalabalığı –aşırı sağcı gruplar, komplo teorisyenleri, karantinaya şüpheyle yaklaşan bir grup tarafından bildirilen Büyük Barrington Deklarasyonu'nun destekçilerini, *new-age* tarikatlarını ve tüm formlarıyla "egemenlikçileri"– bir araya getirdi. Bu tuhaf bileşkenin temsilcileri, pandeminin otoriter yönetimi dayatmada bir bahane olduğunu iddia eden tuhaf anlayışı destekleyen Giorgio Agamben'in müdahalecileriydi. Agamben maske karşıtı aktivistlerin çevrimiçi paylaştıkları konuların hatırlattığı üzere "istisnai önlemler için bir neden olarak bir salgının icadı, neredeyse terörizmle bezdirilmiş bu önlemleri herhangi sınırlandırmanın ötesinde artırmak için ideal bir bahane sundu". Agamben, kamu sağlığı adına yakınlığın ve insan temasının gereksiz yere kurban edildiğini iddia etmişti.[19]

Şu anki siyasi ikilemler bu devlet fobisinin eşiğindeki liberter iktidar eleştirisinin aşılmasını gerektiriyor. Tepeden tabana kontrolün ıslahı ve demokratikleştirilmesi olmaksızın mevcut zorluklarla başa çıkmanın yolu yok. Sosyalist sol geleneksel olarak "toplumsal devlet" çerçevesi içerisinde bir demokratik otorite inşasının peşine düşmüştür –tepeden tabana kontrolün bütün vatandaşlarla işçiler tarafından uygulandığı tabandan tepeye kontrol tarafından takip edileceği bir otorite. Anarşizmin

19. Giorgio Agamben, "L'invenzione di un'epidemia", *Quodlibet*, 26 Şubat 2020, quodlibet.it.

tersine tüm otorite formlarının ortadan kaldırılmasını talep etmez. Sosyalizm geleneksel olarak "işçilerin üretim araçları üzerindeki kontrolünün" sistemi diye tanımlanır. Sosyalizm stratejik şirketlerin toplumun gidişatını belirleyen ve ona eşit ve adil bir yönlendirmeyle kılavuzluk eden devlet tarafından mülkiyetini ve bu sayede ekonomik yapılar üzerindeki kontrolü iktidar için zorunlu önkoşul olarak görüyordu. Dahası sosyalist hükümetler, uluslaştırma yoluyla emek liberalleşmesi, endüstri politikası ya da stratejik şirketlerin devlet tarafından mülkiyeti gibi devlet iktidarının birçok kolundan faydalanıyordu.

20. yüzyılın trajik tarihine kadar giden siyasi kontrolün totaliterlikle bir tutulması, çok iyi bilindiği üzere neoliberalizmin gelip geçici çarelerini meşrulaştırmasıyla sonuçlandı. 1970'lerle 1980'lerin yeni toplumsal hareketlerinin ilham verdiği otoriterlik karşıtı iktidar eleştirisinin en nihayetinde ahlaki bir çıkmaz sokak olduğu anlaşıldı.[20] Bu tutum, aktivistleri değişimin sadece tabandan –sivil toplumda yeni örgütlenme pratiklerinden, hayat tarzındaki ve tüketici örüntülerindeki değişikliklerden– gelmesi gerektiğine inandırıp kandırarak, dikkatleri sistemik bir dönüşüm projesini planlama ihtiyacından uzaklaştırdı. Neoliberalizmin mevcut krizinin ortasında iktidarı hor görmekten kaynaklanan çıkmazımıza gerçek bir çözüm olmadığı kanıtlanmıştır. Devlet kontrolünün demokratik formlarının dağılması yönündeki menfur etkinin kanıtı ortadadır. Mevcut siyasi ve toplumsal krizi onarma yönündeki herhangi güvenilir çaba ekonomik gerçekliği kontrol etme ve şekillendirmede elzem olan kilit devlet kaldıraçlarının hepsinin demokratik bir yeniden uyarlanmasından ve sosyalist bir yeniden yönlendirilmesinden yola çıkmalıdır. Başka türlü söylemek gerekirse siyasi kontrol kınanmamalı, tam tersine üzerinde yeniden hak iddia edilmelidir. Mücbir arkaplanı her zaman akılda tutulmalıdır, ama kontrolden kaçınmanın da en nihayetinde erkten tamamen el etek çekmek anlamına geldiği gerçeği de...

20. John Holloway, *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today* (Londra: Pluto, 2019).

Devlet Gemisi

İkinci kontrol formu yönlendirme ve karar alma ile ilgilidir. Hükümet, başlangıcından bu yana bir kontrol edimi olarak anlaşılmıştır: bir deniz kaptanının değişken bir denizin ortasındaki gemi üzerinde uyguladığı kontrol. "Hükümet" kelimesi aslında Yunanca *κυβερνητης* kelimesinden gelir: esasen bir geminin kaptanına atfedilen bir terim. Aynı köken bize hem Latince *gubernatio* kelimesini, bu yolla da kontrol ve komünikasyon araştırmalarına işaret eden sibernetik terimini vermiştir. Bir geminin dümenini tutma, ona yol gösterme ve kılavuzluk yapma yetisine işaret eden her iki terim de bu gemi seferi kökenini içerir: antik Atina gibi gücü deniz hâkimiyetine dayanan bir iktidar tarafından kontrol edilme ediminin en ilkel hali. Bu denizcilik metaforu, dümen tutma edimi anlamındaki siyasi liderlik anlayışımıza ilham vermiştir, İtalya'da ulusalcı popülist lider Matteo Salvini "kaptan" lakabını almıştır. Bu mecaz, kontrolün hâkimiyet olarak ele alınmasının tersine korkutucu yumruk sembolizmiyle değil, genelde öngörülemez bir mekân içerisindeki gidişatı tasarlama fikriyle ilgilenen kontrolün yönlendirme edimi olduğu görüşüne delalet eder.

Bu denizcilik olarak devlet idaresi ve serdümen olarak yönetici imgelemi *Devlet*'in VI. Kitap'ının "devlet gemisi" tabirini icat eden ünlü sahnesinde ölümsüzleştirilmiştir.[21] Bir gemide muhtelif karakterler kontrol için kavga etmektedir. Geminin sahibi –muhtemelen halka yönelik bir referans– iyi huylu ve bilgedir, ama biraz sağır ve miyoptur. Öbür yandan gerekli yeteneğe sahip olmamalarına rağmen kontrolü eline almak isteyen genç ve meyus denizcilerden müteşekkil tayfanın baskısı altındadır. Denizciler "her biri zanaatı hiç öğrenmemiş olmalarına rağmen dümeni tutma hakkını iddia ederek kontrol için birbirleriyle kapışırlar."[22] Bu arada küp gibi içer ve ziyafet çekerler, geminin stoklarını tüketir, güvenliğini tehlikeye atar-

21. Plato, *Republic*, yay. haz. ve Çev. Chris Emlyn-Jones ve William Preddy, 2 cilt (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013), s. 19-27.
22. A.g.e., s. 19.

lar. Üçüncü karakter bilge kaptandır, yıldız ve rüzgâr okuma da dahil olmak üzere denizcilikle ilgili her şey konusunda eğitimli ve uzmandır, diğer yandan da açıkça üstün olduğu belli olan bilgisinin başka bir meşrulaştırma formuna ihtiyaç duymadığını düşündüğü için itaatsiz tayfayı disiplin altına almak için mücadele verir ve kendi bileğinin hakkıyla sahibi olduğu iktidarı ele geçirme konusunda kaygılı değildir.

Bu kıssada çağdaş siyaset için büyük önem taşıyan bir dizi figürle karşılaşırız. Bilge kaptan, Platon'a göre devleti yönetmesi gereken filozof kraldır. Bu karakter, Brexit referandumunda o kadar hakir görülmüş neoliberal "uzmanlara" ya da koronavirüs pandemisi boyunca komplo teorisi savunucuları tarafından eleştirilen virolojist ve epidemiyoloji uzmanlarına oldukça benzer. Gemi sahibine ısrar eden itaatsiz denizciler de, Britanya'yı yanlış argümanlar temelinde, tutarlı bir uygulama olmadan AB ile kopuş noktasına getiren Terk Et ekibi örneğinde olduğu gibi popülist siyasetçilerdir. Sarhoş gemi sahibi de seçmen kitlesini oluşturan insanların kendilerini sıklıkla sarhoş bulmalarına ve sahte vaatlerle yoldan çıkmalarına bir örnek değil midir? Her karaktere atfedilen kesin rolden bağımsız –Platon uzmanları bunu aralarında tartışmaya devam ediyor– bu alegoride önemli olan geminin iktidarı elde etmek için muhtelif güçlerin savaştıkları bir mekanizma olarak devleti temsil etmesidir.

Platon'un sahnesi edebiyatla felsefede birçok kez yinelenmiştir. Bunlardan belki de en önemlisi Dante'nin *Araf*ının* VI. Kıtası'nın aynı tema üzerine varyasyonudur. Dante burada İtalya'yı "şiddetli bir fırtınaya yakalanmış kaptansız bir gemi" diye tasvir ederek, İtalyan devletleri arasındaki ayrım ve çekişmenin İtalya'yı yabancı hâkimiyetinin esareti altına almasına dövünür.[23] Başlıca acil durumların ortasında kontrol noksanlığına dair bu ve bunun gibi temsiller günümüzün birçok yö-

* Dante Alighieri, *İlahi Komedya*, Araf, Çev. Nilüfer Velieceoğlu, Nilüfer Yayınları, 2017. (ç.n.)

23. Dante Alighieri, *The Divine Comedy*, Cilt 2: Purgatory, Çev. Mark Musa (Londra: Penguin, 1987), s. 59.

netim şekli koşuluna hitap ediyormuş gibi görünüyor. Birçok devlet, koronavirüs acil durumunun getirdiği sağlık şokuyla iç içe geçmiş ekonomik şokun ortasında alabora olma ya da bataklığa saplanma riski altında, Platon'un gemisiyle sembolize edilene benzeyen siyasi otorite kavgalarının içine hapsolmuş gibi görünüyor.

Kontrolün, etimolojisinde zaten bariz olan, açık ve seçik teknolojik bir boyutu vardır. Gemi, insanların oluşturduğu, antikçağlarda geliştirilmiş diğer araç ya da nesneleri cüceleştiren ilk büyük makine olduğundan devlet idaresiyle siyasi kontrolün metaforu haline geldi. Devlet adlı devasa teknolojik mekanizma ile karşılaştırılabilirdi: devlet yani Thomas Hobbes'un meşhur tasviriyle "yapay beden" ya da "ölümlü tanrı"sı.[24] Bu alegorinin ışığında devlet spesifik bir tertibat üzerinde birleştirilmiş komuta yoluyla belirli bir yöne dümeni tutulacak bir araç olarak tahayyül edilir. Siyaset, son kertede sadece bir sanat değil, aynı zamanda çeşitli araç ve tertibatların kontrolü kadar onları kullanmada gereken uzmanlığa erişimin kontrolünü içeren bir *teknik*tir de. İktidar bir bakıma gemiden o kadar da farklı değildir. Bakanlıkları, devlet daireleri, idari kolları geminin muhtelif öğelerine benzer: şaft, dingil, çark ve dümen.

Kontrolün teknolojik veçhesinin de siyaset ve iktidar açısından önemli sonuçları vardır. Foucault'nun iktidarın bir yerde yoğunlaşmamış olduğu görüşüne karşı siyasi kontrol her zaman neredeyse istisnasız merkezileştirilmiştir.[25] Bu, büyük ölçüde herhangi verili bir anda tek bir aktörün dümen başında olmasını gerektiren iktidar tertibatlarının tekonolojik yapısının bir işlevidir. Hatta komuta tüm idari ilkelerin en temelidir.[26] Bir gemide iki tane yönlendiren dümen, normal bir durumda aynı ülkede iki hükümet birden olamaz, ne de Hegel'in

24. Thomas Hobbes, *Leviathan*, yay. haz. J. C. A. Gaskin (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 114.
25. Foucault, *Security, Territory, Population*.
26. Henri Fayol, *General and Industrial Management* (Mansfield Center, CT: Martino, 2013).

Kabil ile Habil hakkındaki yorumunda altını çizdiği üzere erk sahibi iki erkek kardeş.[27] Benzer şekilde, farklı farklı aile üyelerinin elindeki iki televizyon kumandasının çıngar çıkarmaya sebep olduğu iyi bilinir. Karma anayasal sistemlerde kuvvetler ayrılığını güvence altına almak için iktidarın farklı kollar arasında bölündüğü doğrudur (yasama, yürütme, yargı), ama bunlar herhangi spesifik bir noktada bir araya gelmiştir. Gemi metaforuna dönmek gerekirse: Gemiciler belli bir koordinasyon formu ve kimin yöneteceğini belirleyen bir prosedür üzerinde uzlaşmadığı sürece, geminin zikzak çizerek rastgele hareket ede ede sonunda karaya oturacağını tahayyül edebiliriz.

Demokratik Planlama

Teknoloji, teknik ve siyasi kontrol arasındaki bağlantı noktası, teknokrasi ile onun demokrasiyle ilişkisine dair bariz soruyu ortaya atar. Uzmanların ellerinde bulundurdukları erk açıkçası neoliberalizmden önceye gitse de, teknokratların Batı toplumlarının "post-demokratik" dönüşümünün ortasında kamu politikası üzerindeki kontrolü son on yirmi yılda artmıştır.[28] Popülist hareketler sıklıkla teknokratik iktidarı meşru olmamakla eleştirir. Hatta Michael Young'ın *The Rise of Meritocracy*'sinde teknokratlarla popülistler arasındaki ihtilafın distopik senaryosunda araştırdığı üzere, popülizm doğası gereği teknik güce şüpheyle yaklaşır.[29] Bu eleştiri, otoritenin krize girdiği dönemlerde kulağa bilhassa mantıklı gelir. Bu otorite krizini, mesela geleneksel partilerin, sivil toplum örgütlerinin meşruluğunu kaybetmesini, baskının şiddetle görünür olması yüzünden şu an deneyimliyoruz. Platon'un metaforuna dönmek gerekirse bu bağlamda birçok popülist lider bilge kaptanın gerçekten de o kadar bilge olup olmadığından şüphe ediyor ve halkı temsil eden sarhoş gemi sahibinin filozof uzmanın

27. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, Çev. A. V. Miller (Oxford: Oxford University Press, 1977), s. 188.
28. Colin Crouch, *Post-Democracy* (Cambridge: Polity, 2004).
29. Michael Dunlop Young, *The Rise of the Meritocracy* (Piscataway, NJ: Transaction, 1994).

gerçekten de iddia ettiği kadar sarhoş olup olmadığı sorusunu ortaya atıyor gibidir.

Bu vehimler her zaman entelektüellere ya da bilime edilen irrasyonel muhalefetin bir sonucu değildir. Aynı zamanda uzmanların, bilhassa neoliberal kuruma yakın iktisatçı ve gazetecilerin 2008 ekonomik krizinden koronavirüs krizine dek bir dizi yakın zamanlı olayda genelde "akılsız kaptanlar" olduğu ortaya çıkmıştır. Bu krizlerin ikisi de hazırlıksız siyasi ve teknokratik sınıfı vurmuştur. Karar alma mekanizmasının siyasi doğası üzerinde yeniden hak iddia ederek –müşteri seçiminden ziyade kolektif siyasi seçimin gücü– hiçbir kararın, hatta Covid-19 kriziyle bağlantılı kararlarda, iklim ile ilgili hedeflerde, Avrupa Kurtarma Fonu gibi kamu yatırım planlarında olduğu üzere görünürde daha bilimsel ve teknik olanların bile sadece bir uzmanlık meselesi olmadığı, her zaman kamu denetimine açık olması gerektiği onaylanmalıdır. Fakat bu yaklaşım akabinde herhangi bir uzmanlığı kınayan ya da devlet planlamasını özü gereği elitist ve demokrasi karşıtı olarak gören popülist hareketlerin yol açtığı gibi yokuş aşağı gitmemelidir.

Uzmanlığı demokrasiyle uzlaştırmak için "demokratik planlama" diye tasvir ettiğim bir yaklaşımın benimsenmesi elzemdir. 3. Bölüm'ün araştırdığı üzere planlama, neoliberal ideologlar tarafından bireysel seçimi ve sosyal irticali sıkboğaz eden bir mutlak devletçi rejimle sonuçlanmakla eleştirilmiştir. Yine de neoliberal hegemonya ile geçen kırk yıldan sonra ancak anlayabildiğimiz akıllıca hareketle bu eleştirilerin samimiyetsizliğini görebiliyoruz. Neoliberaller herhangi formda planlamaya muhalefet ediyordu, çünkü planlamada ekonomiyi ve sivil toplumu siyasete tabi kılmayı devlet için etkin bir kaldıraç olarak görüyordu. Şimdi ise acil durumlar –koronavirüsten iklim değişikliğine– planlamayı kuvvetle geri getirmeye başlıyor. Müşterilerinin ihtiyaçlarına karşılık veremeyen Sovyet ekonomisinin başarısızlığa uğramasıyla geniş çevrelerin mandacı planlamaya güveni sarsılmıştır. Hayek ile Friedman'ın benzerleri mandacı planlamanın piyasaya nispeten yetkinlikten daha

uzak olduğunu –bilhassa da ekonomiyi işletmede gereken kitlesel enformasyon belli bir eşiği aştığında– görmekte haklıydılar. Sovyet ekonomisi bilgisayar çağında hayatta kalamadı. Ancak bu başarısızlıklar herhangi planlama formunu itham etme olarak ele alınmamalı. Yol gösterici planlama, yakın yıllara kadar İtalya, Fransa ve Japonya gibi birçok Batı ülkesi de dahil olmak üzere piyasa temelli ve karma ekonomiler tarafından sistematikçe benimsendi. Yol gösterici planlama, kota gibi direktif önlemler yerine hedeflerin belirlenmesini, devlet yardımlarından, bağışlardan, vergilendirmeden faydalanmayı içerir. Koronavirüs pandemisinin yarattığı ekonomik kriz halihazırda devletleri karmaşık ulusal ekonomik planlar geliştirmeye itti. Karbon emisyonlarını azaltmak gibi iklim değişikliği hedeflerini karşılamak, ekonomik sistemde hızlı bir değişimi zorlamak için ödeneklere, düzenlemelere ve muazzam devlet yatırımlarına başvuran güçlü bir yol gösterici planlama gerektirecektir. Yol gösterici planlamanın geri dönüşü, vatandaşlarla temsilcileri tarafından aktif ve kasıtlı olarak şekillendirilen, neoliberalizmin piyasa irticali kültü ile taban tabana zıt bir proje olarak siyaset anlayışı üzerinde yeniden hak iddia etmek için fırsat sunuyor gibi görünüyor.

Ancak merkezi planlamanın yeni teknokratik ve oligarşik çarptırmalara yol açabileceği ve şirketlerle birlikte onların yerleşik menfaatlerinin lehine kullanılabileceği göz ardı edilmemelidir. Grace Blakeley'nin öne sürdüğü üzere bu risklerden kaçınmak için ekonomik planlamanın ekonomi elitlerinin ve onların hizmetindeki devlet bürokratlarının zorla elinden alınması elzemdir.[30] Yerel müşavereden envai dijital demokrasi formlarına, süregiden kamu münazaralarına eldeki tüm iletişim kanalları tüm vatandaşları tartışmaya ve muhtelif olası gidişatın değerlendirilmesine müdahil etmek üzere araştırılmalıdır. Ekonomik planlamada yer alan birçok meselenin teknik karakteri göz önünde bulundurulursa, kararların hiçbir zaman tamamen

30. Grace Blakeley, *The Corona Crash: How the Pandemic Will Change Capitalism* (Londra: Verso, 2020), s. 77.

demokratik olmayacağı, vatandaşların da siyasetin her ayrıntısını anlayamayacağı barizdir. Fakat daha kapsamlı bir kamu tartışması ve siyasiler hesabına herhangi spesifik planın gerisindeki saikleri açıklamada daha ikna edici bir çaba devlet ile bürokrasiye dair popüler şüpheyi gidermeye yarayabilir. Tüm büyük siyasi kararlar erişilebilir bir dil içerisinde açıklanmalı, söz konusu temel sorular üzerine vatandaşlık okuryazarlığını yaratmalıdır. Dahası devlet teknokrasisi demokratikleştirilmelidir. Teknokratları topyekûn ortadan kaldırmak ne mümkün ne de arzulanabilir bir durumdur. Devlet teknokrasisini sıradan vatandaşların öncelikleriyle aynı sıraya sokarak bazı önlemler alınabilir. Devlet teknokratları için devlet okulları kurmak, dezavantajlı altyapılardan gelen öğrencileri hedefleyen burslarla devlet yönetimine giriş için açık kanallar sağlamak devlet teknokrasisinin ve onun ekonomik oligarşilerle ittifakının üstesinden gelmek için yapılabilecek birçok önlemden bazısıdır.

Özerklik ve Otarşi

İncelenmesi gereken devlet kontrolünün son veçhesi özerklik olarak kontroldür, yani Büyük Geri Tepme'nin acil durumlarının bazıları açısından çok gerekli olan bir soru ve bilhassa siyasi bireysellik ve içselleştirme hissiyatını onarma arzusu olarak. Gerçek anlamıyla "öz-yasama" anlamına gelen özerklik demokratik ve cumhuriyetçi düşünüşte merkezi olmuştur.[31] Özerklik özneyi bağımsızlık ve özgürlüğünden mahrum bırakan, Ötekilerin Benliği kontrol etme yetisi olan heteronominin karşıtıdır. Olumlu anlamıyla bir derece siyasi bağımsızlığı öne sürmede cemaatlerin kapasitesini –diğer devletler, kurumlar ya da kişisel güçlerin müdahalesi olmaksızın kendi gidişatlarına karar verebilme yetisini– ifade eder. Bu meleke işleyen herhangi politik cemaati teşkil eder, ama devlet otoritesinden sıyrılmış neoliberaller tarafından ve küreselleşmenin ürettiği yerinden edilmelerle doğruluğu sorgulanmıştır.

31. Philip Pettit, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government* (Wotton-under-Edge: Clarendon, 1997).

Kontrolle özerklik arasındaki ilişki, klasik Yunan'da αυταρκεια kelimesiyle –modern "otarşi" teriminin geldiği– ifade edildiği üzere Aristoteles'in kendi kendine yetme üzerine yürüttüğü tartışmada geliştirilmesiyle ünlenmiştir. Aristoteles'in *Politika*'sında şerh düştüğü üzere "zira devlet tesadüfi bir insanlar topluluğu değil, hayati ihtiyaçlar için bir tek kendi kendine yetendir".[32] Aristoteles için kendi kendine yeterlilik "bir amaç ve başat bir iyidir".[33] Herhangi bir devlet idaresinin sunacağı iyi hayatın önkoşuludur, Aristoteles'in bunu "bize göre mutlu ve asil bir hayat teşkil edecek görüşümüze göre tam ve bağımsız bir hayat" diye tasvir etmesi önemlidir.[34] Bu bir idare şekline özgürlüğünün güvencesini veren faktör, yetkin bağımsızlığı için bir koşuldur, yani işlerini dışarının karışımı olmaksızın yürütebilme yetisi.

Aristoteles'in kendi kendine yeterlilik tartışması bizim zamanımızda siyasi kontrolü herhangi biçimde anlamada merkezileşmiş ekonomik faktörleri kale alır. Erken dönem iktisatçılar arasında onu bu kadar nüfuz sahibi kılan rasyonel ampirizmine sadık, çok yönlü filozof Aristoteles kendi kendine yeterliliğin cemaatin, diğer şehir devletlerine bağımlılıktan imtina ederek yeniden üretim için gerekli olan emtiayı üretme yetisine dayandığını vurgular. Böylece "kendi kendine yeterlilik her şeyin tedarikine sahip olmak ve hiçbir şeyden eksik kalmamak anlamına gelir".[35] Aristoteles bu amaçla hayatın tüm ihtiyaçları için yerel olarak sağlanan farklı dallara yönlendirilmiş bir ekonomi önerir: "Gıda sağlayacak köylüler, zanaatkârlar, askerler, zenginler, rahipler ve zaruret ve fayda ile ilgili meselelere karar verecek insanlardan müteşekkli bir topluluk."[36] Ayrıca şehir devletlerin kendi ekonomik esenliklerinin bugün uluslararası ticaret diyebileceğimiz şeye ziyadesiyle bağımlı hale gelmesini engellemek

32. Aristotle, *Politics*, Çev. H. Rackham (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977), s. 573.
33. A.g.e., s. 9.
34. A.g.e., s. 219.
35. A.g.e., s. 559.
36. A.g.e., s. 563.

için bu şehirlerde ikâmet eden yabancı tüccar sayısını sınırlandırmalarını salık verir. Aristoteles burada açık ve seçik biçimde küreselleşmecilere karşı egemenlikçilerin yerini tutuyor gibi görünüyor. Fakat öğretisinin bazı öğeleri sosyalist bir bakış açısından geçerlidir, özellikle de neoliberal küreselleşmenin öncülük ettiği üzere siyasi iktidarsızlıkla sonuçlanan, her yere nüfuz etmiş ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılığın ışığında.

Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes, ulusal kendi kendine yeterlilik hakkındaki ünlü makalesini yazarken aklında Aristoteles'in kendi kendine yeterlilik tartışması vardı.[37] 19 Nisan 1933'te Dublin Koleji'nde bir ders olarak sunduğu metin "uluslar arasındaki ekonomik karışmışlığı asgariye indirgeme" ihtiyacını savunuyordu. Keynes'e göre bir yanda emtia, diğer yanda "fikirler, bilgi, bilim, konukseverlik [ve] seyahat" gibi hizmetler vardı. Bunlar, kesinlikle böyle yapılması gerekse de doğası gereği ulusal kontrol altına alınamazdı: "Emtia, makul ve teamüllere uygun biçimde mümkün olduğunda yerli malı olsun, her şeyden önce de finans ulusal olsun."[38] Dahası "ulusal kendine yeterliliğin artırılma politikası kendi içinde bir ideal olarak değil, diğer ideallerin güvenilir ve teamüllere uygun biçimde takip edileceği bir çevrenin yaratılmasına yönlendirilmiş olarak" görülmesini önermiştir"[39] Böylece ekonomik kendine yeterlilik –pratikte ancak yaklaşılabilecek– Keynes'in "geleceğin ideal toplumsal devletine yönelik kendi en sevdiğimiz deneyler" diye tasvir ettiği ideal bir yol sağlayacaktır. Diğer bir deyişle, kendine yeterliliğin avantajı ayrıcalığını gerekirse ekonomik teamülü toplumsal önceliklere tabi kılma pahasına kendi cemaatleri için faydalı gördüğü politikaları izlemesine izin verdiği hükümetlerin siyasi kontrollerini kendi ekonomilerinin üzerinde müzakere etmesinde yatar.

Kendine yeterlilik kavramı, taşıdığı otarşik tecridin tekinsiz imalarıyla birlikte günümüz konjonktüründe tartışmaya değ-

37. Keynes, J. M. *Studies: An Irish Quarterly Review*, s. 177-93.
38. A.g.e., s. 18.
39. A.g.e., s. 185.

yorsa, bunun sebebi zıt kutbunun yarattığı menfur ekonomik ve toplumsal etkilerdir: neoliberallerin vaaz ettiği açıklık kültü. Mahut uluslararası işbölümünün mecburiyetleri –genelde parçalarının çok uzaktaki ülkelerde monte edildiği emtia– ulusal kendine yeterliliğin tam tersi küresel bir üretim ve dağıtım sistemi yaratır. Dahası küresel finans ve devletlerin borçlarını satın almak için uluslararası yatırımlara dayanması ulusların etkin ekonomik bağımsızlığını yıpratmıştır. Mesela günümüzde Yunanistan devlet borcu krizini bertaraf etmek için Avrupa Merkez Bankası, IMF ve Eurogroup'tan müteşekkil Troika ile anlaşmalar imzalamaya zorlandığında, Atina'daki hükümet bir dizi kilit kamu varlığını satmak durumunda kaldı. Bunların arasında o sıralarda Alman şirketleri tarafından alınmış havayolları ve demiryolları vardı. Peki ya Aristoteles bunun hakkında ne düşünürdü?

Ozmotik Tecrit

Aristoteles'ten Keynes'e kadar gelen kilit tez kendine yeterliliğin dünyadan bir nevi tecrit ya da yalıtım gerektirdiğidir. Bu terimlerin gösterdiği üzere siyasi özerklik anlatısı kontrol mekânını dünyanın kalanından kısmen uzakta bir ada olarak şekillendirir. John Donne'un ünlü "Hiçbir insan ada değildir" iddiasının Britanyalı AB'de kalmayı savunanlar tarafından sıklıkla "Hiçbir ülke ada değildir" diye tersyüz edilerek kullanılmasına bakarak, bir bakıma tüm ülkelerin ada olduğu söylenebilir. Ulusun görenekleriyle, diliyle, para birimiyle vs ayrık bir toplumsal örgütlenme olarak doğası onu dünyanın geri kalanından kısmen ayrı tutar. Sosyal demokrasi çağında bu güçlü tecrit, etkileriyle birlikte her tür ekonomik engel tarafından artırılmıştı: sermaye kaçışını engelliyen sermaye kontrolleri, emtia ve insan akışına dayanan sınır ve gümrük kontrolleri, yerli endüstriler üzerindeki küresel ticaret baskısını azaltan ithalat ve ihracat vergileri. Keynes'e göre kontrol kaldıraçları olmanın yanı sıra koruma araçları da olan bu tip bariyerlere duyulan ihtiyaç, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin daha önceden coğrafi

mesafeye içkin "tecrit etkisi"ni yıpratmasıyla daha önemli bir hale gelir. Diğer bir deyişle, günümüz toplumsal deneyimini Keynes'in zamanlarından çok daha fazla tanımlayan karşılıklı bir bağlılık koşulu gelişigüzel açıklığı değil, seçici açıklığı ve kapanmayı gerektirir.

Kontrol koşulu olarak sınırlara duyulan ihtiyaca yapılan vurgu sistemler teorisinde de gayet güzel temsil edilmiştir, mesela Luhman ve Stafford Beer'in eserlerinde.[40] Sistemler teorisinin temelini sağlayan termodinamik teorisinde bir sınırın mevcudiyeti tarafından "çevre" diye tasvir edilen, dünyanın geri kalanından ayrı düşen bir sistem vardır. Sınırlar sistemlerin faaliyet çeperlerinin, böylece de kontrol altındaki alanlarının ya da sahalarının oluşturması yoluyla var olur.

Göç politikalarının sınırlarla iç içe olduğu göz önünde bulundurulduğunda sınırların sistemik zorunluluğu, bariz etik meseleleri ortaya atar. Akdeniz'i ve Birleşik Devletler ile Meksika arasındaki sınırları aşmaya çalışan on binlerce göçmenin ölümüne neden olduğundan sınırlar haklı olarak kınanmıştır. Neoliberal küreselleşmenin doruğunda dahi –açıklık ve tüm sınırların ortadan kalkma vaazlarıyla çelişecek biçimde– bilakis sınır kontrolleri ve her türden göç karşıtı bariyerler yoğunlaşmıştı. Régis Debray'nin "sınırlara methiye"sini ya da Angela Nagle'nin kapalı sınırların işçi sınıfının lehine olabileceği argümanını temsil eden muhalefet tuzağına düşmekten imtina etmek gerekir.[41] 2. Bölüm'de tartışıldığı üzere sağın şiddetle desteklediği sınır denetlenmesi küresel seviyede eşitsizliğin savunmasını içerir. Ancak aktivistlerin sıklıkla dile getirdiği sınırların ahlaken kınanması –mesela sınır kontrollerine karşı yürütülen kampanyalarda benimsenen "Sınırlara Hayır" söyleminin bir öğesi– bir o kadar savunulamaz bir siyasi konuma yol açar. Sınırların tamamıyla ortadan kaldırılması tanımı gereği sadece göçe karşı değil, ayrıca ticarete, finansa, çevre dü-

40. Stafford Beer, *Decision and Control: The Meaning of Operational Research and Management Cybernetics* (Chichester: John Wiley, 1995).

41. Régis Debray, *Éloge des frontières* (Paris: Editions Gallimard, 2013). Angela Nagle, "The Left Case against Open Borders", *American Affairs* 11: 4 (Kış 2018).

zenlemesine ve vergilendirmeye de karşı egemenlikten feragat etmek anlamına gelecektir.

Birbirine karşıt aşırı senaryolara yer vermek yerine –hiçbir sınır bulunmayan bir dünyaya karşı kemikleşmiş sınırlardan müteşekkil bir dünya– sınır meselesine siyasi gerçekçilik perspektifinden yaklaşmalıyız. Sistem teorisyenlerinin varsaydığı üzere sınırlar sadece bariyer değil aynı zamanda kesişme noktaları ve eşiklerdir. En iyi şekliyle ozmotik membranlar olarak –sistemlerin işi ya da enerjiyi takas ettiği araçlar– tasvir edilirler. Tamamen kapalı sistemler oldukça nadiren vardır. "Keşiş devlet" lakabına sahip Kuzey Kore bile gerçekten otarşik değildir. Aslına bakılırsa, Çin'den gelen güçlü destek sayesinde hayatta kalıyor. Birçok koşulda sistemler biyolojiden telekomünikasyona kadar girdi ve çıktıları aktif olarak besler, çünkü bunlar onların tam da hayatta kalabilmeleri için elzemdir. Tüm sistemlerin sınırlandırılmış doğası kapanmayı ima etmekten ziyade takribi bir denge durumunu koruma hedefine doğru akışların ve girdi ile çıktıların bir modülasyonu olarak anlaşılmalıdır.

Karmaşık sistemler teorisi perspektifinden bakıldığında, ne küreselleşme ne de egemenlikçilik hakikaten savunulabilirdir. Küreselleşmecilerin dilediği radikal açık sistemler hızla sönmeye yüz tutar, aşırı gözenekli oluşları onların herhangi bir öz düzenleme önlemi almalarına izin vermeyeceğinden onları saran çevreye doğru çözülürler. Ancak fanatik egemenlikçilerin hayalini kurduğu kapalı otarşik sistemler de termodinamik teoriye göre bir o kadar "ısı ölümü"ne yol açacaktır. Yani küreselleşme ile egemenlikçiliğin mutlakçı anlatılarını benimsemektense, Büyük Geri Tepme'nin ortasında gerçekten söz konusu olan ulus devletlerin bir nebze olsun "kaldırma kuvveti"ne –sibernetik bir metafor kullanmak gerekirse "homeostatik denge"ye– erişebilmek için kuvvetli karşılıklı bağlılığın belirlediği bir dünyada gerçekçi biçimde takip etmesi gereken kendine yeterliğinin ve özerkliğinin ne ölçüde sınırlı olduğu meselesidir. Diğer bir deyişle, mesele küreselleşmenin "içinde" ya da "dışında" olmak değil, iç ve dış baskılar tarafından

istila edilmiş devlet gemisi olmadan küresel mekânın dümenini nasıl kullanacağı, küresel akışların hızını düzenleyebilecek ve birçok kişinin arzulanabilir bulduğu açıklığı sürdürülebilir kılacak *kontrollerin* ve farklı ekonomik sürtünme formlarının nasıl inşa edileceğidir. Mesela makul gümrük vergileri ve uluslararası ticareti kısıtlayan önlemler yoluyla ya da alım-satıma getirilen bir vergi olan Tobin vergisi gibi bir vergi koyarak. Çağdaş kapitalizm, Zygmunt Bauman'ın da öne sürdüğü üzere, kaçışçı bir itki tarafından vurgulanıyorsa, hükümetler bu tip bir kaçışı tamamıyla imkânsız kılmak yerine –ki bu gerçekçi olmayacaktır– mümkün olduğu kadar yavaş ve zor kılmayı hedeflemelidir.

Demokratik Kontrolü Ele Almak

Bu bölüm boyunca gördüğümüz üzere, kontrol devlet idaresinin temel mantığıdır ve egemen iktidarın pratikte yürürlüğe sokulduğu bir dizi işleme delalet eder. Kontrol kavramı tarih boyunca devlet idaresinin bir dizi kilit kapasitesini ifade etmeye yaramıştır: bir nüfusu ve bir toprağı kumanda altına alma iddiası, dünya olaylarının kaotik akışından bir istikametin ayrıntılı planını çıkarmak, politik cemaatler için onları çevreleyen gerçeklikten bir nebze olsun özerkliğe kavuşmak. İktidar hakkındaki otoriterlik karşıtı tereddütlerin yaygınlığına rağmen, şu an karşı karşıya olduğumuz politik ikilemler siyasi kontrolün ıslahını, daha spesifik olarak da kişisel özgürlüğe saygıyı ve demokrasiyi devlet otoritesinin hiyerarşik ve mücbir yapısını uzlaştırabilecek demokratik kontrol formlarının inşasını icap ettiriyor.

Kontrole yönelik taleplerin bugün bu kadar yankı bulmasının sebebi tam da insanların siyasi kontrolün kaybolduğunu –önceleri varlığı sorgusuz sualsiz kabul edilen bir şey– hissetmesidir. Neoliberal küreselleştirmede cisimleşen dışsallaştırılma itkisi bizi bireysel ve kolektif müdahale alanımızın ötesindeki kuvvetlerin fiiline maruz bırakmıştır. Hükümetler, küresel ekonominin fırtınalı denizlerinde anlamlı bir istika-

metin haritasını çıkaramayan gemiler kılığında beliriyorlar. Bu bağlamda, kontrolün onarılmasına dair talepler ziyadesiyle gerçek zorlukları yansıtıyor. Daha önce gördüğümüz üzere, bu talepler geç neoliberalizmin hâkim sosyal kaygısı haline gelen bir agorafobi koşuluna ve kaosa kapılmış bir dünyada meşru bir düzene ve istikrara geri dönüş arzusuna tekabül ediyorlar.

Kontrol politikalarının bariz bir riski olan biteni bir diğer uca itmektir –sadece klostrofobiye yenik düşmek için agorafobiden uzaklaşmak ya da daha kötüsü her şeyin kontrole tabi kılınması gerektiği saplantılı bir görüşü benimsemek. Kontrol manyaklığı kontrol kaybına dair kaygının tam tersidir, ama bir yandan da onun tamamlayıcısıdır, birbirlerini yansıtan iki uçtur, işe yarar bir muvazeneye ulaşabilmenin zorluğuna işaret ederler. Çağdaş egemenlikçiliğin çoğu kontrol manyaklığının bir öğesini içerir. Tüm sistemler dışarıyla iletişime dayandığından tamamıyla kapanmanın hiçbir zaman mümkün olmadığının farkında olmaksızın dünyanın sızamadığı kapalı sistemler hayalini yayarlar. Machiavelli'nin sel metaforuna dönmek gerekirse, kontrol manyağı suyun akışını birkaç yan kanal ile desteklemek yerine –ki bu daha gerçekçi olacaktır– tamamen engelleyecek kadar yüksek bir baraj inşa etme hayaliyle kendini oyalayan kişidir.

Kontrol manyaklığı günümüzde tuhaf biçimde revaçta olan bir dizi komplo teorisinde meydana çıkar. Bunlar, kişinin kavrayışından sürekli dışarı kayarmış gibi görülen bir dünyada kendini kontrolsüz kalmış hisseden insanların bilişsel cevabı gibi görünebilirler. Komplo teorileri bir bakıma sınıf savaşı toerisinin bir vekili gibi görünebilir, fakat ahlaki bir mitosun öğesiyle –eylemlerini sürekli kösteklemeye çalışan, görünürde kadiri mutlak elitlere karşı hakikati görmek isteyen sıradan insanları karşı karşıya getiren İyi ile Kötü arasındaki savaşın. Başkahramanları ister David Icke'in sürüngenleri ister Illuminati ya da Pizza Gate komplosunun gizli elitleri ve QAnon ayaklanması olsun, bu anlatılar temelinde siyasi gerçekliğin iplerini elinde tutan aşırı güçlü bir hizbi tasvir eder. Elitlerin

kadiri mutlak muktedir olarak algılanması komplo teorilerinin tarafında olanların güçsüzlüğünün bir yansımasından fazlası değildir. Bu kadar baskın bir muktedir hizbin var olmadığı açıktır, fakat var olduğu fantezisi paradoksal olarak bir kurtuluş ümidi sunar. Kontrolün en sonunda inananlara iktidarın güçsüzler tarafından geri istenmesini yeniden temin eden biri tarafından uygulanıyor olması ve şu an çözümü çok zor görünen toplumsal problemlerin nihayet üstesinden gelinebilmesi.

Paranoyak siyaset tarzıyla sonuçlanan kontrol manyaklığını zorunlu olarak ıslah eden şey yetkin demokratik kontroldür. Demokratik kontrol, iktidar ile kontrolün mutlak olmadığını, her zaman hem uluslararası hem de her ülke içerisinde muhtelif aktörlerin kuvvetler dengesine dayandığını kabul edecektir. Otoritenin ortadan kalkması değil, demokratikleştirilmesi gerektiği fikrinden yola çıkar. Dahası kontrolü dışarıdan tamamen tecrit edilmiş bir toprak üzerindeki hâkimiyet iddiası olarak değil, her zaman fırtınalı bir denizde olduğu gibi belli bir adaptasyon çabası gerektiren, kesinlikten uzak bir çevre içerisinde bir gidişatın ayrıntılı planını çıkarmak olarak anlar. Son olarak, "kontrolü geri almak" hakkında ciddiysek, "demokratik" nitelendirilmesi bunun ancak aktif popüler katılımın ürünü olarak gerçekleşebileceği anlamına gelir. Uzmanlara, lobicilere ve kariyer siyasetçilerine doğru dışsallaştırılmış birçok karar kamu denetimi altına bir kez daha alınarak "yeniden içselleştirilmelidir". Ancak popüler egemenliğin devlet üzerindeki uyguladığı nüfuzun –gerek konuşma özgürlüğü gerek seçimlerin idaresi, halk protestosu ya da işyerinde, evde ya da muhitte özerklik yoluyla olsun– dillendirme mekanizmalarını yeniden kavrayarak iktidarsızlık hissiyatımızın üstesinden gelmeyi ümit edebiliriz ve bizi tercihen topyekûn kontrolsüz bırakacakların kemikleşmiş erkinin üstesinden gelebiliriz.

6
Yeni Toplumsal Bloklar

Büyük Geri Tepme'deki endopolitikayı ve merkezindeki egemenlik, koruma ve kontrol üçgenini araştırdıktan sonra artık neoliberalizm sonrası hegemonya için yarışan muhtelif siyasi aktörlerin destek üssünün haritasını çıkarma ve bu yeni senaryoda farklı farklı toplumsal grupların ve sınıf çıkarlarının nasıl sıralandığını belirleme vakti geldi. Sınıf günümüz tartışmalarında son derece şaibeli bir konu olsa da, mevcut siyasi ayrışmaları açığa çıkarmada vazgeçilemez bir kategoridir. Neoliberal çağda birçokları sınıfın siyasi davranışı ve seçim davranışını yönetmede giderek gereksizleştiğini savunmuştur.[1] 2010'larda sağ ve sol popülist hareketlerin yükselişi

1. Jytte Klausen, "The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification", *American Political Science Review* 96: 4 (2002), 846.

bu inançları sadece güçlendirmiştir. Peter Mair'in iddia ettiği üzere popülizm, sosyoekonomik sınıfların üyelerinden ziyade atomlaştırılmış bireylerden müteşekkil bir kitleye hitap eder.[2] Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe da popülizmi sıklıkla ve benzer şekilde sınıf politikalarına bir alternatif olarak sunmuştur. Bu sınıftan bağımsız popülizm görüşü sol ile sağda doğan hareketlerin hiçbir surette sınıf eğilimi bulunmayan "geniş bir yelpazeyi içeren" fenomenler olduğuna dair yanlış bir izlenim uyandırmıştır. Bu, stratejik olarak sosyalist çağrılara en yüksek ihtimalle olumlu yanıt veren seçmen kesimlerini saptamada belli bir zorluğa yol açar.

Sınıfın seçmen davranışını yöntemede tek faktör olmadığı doğrudur, diğer sosyo-demografik trendleri açıklamak da önemlidir. Akademisyenler yaş, cinsiyet, etnisite, kültürel görüş ve coğrafi konum da dahil olmak üzere bir dizi değişkenin önemini vurgulamıştır. Keir Milburn, kendilerinden yaşlı olanlar sağa dönmekteyken milenyuncuların Jeremy Corbyn ile Bernie Sanders'a verdiği oransız destek sebebiyle bir "Sol Kuşak"tan bahsetmiştir.[3] Diğerleri kentsel ile kırsal ayrımına geri dönüş yerine popülist patlamayı körükleyen bölgesel farklılıkların önemini vurgulamıştır. Bir diğer yorum hattı kültürel değerler açısından ilericilerle muhafazakârlar arasındaki uçurumun önemine vurgu yapmıştır.[4] Son olarak, kadınlarla azınlıkların ulusal çağrılara karşı direnişi genelde abartılıyor olsa da, Birleşik Devletler'de Demokratlarla Cumhuriyetçiler arasındaki sosyo-demografik ayrıma istinaden etnisite ile cinsiyetin rolü yaygınca tartışılmıştır.

Siyasi gruplaşmaların dengelenmiş bir anlayışının tüm bu faktörleri hesaba katması gerekse de, sınıf günümüz toplumsal

2. Peter Mair, "Populist Democracy vs Party Democracy", yay. haz. Yves Mény ve Y. Surel, *Democracies and the Populist Challenge* (Londra: Palgrave Macmillan, 2002).

3. Keir Milburn, *Generation Left* (Oxford: John Wiley, 2019).

4. Pippa Norris ve Ronald Inglehart, *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019); Arlie Russell Hochschild, *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right* (New York: New Press, 2018).

bloklarını anlamada merkezi olmaya devam ediyor. Popülist hareketlerin yükselişi ve giderek artan siyasi kutuplaşma son kertede derin ekonomik krizin ve giderek artan eşitsizliğin damgasını vurduğu bir çağda toplumsal huzursuzluk ve sınıf çatışmasıyla sıkı sıkıya iç içe geçer. Hatta daha önceden iddia ettiğimiz gibi popülizmin geç neoliberalizm idaresinde giderek artan toplumsal eşitsizliği yansıtan açık bir yapısal boyutuyla birlikte hem ulusalcı sağın hem sosyalist solun toplumun yoksulluk ve dışlanma korkusunun esir aldığı kesimlerine hitap etme çabası vardır. Popülizmin bu üstü örtük sınıf boyutu bilhassa popülist sağa ve onun mahut "geride kalmış" işçilere hitap etme biçimine istinaden not düşülmüştür.

İşçi sınıfı oyunun sağ cenah popülizme doğru kaçışı 1980'lerden ve 1990'lardan bu yana alarm veriyor. Fakat ancak 2008 krizinden bu yana, geleneksel olarak sola sadık işçi sınıflarının seçmen bölgelerine sağ cenahın giderek daha çok sızdığı kanıtına yoğunlaştılar. Hatta Trump kendini "işçilerin partisinin" lideri olarak sunma noktasına geldi, Beyaz Saray danışmanı Anthony Scaramucci de 2018'de Trump'ın "mavi yakalı başkan" olduğunu iddia etti. Benzer şekilde, Matteo Salvini İtalya'da Lega'nın İtalyan Komünist Partisi'nin ve onun lideri Enrico Berlinguer'in mirasının hakiki vârisi olduğunu öne sürdü. Ulusalcı sağın kendini "işçilerin partisi" olarak sunması bariz samimiyetsizdir. Sağ işçi sınıfından giderek daha çok destek alırken, geleneksel olarak sağa sadık burjuvazi kesimlerine – girişimcileri, ustaları, teknisyenleri ve işletme sahiplerini kapsayan "eski orta sınıf"a– ağırlıklı olarak dayanmaya devam ediyor. 2016'da Trump seçmenlerinin ortalama geliri Clinton'ın seçmenlerinden –hatta ulusal ortalamanın epey üstünde– daha yüksekti, bu sınıf eğilimi 2020'ye daha da çok damgasını vurmuştu.[5] Benzer şekilde, solun bu günlerde sağ cenah ideologların iddia ettiği gibi sadece kentli orta sınıfı temsil ettiği doğru değildir. Yakın yıllarda sömürünün en vah-

5. Christine ve John Burn-Murdoch, "By Numbers: How the US Voted in 2020", *Financial Times*, 7 Kasım 2020.

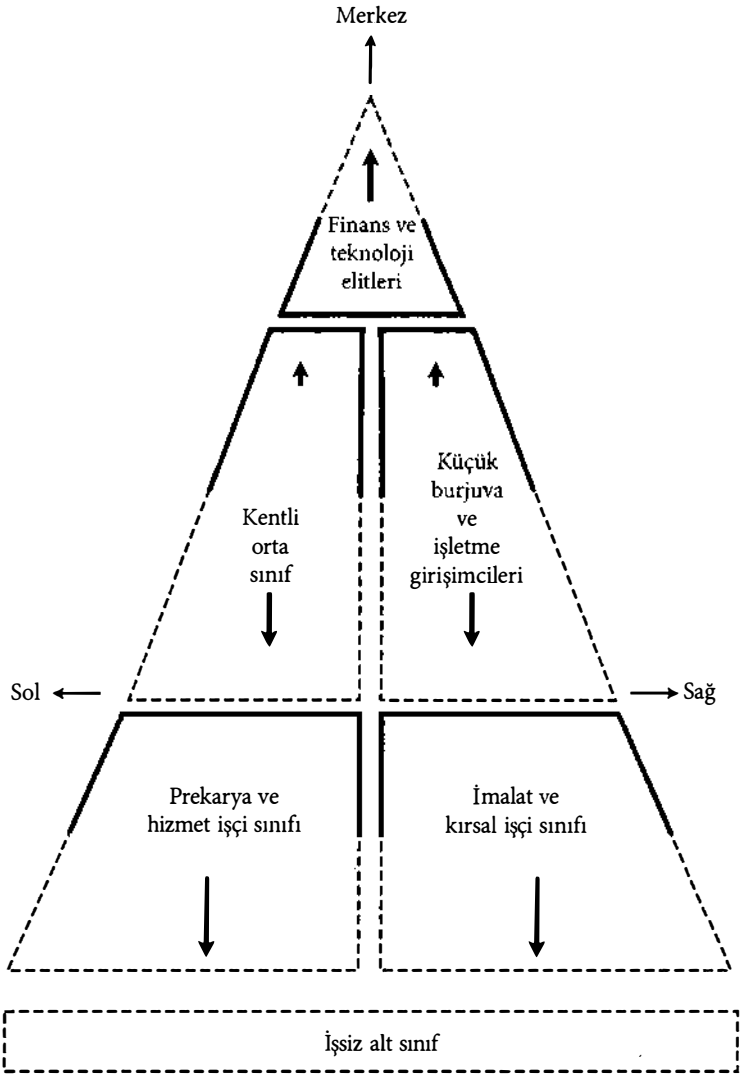
şi koşullarından bir kısmını deneyimleyen hizmet prekaryası arasında giderek daha çok destek bulmuştur. Yani spesifik bir sınıf ile siyasi güç arasında tam bir kimliğin basit terimleriyle muhakeme etmek yerine, solu, sağı ve merkezi destekleyen *toplumsal blokları* ya da sınıf ittifaklarını ve onların birlikte daha büyük sınıflar içerisinde farklı "sınıf fraksiyonlarını" nasıl gruplaştırdığını incelemeliyiz.[6]

Sağın sosyal bloku iki seçmen kitlesi ile ittifak eder: eski orta sınıf ile eski işçi sınıfı, güvenlikten uzak imalat işçileri ve teknisyenler, denetçiler ve işletme sahiplerinden müteşekkil orta tabaka. Bu insanların önemli bir oranı içsel "yerinden etme" politikalarının sonucu olarak ağırlıkla endüstri ve lojistiğe dayanan kentsel periferide ve eski kent alanlarında yaşamaktadır. Solun yeni toplumsal bloku sadece idari orta sınıfını, kültür ve bilgi uzmanlarını değil, yeni işçi sınıfının ya da raf toplayıcılar, kasiyerler, temizlikçiler, sürücüler, teslimat sürücülerinden vs. müteşekkil "hizmet prekaryasının" kesimlerini de kapsar. İmalat işçilerinin tersine bu topluluk en çok büyük ve orta büyüklükte şehirlerde yoğunlaşmıştır, yakın yıllarda istikrarlı bir şekilde büyümektedirler ve düşük ödemeli ve tehlikeli çalışma koşullarından etkilenmektedir. Neoliberal merkez, siyasi istikrarsızlık ve muhalif popülizmlerilerin tehlikesinden endişelenen üst tabaka yöneticilerin, zengin emeklilerin ve diğer sınıfların güvenli fraksiyonlarının üzerindeki kontrolünü korumaktadır.[7]

6. Sınıf fraksiyonu kavramı sınıfların karmaşık içsel davranışlarını anlamlandırmak üzere Nicos Poulantzas tarafından geliştirilmişti. Bkz. Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, Çev. Timothy O'Hagan (Londra: New Left Books, 1973).

7. Daniel Oesch ve Line Rennwald, "Electoral Competition in Europe's New Tripolar Political Space: Class Voting for the Left, Centre-Right and Radical Right", *European Journal of Political Research* 57: 4 (2018), 783-807.

Şekil 6.1 Büyük Geri Tepme'deki Toplumsal Bloklar

İşçi sınıfı ve orta sınıfın ayrışan fraksiyonlarından gelen sosyalist sol ile ulusalcı sağın sınıf ittifakları, neoliberal merkez hâlâ orta sınıfın üst tabakasıyla birlikte finans ve teknoloji elitlerinin desteğine sahip.

Bu çatışan toplumsal blokların doğası (bkz. Şekil 6.1) sosyalist sol ile ulusalcı sağın sunduğu alternatif koruma ve kontrol politikalarını daha iyi aydınlatabilir. Temsil ettikleri seçmen kitlesi farklı farklı riske açıklık ve agorafobi türlerinden kaygı duyar: mavi yakalı işçiler uluslararası rekabetten, hizmet işçileri güvencesiz istihdamdan, esnaf pazarlarına sızan dijital şirketlerden, orta sınıf becerilerinin değersizleştirilmesinden ve otomasyon tehdidinden. Kısacası, birbirinden oldukça farklı korunma formlarını talep ederler: sağda mülkiyetin, solda ise işlerin ve kamu hizmetlerinin korunması. Bu senaryoda sol için stratejik hedef büyük şehirlerde yoğunlaşmış eğitimli orta sınıfa aşırı dayanmanın üstesinden gelmek, hinterlanddaki işçilerle ittifaklar kurmayı hedefleyen çabaları önceliğe almaktır. Dahası popülist sağ projesinin işçi taraftarı beyanlarının arkasında kapitalist sınıfın menfaatlerine yoğun biçimde eğildiği bir gündemi açığa çıkararak gündemi temsil eden çelişkili sınıf çıkarlarıyla arasına set çekmesi gerekir.

Popülist İşçi

20. yüzyıl boyunca endüstriyel işçi sınıfı sola desteğin üssü gibi davranıyordu, Marksist teorinin öngördüğü gibi. Endüstriyel işçiler sosyalist ve komünist parti üyelerinden bir yığın sunmanın yanı sıra tüm Batı Avrupa'da sol cenah partilerin seçmen kitlesinin yüzde 50'sinden fazlasını oluşturuyordu.[8] Sırtını sola dönen ve yüksek sayılarda yüzünü sağa çeviren endüstriyel işçinin 21. yüzyıl gösterisi bu yüzden bu kadar derinden endişe verici bir fenomendir: sadece Birleşik Devletler'deki pas kuşağı ve İngiliz Midlands'inin endüstriyel bölgeleri değil, Fransa'daki Picardy ve Nord-Pas-de-Calais'te, ayrıca Kuzey İtalya'nın eski Endüstriyel Üçgeni'nde de. İşçi sınıfının bir blok olarak popülist sağa döndüğüne dair açıklama günümüz işçi sınıfının doğası ve onun seçmen davranışının tarihi hakkındaki bir dizi yanlış anlaşılmanın üstünü örter. Anket

8. Stefano Bartolini, *The Political Mobilization of the European Left, 1860-1980: The Class Cleavage* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

verileri, işçi sınıfı seçmenlerinin ulusalcı sağa nasıl kaydığını araştırmak için iyi bir başlangıç noktası sağlar.[9] Roger Eatwell ile Matthew Goodwin ulusalcı popülizm üzerine yazdıkları kitapta işçi sınıfından insanların yüzde 60'ının, işçi sınıfı emeklilerinin ise yüzde 70'inin Brexit lehine oy verdiğini öne sürüyor.[10] İtalya'da seçim araştırmaları işçilerin önemli bir kısmının Lega'ya destek verdiğini kaydetmişti. Ürün işçilerinin dörtte biri 2018 seçimlerinde Lega'ya oy vermişti, bu destek 2019'da yüzde 53'e doğru arttı.[11] Lega'ya oy vermesi en muhtemel meslekleri aşçılar, tarla işçileri, imalat işçileri, nakliyeciler, ev çalışanları ve temizlikçiler oluşturuyordu.[12] Birleşik Devletler'de Donald Trump'ın işçi sınıfı oyunun kendi payına düşen kısmını artırma becerisinin bir emaresi, ona 2016 başkanlık seçimlerinde oy veren sendikalı seçmenlerin yüzde 43 olmasıydı: 2012'de Romney'den yüzde 3 daha fazla.[13] Birleşik Devletler'de Trump'ın 2016 ve 2020 kampanyalarını en çok destekleyen meslek kategorileri el işçiliğine dayanan tipik işçi sınıfı meslekleriydi: kaynak ustaları, makasçılar, makinistler, ağır yük taşıtı sürücüleri ve traktör römorku sürücüleri, aşçılar ve endüstriyel makine makinistleri.[14] Biden, 2020'de daha az eğitimli işçiler arasındaki güçlü performansında görüldüğü üzere bu işçi sınıfı oylarından bir kısmını geri kazanabildi. Benzer şekilde, Marine Le Pen'in Ulusal Cephesi'nin seçimlerdeki artışı Fransa'da işçi sınıfının seçmen kitlesine sızabilme yetene-

9. Daniel Oesch, "Explaining workers' support for right-wing populist parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland", *International Political Science Review* 29: 3 (2008), 349-73.
10. Roger Eatwell ve Matthew Goodwin, *National Populism: The Revolt against Liberal Democracy* (Londra: Penguin, 2018).
11. Gianni Santamaria, "Studio Ipsos. Gli operai hanno lasciato la sinistra", *Avvenire*, 8 Mart 2018; Caterina Spinelli, "Sondaggio Swg, ribaltone leghista: 'Il 53 per cento degli operai vota Lega.' Schiaffo a Pd e M5s", *Libero*, 24 Kasım 2019.
12. Avrupa Sosyal Taraması, "ESS Round 9 Data", *Norwegian Centre for Research Data*, Norveç, 2018, europeansocialsurvey.org.
13. Philip Bump, "Donald Trump Got Reagan-Like Support from Union Households", *Washington Post*, 10 Kasım 2016.
14. Richard Florida, "Why Is Your State Red or Blue? Look to the Dominant Occupational Class' ", *Bloomberg City Lab*, 28 Kasım 2018, bloomberg.com.

ğine dayanmıştır: 2017 başkanlık seçimlerinin ilk raundunda işçilerin yüzde 39'u ona oy verdi, ikinci rauntta ona verilen destek bu meslek kategorisindeki seçmenlerin yüzde 60'ı onu Macron'a tercih edince patlama yaptı.[15]

Sağa verilen işçi sınıfı desteği yönündeki kanıt alarm veriyor. Fakat buna belli bir perspektif hissiyatıyla yaklaşılması gerekiyor: İşçi sınıfının bir kesiminin sağa oy vermesi yepyeni bir fenomen değil. Fordist endüstriyelliğin altın çağında, işçi sınıfı büyük çoğunlukla sola oy verirken bile işçi sınıfı oyunun her zaman bir sağ cenah oranı bulunmuştur: Birleşik Krallık'ta mahut "işçi sınıfı Tory'leri", Birleşik Devletler'de "Reagan Demokratları", İtalya'da Veneto ile Lombardiya gibi bölgelerde Hıristiyan Demokratlar için oy veren endüstri işçileri. Ulusalcı sağ, bazı sansasyonel temsillerin bizi inandırmaya yönelttiği gibi sağa verilen işçi sınıfı oylarını muhafaza etmede öncü olmaktan ziyade, halihazırda var olan bir trendi önemli raddede genişletmiştir. 1960'larda ve 1970'lerde mahut "Yeni Sağ"ın –günümüz "popülist sağı"nın ideolojik ve siyasi öncülü– doğuşu soldan hoşnutsuz işçi sınıfı kesimlerine hitap etmeye ve bazı işçilerin yeni toplumsal hareketlerin kucakladığı cinsel ve kültürel özgürlük emellerine duyduğu şüpheyi istismar etmeye dayanıyordu.

Sağın işçi sınıfını destekleyen bir üs geliştirme stratejisine dönüşünün tipik örneği Fransa'da Ulusal Cephe tarafından sunulmuştur. Parti 1980'lerle 1990'lar boyunca daha elitist ve neredeyse faşist konumlarını giderek terk ediyordu. Piketty, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, bunu tüm bu belalar yüzünden göçmenleri ve azınlıkları suçlarken yoksulluk, düşük ücretler ve kamu hizmetlerindeki kesintileri kınayan bir "toplumsal nativizm" olarak tasvir etmiştir.[16] Piketty'nin öne sürdüğü üzere, işçiler küresel ekonomik bütünleşme politikalarına suçortağı olan ve uluslararası rekabetten korunma

15. Jocelyn Evans ve Gilles Ivaldi, "Présidentielle 2017: forces et faiblesses du Front national", (2017). *Revue Parlamentaire.*

16. Thomas Piketty, *Capital and Ideology* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020).

sunma açısından pek bir şey sunmayan merkez sola giderek daha şüpheci yaklaşmaya başlanmıştır.[17] Dahası bu meseleler için (bilhassa 2010'lardaki popülist ana akımlaşmadan önce kentli orta sınıfın dertlerine odaklanan) radikal sol içerisinde alternatif bir temsil kanalı bulamamışlardır. İşçi sınıfı soldan soğuduysa, bu yüksek seviyelerdeki çekimserlikte görüldüğü üzere onun sağı şevkle benimsediği anlamına gelmez. Ayrıca sol işçi sınıfı içerisinde doğmakta olan kesimlerde, en kötü ödeme ve çalışma koşullarına ait mesleki kesimde kazanımlar elde etmiştir.

Mavi Yakalı ve Pembe Yakalı İşçiler

İşçi sınıfındaki seçmen davranışındaki ayrışmalar imalat ile hizmet arasındaki kilit ayrıma yaslanır. Sıklıkla periferi alanlarına yerleşmiş olan imalatçı işçi sınıfı giderek sağın tarafını tutmaktadır, büyük ve orta büyüklükteki şehirlerde yoğunlaşan "hizmet prekaryası" ise –yakın yıllarda toplumsal tabakanın en altındaki risk altında çalışan işçilerin mücadelelerine odaklanan– sola oy vermeye daha eğilimlidir. Bu ayrımı değerlendirebilmek için genelde beyin emeği yerine kol emeği üzerinden tanımlanan işçi sınıfının yakın yıllarda nasıl dönüştüğü üzerine düşünmek gerekir. Büyük bir imalat fabrikasında İngiliz anahtarıyla donanmış mavi tulumlu endüstri işçisi her zaman şaibeli bir metonim olmuştur: bütünün yerini tutmak üzere işçi sınıfının tek bir kesimini kullanmak. İşçi sınıfı geleneksel olarak el becerisine dayanan, birçoğu da fabrika dışındakileri de içeren mesleklerin daha büyük bir çeşitliliğini kapsamıştır: kapıcılar, inşaatçılar, kamyon ve otobüs şoförleri vb. İmalat işçileri ancak endüstri çağının doruğunda işçi sınıfının çoğunluğunu temsil etmiştir. Yakın yıllarda tüm işgücünde ve işçi sınıfı mesleklerinde payı ciddi derecede düşmüştür. Birleşik Krallık'ta imalat artık endüstri çağının doruğundaki yüzde 30'luk bir zirveden düşerek işgücünün

17. Piketty, *Capital and Ideology*, s. 887-8.

yüzde 10'u civarında seyrediyor.[18] Aynı zamanda imalat dışı işçi sınıfında hızlı bir yükseliş olmuştur. Artık Uluslararası Emek Örgütü'nün Uluslararası Meslek Sınıflandırması Standard'nda (ISCO 5 olarak kodlanılan hizmet mesleklerinde) "zanaat ve ilgili zanaat işçileri" (ISCO 7) olarak tanımlanan endüstri işçilerine oranla çok daha fazla "hizmet ve satış işçileri" olarak tanımlanan kol emekçileri vardır. Günümüzde en yaygın mesleğin fabrika işçisinden ziyade satış asistanı olması önemlidir, dağıtım ile tüketimin üretimden ziyade değer yaratma açısından daha önemli olduğu tüketici toplumun bir yansıması olarak.

Bu yeni "hizmet prekaryası"nın serpilmesi orta sınıfın tüketim ihtiyaçlarına hizmet eder. Yönetici sınıfın, teknisyenlerin ve müdürlerin çalıştığı ofisleri temizleyen temizlikçilerden, onların yoğun beyin emeği gerektiren görevlerine odaklanmaya devam edebilmeleri için onlara kahve servisi yapan garsonlardan, onların sıklıkla aşırı tüketim alışkanlarına hizmet eden satış asistanlarından, Amazon'un kolilerle uğraşan raf toplayıcılarından, ürün iadeleri ve şikâyetlerle uğraşan danışma hattı işçilerinden ve kendi işleriyle bariz çok meşgul olduklarından kendi yemeklerini yapmaya, bulaşıklarını ya da çamaşırlarını yıkamaya vakti olmayan yaratıcı bir sınıfa yemek hizmeti veren sürücülerden müteşekkildir. Bu aynı zamanda bakıcı ve günübirlikçi gibi, "elzem işçiler" olarak tarif edilen, günlük olarak hayatta kalmalarını zorlukla garanti eden çok düşük ücretlerle idare etmek zorunda olan, pandemi sırasında övülen işçileri kapsayan sınıf fraksiyonudur. Bu hizmet prekaryası Ken Loach'un 2019 yapımı *Sorry We Missed You* adlı filminde tasvir ettiği sınıftır. Filmin iki temel karakteri teslimat sektöründe çalışan Ricky ile evlere bakıma giden hemşire eşi Abbie'dir. Hemşire filmde çift işin getirdiği stres ile ailevi kargaşa bir araya gelince buhrana girer.

18. Kiminori Matsuyama, "Structural Change in an Interdependent World: A Global View of Manufacturing Decline", *Journal of the European Economic Association* 7: 2-3 (2009).

Bu risk ve tükenmişlik koşulu sadece bir kurgu meselesi olmaktan epey uzaktır. Hatta hizmet prekaryası hepsi içerisinde en çok sömürülen ve haksızlığa uğramış kategoridir –hem ücretler hem çalışma koşulları bakımından toplumsal piramidin en altına yakın durur. Bu yüzden ISCO 5 meslekleri sıklıkla diğer işçi kategorilerinin ücretlerini ve koşullarını ölçmede bir dayanak olarak kullanılmıştır. Ayrıca hizmet prekaryası imalat işçileriyle kıyaslandığında yetersiz sendikalaşmaya, diğer sınıflarla karşılaştırıldığında seçimlerde daha az katılım oranlarına sahip olmaya meyleder. Kayıt dışı ekonomiden geçinen alt sınıfı dışarıda tutarsak, tüm sınıf fraksiyonları arasında toplumsal haklardan en mahrum ve toplumsal açıdan en görünmez sınıftır.

Bu hizmet prekaryası cinsiyet ve ırk açısından da endüstriyel proleteryadan ayrışır. İmalat işçisi sınıfı erkek, beyaz ve hizmet prekaryasına oranla ortalama daha yaşlı olmaya meylederken, hizmet prekaryası genelde daha çokkültürlüdür ve güçlü bir kadın bileşenine sahiptir. Hatta hastabakıcılık ve diğer bakım yönelimli birçok hizmet proleteryası işi geleneksel olarak evde kadın tarafından sürdürülen ücretsiz işle, kapitalist piyasaya giderek daha çok eklemlenen bu görevlerle –yemek yapmak, çamaşır yıkamak, hasta ve yaşlıların ihtiyaçlarına bakmak– ilintilendirildiğinden "pembe yakalı" iş denir. Dahası, özellikle büyük şehirlerde hizmet işçileri yüksek sayıda göçmen ve etnik azınlığı kapsayan son derece çokkültürlü bir iş gücü oluşturmaya meyleder. Bu yüzden bu sınıfa ait insanlar Birleşik Devletler'de sıklıkla "azınlık oyu" kategorisi altına sokulur, sanki siyasi tercihleri ekonomik konumlarından ziyade tenlerinin rengi tarafından yönlendiriliyormuş gibi.

Hizmet prekaryasının deneyimlediği zorluk yakın yıllarda bu kategorinin sol aktivistler için ilgi odağı olmasını açıklamak için yeterlidir. Avrupa ile Birleşik Devletler'deki en dikkat çekici sendika örgütleyici saikler yakın yıllarda Temizlik İşçileri/Temizlikçiler için Adalet seferberliklerinde ve hazır gıda işçilerinin başarılı US Fight for $ 15 kampanyasında görüldüğü üzere tam da işçi sınıfının bu fraksiyonuna odaklanmıştır.

Dahası yeni örgütlenmeler ve kampanyalar Deliveroo sürücüleri, Uber sürücüleri, Instacart müşterileri ve Amazon depo işçileri gibi işçilerin "esnek ekonomi"de düştükleri müşkül duruma uyar. Amazon büyük ölçüde sendikalaşmaktan uzaklaştığından koronovirüsle ilgili talep zirvelerinden ve Amazon depoları ile Whole Foods süpermarketlerindeki sağlıksız iş koşullarından kaynaklanan giderek artan militan alt sınıfa ve emek kıtlığına cevaben Birleşik Devletler'de ücreti saat başına 15 dolara çıkarmak zorunda kaldı.[19]

Sola oy vermeyi daha çok tercih eden hizmet prekaryası kesimi mavi yakalı proleterin eşit payından fazladır.[20] Hatta hizmet işçileri sol tarafından giderek mavi yakalı oylarında yaşadığı kan kaybını telafi edecek stratejik bir seçmen kitlesi olarak görülüyor. Bernie Sanders 2020 Demokratik ön seçimleri boyunca sıklıkla hizmet işçilerinin içine düştüğü müşkül durumdan bahsediyordu. Partinin ikinci turda aday gösterilmesinde payı olan az sayıda başarılarından biri kumarhane ve otellerde istihdam edilen Las Vegas işçilerinin oylarını kazanmak olmuştu. Hizmet işçileri 2017 ve 2019 Birleşik Krallık seçimlerinde hem kentsel hem kent dışı bölgelerde İşçi Partisi'ne mavi yakalı işçilerden epey fazla oy verme eğilimi göstermişti.[21] Benzer şekilde İtalya'nın Beş Yıldız Hareketi garsonlar ve tezgâhtarlar arasında kuvvetli bir destek buldu ve hizmet sektöründeki riskliliği sınırlandırmak için önlemler sundu.[22] Özellikle gençler ve riske daha açıklar arasında işçilerin derinden güçsüz kılınma deneyimi üzerine düşünülürse, bu grubun seçimlere katılımını abartma çabalarının başarısının şimdiye kadar sınırlı olduğu doğrudur. Yine de hizmet sınıfı desteğindeki yükseliş, solun işçi sınıfı temelini genişletmesine dair stratejisi konusunda ümitli olmak için bir sebeptir.

19. Whole Foods Amazon tarafından 2017'de satın alındı.
20. Jane Gingrich, "A New Progressive Coalition? The European Left in a Time of Change", *Political Quarterly* 88: 1 (2017), 39-51.
21. Jonathan Mellon, Geoffrey Evans, Edward Fieldhouse vd, "British Election Survey, 2019: Internet Panel Survey", Temmuz 2019.
22. Avrupa Sosyal Taraması, "ESS Round 9 Data".

İmalatın Kırsallaştırılması

İnsanlar endüstri ve imalat hakkında düşündüğünde, muhtemelen Manchester, Paris, Chicago ve Torino gibi erken dönem endüstri şehirlerinin fabrikalarını ve fabrika bacalarını göz önüne getirir. Ancak bu imge, günümüzde uzun süredir devam eden "imalatın kırsallaştırılması", üretim fabrikalarının büyük şehirlerden hinterlanda doğru yeniden konumlanması ve bunun da mavi yakalı işçilerin kimliğini derinden dönüştürmesi sürecinin bir sonucu olarak anakronistik kaçacaktır. Şirketler 1950'lerden itibaren üretimi merkezden kaydırmaya, fabrikalarını orta ve küçük büyüklükteki şehirlere taşımaya, şehir dışındaki bölgelerin sağladığı daha düşük ücretlerden ve arsa giderlerinden olduğu kadar iletişim ve ulaşımdan da daha iyi kâr etmeye başlamıştı –gerçi Birleşik Devletler'deki süreç Franklin Roosevelt'in *Yeni Düzen*'inde başlar.[23] Merkezden kaydırmanın bu iç dinamiği ancak ümitsizce daha ucuz, daha yumuşak başlı bir işgücü arayışındaki offshoring pratiklerini karşılaştıran ve tamamlayan neoliberalizmde ivme kazanmıştır. Sonuç olarak, birçok endüstri işçisi, bugün siyaset bilimcisi Jonathan A. Rodden'ın *Why Cities Lose*'da[24] iddia ettiği gibi daha büyük kent merkezlerinden çok daha fazla imalata bağımlı olan orta büyüklükteki düşük nüfusa sahip merkezlerde yaşıyor. Avrupa'da Milano, Bolonya, Frankfurt ve Münih gibi daha büyük şehirlere nazaran Almanya'da Wolfsburg (100.000 sakin) ya da Bergamo yakınlarındaki Sassuolo (40.000 sakin) gibi yerlerde mavi yakalı işçi bulma ihtimali daha yüksek. Birleşik Devletler'de Ohio'daki Moraine gibi yerler (6.400), yakın zamanda Çin firması Fuayo tarafından satın alınan bir cam fabrikası tesisi –*Amerikan Fabrikası* belgeselinde yayınlandığı üzere–[25] ve 2010'larda kaya petrolü patlamasının merkezinde yer alan Kuzey Dakota'nın küçük kasabaları günümüz

23. Jonathan A. Rodden, *Why Cities Lose: The Deep Roots of the Urban-Rural Political Divide* (Londra: Hachette, 2019).
24. A.g.e.
25. Steven Bognar ve Julia Reichert (yön.), *American Factory* (Higher ground production / Participant Media, 2019).

endüstriyel işçi sınıfı bölgelerini Pittsburgh, Chicago, Buffalo ve New York gibi eski endüstri merkezlerinden daha çok temsil etmektedir. Benzer şekilde, mavi yakalı işçiler Birleşik Krallık'ta Boston –"Terk Et"e verdiği rekor destek yüzünden "Brexit kasabası" lakabını alan– ve Wiltshire'daki Dyson elektrik süpürgesi fabrikasının temel tesisi Hullavington gibi yerlerde ilk endüstri devriminin merkez noktaları olan Londra, Manchester, Liverpool ya da Edinburgh'a nazaran işgücünün çok daha büyük bir payını oluşturuyor. Bu alanlar imalat işçilerinin çoğunluğunu ağırlamanın yanı sıra onların gelirleri için ağırlıklı olarak imalata bağımlıdır. Birleşik Devletler'de metropoliten eyaletlerde gelirin sadece yüzde 25'i imalattan yüzde 75'i hizmetlerden gelmekteyken, metropoliten olmayan alanlarda oran 50'ye 50'dir.[26]

Ulusalcı sağın seçim kampanyasının genelde endüstri kasabalarına temas etmesi ilginçtir. Trump, 2016 ile 2020 Birleşik Devletler başkanlık kampanyalarında Midwest'teki birçok küçük kasabayı ziyaret etmiştir. 2016 seçiminden sonraki ilk konuşması Indiana, Huntington'daki (nüfus: 17.000) bir buzdolabı fabrikasındaydı, burada imalat işlerinin geri geleceğini vaat etmişti. Marine Le Pen'in 2017 Fransa başkanlık kampanyası boyunca medya başarılarından biri Güney Fransa'daki Gardanne'da (20.000) Alteo fabrikasının önünde ve Kuzey Fransa'daki bölge dışına itilme tehdidi altındaki Amiens'ta (100.000) jakuzi fabrikasında verdiği konuşmaydı, gerçi Le Pen yerel seçim yarışını kaybetmişti. Matteo Salvini de Marceo bölgesinde ayakkabı üretimiyle uzmanlaşmış bir kasaba olan Fermo ve Veneto'da klima, su ısıtıcısı ve radyatör ekipmanları üretimi merkezi olan Legnago gibi yerlere ulaşarak İtalya'daki küçük kasabaları düzenli olarak geziyor, sıklıkla da söz konusu kasabanın adını taşıyan isteğe göre uyarlanmış bir pamuklu kazak giyiyordu. Brexitçi Nigel Farage'ın da kendi hesabına Seaham (20.000) ve Hartlepool (92.000) kasabalarında –sırasıyla bir Huntsman titanyum diyoksit fabrikasıyla bir Tata çelik

26. Rodden, *Why Cities Lose*, s. 89.

fabrikasına yuva teşkil eden– şişelerce bira içerken fotoğrafları çekilmiştir.

Endüstriyel işçi sınıfı sadece coğrafi açıdan saçılmış olmakla kalmaz, aynı zamanda mesleki deneyimleri Fordist çağın kitle işçileriyle de pek benzerlik taşımaz. Bugün elli yıl öncesine oranla daha küçük ve uzmanlaşmış bir işgücüdür. Günümüz fabrika işçileri genelde fiziki güç talep eden işlere iştirak eden vasıfsız işçilerden ziyade son derece vasıflı işçilerdir. Son olarak, geçmişe nazaran sendikalaşıp politize olmaktan uzaktırlar. Birleşik Devletler'de sendika üyeliği 1960 ile 2010 arasında işçi sınıfının yüzde 30'undan yüzde 12'sine düşmüştür, birçok ülke de benzer bir trendi izlemiştir. Batı Avrupa ile Birleşik Devletler'in genişleyen endüstriyel bölgelerinde endüstriyel fabrika Fordist çağın zirvesinde olduğu gibi daha geniş bir toplumsal ve politik bir kümelenmenin bir parçası değil, diğer herhangi bir işin konumu neyse odur. Karmaşık tedarik zincirlerine eklemlenmiş küçük firmalarla çalışan ve patronlarıyla iç içe ve sürekli bir işten atılma tehdidiyle karşı karşıya olan işçiler güçlü bir sınıf bilinci geliştirmek için ideal bir konuma sahip değildir. Bu kimlik boşluğu sağdan gelen nativist çağrılar tarafından sömürülmeye tam uygundur.[27]

Batı'daki imalatın Asya rekabetine maruz kalması birçok endüstri işçisinin Trump gibi denizaşırı teslimat işlerini geri getirmeye ve adaletsiz Çin ve diğer ülke rekabetlerini cezalandırmaya söz veren sağ cenah liderleri tarafından dile getirilen korunmacı taleplerine duyulan sempatisini açıklar. Durum hizmet endüstrisi açısından oldukça farklıdır. Hizmet imalat sektöründeki gibi uluslararası rekabete maruz değildir. Gıda, perakende ve hizmet alanlarındaki işlerin çoğunun kolayca offshore edilemediğini ve otomasyona açık olmadığını gösteren kuvvetli bir ilişkisel ve fiziki bir öğesi vardır. Karşı karşıya oldukları gerçek zorluk, hizmet sektöründe oldukça kuvvetli olan ücretler üzerindeki aşağı doğru baskıdır, bunun sebebi

27. Nonna Mayer, "The Radical Right in France", *Jens Rydgren*, yay. haz., The Oxford Handbook of the Radical Right (Oxford: Oxford University Press, 2018).

verimlilik kazanımlarına oldukça az yer bırakması ve hizmet giderleri çok yükselirse müşterinin onlardan tamamen vazgeçebilme riskidir.[28] Mavi ve pembe yakalı işçiler görece farklı koşullara sahip olmalarına rağmen, yaşama koşullarında ve gelecek beklentilerideki gerilemeyi acı içerisinde algılamak ortak noktalarıdır. Sol, hoşnutsuz işçi sınıfının kalbini ve aklını kazanmak için onun korunma talebini ve yerel cemaatlerin altında, ihtiyaçlara daha çok dayanan bir ekonomiyi önemsemelidir.

Orta Sınıf Kırılganlığı

Donald Trump işçilerin başkanı olduğunu iddia edebilir, ama 2016 ile 2020 arasında ona en yüksek sayılarda oy veren grup orta sınıftı ve vergi kesintilerinden en çok rantiye faydalandı. Marine Le Pen de Picardy ile Nord-Pas-de-Calais pas kuşağı işçilerini cezbetmiş olabilir, ama çekirdek desteği Rassemblement National'ın birçok belediye başkanına sahip olan Provence ile Côte d'Azur'deki zengin seçmenlerden geliyor. Son olarak, Matteo Salvini hayranları üretim ortamında olduğu kadar, sabit vergi politikasının vahşice popüler olduğu profesyonel teknisyenler ve şirket kurullarında da bulunuyor. Salvini'nin seçmen tabanındaki en temsili figürün fabrika işçisi değil de muhasebecisi olması önemlidir.[29] Benzer şekilde solun seçmen kitlesinin toplumsal oluşumunu anlamak için hizmet prekaryasında duramayız, sol partilerin yeni sosyal ve entelektüel işçiler arasında sağlama aldığı desteğin hevesini de anlamamız gerekir. İşçi sınıfı seçmen davranışını tartıştıktan sonra sıra orta sınıfa dönme vakti.

Batı'da OECD'ye göre vatandaşların yüzde 61'i kendilerinin orta sınıfa dahil olduğunu beyan ediyor.[30] Bu isteğe bağlı bir tahmin öğesi içeriyor, yani gerçek oranın muhtemelen yüzde

28. William J. Baumol, *The Cost Disease: Why Computers Get Cheaper and Health Care Doesn't* (New Haven, CT: Yale University Press, 2012).
29. Avrupa Sosyal Taraması, Round 9, (2018).
30. OECD. *Under Pressure: The Squeezed Middle Class* (Paris: OECD Yayınları, 2019), s. 18.

50'ye yakın olduğu anlamına geliyordur. Her halükârda orta sınıf seçimlerde belirleyicidir –özellikle seçim katılımının ortalamanın üstündeki oranı düşünüldüğünde. Orta sınıfın geleneksel olarak ılımlı konumların tarafını tuttuğu düşünülmüştür, savaş sonrası dönemde de mevcudiyetinin toplumsal çekişme ve sol radikalizmine karşı –ama aynı zamanda mürteci sağa karşı da– bir panzehir işlevi göreceği umulmuştur. Neoliberal çağda tüm seçmen kesimleri içerisinde en göze girilmeye çalışılanıydı. Girişimcilerle kapitalizm vaizları orta sınıfın ekonomiye katkısını ballandıra ballandıra övmüştür. Giderek büyüyen küresel ürünler dizisi için bir tüketici havuzu sunan neoliberal kariyercilikle mülkiyetçi bireysellik amentüsüne en hararetle eşlik eden yine orta sınıf olmuştur. Fakat Batı ülkelerinde artık orta sınıfın büyük kesimleri, daha yaşlı üyeleri bütün bir hayat boyu çektikleri meşakkat karşılığında mutedil bir emekliliği ancak güvence altına aldıktan sonra, aktif yetişkinleri mücadele verirken genç üyeleri de gelecekteki muhtemel aşağı doğru toplumsal harektelilik yüzünden ümitsizlik içerisindeyken, kendini aldatılmış hissediyor.

2010'ların krizi sadece Joseph Stiglitz ve Occupy Wall Street'in birlikte "yüzde 1" diye tanımladıkları süper zenginlerin ve finans elitlerinin değil, Richard Reeves'in kitabı *Dream Hoarders*'ta yüzde 20 diye tarif ettiği üst orta sınıfın da gelirlerinin ve servetlerinin arttığını gördü.[31] Bu üst orta sınıf, aynı zamanda tesadüfen toplumsal bloklarının diğer sınıflara oranla görece hali vakti yerinde, hâlâ neoliberal politikaları izlemeyi destekleyen fraksiyonları içeren neoliberal merkezi en hevesle destekleyen tabakadır. Yine de güvencesiz konumları yüzünden Batı'da "orta direk sınıf" diyebileceğimiz orta sınıfın geri kalan üyeleri proleterleşme ya da *déclassement* (ait olduğu sınıftan düşme) –iyi bir eğitimden sonra ev sahibi olma, tasarruf ve iyi bir maaş gibi orta sınıfın geleneksel emarelerinden gide-

31. Richard V. Reeves, *Dream Hoarders: How the American Upper Middle Class Is Leaving Everyone Else in the Dust, Why That Is a Problem, and What to Do about It* (Washington, DC: Brookings Institution, 2018).

rek yoksun kalarak– olasılığı ile yüzleşmektedir.[32] Hatta orta sınıf krizi sorunsalı, 2018 ile 2019 Davos toplantılarında açık ve seçik tartışılmış, OECD de orta sınıfın maruz kaldığı yeni baskılarla ilgili birçok rapor sunmuştur.

Bu "orta direk sınıf", yani orta sınıfın o yüzde 20'ye ait olmayan orta sınıf fraksiyonları, artık derin bir statü kaygısı tarafından esir alınmıştır. Orta sınıfa ait kalmak giderek zorlaşmaktadır. OECD'nin rapor ettiği üzere "bebek doğumlarının patlama yaptığı dönemde doğanlardan bu yana her kuşak orta gelirli sınıf düşüşüne ait olma olasılıklarını görmüştür."[33] Bu kırılganlık ekonomik kriz dönemlerinin ötesine yayılan orta sınıf deneyiminin daha genel bir karakterini teşkil eder. Nicos Poulantzas'ın şerh düştüğü üzere ortada yer alan bir sınıf için toplumsal hareketlilik, konum kaygısına dair korkular en azından yukarı doğru hareketlilik arzusu kadar ortaya çıkar ama bu hareketlilik hem yukarı hem aşağı doğru mümkündür.[34] Tehlikeye maruz kalanlar bilhassa küçük girişimciler ve esnaf olmuştur. Krediye ve piyasa gelirlerine erişimi yüzünden küçük burjuva ortalamada işçi sınıfından daha zengindir, ama aynı zamanda ekonominin gerileme dönemleri boyunca piyasanın aşırılıklarına ve iflas riskine maruz kalmaya daha açıktırlar. 2010'ların Büyük Durgunluğu esnasında "büyük burjuvazi" küçük burjuvaziyi yutmuş ve giderek prekaryaya itilen, belirsiz gelirlere ve yardım bağımlılığına maruz kalan yeni orta sınıfı güvencesiz bırakmıştır. Koronavirüs krizinin sonrasında proleterleşme tehdidi özellikle işyerleri birkaç ay boyunca kapanmaya zorlanan ve pazarları Amazon ve diğer dijital platformlar tarafından silip süpürülen esnaf ile restoran sahipleri için daha da şiddetli bir hal almıştır.

Orta sınıfın bu krizi toplumun istikrarı açısından endişe

32. Teresa A. Sullivan, Elizabeth Warren ve Jay Lawrence Westbrook, *The Fragile Middle Class: Americans in Debt* (New Haven, CT: Yale University Press, 2020).
33. A.g.e., s. 26.
34. Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (Londra: New Left Books, 1975).

verici bir emaredir. Joseph Schumpeter'in şerh düştüğü üzere orta sınıf şokları masseden bir nevi toplumsal dengeleyici işlevi gören "koruyucu tabakalar"dan oluşur.[35] Schumpeter'e göre bu tabakalar, kapitalizmin kâr etme itkisi "koruyucu duvarları un ufak etmeye" doğru ilerlediğinden her zaman tehdit altındadır. Ancak kapitalizm böyle yaparak en sonunda toplumun kendi kendinin yeniden üretimini güvence altına alan toplumsal dokuyu, böylece de kâr güdümlü bir ekonominin uzun vadede yaşama kabiliyetini baltalar.[36] Neoliberal özelleştirme ve kemer sıkma politikalarının sağlık ile eğitimi de içeren –kilit toplumsal destek yapıları– kamu hizmetlerini tüketme ve dijital şirketlerin birçok küçük işletmeyi silip süpürme biçimi bu kapitalizmin eninde sonunda kendi kendini yok etme güdüsüne örnek teşkil eder. Öyleyse bu koşullar altında genelde hükümet müdahalesine şüpheyle yaklaşan orta sınıf tabakaların artık devlet korumasını talep ediyor olması şaşırtıcı değildir.

Yöneticilere Karşı Tasarımcılar

"Orta sınıf" bilakis "işçi sınıfından" daha da sorunlu bir kapsayıcı terimdir. Mesleki rollerden, çalışma koşullarından, gelir ve sermaye seviyelerinden büyük bir çeşitliliği kapsar, bu yüzden de ondan tutarlı bir seçmen grubu olarak bahsetmeyi zorlaştırır. Bu karmaşıklığa rağmen orta sınıfı hâkim bir ayrımla sınıflandırmak mümkündür –yani Poulantzas'ın tabiriyle yeni burjuvazi ile küçük burjuvazi arasındaki ya da Hanspeter Kriesi ile Daniel Oesch'in tartıştığı "eski orta sınıf" ile "yeni orta sınıf" arasındaki.[37] Kriesi'nin kategorizasyonunu takip etmek gerekirse, eski orta sınıf, yöneticilerden, teknisyenlerden ve ofis çalışanlarından oluşmaktadır. Buna, benzer seçmen

35. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (Londra: Routledge, 2013 [1942]).
36. A.g.e.
37. Hanspeter Kriesi, "New Social Movements and the New Class in the Netherlands", *American Journal of Sociology* 94: 5 (1989), 1078-116. Ayrıca bkz. Anthony Giddens, "The Growth of the New Middle Class", *The Class Structure of the Advanced Societies* (Londra: Hutchinson, 1973).

davranışları sergileyen işverenleri ve küçük işletme sahiplerini de ekleyebiliriz. Yeni orta sınıf, tam tersine sosyokültürel yönetici sınıfları ve vasıflı hizmet işçilerinden oluşmaktadır.[38] Bu iki kesim –eski orta sınıf ile yeni orta sınıf– isimden ibaret bir "orta sınıf" statüsünü paylaşırken, bazı açılardan endüstri proleteryasının ve hizmet sektöründeki işçi sınıfının sahip olduğundan çok daha farklı yaşam koşullarına, beklentilere ve değerlere sahiptir. Dahası oldukça farklı bir seçmen davranışı sergilemeye meylederler: Eski orta sınıf genelde sağ ya da merkeze oy verir (özellikle idareciler ve bazı küçük işletme sahipleri), yeni orta sınıf ise sola oy vermeye meyleder.[39] Thomas Piketty *Capital and Ideology*'sinde bu politik tercih ayrımını "Brahman solu" ile "tüccar sağını" karşı karşıya getirerek ifade etmiştir: birincisi yüksek eğitimli yöneticiler ve entelektüeller sınıfı, ikincisi finans yöneticileri ile işletme sahiplerinden müteşekkil ticari sınıf tarafından desteklenir: "Brahman solu akademik başarıya, entelektüel emeğe ve diploma ile bilgi edinimine değer verir, tüccar sağı ise mesleki motivasyonu, işletme becerisini, pazarlık etme becerilerini vurgular."[40] Solun entelijansiya ile bu yakından ilintilendirilmesi eğitim temelli sınıflandırmalarda bir tersyüz oluşa işaret eder. Sol, artık ancak satabilecekleri emek gücüne sahip eğitimsiz geleneksel endüstriyel işçi sınıfı kitlelerinden ziyade nüfusun daha eğitimli kesimlerine hitap ediyor. Bu solun *embourgeoisement* (burjuvalaşma) yönündeki kayma, buna tekabül eden endüstriyel işçi sınıfının sağa akın etmesi kadar endişe verici bir göstergedir. Yine de sola doğru eğim gösteren orta sınıf kesimi sağı destekleyen eski orta sınıftan daha düşük gelire sahiptir. Bizzat Piketty'nin şerh düştüğü üzere sağ en yüksek gelirli oy verenle-

38. Silja Häusermann ve Hanspeter Kriesi, "What Do Voters Want? Dimensions and Configurations in Individual-Level Preferences and Party Choice", *The Politics of Advanced Capitalism* (2015), 202-30.
39. Daniel Oesch ve Line Rennwald, "Electoral Competition in Europe's New Tripolar Political Space: Class Voting for the Left, Centre-Right and Radical Right", *European Journal of Political Research* 57: 4 (2018), 783-807.
40. Piketty, *Capital and Ideology*, s. 766.

rin desteğini kumanda etmeye devam eder –servetleri arttıkça daha da çok. Geleneksel olarak ulusalcı sağa en yakın olarak ilintilendirilen burjuvazi kesimi küçük işletme sahipleri ile zanaatkârlardan müteşekkil eski küçük burjuvaziydi.

Bunlar 1950'ler ve 1960'lar boyunca Fransa'nın sağ cenah popülisti Pierre Poujade ile Esnaf ve Zanaatkârları Savunma Sendikası tarafından vergilendirilmeye karşı protesto için sefereber edilen figürlerdi. Bu aynı zamanda tesadüfi olarak faşist hareketlere kuvvetli destek vermeye meyleden sınıftı. Hannah Arendt'in ünlü tasvirine göre de Nazizm hoşnutsuz küçük burjuvazinin isyanından kaynaklanıyordu.[41] Poulantzas'ın *Faşizm ve Diktatörlük*'te* gösterdiği üzere, faşist hareketler esnafın ve küçük girişimcilerin olduğu kadar ekonomik statü kaybından korkan polis ve diğer kamu görevlilerinin de desteğini alıyordu.[42] Ancak günümüzde sağın toplumsal bloku içerisinde küçük işletme sahibinin yanında diğer figürler, bilhassa yüksek ücret alan teknisyenler ve muhasebecileri, emlakçıları ve satış temsilcilerini içeren uzman profesyoneller yer almaktadır. Diğer yandan idareciler neoliberal merkezi en çok destekleyenler olmaya devam eder. Sağ cenah orta sınıf seçmen sınıfının ethosuna örnek teşkil eden bir grup, *Financial Times* yazarı Simon Kuper'ın deyişiyle "elitist karşıtı orta sınıf"tır. Bunlar genelde metropolislerin banliyö alanlarında ya da orta büyüklükteki kentlerde, örneğin "New Jersey ve Long Island'da, İngiltere'nin güneydoğusunda, Milano kümelenmesinde ve Rotterdam'ın sakin banliyölerinde" bulunan şehirden uzak yerlerde yaşayan, "büyük şehirlerde yaşayan kimselere ve uzmanlara" –kendi servetlerine ve konumlarına tehdit olarak gördükleri entelijansiyaya– karşı yoğun şüphe besleyen insan-

41. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt, 1973), s. 36-7.

* Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, Çev. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2004. (ç.n.)

42. Poulantzas'ın şerh düştüğü üzere faşist hareketlerin küçük burjuvanın desteklediği kuvvetli bir tabanı vardı. Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism* (Londra: Verso, 2019).

lardır. Üyelerinin kendilerini "yapıcı" ve "iş yaratıcısı", en sıkı çalışan ve nihai kâr zarar hanesi hakkında en zor seçimleri yapmak zorunda olarak gördükleri sınıftır.

Sola desteğin esas temelini teşkil eden yeni orta sınıfın çok daha farklı bir yapısı vardır. Geçmişte oldukça küçük olan, ama "bilgi ekonomisi"ne doğru dönüşüm esnasında giderek önem kazanan bir sınıf fraksiyonudur, dijital bir ekonomide yüksek talepte olan karmaşık analitik ve iletişimsel görevler de dahil olmak üzere vasıflı iş yapabilen son derece yüksek eğitimli uzmanları gerektirmektedir.[43] Bu yeni orta sınıfı en çok temsil eden kişiler, öğretmenleri, gazetecileri, kütüphanecileri, üniversite görevlilerini ve araştırmacıları olduğu kadar tasarımcı, programcı ve pazarlamacıları da içeren mahut "sosyokültürel meslek erbapları"dır.[44] 1970'lerden bu yana bu geleneksel olarak giderek daha ilerici bir seçmen kitlesi olmuştur. Yeni orta sınıf, politik tanımlar açısından kişisel özgürlük ile cinsel, etnik ve dini azınlık haklarını korumaya vurguyu kapsayan toplumsal liberal değerlerle beraber yeniden dağıtımcı sosyal demokratik politikalara desteği bir araya getirir.

Yeni orta sınıf sola münhasır bir tekel değildir. Daha ziyade merkez sol ile daha merkeziyetçi adayları da destekleyen bazı kesimleriyle birlikte radikal sol arasındaki rekabet sahasıdır. Mesela 2016'da Hillary Clinton'ın seçmen kitlesi, genelde tıpçılar, anaokul öğretmenleri ve piyasa araştırma analistleri gibi yeni orta sınıftan gelen kişileri karakterize ediyordu.[45] Ancak bu kitle yeni orta sosyalist solun yeniden dağıtımcı ve toplumsal olarak ilerici politikalarını kuvvetle destekliyor. Sosyokültürel meslek erbapları İspanya'da Podemos'un, Fransa'da Jean-Luc Mélenchon'un La France Insoumise'inin yükselişini

43. Hanspeter Kriesi, "New Social Movements and the New Class in the Netherlands", *American Journal of Sociology* 94: 5 (1989).
44. Daniel Oesch ve Line Rennwald, "The Class Basis of Switzerland's Cleavage Between the New Left and the Populist Right", *Swiss Political Science Review* 16: 3 (2010); Richard Florida, *The Rise of the Creative Class* (New York: Basic, 2019).
45. Richard Florida, "Why Is Your State Red or Blue? Look to the Dominant Occupational Class", *Bloomberg*, 28 Kasım 2018.

fersah fersah destekleyen en önemli grup olmuştu ve Bernie Sanders'ın ve Jeremy Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi'nin seçmen kitlesinin önemli bir öğesini teşkil etmekteydi. Podemos, 2019 İspanya seçimlerinde üst orta sınıf oylarının yüzde 26,9'unu alırken yeni orta sınıfın yüzde 26,2'sini elde etti –her ikisi de ortalama oyun epey üzerinde.[46]

Sola yeni orta sınıf desteği sadece ilerici idealizmden değil, bu grubun riske daha açık ve daha genç kesimi önünde yer alan ciddi ekonomik engeller tarafından da etkilenmiştir. Sciences Po Üniversitesi araştırmacısı Luc Rouban Mélenchon'un destekçi yığınının aynı zamanda hem *diplômés* (diplomalı) hem *déclassés* (ait olduğu sınıftan düşmüş) olan insanlardan oluştuğunu iddia ediyor. Benzer şekilde Paul Mason da 2011 protesto hareketlerinin öncülerini "geleceği olmayan üniversiteliler" olarak adlandırmıştı.[47] Daralan bir ekonomide üniversite mezunlarının giderek artan sayısı üniversite diplomalarının değer kaybetmesine ve entelektüel işçiler açısından güvencesizliğin yaygın bir koşul olmasına yol açmıştır. Dahası meslek erbabı sınıf iş fırsatlarının yoğunlaştığı kent merkezlerinde yaşamanın getirdiği yüksek hayat maliyetleriyle karşı karşıyadır. Yüksek kiralar mülk edinme merdiveninde –orta sınıf statüsünü edinmeyi giderek güçleştiren bu kilit tanım– ilerlemeyi zorlaştırarak, bir ipotek tezminatı için para biriktirmeyi giderek zor kılmaktadır. Yeni orta sınıfın birçok genç üyesi –bilişim teknolojileri uzmanları, programcılar ve araştırmacılar– "çevrimiçi dışlananlardır"dır.[48] Sıklıkla son derece iyi eğitimli, ayrıca yabancı dillerde ve diijtal teknoloji kullanımında yetkin olmalarına rağmen ebeveynleri ile karşılaştırıldığında, beklentilerinin azalmasıyla birlikte güvencesiz bir

46. Avrupa Sosyal Taraması, 'ESS Round 9 Data'.
47. Luc Rouban, "Le peuple qui vote Mélenchon est-il le peuple?", *The Conversation*, 1 Ekim 2017, theconversation.com; Paul Mason, *Why It's Still Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions* (Londra: Verso, 2013), s. 72.
48. Paolo Gerbaudo, *The Digital Party: Political Organisation and Online Democracy* (Londra: Pluto Press, 2019), s. 52-4.

durumla karşı karşıya kalırlar.[49] Dahası Pierre Bourdieu'nun deyişini kullanmak gerekirse "tahakküm altına alınmış tahakküm eden" sınıf olan orta sınıfın entelektüel kesimi ticaretle uğraşan kesimle karşılaştırıldığında daha düşük gelire sahip olmakla kalmayıp sıklıkla da kendini işi üzerindeki kontrolden mahrum hissetmektedir. Bu sınıf strateji, sorumluluklar, zaman çizelgesi, emek dağılımı vs. hakkındaki kararların müdürler ve teknik profesyoneller tarafından alındığı işyerlerinde iş görür. Bu *kontrol noksanlığı* hissiyatı, 4. Bölüm'de tartışıldığı üzere, birçok kararın teknokratik doğasının kamu denetimini aşan önemli siyasi kararlara doğru taşınma biçimi yüzünden sıklıkla bir bütün olarak topluma yayılır. Katılımcı demokrasinin hem çevrimiçi hem çevrimdışı yollardan dile getirilme biçimlerini talep edenin bu yeni orta sınıf olması tesadüf değildir. Orta sınıf, bu yoldan eski orta sınıf ile yeni orta sınıfın yetki, toplumsal değerler ve duraklayan gelir dağılımı üzerine içsel çatışmaya girdiği iki farklı yöne doğru itilir. Orta sınıfın çoğunluğu tarafından deneyimlenen ekonomik ve toplumsal gerileme korkusu bir zamanlar Batı kapitalist demokrasilerinin istikrarının temeli olduğu düşünülen bu sınıfın politik açıdan bizzat kutuplaştığı anlamına gelir.

Yeni Organik Entelektüel*

Ulusalcı sağ ile sosyalist solun şu anki toplumsal bloklarını yeniden kurduktan sonra, solun güçlenecek ve seçmen desteğini genişletecek stratejiler oluşturması elzemdir. Çağdaş sınıf yapısına parçalanmanın damgasını vurduğu göz önünde bulundurulursa tutarlı sınıf ittifakları kurmanın zorluğu barizdir. Dahası üye sayısının düşük olmasından görüldüğü üzere sendikaların günümüzdeki zayıflığı, solun emek hareketinde örgütlenmiş bir desteğin kuvvetli temelinden yoksun

49. Paolo Gerbaudo, *The Digital Party: Political Organisation and Online Democracy* (Londra: Pluto, 2019), s. 45-8.

* Gerbaudo organik entelektüel kavramını Gramsci'den ödünç alıyor. Gramsci'ye göre organik entelektüel kendini geri kalan nüfustan ayrı gören entelijansiya yerine kendini diğer tabakaların arasındaki bir sosyal tabakaya ait olarak görür. (ç.n.)

bulunduğu anlamına gelmektedir. Şu an sendika hareketinin bilhassa hizmet sektöründe ve esnek ekonomide* bir yeniden canlanma evresinde olduğunu deneyimlediğimiz ve Biden'ın örgütlenmiş emeğe destek verme sözünün bu eğilime doğru dönüşü muştuladığı doğrudur. Fakat Amazon sendikalaşmayı kösteklemeyi fersah fersah başarmıştır, 15 dolar asgari ücret talebi de muhafazakâr demokratlar tarafından feshedilmiştir. Yani şimdilik sosyalist formasyonların potansiyel seçmen kitleleri içerisindeki yüksek toplumsal saçılma derecesiyle baş edebilmesi gerekmektedir. Sosyalistlerin bu tip zorlayıcı koşullar içerisinde işçi sınıfı içerisindeki seçmen desteğini nasıl genişletecekleri üzerine düşünmeleri elzemdir.

Thomas Piketty'nin öne sürdüğü üzere, solun esas sorunu "Brahmanlara", yani sosyokültürel meslek erbaplarından ve vasıflı hizmet işçilerinden müteşekkil yeni orta sınıfa aşırı derecede bağlı olmasıdır. Solun bu kentli orta sınıfına yöneliminin gündemini çarpıtarak onu işçi sınıfı açısından itici kıldığı sıklıkla iddia edilmiştir. Sosyalist bir ittifakın inşasında orta sınıfın bu bölücü rolü, kendi işçi sınıfı kökeninden gurur duyan ve 1904 Uluslarası Sosyalist Kongresi'nde proleterya ile orta sınıf arasında bir ittifak öneren Fransız Jean Jaurés'yi hor gören Alman sosyalist yazar August Bebel için halihazırda bir kaygı kaynağıydı. Robert Michels, işçi sınıfı menfaatlerinin orta sınıf önceliklerine tabi olmasına yol açacağı düşünülürse orta sınıf katılımının işçi sınıfı hareketi için yıkıcı olduğunu iddia etmişti. Akranı sendikacı Georges Sorel de *Reflections on Violence* adlı kitabında orta sınıfı proleteryanın haini olarak görüyordu.[50] George Orwell'in Büyük Buhran tarihçesi olan *Wigan İskelesi Yolu*'nda** yaptığı iğneleyici yorumlar benzer yöndeydi.

* Şirketlerin kadrolu çalışan yerine geçici ve kısa süreli sözleşmelerle emekçi çalıştırdığı ekonomi. (ç.n.)

50. Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Çev. Eden Paul ve Cedar Paul (New York: Hearst's International Library Company, 1915); Georges Sorel, *Reflections on Violence*, yay. haz. Jeremy Jennings (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

** George Orwell, *Wigan İskelesi Yolu*, Çev. Levent Konca, Can Yayınları, 2019. (ç.n.)

Orwell, burada ekonomik adaletsizlik ve yoksulluk tarafından doğrudan etkilenen "tipik işçi sınıfı sosyalist" ile sadece ahlaki saikler sebebiyle mücadele eden "eğitimli sosyalist"i birbiriyle karşılaştırıyordu.[51]

Nüfusun yaklaşık yarısının orta sınıfa ait olduğu ve orta sınıfın seçimlere katılımının ortalamanın üstünde olduğu Batı toplumlarındaki mevcut sınıf oluşumu göz önünde bulundurulursa, bu kategoriyi dışlamanın iktidarı hedefleyen herhangi siyasi hareket açısından intihar anlamına geleceği barizdir. Kendilerini her ne kadar sınıf partileri (işçi sınıfı partileri anlamında) olarak sunsalar da, komünist ve sosyalist partiler her zaman zanaatkârlara, kamu çalışanlarına, öğretmenlere, doktorlara ve diğer meslek erbaplarına da hitap etmiş, ciddi boyutta bir orta sınıf öğesine sahip olmuştur.[52] Örgütlü işçi sınıfı, tarım işçileri ve kentli orta sınıf kesimleri arasındaki bir ittifaktan müteşekkil "popüler blok"un inşası Lenin ile Gramsci'nin zamanlarından bu yana solun kusurlu stratejisi olagelmiştir. Yani sosyalist partiler için mesele orta sınıf oyunu ortadan kaldırmak değildir. Hedef, daha ziyade bir yandan destek için daha büyük bir çeşitliliği elde etmek için bu seçmen kitlesine aşırı bağımlı olmaktan imtina etmek, diğer yandan hareketin (ağırlıklı olarak orta sınıftan edinilmiş) etkin kesiminin sosyoekonomik bölünmelerinin merkeziliği pahasına kültürel savaşlara duyulan bir saplantıya maruz kalmamasını güvence altına almak olmalıdır. Bu hedefe ulaşmak için organik entelektüellerin rolü ve aktivistler ile örgütlenmek ve temsil etmek niyetinde oldukları toplumsal tabanlar arasındaki ilişki üzerine tefekkür etmek gereklidir.[53]

Gramsci'ye göre organik entelektüeller her büyük sınıftan doğan ve kilit yön gösterici işlevleri icra eden aktif ve örgüt-

51. George Orwell, *The Road to Wigan Pier* (Londra: Penguin, 2001 [1937]).
52. Stefano Bartolini, *The Political Mobilization of the European Left, 1860-1980: The Class Cleavage* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
53. Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, yay. haz. ve Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (Londra: Lawrence & Wishart, 1971), s. 3-6.

leyici öğelerdi. İşçi sınıfı söz konusu olduğunda bunların en önde gelenleri, tarihsel misyonu işçi sınıfının kendi potansiyelinin farkındalığını sağlamak olan sendika ve parti örgütleyicileriydi. Bunlardan bazıları, Bebel gibi, sosyalist hareketlerin sunduğu eğitim fırsatları sayesinde bizzat işçi sınıfından gelmekteydi. Fakat diğer birçoğu radikal orta sınıftan "ödünç alınmıştı". Onları "organik" kılan sınıf kökenlerinin yanı sıra halk sınıflarında kök salmış olmalarıydı –madunun hayat deneyimi ile karşı karşıya kalmak zorunda kılınmaları. Buna karşın çağdaş ilerici entelijansiya genelde hem toplumsal arkaplan hem deneyim açısından işçi sınıfı cemaatleriyle herhangi "organik" kök salmışlıktan yoksun gibidir.

Sosyalist hareket içerisinde orta sınıf entelektüellerin mevcudiyeti bazen bir çuvaldızı kendine batırma tutumuyla bir arada yer alan popüler seferberlik taahhüdü ethosu tarafından hafifletilmişti. Orta sınıf aktivistleri toplumsal statülerinin en bariz öğelerinden feragat etmeye zorlanıyordu. Bazen vakitlerini fabrikalarda geçirmeleri ya da işçi sınıfı mahallelerinde yaşamaları bekleniyordu. Bu, idealist entelijansiyayı burjuva davranışlarından kurtulmaları için taşrada köylülerle yaşamaya gönderen 19. yüzyıl Rus popülistlerinin başlattığı bir gelenekti. Yine de köylülerin genellikle bu durumdan o kadar da etkilenmediğini söylemeye gerek yok. Orta sınıfın bu tip kendini cezalandırma pratikleri bugün bize anakronistik görünse bile orta sınıfın kendine odaklanmasının riskleri günümüzde ve bu çağda içermeci ve farklı farklı kesimleri bir araya getiren popüler blokun inşasında temel bir engel teşkil ettiğinden gerekli olmaya devam ediyor. Baskın olarak kökenleri orta sınıftan gelen aktivistlerin ayrıcalıklı bir sınıf konumuna ve daha az şanslı olanlara yönelik ödevlerine dair hissiyatı yeniden kazanmaları elzemdir.

Bu ilerici kentli orta sınıf sınırlarını aşan hitap zorunluluğu solun "muhafazakâr sosyalistlerin" uğruna savaşmayı vaaz ettikleri gibi evrenselcilik, insan hakları ve çokkültürlü hoşgörü taahhütlerinden dönmesine gerek olduğu anlamına gelmemektedir.

Orta sınıf aktivistlerinin benimsediği birçok mücadele – gey, lezbiyen, trans azınlıkların haklarının savunulmasından çevreye dair önceliklere kadar– aslına bakılırsa daha şimdiden birçok Batı ülkesinde sağı kendi söylemine uyum sağlamaya zorlayarak çoğunluğu teşkil etmeye başlamıştır. Yine de hem eski hem de yeni işçi sınıfın değer ve dünya görüşü açısından daha muhafazakârlaşmaya ve göçe daha şüpheli yaklaşmaya meylettiği doğrudur. Değerler ve medeni haklara ya da göçe dair kültürel savaşların bilhassa kutuplaştığı zamanlarda yeni orta sınıf ile işçi sınıfı arasındaki etik dünya görüşlerine dair bir farklılık bulunmasının onların sınıf ittifaklarını pekiştirmesine engel teşkil etme riski vardır. İşlere ve kamu hizmetlerine dair ekonomik taleplere birleştirici bir odaklanma, kentli orta sınıfa nazaran toplumsal açıdan muhafazakâr olsalar da, refah ve tam istihdam politikalarına değer verdikleri geçmişteki ilerici koalisyonların bir parçası olan işçileri sola yeniden kazandırabilir.

Sol açısından işçi sınıfında güçlü bir dayanağı yeniden kazanmak ve sağ cenah ulusalcılığı defetmek için imalat işçi sınıfını soldan koparmanın yalnızca kültürel faktörlerin bir işlevi olduğunu iddia eden kusurlu öncülden sakınmak gerekir. İşçilerin hoşnutsuzluğunun nedeni her şeyden önce ekonomiktir, neoliberalizmde emek gelirlerinin gerilemesinden kaynaklanmaktadır: küresel bir ekonomide serbest piyasa liberalleşmesinin ve uluslararası rekabet riskine açıklığın doğrudan bir sonucu. En önemlisi ulusalcı sağı destekleyen işçi sınıfı kesimleri ile ticaretle uğraşan orta sınıf arasındaki sınıf ittifakının son derece istikrarsız olduğunu kabul etmek gerekir.

Piketty'nin şerh düştüğü üzere, Avrupa Birliği'ne ve küresel kapitalizme son derece şüpheyle yaklaşan Marine Le Pen gibi "toplumsal nativistler" işçi sınıfının hakiki ihtiyaçlarına eşlik edecek yeniden dağıtımcı önlemleri izlemekten memnun değildir, çünkü bunlar kendi orta sınıf seçmenleriyle onların zenginler arasındaki patronlarının çıkarına hizmet etmez.[54]

54. Piketty, *Capital and Ideology*, s. 887-8.

Kaynak azlığı için uluslarüstü kurumları, yabancı ülkeleri ve göçmenleri suçlayarak işçileri bu tip taleplerden caydırmaya ve işçilerin menfaatlerinin onlar için çok önemli olduğu yanılsamasını muhafaza etmeye çalışırlar. Donald Trump'ın zenginlere getirdiği vergi kesintilerinin –işçilere pek de bir şey sunmayan– eşlik ettiği Çin'e karşı verdiği ticaret savaşı bir düzenbazlık örneğidir.

Sosyal koruma çalışanları taleplerinden mevcut koşullar altında daha uzun süre memnun olamaz. Sosyalist solun sağın işçi sınıfı ve orta sınıfı tabanları arasına bir set koyması gerekiyor. İlericiler yeni ulusalcıların kâr güden davranışını –bilhassa kamu hizmetlerini özelleştirme politikalarıyla giriştikleri suçortaklığını ve küresel finansal ağlarla kurdukları ikiyüzlü samimiyeti– kınamalıdır. Ancak bu izahatın ikna edici olabilmesi için solun mesafeli ve uzak olduğu algısının üstesinden gelmek gerekmektedir.

Solun mavi yakalı işçiler arasında daha kuvvetli bir dayanağı elde etme ve hizmet işçileri arasındaki desteği pekiştirme becerisi ağırlıklı olarak metropolis kalelerinin ötesindeki seçmenlere hitap eden bir ekonomik vizyon geliştirme kapasitesine dayanacaktır. Sol, iş, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarla ilgili meselelere öncelik vererek başarısızlığa uğramış bir neoliberal düzenin yarattığı eşitsizlik ve güvensizlikten işçileri koruyabilecek bir güç olarak makul biçimde kendini sunabilecektir.

7
Halkın Düşmanları

Çağdaş politikada koruma ve güvenliğe yapılan vurgu göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal tehlike olarak cisimleştirilen kişilerin kim olduğunu açığa çıkarmak günümüz siyasi işbirliklerini anlamamıza daha çok yardım eder. Düşmanın inşası bütün siyasetin temel bir veçhesidir. Carl Schmitt'in siyasetin politik sahayı iki karşıt kampa bölen bir düşman/arkadaş ayrımı içerdiği iddiası meşhurdur.[1] Herhangi Batı ülkesinde siyasetle ilgili bir konuşma programında ya da meclis tartışmalarında ateşli suçlamaların uçuştuğunu seyretmek kâfi gelecektir. Birçok liberalin benimsediği, politikayı rasyonel tartışma ve

1. Carl Schmitt, *The Concept of the Political: Expanded Edition* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2007), s. 26.

konsensüs mekânı olarak gören Kantçı ideale rağmen siyaset her şeyden önce Mao Zedong'un Clausewitz'in ünlü "Siyaset savaşın kan dökülmeyen devamıdır" vecizesinden uyarladığı üzere bir çatışma sahasıdır.[2] Popülizm çağında düşmanın inşası bilhassa önemlidir. Siyaset kuramcısı Chantal Mouffe, Öteki'ye karşı husumetin aynı zamanda öz benlik için bir ankraj noktası sağladığı popülizmin "belirleyici bir dışarı"nın mevcudiyetine dayandığını iddia etmiştir.[3] Şiddetli antagonizma –Biz'e karşı Onlar tavrının yoğunlaşması– iyi tanımlanmış, olumlu bir kimliğin olumlanması için kısmi bir ikame ve öbür türlü kırılganlaşacak toplumsal bloklar için bir destek işlevi görür. Yani Büyük Geri Tepme siyasetinde hâkim olan "halkın düşmanlarını" incelerken, çağdaş hareketlerin talep etmeye çalıştığı "halk" türü hakkında bazı dersler çıkarabiliriz ve öne sürdükleri koruma ve kontrol siyasetlerinin içeriğini daha iyi anlayabiliriz.

Farklı alt sınıf ve üst sınıf hedefleri çağdaş politikada önemli bir rol oynar: göçmenler, zenginler, siyaset elitleri ve entelektüel elitler. Ulusal sağ genelde göçmenlere duyulan öfkeye odaklanır, onları halkın güveniliğini ve esenliğini tehdit eden tehlikeli bir alt sınıf olarak tasvir eder. Sağ, göçmenleri artan demografik mevcudiyetleri yüzünden kültürel bütünlüğe ve etnik homojenliğe bir tehdit olarak sunar. Dahası onları "yedek emek ordusu" yaratarak, kapitalistlerin tasarrufunda ücretleri aşağı çekmekle suçlar.

Sol ise onlar yerine zengin bankacılar ve hırslı oligopolistler gibi sosyoekonomik sınıf düşmanlarına işaret eder. Zengin hem işçileri ve vatandaşları toplumsal korunmadan mahrum bırakmakla hem de halkın demokratik kontrole duyduğu arzuyu hüsrana uğratmakla suçlanır. Ücretlere, çalışma koşullarına ve kamu hizmetlerine saldırırken normal vatandaşların ödemek zorunda oldukları vergileri ödemekten imtina etmek için şirketlerini ve servetlerini offshore ettikleri için kolektif re-

2. Mao Zedong, *Problems of Strategy in China's Revolutionary War* (Pekin: Foreign Language Press, 1965), s. 180; Carl von Clausewitz, *On War* (Londra: Penguin, 1982).
3. Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox* (Londra: Verso, 2000), s. 12.

fah ve güvenliğin düşmanı olarak görülürler. Yani ulusalcı sağ, toplumsal çözülmenin habercisi olarak görülen yeni gelenler de dahil olmak üzere toplumun alt tabakasındakileri günah keçisi olarak sunarken, sosyalist sol hırs ve kibirle suçladığı en tepedekileri tahkir etmeye odaklanır. Çağdaş politika sanhesinde önemli bir rol oynayan bir başka düşman "kurum" ya da "kast"tır (Beş Yıldız Hareketi'nin popülerleştirdiği bir terim). Bunlar üstü örtük yollarla iş gören ve vatandaşları demokratik kontrolden mahrum bırakırken yerleşik menfaatlerin tarafını tutan siyasetçiler ve devlet bürokratlarından müteşekkildir. Buna paralel olarak sağ düşmanlığını geleneği küresel ve liberal dünya görüşleriyle ikame etmekle şüpheleri üstüne çeken entelektüel elitlere çevirir. Bu düşmanlar arasındaki farklar şu anki momentten doğan ekonomik kaynaklar, kültür ve otorite ile ilgili muhtelif çatışmaları ve küresel agorafobinin nedenlerinin birbirinden son derece farklı anlayışlarının bir arada oluşunu aydınlatmada oldukça katkıda bulunur.

Göçmenleri Linç Edin

"Şimdi birbirimize karşı dürüst olalım: Macaristan, Macar halkı bu ülkenin bir göçmenler ülkesi olmamasına karar verdiği için kınanacaktır." Macaristan Başbakanı Viktor Orbán Eylül 2018'de, Avrupa Parlamentosu Hollandalı AP milletvekili Judith Sargentini'nin Macaristan'ın göçmenlere tutumu üzerine –yolsuzluk, basın özgürlüğü ve seçim sisteminin dürüstlüğü gibi diğer birçok meselenin yanı sıra– sunduğu bir raporu onaylayan önergeyi kabul ettikten sonra böyle konuşmuştu. Orban ve partisi Fidesz'in –Hıristiyan Demokrat Avrupa Halkı Partisi'nin resmi bir üyesi– itibarını kaybetmiş bir sosyalist partiye karşı ezici çoğunluğu elde ettiği zaferle iktidara geri dönmesinden bu yana bilhassa Roma ile Müslümanları hedef alan açık açık yabancı düşmanı bir söylem benimsemiştir. Orbán, 2015 göç krizi boyunca bir mülteci kotasını kabul etmeyi reddetmiş, hatta Hırvatistan ile Sırbistan sınırı boyunca bir tel örgü bile ördürmüştü.

Orbán'ın 2010'ların ortalarından bu yana dünyayı sarsan yabancı düşmanı popülizm tarzının ana akımlaşmasında bir öncü olduğu ortaya çıktı. Trump'ın göçü durdurma vaadiyle zafer kazanması meşhurdur. Para babası ve televizyon ünlüsü Trump, New York'ta Trump Tower'da 16 Haziran 2015'te başlattığı başkanlık kampanyasında Meksikalı göçmenlere toptancı bir biçimde saldırmasıyla meşhurdu: "Suç getiriyorlar. Tecavüzcüler. Ve varsayıyorum ki aralarından bazıları iyi insanlar."[4] Buna rağmen 2016'da Latino oyunun yüzde 29'unu kazanmayı ve 2020'de oy oranını yüzde 32'ye çıkarmayı başarmıştı. 2019'da aralarında Alexandria Ocasio-Cortez, Ilhan Omar, Rashida Tlaib ve Ayanna Presley'nin bulunduğu mahut ilerici milletvekili kadınlar ekibine geldikleri yere geri dönmelerini söyleyerek, yani onların Amerika uyruklu olmayan azınlıklar olduğunu ima ederek birçok insanı öfkelendirdi. Richard Spencer ile Stefan Molyneux gibi alternatif sağ gurular, beyazların üstünlüğünü savunan fikirleri popülerleştirdiler ve genelde göçmenleri hedef göstererek liberal hoşgörü ve içermecilik değerlerine şiddetle saldırdılar.[5]

Marine Le Pen, Fransa'da göçmenleri insanların semtlerine, köylerine, okullarına ve maaşlarına zarar veren, "gemi azıya almış bir küreselleşmenin" öncüleri olarak sunmuştur.[6] Paris'teki 2017 başkanlık seçimlerinin son kampanya mitinglerinden birinde bütünüyle göçe son vereceğini ve "sınırlarımızı yerine geri getireceğini" vaat etmişti. Konuşmasını "Sizi *koruyacağım*" diyerek vurgulu biçimde sonlandırıyordu.[7] Matteo Salvini'nin 2013'te İtalya'da Lega'nın lideri olmasından bu yana yükselişi göçe karşı sergilediği uzlaşmaz tutuma dayanmaktaydı. Salvi-

4. "Here's Donald Trump's Presidential Announcement Speech", *Time*, 16 Haziran 2015.
5. Gavin Evans, "The Unwelcome Revival of 'Race Science' ", *Guardian*, 2 Mart 2018.
6. Angelique Chrisafis, "Marine Le Pen Rails against Rampant Globalisation after Election Success", *Guardian*, 24 Nisan 2017.
7. " 'I will protect you!' Marine Le Pen Vows to End all Immigration to France", *Telegraph*, 18 Nisan 2017.

ni, genelde Afrika'dan gelen bir "istila" hayaletine[8] başvurmuştur, İçişleri Bakanı olarak bir yıllık dönemi içerisinde İtalya limanlarını Libya'dan ve Kuzey Afrika'nın geri kalanından gelen göçmen botlarını kurtaran NGO gemilerine kapamıştı. "Kapalı limanlar" (*porti chiusi*) favori sloganı olmuştu: azim ve uzlaşmazlığın bir ifadesi.[9] Ayrıca Bangladeşlilerin işlettiği ve sahip olduğu bakkaliye gibi "etnik ürünler satan küçük dükkânlara" karşı sıkı tedbirler alınması için önerge vermeye devam etti.[10] Birleşik Krallık'ta Nigel Farage göçün "dürüst olmak gerekirse kasabalarımızdaki ve şehirlerimizdeki birçok insanın yaşadıkları yeri bundan on-on beş yıl önceki haliyle aynı olduğunu düşünmesini zorlaştırdığını" iddia ediyordu.[11] Göçmenlere yaptığı saldırılar, 2015 göçmen krizi esnasında yoğunlaştı. Brexit referandumu öncesinde uzun göçmen kuyruklarını resmeden ve Nazi propagandasında benimsenen imgelere çarpıcı biçimde benzeyen bednam "Kopuş Noktası" posterini de kapsadı. Göçmenlere karşı saldırılar halihazırda yerleşmiş etnik azınlıklara yönelik düşmanlıkla da bir araya gelmiştir. Donald Trump'ın Siyah Hayatlar Önemlidir hareketine karşı tutunduğu uzlaşmaz politika ve beyaz üstünlüğünü savunan gruplarla flörtü ırk nefretinin hâlâ canlı bir mesele olarak kaldığına dikkati çekmiştir.

Göçmenlere ve azınlıklara yönelik bu düşmanlığın sağın koruma ve kontrol politikalarına ne kadar uyduğunu anlamak için çağdaş ulusalcı popülizmin ve onun ırk ayrımcılığı ile ilişkisinin tarihsel kökenlerini göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Modern ırkçılığın izinin onu köleliğe ve emperyalizme dek sürülebilecek uzun bir tarihi vardır. Modern ırkçılık, toplumsal Darwinizm ile Adolf Hitler'e ilham veren üstün Aryan

8. Rachel Donadio, "Salvini Puts Italy on a Collision Course with Europe", *Atlantic*, 9 Ağustos 2019.
9. Silvia Sciorilli Borrelli, "Matteo Salvini: Italy's Ports Are Closed to Migrant Vessels", *Politico*, 16 Haziran 2018.
10. Nick Squires, "Italy's Hardline Deputy PM Matteo Salvini Says 'Little Ethnic Shops' Must Close by 9pm", *Telegraph*, 12 Ekim 2019.
11. Rowena Mason, "Nigel Farage: Immigration Has Left Britain Almost Unrecognisable", *Guardian*, 31 Mart 2015.

ırkın varoluşunu kuramlaştıran, 19. yüzyılda yaşamış Fransız kont Arthur de Gobineau'nun eseri tarafından destekleniyordu.[12] Nazilerin ve faşistlerin II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, 1960'larda Birleşik Devletler Sivil Haklar hareketinin zaferi, 1990'larda Güney Afrika'daki apartheid rejiminin son bulması ve en nihayetinde Birleşik Devletler tarihinde 2008 seçimlerinde ilk siyah başkanın seçilmesi, bunların hepsi "ırk sonrası toplum"a yönelen geri çevrilemez bir güzergâhın mihenk taşları olarak kutlanıyordu. Ancak yabancı düşmanlığı ortadan kalkmak şöyle dursun Büyük Geri Tepme ortamını kovalayan yaygın toplumsal gerileme korkularının ortasında gemi azıya alıyor.

Avrupa'da ırkçılık için oyları cezbeden ilk savaş sonrası parti Jean-Marie Le Pen tarafından kurulmuş ve otuz yıl boyunca yönetilmiş Ulusal Cephe'ydi. 1961'de Fransa'da Cumhuriyet'e karşı başarısızlığa uğramış Cezayir darbesini destekleyen eski bir paraşütçü olan Le Pen Fransa 5. Cumhuriyet'inin siyasi söyleminin faşizm karşıtı kırmızı çizgilerinin çoğunu ortadan kaldırmaya koyuldu. Mağrip ile Frankofon Batı Afrika'dan gelen Müslüman göçmenlere şiddetle karşı geldi, onların Fransız ulusunu mahvettiğini öne sürdü. "Les français d'abord!" ("Her şeyden önce Fransızlar!") onun düsturuydu.[13] Ona verilen destek 1988'lerin başına kadar yüzde 10'ların altına düşmedi. Görünen o ki seçmenleri gaz odalarının "tarihin bir ayrıntısı" olduğu iddiası da dahil olmak üzere onun utanç verici yorumlarını göz ardı edebilmiştir.[14]

Tüm Batı Avrupa boyunca yeni hırslı sağ cenah liderler Le Pen'in inşa ettiği modeli hızla devam ettirdi. Kuzey İtalya'da muhtelif özerk gruplardan müteşekkil bir federasyon olan Lega Nord 1980'lerde ülkeye ilk ciddi dış göç dalgasına ve aynı zamanda Lombardiya ile Veneto'ya iç göçle gelenlere –İtal-

12. Michael Denis Biddiss, *Father of Racist Ideology: The Social and Political Thought of Count Gobineau* (New York: Weybright and Talley, 1970).
13. Catherine Fieschi, *Populocracy: The Tyranny of Authenticity and the Rise of Populism* (Newcastle upon Tyne: Agenda Publishing, 2019).
14. A.g.e.

ya'nın Mezzogiorno'sundaki* *terroni*** – cevaben benzer şekilde ırkçılığı kullandı. Avusturya'da 1990'larda Jörg Haider'in Özgürlük Partisi Müslümanlığı Batı değerleriyle bağdaşamazmış gibi göstererek yabancıları hırsız ve suçlu gibi sunmasıyla destek kazandı. Yabancı düşmanlığı kısa sürede diğer Avrupa ülkelerinde de belirmeye başladı: 1993'te UKIP'nin kurulduğu Büyük Britanya'dan, 2000'lerin başında Hollanda'da aktif olan Pim Fortuyn List'e, yine Hollanda'da 2006'da kurulmuş Geert Wilders'ın Özgürlük Partisi'ne, son olarak da Kaczyński kardeşlerin Polonya'daki Hukuk ve Adalet Partisi'ne ve Orbán'ın Fidesz Partisi'nin Hıristiyan demokratlıktan muhafazakâr ulusal bir partiye dönüşümüne dek.

Erken dönem sağ cenah popülist hareketler önceden siyaset arenasının marjlarında yer alırken, politik ana akımın giderek bir parçası haline gelmişlerdir.[15] Bu partiler, haber medyasının yoğun biçimde kendilerine yer vermesinden ve magazin basınının saplantıyla göçle suça odaklanmasından destek alarak, bazen seçimlerdeki oy oranlarını hükümet koalisyonlarında yer almalarını sağlayacak raddede büyütmüşlerdir. Dahası sağ cenah popülistler konsensüs savaşında kendilerine karşı üstünlük sağlanmasından kaçınmak için kendi katı göç karşıtı konumlarını giderek daha çok benimseyen ana akım muhafazakâr partiler üzerinde yoğun bir nüfuz uygulamayı başarmıştır. Britanya Muhafazakâr Partisi, UKIP ile Brexit taraftarlarının baskısına cevaben hızla sağa kaydı. Donald Trump'ın popülist olarak Cumhuriyetçi Parti'yi ele geçirmesi de Abraham Lincoln'ün kurduğu partiyi kökten dönüştürdü.

Göçle ilgili artan kaygı, bir dereceye kadar Batı ülkelerindeki göçmen sayısındaki artışın bir sonucudur. Neoliberal kapitalizmin 1990'lar ve 2000'lerdeki doruk noktasında Avrupa ile Birleşik Devletler'e yüksek seviyelerde göç bu meselenin bir

* İtalya'nın güneyini kapsayan büyük bölge. (ç.n.)

** Terrone'nin çoğulu. Terrone Güney İtalya kökenli insanlar için kullanılan aşağılayıcı bir terimdir. (ç.n.)

15. Aurelien Mondon ve Aaron Winter, *Reactionary Democracy: How Racism and the Populist Far Right Became Mainstream* (Londra: Verso Books, 2020).

siyasi çekişme olarak artışına katkıda bulunmuştur. 2015'te Suriye'deki iç savaşın neden olduğu mülteci krizi kilit bir dönüm noktasıydı. Avrupa'ya göç 2013'te sene başına 1 milyon kişi artarak 2015'te 2.2 milyona erişti. Akabinde göç birçok Avrupalı için en tepedeki siyasi sorun haline geldi.[16] Çok sayıda anket Birleşik Devletler'le Avrupa'daki birçok vatandaşın göçün sıradan insanların koşullarını baltaladığına, güvenlik ve ulusal kültür üzerinde de olumsuz etkileri olduğuna inandığını göstermiştir.[17] Trump ve Salvini gibi figürler için kilit seçim hedefi haline gelen kırsal mavi yakalı işçiler arasında da bu algı bilhassa güçlüdür.

Yakın yıllarda göçün azaldığı ve koronavirüs krizinin onu sekteye uğrattığı doğrudur. Dahası OECD 2020 Göç Raporu'na göre "daha zayıf bir emek talebi, kalıcı katı seyahat kısıtlandırmaları ve yüksek vasıflı işçiler ile uzaktan eğitim gören öğrenciler arasında uzaktan çalışma âdetinin" de bir sonucu olarak uluslararası hareketliliğin gelecek yıllarda düşük kalacağına dair farklı işaretler vardır.[18] Ancak Latin Amerika ve özellikle de Sahraaltı Afrika'sında nüfus artışı bu bölgelerdeki küresel ısınma etkileriyle birlikte gelecek yıllarda Birleşik Devletler ile Avrupa'ya göçün temel bir trend olarak devam etmesine yol açacaktır. Dahası göç karşıtı hissiyata genelde daha yaşlı insanların sahip olduğunu, en nihayetinde daha açık fikirli gelecek kuşaklar egemen oldukça bu hissiyatın kaybolacağını düşünmek aldatıcıdır. Sağ cenah yabancı düşmanlığı hatırı sayılır bir adaptasyon gücü sergilemiştir, hedefini de yeni gelen göçmenlerden "iç düşman" rolünün verildiği yerleşik azınlık cemaatlerine kolayca kaydırabilir. Bariz ırkçı söylemlerden dışlanabilecek daha liberal eğilimli insanlara hitap etme yollarını da bulabilir.

16. Daniel Stockemer, Arne Niemann, Doris Unger ve Johanna Speyer, "The 'Refugee Crisis', Immigration Attitudes, and Euroscepticism", *International Migration Review* 54: 3 (2020), 883-912.
17. Phillip Connor ve Jens Manuel Krogstad, "Many worldwide oppose more migration-both into and out of their countries", *Pew Research* (2018).
18. OECD, *International Migration Outlook*, (OECD Publishing: 2020).

Birleştirici Tehdit Olarak Göç

2010'ların Büyük Durgunluğuna kadar göç genelde seçmen kitlesinin spesifik kesimlerine hitap etmeye mahkûm tali bir mesele olarak algılanıyordu: tipik olarak yüksek göçmen oranlarına sahip işçi sınıfı alanlarındaki işsizlere. Fakat bu sorun artık göç politikaları, kotalar ve bütünleşmeyle ilgili dar tartışma sınırlarını aşmıştır. Sağın korumacılığı etrafında örgütlenen "hâkim mesele", bütün mevcut toplumsal durumun okunduğu mercek halini almıştır.

Sağ cenah popülistlerin göçmenleri ve etnik azınlıkları suçlamadığı neredeyse tek problem yoktur. İşsizlikten kamu hizmetlerinin aşınmasına, suçun artmasına, yüksek vergilendirme yüküne ve kültürel gerileme algısına dek artık sağ tüm bu meselelere göçle ilgili kültür savaşının basmakalıp diliyle yaklaşıyor. Suç, göçmenlerin suç çetelerine nefer teşkil etmeye sebep olmakla itham ediliyor. İşsizliğin suçu ücretleri aşağı çektiği için "yedek emek ordusu" olarak hakir görülen, üç beş kuruşa çalışmaya hevesli göçmenlere yükleniyor. Göçmenler, yerli halkı kendi ülkelerinde yabancı gibi hissettirdikleri, kimlik ve kültür krizleri yarattıkları için de suçlanıyor. Bu arada kamu hizmetlerinin gerilemesinin nedeni kamu harcamalarındaki kesintilerden ziyade göçmenlerin sosyal konutlar ve sosyal yardım için "akın ettiği" kuyruklara yoruluyor. Batı'daki demografik kriz siyasetçilerin yerli ailelelerin çocuk yapma yetilerini desteklemekten ziyade yumuşak başlı bir emek gücü ithal etme tercihine atfediliyor. Covid-19 krizi boyunca göçmenler, Trump ve müttefikleri tarafından ülkeye virüs taşımakla da suçlanmıştır. Oysa virüsün sık sık uçan yöneticiler ve turistler tarafından yayılma ihtimali daha yüksektir. Kısacası göçmen toplumda yanlış giden her şeyden sorumlu tutulan evrensel fail rolüne büründürülmüştür. Bu figür, geç neoliberal çağın korku ve kaygılarından müteşekkil geniş bir yelpazenin yoğunlaşma noktası haline gelmiştir: ekonomik gerilemeye, kimlik kaybına, demografik taşkına, güvenliğe karşı katmerli tehditlere dair korkular.

Göç karşıtı hissiyata dair hâkim açıklamalar onun iki yoldan kültürel bir sorun olduğunu iddia eder. Birincisi göçmenlerin genelde bir kültürel tehdit olarak ülkeye "yerli" sakinlerin kültürüyle bağdaşmayan göreneklerini, dilini, dinini ve tutumlarını getiren fail olduğu düşünülür. Ulusalcılar, sıklıkla göçmenlerin "kendi hayat tarzımızı" tehlikeye attıklarını ve "değerlerimize" saygısızlık ettiklerini iddia etmiştir. Marine Le Pen, Müslümanları kamusal alanlarda türban kullanımına dair tartışmalar bağlamında Fransız sekülerizm kültürünü rencide etmekle suçlamıştır. Viktor Orbán ise onları Hıristiyanlığa bir tehdit olarak sunmuştur.[19] Hollanda'daki Pim Fortuyn gibi ulusalcı liderlerin bir kısmı, ulusalcı sağ cinsiyet eşitliğine karşı çok uzun zamandır muhalif olmasına rağmen, Müslümanları cinsiyetçilik ve homofobiyle bile suçlamıştır.[20] İkincisi, göç karşıtı hissiyat kültürel bir sorun olarak görülmüştür, çünkü düşük eğitimli vatandaşların bilhassa hassas sayıldığı bir tutumdur.[21] Fakat göçmenlere duyulan nefret sadece "kültürel" bir fenomen olmaktan son derece uzaktır.

Göçmeni ulusal egemenliğin kriz halinde olduğu anlarda bu kadar mükemmel bir nefret figürü kılan bu kategorinin mükemmelen dışlananı temsil etmesidir: verili bir halkın toprağında ikamet ederken, onunla köken, kültür ya da vatandaşlığı paylaşmayan bir kişi. Kurgusal olarak etno-kültürel açıdan yekpare diye tahayyül edilmiş yerel bir cemaatle ilgili olarak göçmenin onun homojenliğini azalttığı düşünülür, yani –argüman bu yönde ilerler– kendi bireyselliğini ve toplumsal uyumunu da.[22] Sağ, keşke göçmenler olmasaydı, diye iddia

19. Shaun Walker, "Orbán Deploys Christianity with a Twist to Tighten Grip in Hungary", *Guardian*, 14 Temmuz 2019.
20. Ruud Koopmans ve Jasper Muis, "The rise of right-wing populist Pim Fortuyn in the Netherlands: A discursive opportunity approach", *European Journal of Political Research* 48: 5 (2009), 642-64.
21. Daniel K. Pryce, "US Citizens' Current Attitudes Toward Immigrants and Immigration: A Study from the General Social Survey", *Social Science Quarterly* 99: 4 (2018), 1467-83.
22. Nicholas De Genova, "Rebordering 'the People' Notes on Theorizing Populism", *South Atlantic Quarterly* 117: 2 (2018), 357-74.

eder, halk kendi temel birliğini yeniden keşfedebilirdi, özgün kökenleri üzerinde yeniden hak iddia edebilirdi ve anlamsız iç çatışmalarının üstesinden gelebilirdi. Bu anlatıda bir nebze hakikat vardır. Dışarıya yönelik düşmanlığın içsel çatışmayı yatıştırmaya ve yapay bir ulusal birlik hissiyatı yaratmaya yarayabildiği sürekli kanıtlanmıştır. Misal daha birkaç sene önce Napolililere bağırıp çağıran Matteo Salvini, artık bir karikatürün gösterdiği üzere, düşmanlara karşı ortak nefrette Kuzeyli ve Güneyli İtalyanları bir araya getirmeyi başarmıştır.

Göçmenlerin sağın "dışlayıcı popülizm"indeki mükemmel Öteki rolü, bilhassa göçmenleri ve etnik azınlıkları güvenliği tehdit teşkil eden suçlular olarak tasarlamasında barizdir.[23] İtalya'da Salvini sık sık "Tunuslu uyuşturucu satıcılarını" ve "Nijeryalı fuhuş çetelerini" hedef almış, belirli etnik grupları verili suç faaliyetleri ile eşleştirmiştir.[24] Fransa'da Le Pen *banlieues*'de yaşayan etnik azınlık vatandaşları göçün yarattığı "cüruf" diye sürekli yaftalamıştır.[25] Bu propaganda, milyarder medya zenginlerinin elindeki, göçmenler ve etnik azınlıkları doğası gereği suçlu diye damgalaştırılmasına katkıda bulunan magazin basını tarafından alevlendirilmiştir. Göçmen nüfusun aşağılanması, göçmenlerin yakın yıllarda terörizmle eşleştirilmesiyle birlikte pekiştirilmiştir. El-Kaide popüler bilince özellikle de IŞİD'in kitle katliamlarının akabinde bir dizi terör eylemiyle kazındığından bu yana, Batı ülkelerindeki Müslüman mukimler giderek daha çok popüler şüphenin egemenliği altına girmiştir, sağ cenah siyasetçiler de onları ülke içerisindeki düşman ülke yandaşı cihatçılar olmakla suçlamıştır.[26]

23. Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser, "Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America", *Government and Opposition* 48: 2 (2013), 147-74.

24. Marcello Maneri, " 'Vengono per delinquere': logiche e cicli di criminalizzazione dell'immigrazione", *La rivista delle politiche sociali* 2 (2019), 63-84.

25. Johannès Franck, "Marine Le Pen met l'immigration au cœur de sa campagne des municipals", *Le Monde*, 7 Mart 2020.

26. Viktor Orbán, Suriye iç savaşından kaçan mültecileri potansiyel terörist olarak tasvir etmiştir, 2015'te "tüm teröristlerin temelde göçmen olduğunu" öne sürmüştür. Matthew Kaminski, "All the Terrorists Are Migrants", *Politico*, 23 Kasım 2015.

Göç karşıtı hissiyatın yoksula karşı yoksulun savaşını fitillemeyi hedeflediği sık sık söylenir. Hatta göçün ateşlenmesi ulusalcı popülistlerin aynı zamanda ekonomi elitlerini toplumsal öfke ve yeniden dağıtımcı taleplerden saptırırken (mahut popülizmlerine rağmen savundukları), popüler destek kazanmaya yönelik ikiyüzlü niyetlerini yansıtır. "Geri kalmış" işçi sınıfını göçmen işçilerle karşı karşıya getiren göç karşıtı söylem etkili bir dikkati başka yöne çekme işlevi görür. Fakat bu numara, göçmen karşıtı söylemin bağlanabileceği maddi çıkarlar olduğu için işe yarar. Göçmenler, hizmet prekaryasındaki temizlikçi, bakıcı, raf toplayıcı, meyve toplayıcı ya da gayriresmi ekonomiye dahil olanlar gibi fiziksel açıdan en zorlayıcı ve düşük statülü işleri doldurur. Yakın zamanda geldikleri için toplumsal piramitin yukarısına doğru tırmanmaya zorlanırlar –işlerinin güvensizliğine maruz kaldıklarını hissedenlerin doğal olarak garez duyduğu yukarı doğru bir moment.

Göçmenler tipik olarak hem "işlerimizi çalmakla" hem de "kâr hırsızları" olmakla suçlanır. Göçmenlerin istihdam fırsatlarını çaldığı fikrinin popülist sağda oldukça uzun bir tarihi vardır. Ulusal Cephe'nin seçim atılımlarından birinin arkasındaki stratejist Jean-Pierre Stirbois, 1976'da halihazırda şunu öne sürüyordu: "Bir milyon işsiz gereğinden fazla bir milyon göçmen demek." Bugün bu emek korumacılığı, Fransız Yeni Sağ düşünürü Alain de Benoist'nın öne sürdüğü ve İtalyan aşırı sağ filozof Diego Fusaro'nun da onu papağan gibi tekrarladığı üzere göçmenlerin "yedek emek ordusu" olarak temsilinde geri dönüşüme uğruyor.[27] Boris Johnson da, şirketlerin ücretleri aşağıda tutma sebebinin "diğer ülkelerden gelenlerin sınırsız emek havuzlarına erişimi olduğu"nu iddia ederek bu teorinin çığırtkanlığını yapmıştı.[28] Aynı izahat, Birleşik Krallık'taki Brexit kampanyası sırasında ücretleri kırmakla suçla-

27. Alain de Benoist, "Immigration: The Reserve Army of Capital", Çev. Tomislav Sunic, *Occidental Observer* 23 (2011); Diego Fusaro, *Storia e coscienza del precariato: servi e signori della globalizzazione*, (Milano: Bompiani, 2018).
28. Henry Zeffman, "Brexit: Boris Johnson Takes Bid for Top Job to the Workers", *The Times*, 18 Ocak 2019.

nan Polonyalı inşaat işçileri ve tesisatçılara karşı da kullanılıyordu. Akademisyenler arasında göçün ücretlere aşağı doğru bir baskı uygulayıp uygulamadığı üzerine birçok tartışma olmuştur.[29] Devlet denetiminin azaltıldığı bir emek piyasasında ücret rekabetinin vasıfsız işlerde göçmenlerin yerlilere karşı nasıl rekabet ettiğini görmek kolaydır. Fakat onları sömüren girişimcilerden ziyade hangi iş olursa olsun almaya zorlanan göçmenlere saldırmak bir alçaklık ve zalimlik göstergesidir. "Yerli insanlar için yerel işler" talebi, kârlara erişimi çalan hırsızlar olarak görülen göçmenleri dışlamak isteyen "refah şovenizmi" diye tarif edilen şeyle ayrılmaz bir ikili oluşturur. Göçmenler, "refaha karşı bir yük" teşkil etmek bir yana, genelde kamu hazinelerine kendilerinin kâr olarak elde ettiklerinden çok daha fazla katkıda bulunurlar.[30]

Göçmen, işçi sınıfından kesimler, onların patronları, taşra esnafı ve iyi para kazanan teknik meslek erbapları arasındaki günahkâr ulusalcı ittifakın sunağına sunulan kurbanlık kuzu için ideal bir örnek teşkil eder. Yerli mavi yakalı işçiler için mevcut ekonomik kargaşanın suçunu göçmenlerin sırtına yıkmak, gayri resmi ekonomi tehdidi altında kendilerini "hak ettiğini alan işçi sınıfı"nın bir parçası olarak geçerli kılmalarını sağlar. Göçmenlere karşı muhalefet, işçilerin saygın üreticilerden hakir görülen bir "alıcılar" alt sınıfına dönüşerek, toplum tarafından unutulmaya yüz tutma korkularını yatıştırır. İdarecilerin, işletme sahiplerinin ve piyasa profesyonellerinin perspektifinden göçmenleri hedef almak popüler öfkeyi aşağı doğru kanalize etmede bir araç sağlar, böylece onu toplumsal piramidin tepesindekilerden başka yöne saptırır. Dahası gözü korkutulmuş bir göçmenin sendikalaşma ya da kendi haklarını diğer araçlarla savunma ihtimali çok daha azdır. Bu da onu münasip ve yumuşak başlı bir çalışan yapar.

29. Martin Ruhs ve Carlos Vargas-Silva, "The Labour Market Effects of Immigration", *Migration Observatory* (2015).

30. Dorte Sindbjerg Martinsen ve Gabriel Pons Rotger, "The Fiscal Impact of EU Immigration on the Tax-Financed Welfare State: Testing the 'Welfare Burden' Thesis", *European Union Politics* 18: 4 (2017), 620-39.

Göçmenlere karşı garez demografik ikame korkularıyla da ilintilidir. Birçok sağ cenah seçmeni kuşatan sıkıntının sebebi sadece onların ekonomik açıdan gereksizleşmesi değil –uluslararası rekabete şiddetle maruz kaldıkları faaliyetlere bağlı oldukları düşünülürse–, aynı zamanda daha doğurgan yabancıların biyolojik açıdan onların yerini alacak olmasıdır. Tüm Batı Avrupa ile Birleşik Devletler'de doğum oranı yüzde 1,5 çocuğa düşmüştür –küresel ortalamanın son derece altında. Eric Kaufmann *Whiteshift* adlı kitabında birçok Batı toplumundaki beyaz çoğunlukların artık yakında asli bir etnik "sürü"nün hâkimiyetinde olmayan "azınlık-çoğunluk" toplumlarında yaşayacaklarının farkına vardığını iddia ediyor.[31] Bu ikame korkusu ulusalcı sağın "istila", "ikame" hatta "beyaz soykırımı" dilinde yankı buluyor. Matteo Salvini, Mayıs 2017'de "insanları diğer insanlarla ikame etme çabası: Soros gibi insanların finanse ettiği ekonomik ve ticari bir operasyon" diyerek karanlık bir tablo çizmişti.[32] Bu tip iddialar alternatif çevrimiçi alt kültürlerde çılgınca popülerleşen komplo teorilerini çağrıştırıyor. Misal mahut Kalergi Planı ve Fransız aşırı sağcı yazar Renaud Camus'nün öne sürdüğü "büyük ikame" gibi.[33]

Sağın göç karşıtı söylemi çoğunlukla faşizmi hatırlatır. Fakat tüm toksikliğine rağmen alt metni göçmenlerin ortadan kaldırılması değil, onlar üzerindeki kontrol ve sömürüdür. Mesela Salvini'nin Calabria, Rosarno'da senatör olarak seçilmesini ele alalım. Bu bölgeyi yerel Ndrangheta mafyası istila etmişti. Kasaba tarım alanında ucuz göçmen işgücü sömürüsü sayesinde gelişiyor, işçilere verilen ücret bazen saat başına 2 euroya kadar düşebiliyor. Göçmen emek gücünü işe alan tarım girişimcileri ise ağırlıklı olarak Lega'ya oy veriyor. Göçmenleri madun konumuna itmek, ulusalcı liderleri destekleyen lümpen burjuvaziye onlara köle gibi davranmasını ve hem onlara hem de yerli işçilere çok düşük ücretler ödemesini sağlıyor.

31. Eric Kaufmann, *Whiteshift: Populism, Immigration and the Future of White Majorities* (Londra: Penguin, 2018).
32. Ansa, "Salvini, fuorilegge Ong pagate da Soros", 2 Mayıs 2017.
33. Renaud Camus, *Le grand remplacement* (Paris: David Reinhar, 2015).

Birleşik Devletler'de İç Güvenlik Bakanlığı altındaki Göçmenlik ve Gümrük Muhafaza Birimi (ICE) yüz binlerce yasadışı göçmeni sınır dışı ederken diğer milyonlarca insanda korku yayarak ikiyüzlü girişimcilerin onları sömürebilmesini kolaylaştırıyor.

Bu yüzden göç karşıtı söylem temelinde içeri ile dışarı, yerel cemaat ile göçmenler arasındaki sınırları çizen bir sınır belirleme söylemidir. Bu sınır belirleme solu huzursuz topraklara doğru iter. Sol, sağın toksik retoriği tarafından ahlaken zorbalığa maruz kalırken, kendini "tehdit edilmiş halk"ın dışında ve (yerel nüfusun tersine oy hakkı olmayan, bu yüzden de kendilerini bu tip saldırılara karşı korumada pek gücü olmayan) göçmenlerin tarafında konumlandırmaya zorlanır.

Bu sınır çizme görevi artık göçmenleri sınırlandırmayı ve kontrol etmeyi tasarlayan mimariyi kapsıyor. Bunun en ünlü örneği, Trump'ın 2016 kampanyasının en önemli politikasını sağlayan Meksika sınırına bir duvar inşa etme vaadidir. Fakat bu proje yüksek fiyatı ve gerekli toprağı elde etme zorluğu yüzünden sürekli olarak ertelenmişti. Göçe yönelik bu tip engeller ulusalcı söylemin tutarsızlıklarını da açığa çıkarır. Siyaset felsefecisi Wendy Brown'un iddia ettiği üzere şovenist sınır politikaları ve yeni duvarların inşası muzaffer bir ulusalcılığın egemenlik ifadesi değildir.[34] Sadece toprak üzerinde güçlü bir kontrol yanılsaması sunarlar, devlet gücü kaybının sembolik bir telafisini. Ekonomik egemenliğin genelde küresel ekonomik bütünleşme tarafından güçsüzleştirildiği düşünülürse, (devletin hâlâ üzerinde işleyen bir tekele sahip olduğu) cebir siyasetçiler için hâlâ kontrolün ellerinde olduğunu ve ulusal cemaati koruyabileceklerini ilan edebilecekleri en kolay yol haline gelir.

34. Wendy Brown, *Walled States, Waning Sovereignty* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010).

Tablo 7.1 Elit Düşmanlar

	Kültürel elit	Ekonomik elit	Siyasi elit
Temel Düşman	*Popülist sağ*	*Popülist sol*	*Popülist merkez*
Örnekler	Akademisyenler; gazeteciler; eğlence sektöründeki insanlar; NGO'lar; yaratıcı sınıf; bilim insanları; doktorlar; haber medyası ve dijital medya	Zenginler; girişimciler; bankacılar; borsacılar; toprak ağaları; yöneticiler ve yüksek ücretli teknisyenler/ avukatlar vs.	Siyasetçiler; bürokratlar; kamu hizmetlileri; teknokratlar; uluslarüstü kurumlar; hükümet danışmanları/ uzmanlar
Düşmanlık nedenleri	Geleneğe ve popüler hislere ihanet edildiği algısı; kozmopolit ve liberal dünya görüşünün dayatılması	İşçilerin sömürüsü; vergi vermekten kaçınılması, çevrenin bozulması; siyasi kararlara müdahale	Yozlaşma; şeffaflığın noksanlığı; tembellik ve müsriflik; halk iradesinin çarpıtılması; seçim hilesi

Zengini Kazıklayın

"Milyarderler var olmamalıydı." Böyle dedi Bernie Sanders 2019 Eylül'ünde en zengin Amerikalıların servet vergisi için verilen bir önergeyi açığa çıkarırken. Şubat 2020'de New Hampshire'da ilk defa zafer kazandıktan sonra meseleye geri döndü: "Milyarderlerle ve milyarderlerin finanse ettiği adaylarla uğraşıyoruz." Sanders'ın 2016 ve 2020 başkanlık kampanyası adaylıklarını büyük ölçüde tanımlayan süper zenginlere karşı düşmanlığı popülist momentten doğan sosyalist solun tanımlayıcı karakteristiklerinden biri haline gelen güçlü bir plütokrasi karşıtı söylemin göstergesidir. Göçmenlere karşı saldırılar alt sınıfı hedef alır, zenginler ise popülist hareketler tarafın-

dan hedef alınmış üç elitten ya da "üst sınıf" düşmanlardan biridir, diğerleri ise siyasi sınıf ve entelijansiyadır (bkz. Tablo 7.1). Jeremy Corbyn, Jean-Luc Mélenchon, Pablo Iglesias ve Alexandria Ocasio-Cortez gibi liderler genelde zenginleri hedefler: Birleşik Devletler'de Jeff Bezos, Mark Zuckerberg, Elon Musk ve Koch Kardeşler, Birleşik Krallık'ta Philip Green ve Richard Branson; Fransa'da Bernard Arnault; İtalya'da Benetton ailesi ve İspanya'da Amancio Ortega –bunların hepsi bilindik hedefler haline gelmiştir.

Bu 2008 krizi sonrasında yeniden beliren "zengini kazıklayın" hissiyatı ancak yakın yıllarda yoğunlaşmıştır. Ocak 2019'da yeni Demokrat Parti milletvekili Alexandria Ocasio-Cortez, toplumsal eşitsizlikle savaşmada bir yol olarak 3 milyon ABD dolarından daha fazla kazananlara yüzde 70 üst seviye vergi oranı önergesi vererek ortalığı karıştırmıştır. Önerge, medyada yaygın bir eleştiriyi kendine çekti, fakat anketlerin gösterdiği üzere Amerikalıların büyük çoğunluğunun, hatta Cumhuriyetçi seçmenlerin desteğini aldı.[35] Kıdemli bir hukuk danışmanı ve Alexandria Ocasio-Cortez'in politika danışmanı olan Dan Riffle, Temmuz 2019'da "Her milyarder bir politika hatasıdır" sloganını türettiğinde ana akım medyada bir patırtı yarattı. Şu açıklamayı getirdi: "Jeff Bezos ile Bill Gates'in pastadan aldığı dilimler büyüdükçe, geri kalan herkesinki ufalıyor."[36] Jean-Luc Mélenchon Fransa'da sıklıkla süper zenginlere ateş püskürmüştür, onları narsisizm ve sorumsuzlukla suçlamıştır.[37] Haziran 2019'da "Zenginler çok pahalıya mal oluyor" ve "Artık zenginlerin diğerkâm olma zamanı geldi" diyordu.[38] 2017 kampanyası sırasında sürülen *Fiscal Kombat* adlı propaganda nitelikli video oyunu, Mélenchon'u mali açıdan çok ra-

35. Eric Levitz, "Poll: Majority Backs AOC's 70 Percent Top Marginal Tax Rate", *New York Magazine*, 15 Ocak 2019.
36. Dylan Matthews, "AOC's Policy Adviser Makes the Case for Abolishing Billionaires", *Vox*, 9 Temmuz 2019.
37. Jean-Luc Melénchon, "Le president de riches", 9 Kasım 2017, melenchon. fr. Çeviri Paolo Gerbaudo'ya aittir.
38. Jean-Luc Melénchon, "Les riches coutent trop cher", melenchon. fr.

hat olan zengin girişimcilerden ve vergi kaçakçılığına iştirak eden finansçılardan parayı söküp alırken gösteriyordu.[39]

Pablo Iglesias düzenli olarak Inditex sahibi Amancio Ortega da dahil olmak üzere İspanyol zenginlerini hedef almıştır. Amancio Ortega, 2015'te net kazancı 80 milyon dolar zirveye ulaştığında kısa bir süreliğine dünyanın en zengin insanı olmuştu. Pablo Iglesias, Mercadona perakende zinciri sahibi Juan Roig'i ve giyisi şirketi Mango'nun sahibi Isak Andic'i de ateşe tutmuştur. Iglesias Mayıs 2020'de Covid-19 krizi esnasında, zenginlerden alınacak bir dayanışma vergisi önergesi sunmuştur: net serveti 1 milyon euro ya da daha yüksek olanlara yüzde 2'lik bir fark giderici vergi, giderek artacak biçimde 10 milyon euro net serveti olanlara yüzde 2,5, net 50 milyon euro servete yüzde 3 ve net 100 milyon euro servete yüzde 3,5 vergi. Bu önerge akabinde hafifletilmiş bir versiyonuyla kabul edildi. "1 milyon eurodan fazla bir servetin sahibi olanların çoğunun yurttaşlarına dayanışma göstereceğine" kani olduğunu ekleyerek zenginin "mali vatanperverliği"ne hitap ediyordu.[40] Benzer şekilde, Jeremy Corbyn Birleşik Krallık İşçi Partisi lideri olarak görev süresince sıklıkla servetin yeniden dağıtımı için çağrıda bulunmuş, bu yüzden de basın tarafından "zenginleri şeytanlaştırmakla" suçlanmıştır.[41] *New Statesman* ekonomi yorumcusu Grace Blakeley'nin şerh düştüğü üzere "Finans krizinin yol açtığı, yıllarca süren duraklamadan sonra Londra şehri merkezinde toplanan finans eliti herhangi solcu popülist anlatının doğal düşmanı haline gelmiştir."[42]

Bu saldırılar, Büyük Geri Tepme zamanında kamuoyundaki derin bir yön değişikliğini yansıtır: zengin elitlerin semirmesi ve yaygın popüler öfkeyi kendine çekmekle sonuçlanan büyük

39. fiscalkombat.eu. Çeviri Paolo Gerbaudo'ya aittir.

40. Inés Santaeulalia, "Iglesias dice que las grandes fortunas están 'deseando' hacer un ejercicio de 'patriotismo fiscal' ", *El País*, 14 Mayıs 2020. Çeviri Paulo Gerbaudo'ya aittir.

41. Madison Marriage, "Why the UK's Uber-wealthy Voters Fear a Corbyn-Led Government", *Financial Times*, 6 Ekim 2018.

42. Grace Blakeley, *Stolen: How to Save the World from Financialisation* (Londra: Repeater, 2019), s. 231.

eşitsizlikler. Bu hissiyat belki de en iyi şekliyle Todd Phillips'in *Joker* filminde aksettiriliyordu. Film, Gotham şehrinin protestocuların pervasız "Zengini Öldür" sloganıyla saldırdığı yoz, varlıklı elitlerini tasvir eder. Slogana Joker'e dönüşen başarısız stand-up komedyeni Arthur Fleck'in kanlı eylemleri ilham veriyordur. Filmin kamu tahayyülünde bu derece etki yaratmasının ve bir protesto ikonu haline gelmesinin nedeni eşitsizliğin duyarsızlığının maskesini düşürmesiydi. Kore filmi *Parazit* ve İspanyol filmi *Platform* gibi diğer yakın zamanlı filmler de benzer şekilde servetin yığılmasına duyulan popüler hoşnutsuzluğu yansıtır. Warren Buffett gibi bazı aydın milyarder sınıfı üyeleri uzun zamandır servet ölçeğindeki bu muazzam dengesizliği kabul etmiştir. Buffet'ın 2006'daki şu sözleri meşhurdur: "Tamam, sınıf savaşı var. Fakat bu benim sınıfım, zenginler sınıfı. Savaşan sınıf bu ve biz de kazanıyoruz."[43] Yakın yıllarda birden tavan yapan eşitsizlik her zamankinden çok bir utanç nesnesi olmuştur. Hatta bu eşitsizlik 2019 yılında Hollandalı ekonomi tarihçisi Rutger Bregman'ın şarkıcı Bono gibi düzenli katılımcılarıyla dalga geçtiği Davos'taki yıllık Dünya Ekonomik Forumu sahnesine doğru yolunu bulmaya başlıyordu. Bregman, bu katılımcıları "zırvalık" diye adlandırdığı hayırseverlik entrikaları destekledikleri için eleştiriyordu ve eşitsizliğe getirilecek tek çözümün vergilendirme olduğunu iddia ediyordu. Mart 2019'da kamuoyundaki bu yön değişikliğini belgeleyen bir *Washington Post* makalesi şunu soruyordu: "Neden herkes milyarderlerden birden nefret etmeye başladı?"[44]

Zengine yönelik artan garez servet sahibinin grotesk varsıllaştırılmasını yansıtır. Birleşik Devletler'de büyüme varlıklı ailelere hortumlanırken 2008 finans krizinin bütün yükü neredeyse işçilerle orta sınıfın üstüne kalmıştı.[45] Krizden üç yıl

43. Ben Stein, "In Class Warfare, Guess Which Class Is Winning", *New York Times*, 26 Kasım 2006.
44. Roxanne Roberts, "Why Does Everybody Suddenly Hate Billionaires? Because They've Made It Easy", *Washington Post*, 13 Mart 2019.
45. Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World*, (Londra: Penguin, 2018).

sonra tepedeki yüzde 1, tüm reel gelirin yüzde 91'ini elinde tutuyordu. Aynı topluluk gelirde yüzde 34,7'lik bir büyüme görürken alttaki yüzde 99 yüzde 0,8'lik oldukça ufak bir kazanç görüyordu.[46] Ücretler yerinde sayarken, konut ve emlak fiyatları düşüyor, borsa hissedar hisselerini besleyerek patlama yapıyordu. Bu adaletsizlik, en iyi CEO tazminatı ile ortalama işçi tazminatı arasındaki giderek büyüyen uçurumla sergilenmiştir. 2019'da ikisi arasındaki oran Economic Policy Institute'nün bir raporuna göre 320'ydi, 2008 öncesi seviyelerin epey üstünde.[47] Ortalama Amazon işçisinin aynı parayı kazanmak için sekiz hafta çalışması gerekirken Bezos'un aynı parayı bir saniye içerisinde elde ettiği tahmin ediliyordu.[48]

Gelir ve servetteki bu acımasız uçurum varlıklıya karşı verilen bu kavgada vergilendirmenin neden temel bir kritik an haline geldiğini açıklıyor. Kamu öfkesi, vergiden kaçınma pratiklerine ve zenginin borçlarını ödemekten sakınmayı başardığı vergi cennetlerine odaklanmıştır. Finans ortodoksisi artan oranlı vergilendirmede bir azaltma kararı alsa da –daha düşük vergi rejimlerinin daha çok hükümet geliri yarattığını göstermeyi amaçlayan mahut Laffer eğrisine uygun olarak– yakın zamanda tüm orta sınıfta mali bir isyan yayılmaktadır. Artık eşitsizliği tersine çevirmek ve kamu hizmetlerini finanse etmek için milyarder servetine ve yönetici tazminatına getirilen vergilendirmenin artması sık sık talep ediliyor. Joseph Stiglitz ile Paul Krugman'ın da aralarında bulunduğu iktisatçılar, sıklıkla zenginlerin vergi ödemeye yönelik isteksizlikleri-

46. Emmanuel Saez, "Striking It Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2012 Preliminary Estimates)", (Berkeley: University of California, Department of Economics, 2013).

47. Lawrence Mishel ve Jori Kandra, "CEO Compensation Surged 14% in 2019 to $ 21.3 million", *Economic Policy Institute*, 18 Ağustos 2020: "CEO tazminatı Büyük Durgunluk'tan düzelmeyi ele alan dönem olan 2009'dan 2019'a kadar %105,1 arttı. Bu dönemde bahşedilen CEO tazminatı %35,7 arttı. Tam tersine, bu büyük firmalardaki tipik işçiler son 10 yıl içerisinde kendi yıllık ortalama tazminatlarının sadece %7,6 arttığını gördü."

48. Kate Ng, "It Takes Eight Weeks for an Amazon Warehouse Worker to Earn What Jeff Bezos Makes in a Second, Says Union", *Independent*, 21 Aralık 2020.

ne saldırmış ve onların politika üzerindeki vergilendirmeden kaçınmalarını sağlayacak kibirli etkilerini kınamıştır.[49] Büyük firmaların ve zengin bireylerin vergiden kaçınma faaliyetlerini hedef alan Birleşik Krallık'taki Uncut gibi erken 2010'ların hareketleri, işçiler öderken zenginin açıkça ödememeye karar verdiği bir sistemin adaletsizliğini vurgulamıştır. Bu gidişata duyulan öfke ancak yakın yıllarda büyümüştür. 2018'de Birleşik Krallık'ta pop şarkıcısı Ed Sheeran'ın Bezos'un şirketinin vergi muhasebesi numaraları sayesinde çevrimiçi perakende devi Amazon'dan daha fazla vergi verdiği raporlandı.[50] Avrupa Birliği'nde Hollanda, Lüksemburg ve İrlanda gibi vergi cenneti ülkeleri, özellikle de 2020 Temmuz AB Kurtarma Fonu müzakereleri boyunca, Hollanda hükümeti haksız yere ahlaken daha üstün görünmeye çalışmakla suçlandığında, giderek artan eleştirinin hedefleri haline gelmiştir.[51]

Eşitsizliğin adaletsiz olarak algılanma derecesi, her zaman toplumun genel koşullarının ve makul seviyede gelir ve servet sahibi olan insan sayısının bir işlevidir. Neoliberalizmde istikrarlı ekonomik büyüme dönemi olan 1990'lar ve 2000'lerin başları boyunca "kalkınmanın damlama" ekonomisi* öğretisi ve girişimcilik kulağa bir nebze makul gelmiş olabilir. Ancak mevcut duraklamanın ve ekonomik daralmanın ortasında servetteki aşırı dengesizlikler daha yaygınca itiraz edilebilir olarak algılanmaya başlıyor.[52] Ekonomiye dair ümitleri gerilemekte olan büyük çoğunluk ile servetleri engellenmeden büyüyen zengin ve varlıklı azınlık arasındaki giderek artan uçu-

49. Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (New York: W.W. Norton, 2012); Paul Krugman, *Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future* (New York: W. W. Norton, 2020).

50. Georgina Littlejohn, "Ed Sheeran Paid More in Tax Last Year Than Both Starbucks and Amazon", *Inews*, 10 Ekim 2018.

51. Toby Sterling, "Mr. No, No, No – Why Dutch PM Rutte Plays Role of EU Bogeyman", *Reuters*, 19 Temmuz 2020.

* Bir ekonomideki yüksek gelirli kişilere vergi indirimi yaparak onların daha fazla kazanmasını sağlayan teori. (ç.n.)

52. "Majority Say Wealthy Americans, Corporations Taxed Too Little", *Gallup*, 19 Nisan 2017, news.gallup.com.

rum, herhangi sıradan insanın gerçekçi biçimde hevesleneceği bir koşul olmaktan ziyade zenginin bir tehdit, kendisinden korunulması gereken bir kategori olarak algılanmasının çoğalmasıyla sonuçlanıyor.

Kapitalist Vampirler

Sosyalist solun zengini hedef alması, sağın seferberliğini yaptığı "düşman topolojisi"nden oldukça farklı bir topolojiyi varsayar. Sağ öfkesini sosyoekonomik merdivenin tabanındakilere –alt sınıf, bilhassa da göçmenler– yöneltirken sol tam tersini yapar. Sağın cemaate dışarıdan müdahil olmaya zorlayan yaratıklar olarak tasvir ettiği göçmenlerin aksine zengin, sol tarafından bıkıp usanmadan halkın emeğinden beslenen halkın içerisinde ve üstünde var olan failler olarak tarif edilir. Onlar toplumun korunması gereken avcı güçler ve kendi servetlerinin gücüyle demokrasimizi çalan ve halkı kontrol gücünden mahrum bırakan oligarklar olarak görülürler.

İlk bakışta zengini halkın düşmanı gibi tarif etmek, radikal solun uzun zamandır dayanak noktası olan geleneksel antikapitalist retorikten pek farklı gözükmeyebilir. "Zengini yiyin" –antikapitalistler arasında hâlâ popüler olan bir slogan– yoksulun geriye yiyecek bir şeyi kalmadığında sonuç olarak zengini yemesi gerektiğini söyleyen Jean-Jacques Rousseau'ya dayanır. Kapitalistin "kişileştirilmiş salt sermaye" olarak görüldüğü ortodoks Marksist görüşle karşılaştırıldığında zenginin çağdaş popülist tasvirinin temel ayırt edici veçhesi meselenin ahlaken ifade edilmesinde yatar.[53] Bugün zengin insanlardan kuvvetli ahlaki kınamayı ima eden terimler kullanarak bahsediliyor: banker gangsterler (2008 çöküşünün akabinde popüler olan bir terim), yoz zenginler ya da mafya kapitalistleri. Zenginin sıradan vatandaşların kendilerinden korunması gereken suçlular olarak görülmesi 2008 çöküşünün akabinde "Wall Street ile kredi kartı şirketlerinin yaptıklarının gangsterlerle yıkıcı krediler açan tefecilerin yaptıklarından pek de farklı olmadı-

53. Karl Marx, *Capital: Volume III* (Londra: Penguin, 1992), s. 558.

ğını" söyleyen Bernie Sanders tarafından örneklendirilmiştir.[54] Kapitalistler bazen akbaba ya da kan emici olarak dahi tasvir ediliyor –farklı bir türe ait insanlar. Paranoyak bir mecaza göre Peter Thiel ve "PayPal Mafyası" üyeleri, ömür uzatma terapisinin bir parçası olarak genç insanların kanlarını kendilerine enjekte ediyor.

Zenginler, kendilerini ahlaken toplumun sınırının ötesine yerleştirmiş, kendi hemcinslerine yönelik temel görevlerini terk etmiş insanlar olarak temsil ediliyor. Oransız servetlerini herkesin çabalarına borçluyken, nicel gevşeme ve hükümet ödenekleri sağ olsun finansal varlıklarını biriktirerek vergilendirmeden kaçınmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Zenginler, internet üzerinden yayılan popüler videolarda Bahamalar'daki ya da Cayman Adaları'ndaki palmiyeli kumsallarda kokteylerini yudumlarken ya da hayatlarının keyfini kıt kanaat geçinilecek bir maaş ödedikleri sıradan insanlar kalabalığından uzaklaştırılmış biçimde yatlarında ve golf kurslarında geçirirken gösteriliyor. Bu küstahlık zenginlerin Occupy Wall Street'in yüzde 1'lik süper zengin referanslarıyla popülerleştirilmiş çok küçük ama yine de inanılmaz güçlü bir azınlık olduğundan daha da hoşgörüsüz bir hal alıyor. Ekim 2018'de Podemos içindeki Antikapitalistas azınlık dalgası onların "yegâne tehlikeli azınlık olduğunu" öne sürerek zenginlere karşı bir kampanya başlattı. İroniktir ki zenginin bir azınlık olarak statüsü ne kadar tuhaf olsa da liberal basın tarafından sosyalist solun ulusalcı sağ kadar hoşgörüsüz olduğunu, göçmenler yerine (sanki yabancı düşmanlığının doğal karşıtına "zengin fobisi" diye bilinen yeni bir gizemli hastalığa sahipmiş gibi) sadece zenginleri hedef aldığını iddia etmek için kullanılıyordu.

Zenginlere duyulan nefret ulusalcı toplumsal blokun Öteki'si olarak göçmen tarafından icra edilen birleştirici role benzer bir rol oynar. Kapitalist sınıfa yönelik nefretlerinde birleşen hizmet prekaryası ile düşüşe geçmiş hareketli kentli orta sınıfı içine alan bir sınıf ittifakının dayanağıdır.

54. Bernie Sanders, "Stop Wall Street Loan-Sharking", *The Hill*, 16 Mart 2009.

Kendi kıt kanaat saat başı ücretlerini zengin sınıfın muazzam gelirleri ve servetiyle karşılaştırdıklarında hizmet prekaryasının zenginden nefret etmek için iyi sebepleri vardır. Dahası bu sınıf zenginin narsistçe arzularını karşılamak zorunda olan –şaraplarını ve pahalı yemeklerini sunan, ofislerini temizleyen, onların sağlığıyla ilgilenen– işgücüdür. Bong Joon Ho'nun *Parazit* adlı filminde olduğu gibi alt sınıfların zenginle olan doğrudan teması –onların merhametsizliklerini, zulmünü ve kabalığını deneyimleyerek– ancak onların düşmanlığını artırıyor. Ancak işçilerin "esnek ekonomi" çağında deneyimlerinin dönüşümü işyerindeki antagonizma için ciddi bir paradoks teşkil ediyor. Dijital kapitalizmde üretim ilişkileri kişisellikten uzak olmaya meyleder, sıklıkla da bir aplikasyon aracılığıyla gerçekleşir, yani Amazon işçilerinin ve Uber sürücülerinin emirlerini yazılımdan alma biçimlerine istinaden "patronunuz bir algoritmadır" ifadesi. Ancak yazılımın arkasında bir örgütlenme ve sömürünün faydalarının semeresini alan gerçek insanlar vardır. Algoritmaların ötesinde esnek ekonomi işçileri sıklıkla gözetmen ve yerel memurlar gibi hareket eden muhtelif şirket görevlileriyle temas halindedir. Kurgusal bir örnek, Ken Loach'ın *Üzgünüm Seni Kaçırdık* adlı filminde sürekli "Mukavvayı betondan çıkarın!" gibilerden emirler yağdıran Maloney karakteri tarafından sunulur. Kendini diğer herkes kadar yoğun emek sarf eden bir işçi olarak görür, yine de onun için çalışan insanların kötücül kâr güdümlü sömürüsünün suçortağıdır. Maloney gibi düşük seviyeli sömürü failleri düşmanı erişilmez olmadığı, bu yüzden de dokunulmaz olduğu bir konumda gözünde canlandırma fırsatı sunar. Yeni orta sınıf da kendileri vergi ödemeye mecbur bırakılırken zenginlerin vergi ödemeye ayak sürüdükleri ve onların emek giderlerine baskı yapmalarını müsamaha gösterilemez bir adaletsizlik olarak görüldüğü için zenginlere karşı garez besler. Dahası servet dağılımının çok az insanın elinde olması ve zenginlerin medyayı ve lobi siyasetçilerini sıradan insanların hayat koşullarını etkileyerek onların üstünde muazzam bir etkide bulunması için tekelleşme becerisi hukuk ihlalidir.

Sağ, zengine yapılan bu tip saldırılara tamamen yabancı kalmıyor. Muhtelif durumlarda işçilerin yanında olduğu iddiasını destekleyebilmek için kendi kendini küresel finansın bir düşmanı olarak sunmayı da denemiştir. Avrupa'da ayrıcalıklı bir saldırı hedefi Macar Amerikalı finansör George Soros'tur – alternatif sağ destekçilerinin Yahudi kimliği yüzünden bilhassa nefret ettiği, ilerici emellerin başlıca finansörlerinden biri. Ayrıca çevrimiçi videolarda kanlı savaşlar ve çocuk istismarına iştirak ediyor diye iftira atılan bir kertenkele derebeyi diye temsil ediliyor. Bu uluslararası finans elitinin tek bir üyesine karşı yürütülen oldukça dar bir saldırının başlı başına zengin sınıfına karşı bir duruş olmadığını söylemeye gerek yok. Bu söylem, Poulantzas'ın da şerh düştüğü üzere sıklıkla tarihsel olarak aşırı sağ olarak seferber edilmiştir. "Antikapitalizm statükosu"nun klasik formuna tekabül ediyor: büyük sermayenin saldırılarına karşı korunacakları ve sıklıkla antisemit saiklerle sulandırılan burjuvazinin orta ve alt kademelerine bir nebze olsun güven sunmaya yönelik bir çaba.[55]

Ancak sağ zenginlik karşıtı hissiyat üzerinde tam bir iddia sahibi olamıyor. Birincisi, ulusalcıların lehine neoliberal merkezi desteklemekten uzaklaşan üst orta sınıf kesimlerinden faydalanıyor.[56] Dahası bizzat Donald Trump ile başlayan siyasetçi personeli bu tabakanın ayrılmaz bir parçası, öyle ki sağ cenah popülizmini "zengin popülizmi" diye tasvir etme raddesine bile varılabiliyor.[57] Steve Bannon gibi kişiler Trump'ın Cumhuriyetçi Partisi'nin bir işçi partisi olduğunu pekâlâ iddia edebilir, fakat kıdemli görevlilerinden çoğu eski Goldman Sachs çalışanı olduklarından geriye pek de bir izlenim bırakmamışlardır. Son olarak ulusalcı sağın hükümet sicili onun menfaatinin esasen nerede bulunduğunu göstermektedir. Trump hükümeti şir-

55. Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism* (Londra: Verso, 2019), s. 242.
56. Michela Tindera, "Here Are the Billionaires Backing Donald Trump's Campaign", *Forbes*, 17 Nisan 2020.
57. Martin Wolf, "Trump's Pluto-Populism Laid Bare", *Financial Times*, 2 Mayıs 2017.

ketler ve zengin için vergi kesiyor, ama işçi sınıfının desteğini alabilecek, mesela sendikalar arasında yaygın biçimde popüler olabilecek altyapı yasası gibi temel önlemleri geçirmeyi başaramıyor. Bu çelişkiler, bir yandan sağın ahlakçı antikapitalizmi ve sahte "işçi yanlısı" söylemi, diğer yandan süper zenginle pratikteki ittifakı onun seçmen koalisyonundaki zayıf bağlantısını ele verir. Bu sol için ulusalcılar tarafından işçilere sunulan ikiyüzlü anlaşmayı teşhir etmede bir fırsat sunar.

Kuruma Son

Zengin dışında diğer iki elit grup çağdaş siyasette önemli bir yere sahiptir: siyasi sınıf ile entelijansiya. Sıradan insanları demokratik kontrolünden mahrum bıraktığı varsayılan siyasi sınıf, sıklıkla popülist hareketlerin nişangâhı ile sonuçlanmıştır. Mevcut siyasi sınıfa saldırmak için "kast" terimini benimseyen Beş Yıldız Hareketi bu saikin en bariz peşine düşenlerden olmuştur.[58] Siyasetçileri siyaseti kamu kaynaklarını çalmada fırsat sunan bir kariyer olarak görmekle suçlamış ve kamusal namusa duyulan ihtiyacın altını çizmiştir. Dürüstlük (*onestà*), uzun zamandır Beş Yıldız Hareketi'nin tekrar edilen sloganı haline gelmiştir. Bu tutum, siyasetçilerle kurumlar için kamuoyun güveninin tarihsel olarak aşağı seviyelerde durduğunu gösterdiği üzere birçok vatandaşın siyasi sınıfa yönelik derinlere inen popüler hıncını ve şüphesini yansıtan antipolitik hissiyat diye tarif edilmiş şeyi yansıtır.[59]

Sol, bu kurum karşıtı anlatıyı ekonomik adaletsizliğe karşı saldırılar bağlamında kısmen uyarlamıştır. Yeni partilerle liderler neoliberal merkezin siyasetçilerinin kariyerist davranışını sertçe eleştirirken, Owen Jones'un *The Establishment*'i gibi kitaplar işletmeci sınıf ile siyasi sınıf arasındaki ittifaka

58. John Foot, "Beppe Grillo: A Comedian to Be Taken Seriously", *Guardian*, 30 Ekim 2012.

59. Éric Bélanger, "Political Trust and Voting Behaviour", Sonja Zmerli ve Tom W. G. Van der Meer, *Handbook on Political Trust* (Cheltenham: Edward Elgar, 2017).

yönelmiştir.[60] Podemos, Beş Yıldız Hareketi'nin "kast" jargonunu, ardından da siyasi ve ekonomik çıkarların iç içe geçmesini kınamak için "komplo" (*trama*) terimini benimsemiştir. Kariyer siyasetçileri olarak uzun zamandır hizmet etmelerine rağmen Jean-Luc Mélenchon, Jeremy Corbyn ve Bernie Sanders, kendilerini kamu menfaatinin hizmetkârları ve halkın yeni koruyucuları olarak ifade ederken, siyasi sınıfı ve onun vatandaşların taleplerini dinlemedeki isteksizliklerini sıklıkla ayıplamıştır.

Donald Trump, sağda bu elit karşıtı ruhu, retoriğinde kilit bir öğe haline getirmiştir. Trump, 2016 seçiminde Bush ailesinden başlayarak (bilhassa eski Florida valisi Jeb Bush) Cumhuriyetçi Parti kurumuna meydan okudu ve zaferle çıktı. Başkan olarak görev süresi boyunca, federal hükümetteki problemleri çözmek için Washington'ın "bataklığını kurutmaya" söz verdi. Onun gündemine engel koyan Beyaz Saray'ın içindeki ve etrafındaki güçlerin üstünü örtmeyi gizemli biçimde ima edip QAnon'un yaydığı komplo teorileri gibi teorilere destek veriyordu. İtalya'da 20 yaşında aktif olan kariyerist siyasetçi Matteo Salvini Beş Yıldız Hareketi'nin tiradlarını siyasi sınıfa karşı akıllıca benimsemiştir. Beş Yıldız Hareketi'yle İtalyan Demokrat Partisi'nin her şeyin ötesinde iktidarda kalmasına dair saplantıyı kınamak için sıklıkla *governo delle poltrone*'ye karşı –kelimesi kelimesine çevirisi koltuk hükümeti– verip veriştiriyordu. Birleşik Krallık'ta Boris Johnson 2019 genel seçimini "halka karşı parlamento" yarışına çevirirken, Brexit kampanyası boyunca Terk Et uzmanlarına karşı tiratlar siyasi kurumlara derin bir şüphenin belirtisi olan benzer bir antipolitik yönelime sahipti.[61]

Siyasi sınıfa saldırılar, kültür elitlerine –sıradan insanlarla temastan uzak görülen "profesörler", entelektüeller ve aktivistlere– karşı tiratlar tarafından yansıtılıyor. Sağ, solu sıklıkla "ra-

60. Owen Jones, *The Establishment: And How They Get Away with It* (New York: Melville House, 2015).

61. George Parker ve Laura Hughes, "Boris Johnson Lays Ground for 'People Vs Parliament', Election", *Financial Times*, 26 Eylül 2019.

dikal şık"ın, "metropol sol"unun ya da iletişimsiz entelektüellerin simgesi olarak kınamıştır. Entelektüeller, halkı yozlaştıran Frankfurt Okulu yazarlarından ve queer politikalardan devralınan "kültürel Marksizm"in tehlikeli bir karışımını yayarak ve geleneksel kültürü mahvedip düşük doğurganlık oranlarına katkıda bulunarak halkı küçümseyen figürler olarak temsil ediliyor. Dahası entelijansiya, göçmenlere karşı duyduğu kaygı kendi vatandaşlarına duyduğu sempatiyi aştığı için kıyasıya eleştiriliyor. Diğer bir deyişle, entelektüeller (bazen küresel finans komplosunun ajanları olmakla bile suçlandıkları için) yalancı sofuluk, vatanseverlik yoksunluğu, riyakârlık ve düpedüz rüşvetçiliğin bir karışımıyla suçlanıyor. Koronavirüs sırasında bu tutum doktorlara, virolijistlere ve epidemiyologlara yöneltilen karalamalar tarafından şiddetlendirilmiş, aşırı sağ gruplar tarafından aşırı korku ve paternalizm atmosferi yaratmak ve ilaç şirketleriyle işbirliği içerisinde olmakla suçlanmıştır. Bu anlatı, işçi sınıfının büyük kesimlerinin bazen zenginden de daha dışlayıcı bir kategori olarak gördüğü entelektüel elitlere beslediği garez sayesinde bilhassa etkili olmuştur.[62]

Siyaset karşıtı söylemin başarısı, devletin aksaklıklarının kemer sıkma politikalarının ve kamu harcamalarındaki kesintilerin değil de, siyasetçilerin kamu fonlarını kendi kişisel kullanımları için ayırma alışkanlığının bir sonucu olduğu –yüksek vergilendirmeden kaygı duyan ve giderek daralan kamu hizmetlerine yoğun biçimde yaslanan vatandaşlar açısından bilhassa hoşgörülemez bir şey– algısını yansıtır. Siyasi yozlaşma başlıca bir sorun teşkil etmeye devam ederken, siyaset ve siyasetçilere getirilen aralıksız eleştiri, ilgiyi şirket yozlaşmasından başka yöne çevirerek devletin özünde müsrif olduğuna yönelik neoliberal görüşü pekiştiriyor. Dahası bu perspektifin ilham verdiği önlemler paradoksal olarak siyasi sınıfın yozlaşmasını kötüleştirme riskini taşıyor. Mesela Beş Yıldız Hareketi'nin siyasette paranın gücüne karşı giriştiği savaş, siyasi partiler için

62. David Graeber, *Revolutions in Reverse* (Londra: Minor Compositions, 2011), s. 8.

kamu finansmanından geri çekilmeye yol açarak, siyasetçilerin yoğun biçimde zengin bağışçılara dayanmasını, öbür yandan da Grillo'nun kurduğu hareket tarafından milletvekillerinin sayısında azaltmaya gidilmesi parlamentoyu zayıflatmaya neden olduğu için sertçe eleştirilmiştir. Son olarak siyasi sınıfı hor gören tutum, vatandaşların kendilerini ıslah edilemez siyasetçilerle karşılaştırdıklarında suçsuz olarak tahayyül etmelerini sağlayarak erdem etiğinin ve cumhuriyetçiliğin önerdiği sorumluluğun karşıtına yol açabilir. Siyasi elitlere karşı sürdürülen savaş demokratik kontrolün düzeltilmesinden ziyade güç dengesini sıradan vatandaşların lehine çevirmede pek bir şey yapmayan nihilist bir duruşa çevirme riskini taşır.

Çağdaş politikanın savaş alanını organize eden muhtelif düşmanlıkları yeniden kurguladıktan sonra artık kamuoyunu seferber etmede ne kadar etkili olduklarını değerlendirebiliriz. Genel kamu algısı, ulusalcı sağın birbirinden farklı farklı talepleri, korkuları ve dertleri şekillendirebildiği düşman inşasında sosyalist soldan katbekat daha etkili olduğu yöndedir. Eric Kaufmann *Whiteshift*'te şöyle sorar: "Sağ cenah popülistler sol cenahtakilere nazaran neden daha iyisini yapar?" ve "Ekonomik kriz hiçbir biçimde etkili olmazken, göçmen krizi popülist sağ oranlarını neden keskin biçimde artırıyordu?"[63] Hatta ekonomik krizin derinliği ve eşitsizliğin tavan yapması göz önünde bulundurulduğunda, sosyalist solun ekonomik popülizminin zengine yönelttiği sert eleştiriyle birlikte sağın kültürel popülizmi kadar etkili olmuyormuş gibi görünmesi hem retorik hem strateji açısından ciddi soruları beraberinde getirir. Kaufmann kadar Roger Eatwell ile Matthew Goodwin'e göre de açıklama basittir: Sol göç meselesini ciddiye almıyor.[64] Fakat sosyalistlerin sağ cenah rakiplerine karşı söylemde üstün gelememesinin sebepleri çok daha derinlerde yatar.

63. Eric Kaufmann, *Whiteshift: Populism, Immigration and the Future of White Majorities* (Londra: Penguin, 2018), s. 21.
64. Roger Eatwell ve Matthew Goodwin, *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy* (Londra: Penguin, 2018), s. 162-3.

Neoliberalizmde vatandaşlar, aşağıda kalanları hakir görürken, yukarıdaki ekonomik açıdan başarılı elitlere hayran olmak üzere eğitilmiştir. Zayıf olanı hor görmede temellenmiş yabancı düşmanlığı mülkiyetçi bireyciliğin doğal eşlikçisi haline gelmiştir. Dahası neoliberal sağduyu bize zengin olmanın iyi olduğunu öğretmiştir: fakirden tiksinirken, ünlüleri ve üstün başarı sergileyenleri taklit etmemiz ve onların kendine has hayat tarzlarına imrenmemiz gerektiğini. Bu durum, mahpusların üstlerinde yaşayanlara tapındığı ve kısa sürede kendilerinin de alt katında yaşayanlara mahkûm olabileceklerini göz ardı ederek kendilerinin alt katındakilere hak etmeyen alıcılar gibi davrandıkları, 2019 yapımı *The Platform* filminin konusunu akla getirir. Dahası göçmenler –ve etnik azınlıklar– sıklıkla kendi tenlerinin rengi, kıyafetleri ve aksanları tarafından kolayca teşhis edilebildiklerinden etkili bir düşman sayılırlar. Sokaklarda, kamu ulaşımında ve ameliyathanelerle hastanelerde ve işyerlerinde görünürdürler. İşçi mahallelerinde yaşayan insanlar her gün onlarla karşılaşır, bazen de bunların birbiriyle kavga edecekleri tutar.

Tam tersine, zengin insanlar çoğu insanın gündelik hayat deneyiminin bir parçası değildir. Onlarla karşılaşma, hem sayıca az olduklarından ve zengin, sıklıkla da etrafı örülmüş mahallelerde yaşadıklarından hem de kendi özel ulaşım araçlarını kullanarak dünyayı jetle gezdiklerinden, genelde dolayımlı ve aracılık içerisinde gerçekleşir. Bu, zenginlerin popüler imgesinin ağırlıklı olarak, onları sıklıkla son derece olumlu bir şekilde ele alan televizyon ve basın tarafından şekillendirildiği anlamına gelir. Bu Batı'daki işçi hareketinin zirvesinde geçerli olanınkinden çok daha radikal bir senaryo teşkil eder. Endüstri kapitalistleri, üretim bölümünde işçiler tarafından doğrudan deneyimleniyordu, onlara yönelen düşmanlık da çok daha kolayca kişiselleştirilebiliyordu. Dağınık ve dışsallaştırılmış işyerinde –özellikle imalat sektöründe– patron ya görünmezdir ya da kontrolü elinde tutan kişi olarak algılanmaz, onun yerine küresel güçlerin salt yerini alan şeydir, bazen de sistemin kur-

banı olarak dahi görülebilir. Neoliberal dışsallaştırma, üretimi küreselleştirerek ve ekonomiyi toplumun uzağına yerleştirerek işyeri etrafında gelişen içgüdüsel düşmanlıkların da yerini değiştirmiştir.

Solun bu zorluklara cevaben toplumsal çatışmanın temsilini daha zorlayıcı ve gündelik deneyim içerisinde daha iyi temellendirilmiş kılmayı daha iyi çözebilmek için hedefini dikkatle göz önünde bulundurmaya ihtiyacı vardır. Düşmanlığın artık süper zenginler arasında doğrudan spesifik bireylere yönelmesini daha yapısal kılabileceği –onları destekleyen şirketlerin lehine istiflenmiş sisteme yönelik– yollar bulması gerekmektedir. Dahası işçilerin sıklıkla girişimciler kadar entelektüellerden de şüphe duymasının ve sosyalizmden korkmasının, özgürleştirme getirmekten ziyade berikini kontrol etmek için ötekinin hâkimiyetinden sadece bir kayma teşkil edeceğini fark etmesi gerekiyor. Ekonomik oligarşiye karşı savaşın hem daha büyük korunma hem daha demokratik kontrol getireceği bir söylem inşa etmek ancak bu şüphelerin üstesinden gelmeyi mümkün kılacaktır.

8
Pandemi Sonrası Devlet

Büyük hükümetin çoklu krizlerle başa çıkma aracı olarak yardımının istendiği bir zamanda yaşıyoruz: "Olağanüstü hal" ile Covid karantinaları boyunca kanun hükmünde kararnamelerden zor durumdaki ekonomiyi yeniden canlandırmak için muazzam teşvik edici planlara, pandeminin tarihsel olarak kalkınmacı devletçiliği benimseyen Çin hükümeti ve diğer Doğu Asya ülkeleri tarafından başarılı biçimde idare edilmesinden iklim değişikliği ile başa çıkmak için aktivist bir devlet ihtiyacı ile ilgili tartışmalara dek devlet müdahaleciliği intikam almak üzere geri dönüyor. *Foreign Policy*'nin Mart 2020'de öne sürdüğü üzere: "Artık hepimiz devletçiyiz."[1] Ben-

1. James Crabtree, Robert D. Kaplan, Robert Muggah vd, "The Future of the State", *Foreign Policy*, 16 Mayıs 2020.

zer şekilde Janan Ganesh *Financial Times*'ta şöyle yazıyordu: "Siyasi söylem terimleri, daha birkaç hafta içerisinde şüphe götürmez biçimde hükümet lehine yönelmiştir. Muhafazakârların 'yönetici devlet' diye hor gördüğü itibarlı bir geri dönüş içerisinde yaşıyoruz."[2] Neoliberal çağın zirvesinde konsensüs görüşü devletin müsrif olduğu ve hükümet müdahaleciliğinin asgari seviyede kalması gerektiği yönündeydi. Hatta bugün bile serbest piyasa merkeziyetçileri meseleye yönelik ideolojik imtiyazlarda bulunmaya zorlanıyor. Bu trend, devlet ile ekonomi arasındaki ilişkiyi hayati biçimde etkiliyor. Grace Blakeley'nin iddia ettiği üzere, mevcut senaryo Lenin'in "devlet tekel kapitalizmi" –hükümet ve şirketlerin bağımsız olmaktan oldukça uzak şekilde giderek iç içe geçtiği bir rejim– diye tasvir ettiği koşula girerek daha çok benziyor.[3] Bidenomi ve yeniden dirilen Keynesçilik zamanında "yüzleştiğimiz zorluk daha çok devlet müdahalesini kışkırtmak"tan ziyade tüm ilgimizi devlet iktidarının nasıl kullanıldığına –ve onu kimin manipüle ettiğine– yönlendirmemiz gerektiği"dir.[4] Neoliberalizm sonrası yeni devletçilik, sosyalist politikalar için bir açılım sunuyor gibiyken, mevcut koşul en çok ulusalcı sağ ile sosyalist solun neoliberalizm sonrası dünyayı tanımlamak için savaştığı yeni bir politik ve ideolojik savaş alanı olarak kavranır.

Pandemi sonrası devletin gidişatını ve amacını tasvir eden, birbirinden radikal biçimde ayrışan anlatılar siyasi spektrumun karşıt uçlarında belirmeye başlıyor. 2010'ların ulusalcı popülizminin halihazırda devletçi bir öğesi vardı. Bunlardan en barizi, sağın devletçiliğe dönüşü, devletin mücbir ve disipline edici işlevini ve halk mücadelelerini bastırmasını vurgulayan, –Poulantzas'ın tabiriyle– yeni bir "otoriter devletçilik" formunu almış olmasıdır.[5] Bu otoriter devletçilik, ulusalcı sağın azınlıklara, göçmenlere ve muhaliflere karşı saldırmak

2. Janan Ganesh, "Coronavirus and the Comeback of the Administrative State", *Financial Times*, 11 Mart 2020.
3. Blakeley, *The Corona Crash*, s. 33.
4. A.g.e., s. 35.
5. Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism* (Londra: Verso, 2000).

için devleti kullanması tarafından örneklendiriliyor: Birleşik Devletler'de birçok şehirdeki gösterileri dağıtmak için ağır silahlandırılmış polisin kullanıldığı 2020 Siyah Hayatlar Önemlidir protestolarıyla birlikte canlı şekilde belirginleşen bir şey. İtalya'da Matteo Salvini, kolluk kuvvetlerine verdiği desteği ifade etmek için kamusal alanda sık sık polis teşkilatı nişanlarını taşıyan gömlekler giyiyordu ve İçişleri Bakanlığı olarak görev yaptığı kısa dönmede İtalya'nın güvenliğini her halükârda geri getireceğine yemin ediyordu. Mesela Haziran 2018'de, "Devlet, devlet olmaya geri dönüyor" diyerek denizdeki göçmenleri kurtaran bir NGO gemisini durdurdu.[6]

Ulusalcı sağ ekonomik cephede neoliberal çağda yaygın olan devletçilik karşıtı doktrinlerin bazılarını seçici şekilde ortadan kaldırmıştır. Yerel sermayeyi uluslararası rekabete karşı savunmaya odaklanan, böylece de var olan mülk sistemini destekleyen "mülkiyetçi bir korumacılığı" benimsemiştir. Mali muhafazakârlığı kısmen bir yana bırakmanın yanı sıra, yakın zamana kadar muhafazakâr cenaha ağırlıklı olarak hâkim olan neoliberal serbest ticaret konsensüsüne sırtını çevirmiştir. Donald Trump, 2018'den itibaren başlamak üzere Çin ile vahşi bir ticaret savaşına girişmiş, temel ticari partnerini adaletsiz ticari pratikleriyle suçlamıştır. Birleşik Krallık'ta Boris Johnson, Brexit'in yeni bir devlet ekonomik müdahaleciliği çağı için fırsat sunduğunu vurgulamıştır.

Keynesçi fikirlerin ve sosyal demokrat önceliklerin bir yeniden canlandırılmasını savunan toplumsal korumacılık, solun müdahaleci devlet vizyonuna ilham veriyor. İlericiler, uluslararası piyasada yetersiz tıbbi ikmal ve aşılar için kapışan ülkeleri aşağılayan ortamın tekrarından kaçınmak için refah devletinin iyileşmesini ve genişlemesini, ticaret anlaşmalarının gözden geçirilmesini ve stratejik firmalar için verilen devlet yardımında daha büyük hoşgörü talep etmiştir. Dahası, sol pandemiyi işçilere şirketlerinin nasıl yönetileceğine dair söz

6. "Migranti, Salvini: 'Finita la pacchia. Non saranno Ong straniere a decidere chi sbarca in Italia' ", YouTube.

sahibi olmalarına yol açarak ekonomi dengesini kamu mülkiyetine doğru kaydırmada ve Mariana Mazzucato tarafından tartışılan "girişimci devlet" minvalinde daha proaktif bir endüstri politikasını canlandırmada bir fırsat olarak görmüştür.[7] Bu ilerici koruma vizyonu, topluma ekonomik riske açıklığa ve ayrımcılığa karşı kalkan olan eşitlikçi bir devlet tasarlar, kararlar üzerindeki demokratik kontrolü güçlendirmeyle yetkin devlet faaliyetinin yeniden öne sürülmesini bir araya getirir.

Siyasi spektrumun ötesine geçen söylemdeki bu değişiklik, politikanın popüler algısındaki radikal bir dönüşümü yansıtır. Jeopolitik kaos ile ekonomik gerileme tarafından tuzağa düşürülmüş bir dünyada vatandaşlar devlete olası istikrar ve güvenlik kaynağı olarak bakıyor. Devlet iktidarını yeniden canlandırmak Büyük Geri Tepme'nin siyasi ikilemlerine verilen zorunlu cevap gibidir: Devletin neoliberal geri çekilmesi artık toplumsal krizlerimizin kök sebebi gibi görülüyor. Devletin Platoncu gemi metaforuna geri dönmek gerekirse, birçok lider neoliberal devleti, gelmekte olan küresel fırtınaları atlatamayan, dümensiz bir gemi olarak görmeye başlamıştır. Onları ayıran mesele, hangi yeni rotanın devlet gemisi tarafından belirlenmesi gerektiğidir.

Devlet Geri Dönüyor

Devlet algılarındaki mevcut dönüşüm kolektif bir fark etme momentinden kaynaklanır. Yakın zamanlı bir dizi olay hükümetin süregelen iktidarını ve hükümete duyulan gereksinimi gösteren bir "gösteriş etkisi" yaratmıştır. 2020 koronavirüs acil durumu II. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana birçok ülkede görülmemiş bir devlet seferberliği seviyesini gerektirmiştir. Tüm dünyadaki siyasi liderler acil durum için kanunlar geçirmiştir, sıklıkla da kararnamelerle ve meclis yetkilerinin kısmen askıya alınması yoluyla. Polis kuvvetleri, bazen de ordu, karantinalara uyulmasını güvence altına almak ve tıbbi ma-

7. Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (Londra: Anthem, 2013).

teryallerin, hatta Covid-19 kurbanlarının naaşlarını muhafaza eden tabutların ulaşımını sağlamak için seferber olmuştur. Hükümetler, Çin'de hastalığın tedavisi için asemptomatik hastalar da dahil olmak üzere enfeksiyon geçirenleri tespit etmek için kitle test programlarını piyasaya sürmek ve binlerce yedek doktor ve hemşireyi işe alarak kitlesel aşı kampanyalarını başlatmak üzere ışık hızında inşa edilen acil durum hastanelerinden ilham alarak, bu tip hastaneleri inşa etmiştir.

Yine de koronavirüs pandemisi devletin kolektif refahı ve hayatta kalmayı destekleyici rolünün yeniden öne sürülmesine katkıda bulunan bir dizi krizin sadece zirve noktasıdır. 2008 finans krizi zaten piyasaların bütün problemlerin hükümet tarafından engellenmeden çözülebileceğine dair ideolojik görüşün aldatıcı olduğunun altını çizmişti. Piyasanın sözümona devletten bağımsız olduğu iddiası, Wall Street bankalarının vergi ödeyenler tarafından kurtarılması gerektiği gün durma noktasına gelmişti. İskoçya'daki Royal Bank, Birleşik Krallık'taki HSBC ve Lloyds, son olarak da Birleşik Devletler'deki AIG, Fannie Mae ve Freddie Mac gibi finans şirketleri gizli kusurlarıyla beraber hayatları ya da ölümleri hükümet kararına dayanan devler gibi teşhir ediliyordu. Devletin piyasanın hayatta kalma koşullarını güvence altına almadaki rolünü bu şekilde ispatlaması piyasaların ancak ve ancak devletin etkin hamiliği tarafından korunduğunda etkili olabileceğini gösteriyordu.[8] Dahası, "zenginler için sosyalizm" tabirini yeniden sirkülasyona sokarak, devletin şirket gücüyle işbirliğini ve zenginin lehine eğilim gösteren bir servet ve gelir dağılımını dolaylı yoldan açığa çıkarıyordu.

Birçok Batı ülkesindeki koronavirüs krizi ve onun yıkıcı biçimde idare edilmesi etkin hükümet faaliyetine duyulan ihtiyacı vurgulayarak bu dersleri sadece pekiştirmiştir. Ekonomik faaliyetin birden durması birçok şirketi iflasın eşiğine getiriyordu, işsizlik ise neredeyse birdenbire çift rakamları buluyordu. Hükümetler, Büyük Buhran'dan bu yana en büyük eşgü-

8. Tooze, *Crashed*. Ayrıca bkz. yukarıda, 2. Bölüm.

dümlü hükümet teşvikiyle ekonominin çökmesini engellemek için şirketlere kredi limiti, işçilere sosyal yardımlar sunuyordu. Devletler, 2008'de kaynaklarını bankaları kurtarmaya adarken, 2020'de bütün ekonomik sistemin yardımına gelmeye zorlanıyorlardı. Julian Borger'ın *Guardian*'da şerh düştüğü üzere, devlete yönelik neoliberal şüphe, Ronald Reagan'ın ünlü "İngilizcedeki yedi en korkunç kelime şudur: Hükümetten geliyorum ve yardım etmek için buradayım" iddiasında ifade edildiği üzere günümüz gerçekliğiyle taban tabana çatışma içine girmiş gibi görünüyordu.[9]

Acil durum devletçiliği neoliberal merkez tarafından da kısmen kabul edilmiştir. Birleşik Devletler'deki ve daha az oranda AB'deki politika belirleyiciler kamu yatırımı ve sosyal transferleri kuvvetlice artıran kitlesel teşvik programlarını onaylayarak, neoliberal çağın mali muhafazakârlığını rafa kaldırmıştır. Yine de bu koşullarda bile hükümet bağışlarının temel alıcıları, cömert ödeneklerin ve finansal düzenlemelerin sunulduğu özel şirketler olmaya devam etmiştir. Aslına bakılırsa, devletçiliğin geri dönüşü ilerici sosyal politikalara doğru bir dönüşü garanti etmez. Grace Blakeley'in de iddia ettiği üzere teşvik programları ilk kez ve her şeyden önce büyük firmaları korumak ve 2008'de gerçekleşen şeyin bir tekrarı olarak kapitalist sınıfa hibe vermek için kullanılmıştı.[10] Sembolik seviyede devletin pandemiye tepkisinin olumlu etkisi birçoklarının çoğu insanın geçiminin sağlık hizmeti, devlet eğitimi ve sosyal refah da dahil olmak kamu hizmetlerinin tedarikine dayandığını ve en nihayetinde kamu hizmetleri iyi olmadığında da ulusal ekonomi ve özel şirketlerin durumunun kötüye gideceğini anlamaya başlaması olmuştur.

Yoğun devlet müdahalesi bir de önümüzde uzanan devasa iklim zorluklarıyla başa çıkmayı gerektirir. Bazı aktivistler karbon sonrası geçişi hızlandırmak için bir "iklim Leviathan"ına

9. Julian Borger, "The State We're In: Will the Pandemic Revolutionize Government", *Guardian*, 26 Nisan 2020.
10. Blakeley, *Corona Crash*, s. 16-17.

ihtiyaç duyulduğunu tartışmıştır.[11] En tehlikeli iklim değişiklikleri senaryosundan kaçınmak için yapılan emisyonlardaki hızlı kesintiler ve enerji altyapısı dönüşümleri ancak gözü pek bir müdahaleci devletin korunması ile elde edilebilir. Ekonomi, çevre ve sağlık krizlerinin iç içe geçmesini kapsayan domino etkisi, vatandaşların hükümetin, iyisiyle kötüsüyle, bireysel ve kolektif kaderlerimizi şekillendirmede ve ulus devletlerin nöbetinde vuku bulan mevcut sistemin bazı adaletsizliklerini aydınlatmada oynadığı merkezi rolün farkına varmasını sağlıyor. 1990'lar ve 2000'lerdeki ekonomik büyüme ve gemi azıya almış tüketicilik zamanında kabul görmesi zor bir gerçeklik, ekonomik kaos ve jeopolitik kargaşayla sonuçlanan on yıllık bir kemer sıkmadan sonra yadsınamaz hale gelmiştir. Savaş sonrası sosyal demokrat devletçilik eşitsizliği kendinden uzak tutarken, faşist ve komünist devletçiliğin üstesinden gelmeye çalışıyordu.

Neoliberal *laissez faire*den uzaklaşırken, tam tersi yöndeki devleti ilahlaştırma –yanılmaz bir aktör olarak devlete tapınma– tuzağına düşmeyecek şekilde dikkatli olmalıyız. 20. yüzyıldan gelen devletçi rejimlerin olası totaliter eğilimleri hakkındaki zorlukla edinilmiş dersler göz ardı edilmemelidir. Eski Sovyet Bloku devletlerinin tarihi, toplumun topyekûn devletin tahakkümü altına grime riskini akla getirmesini sağlar. Dahası devletçilik komünizm kadar faşizmin de bir özelliğidir. Faşistler, özel finansal menfaatleri ve başlıca kapitalist firmaları gayretle savunurken, güçlü devlet müdahalesine ve endüstri politikasına eşlik ediyordu. Bu arada işçiler ücretlerinin duraksadığını ve demokrasiyle vatandaşlık haklarının vatandaşlardan çalındığını görüyordu. Hitler ve Mussolini gibi diktatörler, bir kez toplumsal çatışmanın tüm formları sessizliğe gömüldüğü zaman, ekonomik sınıfların ve meslek gruplarının menfaatlerinin sözümona uzlaştırıldığı bir "şirketçi devlet" inşa ediyordu. Kısacası, devletin geri dönüşü illa da daha demokratik bir dünyayı muştulamaz, hatta yeni baskı ve sömürü formlarını başlatabilir.

11. Joel Wainwright ve Geoff Mann, *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future* (Londra: Verso, 2018).

Devlet teorisi, Marksist düşüncede uzun zamandır Aşil'in topuğu olarak görülüyor. Marx, devlet ve iktidarın pratikteki idaresi sorununa kör kalmasa da, sosyalist bir toplumun benzeyeceği şeyin olumlu bir teorisini de geliştirmedi. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da* hükümeti "burjuvazinin bütün sıradan işlerini idare eden bir komite" diye tasvir etmesiyle meşhurdur.[12] Lenin de, "devlet denilen güç kullanımı için özel bir tertibat" diye yazarak, benzer bir indirgemeci bakış açısını benimsiyordu.[13] Bu görüşe göre devlet özünde kapitalist devletti –sermayenin haris elini koruyan silah.

Marx, *Fransa'da İç Savaş*** ve *Gotha Programının Eleştirisi* gibi siyasi yazılarında devlet meselesine daha pratik bir taahhüt sergiliyordu. *Fransa'da İç Savaş*'ın ilk kopyasında Paris Komünü'nü tartışırken "toplumsal bir cumhuriyet" ihtiyacı üzerine konuşuyordu: "Devlet mekanizmasının sermayesini ve toprak sahibi sınıfını Komün'ün yerini alacak biçimde reddeden, "toplumsal özgürleşmeyi" dürüstçe Cumhuriyet'in büyük hedefi kabul eden, böylece de komünal örgütlenme tarafından toplumsal bir dönüşümü güvence altına alan bir Cumhuriyet."[14] Bunun dışında *Gotha Programının Eleştirisi*'nde şunu iddia ediyordu: "Özgürlük, devletin toplum üzerine eklemlenmiş uzvundan tamamıyla devlete tabi olacak dönüşümüne dayanır."[15] Yine de Marx'ın ekonomik analizleriyle karşılaştırıldığında, bu yorumların devlet iktidarıyla nasıl somut biçimde

* Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Çev. Celal Üster ve Nur Deriş, Can Yayınları, 2018. (ç.n.)

12. Karl Marx ve Friedrich Engels, *The Communist Manifesto* (Londra: Penguin, 2002), s. 37.

13. Vladimir Lenin, *State and Revolution, giriş ve açıklamalı notlar* Todd Chretien (Chicago, IL: Haymarket, 2015), s. 73.

** Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap, 2016. (ç.n.)

14. Karl Marx, "The Civil War in France", Bruno Leipold, "Marx's Social Republic", yay. haz. Bruno Leipold, *Karma Nabulsi ve Stuart White*, *Radical Republicanism: Recovering the Tradition's Popular Heritage* (Oxford: Oxford University Press, 2020), s. 174.

15. Karl Marx, "Critique of the Gotha Programme", *The first international and after*, yay. haz. D. Fernbach, 3. Cilt (Londra: Verso, 2010).

başa çıkılacağına dair pek de kılavuzluk yapmadığından en iyi ihtimalle gelip geçici olduğu söylenebilirdi.

Daha mükemmelce işlenmiş bir Marksist devlet teorisi ise Antonio Gramsci konuya hitap etmeden önce ortaya çıkmadı. Bolşevizm ve faşizmin sonrasında yazan Gramsci, toplumsal koordinasyon, yeniden üretim ve meşrulaştırma süreçlerinde devlet kurumlarının rolünü kabul ederek, okurlara "siyasi olanın özerkliğini" hatırlatıyordu.

Gramsci'nin görüşü Hegel'in devletin zorunluluğuna dair görüşünün sulandırılmış bir versiyonuydu. Hegel *Hukuk Felsefesi*'nde devletin "etik bütününü, özgürlüğün gerçekleştirilmesini" hatta "Tanrı'nın dünyaya marşını" onaylamasıyla meşhurdu.[16] Gramsci'nin vurguladığı üzere, devlet toplum içerisindeki egemen iktidar blokunu bir arada tutarak, elzem yapısal bir işlev icra ediyordu. Bu birleştirici işlev, devletin icbar tertibatıyla sınırlı değildi, aynı zamanda eğitim sistemi, kilise ve hegemonyanın uygulandığı tüm bu yapıları da kuşatıyordu.[17] Gramsci, Machiavellici bir metaforu ödünç alarak devletin kentaurosa benzediğini iddia ediyordu: yumuşak ikna gücüyle baskının vahşi gücünü bir araya getiren yarı insan, yarı at bir figür.[18] Gramsci'nin adımlarını takip eden Nicos Poulantzas devletin "toplum formasyonunun *uyuşma* faktörü" ve "bir sistemin üretim koşullarının *yeniden üretim* faktörü" olduğunu onaylayacaktı.[19] Bu bakımdan sivil toplum ile siyasi toplum arasındaki kapitalist ayrımın bizi varsaymaya ittiği gibi toplum ile devlet birbirine karşıt değildir. Daha ziyade toplum ancak onu toplumsal bir formasyon olarak bir arada tutan, böylece de süregiden varoluşunu güvence altına alan bir devlet tertibatı tarafından var olabilir.

16. G. W. F. Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, Çev. Thomas Malcolm Knox (Londra: Oxford University Press, 1975), s. 279.
17. Antonio Gramsci, *Selection from Prison Notebooks*, yay. haz. Quintin Hoare; Geoffrey Nowell-Smith (New York: International Publishers, 2008), s. 262-6.
18. A.g.e., s. 170.
19. Nicos Poulantzas, "The problem of the capitalist state", *New Left Review* 58: 1 (1969), 67-78.

Devlet ile *Stabilitas*

Devletin düzen, güvenlik ve istikrarla bir araya gelmesi bizzat bu kelimede ima edilir. Latince *status*'tan (şart, koşullar, konum) gelir, erken ortaçağda muhtelif Avrupa dillerinde belirmiştir ve Machiavelli'nin eserindeki kullanımıyla popülerleşmiştir. Cicero'ya kadar giden *status rei publicae* ile iştigal, devletin başlıca kriz durumlarında ankraj noktası da sağlayan, tamamen daimi olmasa da istikrarlı bir yapı olarak görülmesinden kaynaklanır. Partiler, hareketler, semboller ve liderler gelip geçecektir, ama devletin genelde toplumun kendini yeniden üreteceği kurumsal bir çerçeve sağlamasıyla birlikte tüm bunlardan daha uzun sürmesi beklenecektir. Ulus devletler – siyasi bir cemaatin yuvası olarak kabul edilebilecek sabitlenmiş bir toprak olarak tanımıyla beraber– takdire şayan bir istikrar sergilemiştir. Bu eğilimin bir örneği birçok eskiden sömürgeleştirilmiş Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri tarafından sunulmuş, yerel etnik ve kültürel ayrımları küstahça hakir gören Avrupalı emperyalistlerin bunları yaratmış olmalarına rağmen sınırları kolonileştirmeden geri çekilmelerinden bu yana pek değişmemiştir.

Post-Keynesçi iktisatçı Hyman Minsky'nin –ileriyi gören *Stabilizing an Unstable Economy* eserin yazarı– şerh düştüğü üzere, devletin istikrar sağlayan işlevi aynı zamanda ekonomi alanı için de geçerlidir, mesela mali sistem içerisindeki "otomatik sabitleyiciler"in rolünde olduğu gibi.[20] Bu terim, ekonomik duraksama evrelerinde devlet transferleri işsizlik ödeneklerini ve diğer sosyal refah imkânlarını artırırken vatandaşların vergi yükümlülüklerinin gelirlerinde bir düşüşe yol açmasını tasvir etmek için kullanılmıştır. Bu mekanizmalar, ekonomik dalgalanmalardaki yükselip alçalmaları politika belirleyicilerinin aktif katılımı olmaksızın eşitlemek için bir araç sağlar, böylece ekonomik duraksamaların derinleşmesini engelleyebilecek ekonomik uyarana neden olur. Neoliberal çağda sos-

20. Hyman Minsky, *Stabilizing an Unstable Economy*, 3 Cilt (New York: McGraw-Hill, 2008).

yal refah devletini ortadan kaldırmak sadece toplumsal açıdan adaletsiz değil, aynı zamanda sistemik açıdan tehlikelidir de. Birçok ülke, koronavirüs krizi esnasında sosyal temin için ad hoc formlar yaratmak üzere mücadele etmek zorunda kaldıklarında, bu dersi en ağır biçimde öğrendi.

Devletin sağladığı ilk bakıştaki istikrar, hatta "uyum" sıklıkla sınıf hâkimiyeti için kodlanmış bir meşrulaştırmadan ibarettir. Menenius Agrippa, pleblerin Roma'dan ilk iftirakı esnasındaki meşhur Mons Sacer hitabında ve Conficius da *Seçmeler*'inde bunu övüyordu.[21] Fakat sol, mevcut rejimi yeni bir rejimle ikame etmedeki kararlılığında samimiyse, düzen meselesini göz ardı edemez. Devletin zorluğa karşı bilhassa kırılgan olması ve toplumsal kargaşaya ve güvenlik eksikliğine karşı hassas halk sınıflarının büyük kesimleri arasındaki güvenlik ve istikrar vaadine kuvvetle başvurması hiçbir zaman hafife alınmamalıdır. Bu toplumsal güvenlik talebi, küresel piyasa güçlerinin tehlike seviyesinin ve doğrudan yıkıcı olmasa da, aksatıcı olan teknolojik buluşçuluğun genelleştirilmiş aşırı ekonomik belirsizliğinin hayat örüntülerine damgasını vurduğu mevcut koşullar içerisinde bilhassa yankı yapıyor. Yakın zamana kadar yaygın sağduyu esnekliğe, uyarlanabilirliğe ve bireysel özerkliğe yapılan neoliberal vurgunun kabulü tarafından her yere nüfuz ederken, tekerrür eden kriz deneyimleri, güvenli istihdamdan başlamak üzere, birçok seviyede istikrar taleplerine yeni bir cazibe kazandırmıştır. Neoliberal dünya görüşüne göre ömür boyu devlet çalışanı olarak mütevazı bir kariyer yapmak belki de cazip olmaktan en uzak beklentiydi. Ancak bugün birçok insan bu tip bir fırsatı havada kapacaktır.

Sosyalist sol ile ulusalcı sağın paylaştığı şey, devleti yağmaladığı için toplumun uyuşmayı sağlamasına ve toplumsal dönüşümün dümenini tutmasına izin veren kilit istikrarlaştırıcı işlevleri etkilediği neoliberal merkeze karşı bir eleştiridir. Ancak devlet hakkındaki görüşleri, ondan talep ettikleri *güvenlik*

21. Confucius, *The Analects of Confucius*, yay. haz. ve Çev. Simon Leys (New York: W. W. Norton, 1997).

parametrelerine göre ayırışır. Neoliberalizm sonrası lügatin diğer kilit sözcükleri gibi –egemenlik, koruma ve kontrol de olmak üzere– güvenlik birçok yan anlam taşıyan bir terimdir. Göçmenlere ve diğer "istenmeyen kimselere" karşı copun ucunda ya da tabanca namlusunda verilen güvenlik anlamına da gelebilir, toplumsal güvenlik de –insanları ekonomik zorluklardan, kadınları ve azınlıkları ise şiddet ve tacizden koruyan bir güvenlik ağının tedariki. Sol, zamanın aşındıramadığı "Adalet yoksa, barış da yok!" düsturuna uyacak biçimde, süreğen istikrarı garanti edebilecek tek güvenlik formunun toplumsal güvenlik olduğunu iddia etmelidir: Vatandaşları yoksulluktan ve dışlanmadan koruyacak ve herkesin haysiyetli bir hayat için temel ihtiyaçlarının karşılanmasını güvence altına alacak. Korumacı devletçiliğe dair ilerici bir görüşün geliştirilebileceği, süreğen yeniden dağıtmacı çatışmaların ürünü olan toplumsal güvenlik bu bakış açısına dayanır. Dördüncü Bölüm'de tartışıldığı üzere koruma tüm politik cemaatlerin asli öğesidir: Korumanın olmadığı politik cemaat yoktur. Devlet bir dizi birbirinden oldukça farklı korumacı faaliyete dahil edilir: olası askeri saldırılara karşı savunma, kamu düzeninin bekası, bankalara ve küresel piyasanın aciliyetlerine karşı yerel endüstriyi koruma, toplumsal koruma ve sigortanın (ödenekler, emekli maaşları vs) muhtelif formları ve kamu sağlık hizmetinin temini. Bu muhtelif koruma formlarının hepsi, devletin toplumun yeniden üretimini ve onun iç ve dış baskılara karşı direnme becerisini garanti eden rutin işlevleridir. Fakat her birinin farklı bir menşei ve farklı farklı siyasi eğilimleri vardır. Nicos Poulantzas'ın deyişiyle devlet kurumları "kuvvetlerden müteşekkil bir sınıf ilişkisinin maddi yoğunlaşmasıdır".[22] Yani sınıf mücadelelerinin tarihsel olarak tortulanmış sonuçları. Mesela toplumsal koruma –kamu hizmetleri, sosyal yardımlar ve güçlü sendikalar formunda– geleneksel olarak sosyalist solla özdeşleştirilirken, yasa ve düzen tipi koruma geleneksel olarak sağın kendine özgü bir politikası olagelmiştir.

22. Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism* (Londra: Verso, 2000), s. 192.

Devletin bu korumacı işlevleri, uzun zamandır kanıksansa da, artık siyasi çekişmenin nesnesi haline geliyorsa, bunun nedeni neoliberalizmin devletin içini boşaltmasıyla birlikte bunlardan birçoğunu tüketmesidir –bilhassa da makro ekonomik korumacı işlevleri. Küresel ticaretin entregrasyonu yüzünden giderek daha çok ortadan kaldırılan ticari gümrük vergilerinden, esneklik adına emek düzenlemelerinin zayıflamasına kadar, toplumlar ve hükümetler kilit koruma araçlarından mahrum kalmıştır. Bundan bilhassa devletin parasal ve mali politikayla endüstri politikasını kontrol etme ve piyasaların ve çokuluslu şirketlerin baskısına direnme becerisi etkilenmiştir. Neoliberal devlet bu süreğen saldırının bir sonucu olarak topal bir canavara benziyor. Nicos Poulantzas'ın iddia ettiği üzere "hatta vahşi hayvanların en çok yaralıyken tehlikeli olduğunun hatırlanması gerektiği"[23] göz önünde bulundurulursa, bu demokrasi için tehlikelidir. Hatta neoliberalizmde devletin ekonomik müdahaleciliğinin aşınmasına devletin baskıcı tertibatının birçok ülkede giderek daha güçlenmesi eşlik ediyordu. Tam da devlet artık tam istihdam, sosyal güvenlik ve istikrarı garanti etme misyonunu yerine getirmediğinden yeni düzenin kaybeden ucundakilerinin giderek artan sayılarını aynı hizada tutmak için elinin altındaki mücbir araçları kuvvetlendirmek zorunda kalıyordu. Clinton'ın sosyal yardım reformlarının ertesinde Birleşik Devletler'de hapsedilme oranlarındaki hızlı artış esef verici ve ibretliktir.[24]

Devletin mücbir yüzü, ekonomik müdahaleciliğin, bütün olarak ele alındığında makro ekonomik manevraya pek az yer bırakan, her yere nüfuz eden küresel karşılıklı bağlılık yüzünden tartışılmazlığını ve yetkinliğini kaybettiği izlenimini yansıtabilir. Günümüzde birçok ülkede İçişleri Bakanlığı'na Sanayi Bakanlığı ya da Maliye Bakanlığı'ndan daha çok gıpta edilmesi tesadüf değildir. İçişleri bakanı, Salvini'nin de sürekli

23. A.g.e., s. 205.

24. Thomas Frank, "Bill Clinton's Crime Bill Destroyed Lives, and There's No Point Denying It", *Guardian*, 15 Nisan 2016.

yaptığı üzere, ulusal bir limana kurtarma gemisinin girmesini kolaylıkla reddedebiliyor ya da bir binayı işgal eden gecekondu sahiplerine karşı baskın düzenlemeyi emredebiliyor. Fakat bir ekonomi bakanı, neoliberal küreselleşmenin kabul gören normlarını tartışmaya açmadan, bir şirketin işlerini yurtdışına taşımasını ya da dijital şirketlerin vergileri ödemekten kaçınmasını o kadar kolayca durduramaz. Bu durum, geleneksel olarak suç hakkında endişe duyan ve yasa ve düzen politikalarıyla ilgilenen seçmenlere hitap eden sağ için bir lütuftur. Bu yüzden, kilit bir soru bu dengesizliğin üstesinden gelmesi ve devletin uzun zamandır terk edilmiş ekonomik formlarını yeniden canlandırılması için mümkün olan raddeyi saptamaktır. Bölümün devamında bu meseleleri araştırmak için sağ ile solun izlediği yeni ekonomi ve ticaret politikalarını inceleyeceğiz.

Sağın Korsan Devleti

Sağın neoliberalizm sonrası vizyonunun merkezindeki mülkiyetçi korumacılık ancak kısmen yeni devletçidir. Neoliberalizm ile tam da özel mülk savunusuna ve düşük vergilendirmeye doğru yönelimi paylaşır. Onu neoliberalizmden ayıran şey her şeyden önce ticari korumacılığı benimsemesidir. Ulusalcı sağın kendini serbest ticaret alanında neoliberal ortodoksiden uzaklaştırması Büyük Geri Tepme'deki en göze çarpan ideolojik dönüşümlerden biri olmuştur. Muhtelif ulusalcı parti liderleri Yeni Sağ'da 1980'lerde ve 1990'larda halihazırda *in nuce* (embriyonik aşamasında) mevcut olan bir küreselleşme ve serbest ticaret eleştirisini radikalleştirmiş ve onu seçim başarılarının başlangıcında siyasi ana akımın içerisine getirmiştir. Ticari korumacılık, devletin ganimet arayışı içerisinde denizleri sinsi sinsi dolaşırken diğer ulusların gemilerine karşı da saldırganca savaşan korsan gemisine benzer bir şey gibi algılandığı "korsan devlet"in ulusalcı popülist vizyonunun kilit öğesi haline gelmiştir.

Korumacılığa bu dönüş, Donald Trump'ın dört yıllık başkanlığı sırasında en bariz biçimde açığa çıkmıştır. Trump'ın

başkanlığının ilk yıllarındaki belirlenmiş amacı, Birleşik Devletler'in yurtdışına taşınan işlerini –bunun için Çin ile Avrupa'yı adaletsiz rekabetle suçluyordu– yeniden yurtiçine göndermekti. Trump başkan olmadan önce Pekin'i sahte bir gerçek değerinin altında para biriminden kâr etmekle suçluyordu. 2016 seçim kampanyası boyunca da Çin ile Almanya'yı onlara muzzam ticari artık değerleri elde etmeye izin veren adaletsiz rekabet yüzünden sürekli eleştirdi. Başkan olduktan sonra güneş panelleri, çamaşır makineleri ve çelik ile alüminyüm gibi metalara gümrük vergisi koyarak, Çin, Meksika ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere ticari ortaklarıyla gerilimi tetikledi. 2018'de Çin'e döndü, Çin emtiasına toplamda 500 milyar ABD doları tutan gümrük vergileri koydu. Çin de, Birleşik Devletler'den gelen ithallere 185 milyar ABD doları tutan gümrük vergileri koyarak misilleme yaptı. Bu dişe diş süreç gelecek ekonomik beklentiler hakkında belirsizliği ve yoğun ticari gerilimi tetikliyor. Ticaret savaşı, Çin'in 2021 sonunda 200 milyar ABD doları tutarında Birleşik Devletler ürününün satın alımını artırmayı vaat ettiği, ayrıca fikri mülkiyet, zorunlu teknoloji transferleri ve para birimi manipülasyonuna yönelik taahhütlerde bulunduğu Birinci Safha Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte sonunda durduruldu.

Trump anlaşmayı zafer olarak kutladı, ama birçok analiste göre bu en iyi ihtimalle bedeli ağır bir galibiyetti. Ticaret savaşının Birleşik Devletler ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olmuştu, buna 2019'daki 0,3 ile 0,7 arasında büyümede yavaşlama, Çin'den gelen talebin düşüşünün bir sonucu olarak 300.000 işin kaybı ve yüzlerce çiftlikle nakliye şirketinin iflas etmesinin neden olduğu ticari akışların Birleşik Devletler'in dışına doğru yeniden yönlendirilmesi de dahildi.[25] Dahası birçok yorumcu Çin'in bir kez olsun ticari anlaşmayı onurlandırıp onurlandırmayacağına dair şüphelerini belirtmiştir. Birleşik Devletler'den gelen ithaller Covid-19 pandemisinin neden

25. Ryan Hass ve Abraham Denmark, "More Pain than Gain: How the US-China Trade War Hurt America", *Brookings Institution*, 7 Ağustos 2020.

olduğu ticaretin aksamasının bir sonucu olarak duraksamışken, Çin'den Birleşik Devletler'e gelen ihraçlar yüzde 46 civarı büyüyordu.

Birleşik Devletler ile Çin arasındaki çekişme giderek daha çok teknoloji sektörüne odaklanmıştır. Birleşik Devletler hükümeti Çin telekomünikasyon devi Huawei'nin 5G mobil teknoloji altyapısında oynadığı hâkim role karşı, bu rolün sürekliliğinin Çin'in stratejik komünikasyon ağları üzerinde kontrol sahibi olmasına yol açacağını, bunun da ulusal güvenlik için vahim sonuçlar doğuracağını iddia ederek önlemler almıştır. Bu gelişim Trump'ın 2020'nin yazında popüler video paylaşım aplikasyonu TikTok'u yasaklama, en nihayetinde de şirketi onun Birleşik Devletler işletmesine satmaya zorlama tehdidiyle şiddetleniyordu. 2018-2020 arasındaki uzun süren ticari ihtilaf boyunca Birleşik Devletler Çin endüstrisinin bağımlı kaldığı mikroçip sektörü üzerindeki kontrolünü Çinlileri tahakküm altına almaya zorlamak için mutlak bir güç olarak kullanmıştır. Çin yetkilileri, kendi paylarına, Birleşik Devletler'i yüzde 80'i Çin'de çıkarılan ve akıllı telefonlardan rüzgâr türbinlerine kadar tüm teknoloji ürünlerinin üretiminde elzem olan nadir element materyallerin ihracına sık sık yasak koymakla tehdit etmiştir. Bu ihtilaf, dijital teknolojinin –çağdaş toplumlarda kilit bir kontrol aracı olarak– egemenliğin uygulanmasında nasıl nihai bir alan olarak algılanmaya başladığının bir yansımasıdır. Günümüz dünyasında siyasi egemenlik en azından bir raddeye kadar teknolojik egemenlik olmadan var olamaz.

Benzer bir korumacı duruş, ülkelerinde serbest ticarette endüstriyelleşmenin azalmasını ve imalat işlerinin kaybını sıklıkla suçlayan Matteo Salvini, Marine Le Pen ve Boris Johnson gibi liderler tarafından da dile getirilmiştir. Ancak bu söylem pratikte yeğinlikle çelişiyor. Avrupa Birliği'ni şiddetle itham etmelerine rağmen Salvini ve Viktor Orbán gibi liderlerin Avrupa ticaretinin bekasında güçlü çıkarları vardır, çünkü Alman endüstrisi için yarı işlenmiş malları üreten şirketlerin desteğine sahiptirler. Hatta 2020 esnasında Salvini

ihraç endüstrisine yakın olan parti üyelerinin baskısına uğradığından AB karşıtı söyleminin çoğunu bir kenara bıraktı. Benzer şekilde Brexit, popülist savunucuları tarafından sıklıkla bilhassa imalat ve balıkçılık endüstrilerinde işlerin yabancı rekabete karşı savunulması için korumacı bir hamle olarak sunulurken, pratikte serbest ticaretin saldırgan, merkantilist bir anlayışını kapsar. Ticaret politikasındaki değişikliklerin arkasındaki itici motivasyon, aşırı kısıtlayıcı AB ticareti, emek ve çevre düzenlemeleri olarak algılanan şeylerin üstesinden gelmekti. Bunlara 2019 seçim kampanyası sırasında, kampanyaya göre Ulusal Sağlık Hizmeti'nin* Birleşik Devletler ile Birleşik Krallık arasındaki müzakerelerde "daha sonra ele alınmak üzere ertelenmiş" olduğuna dair sızdırılmış bir belge tarafından açığa kavuşturulduğu üzere sağlık sektöründe AB içerisinde ve yabancı yatırımda yasaklanan malların ithali de dahildi.[26]

Korumacı ve serbest ticaret saiklerinin bu şekilde iç içe geçmesi çok da şaşırtıcı değildir. Serbest ticaret tamamen "serbest" olmaktan ziyade her zaman çokuluslu şirketlere geniş çaplı korumayı garanti eden birçok önlem tarafından şekillendirilir ve düzenlenir. Birleşik Devletler emek aktivisti Kim Moody'nin de iddia ettiği üzere, buna "patentler, telif hakları, lisanslar, işletme sırları, ticari gümrük vergileri, polis [...], sigorta, mülkiyet yasasının bütün örtüsü, mahkemeler, devletin ihtiyaç duyulduğunda buradaki ve yurtdışındaki erki ve şimdi de elbette Dünya Ticaret Örgütü" dahildir.[27] Bu bağlamda özel şirketlerin sadece bağımsız kişisel varlıklar olarak değil de, daha çok önceki yüzyıllardaki imtiyazlı sömürgeci şirketler gibi, ulus devletlerin stratejik uzantıları olarak anlaşılması gerekir. Mesela bu tutum Boris Johnson'ın Birleşik Krallık'ı "tü-

* NHS: National Health Service. Birleşik Krallık'ta devlet tarafından finanse edilen sağlık hizmetleri için kullanılan şemsiye terim. (ç.n.)

26. Peter Walker ve Rowena Mason, "Jeremy Corbyn on the Offensive over Donald Trump's Plans for NHS", *Guardian*, 3 Aralık 2019.

27. Kim Moody, "Protectionism or Solidarity? (Part I)", *Against the Current* 87: 3 (2000).

rünün diğer bütün örneklerinden daha ileride" olarak tasvir ettiği savaşçı retoriğinde açığa çıkar: bir önceki başbakan David Cameron'ın dile getirdiği "korsan kapitalizm" görüşünün gelişmiş hali. Manen bunun bir benzeri sağ cenah siyasetçilerin Birleşik Devletler ya da Britanya "istisnacılığına" diğer ülkelere yasaklanmış şeyleri yapmasına sözümona izin verilmesine atıfta bulunmasıdır.

Bu muğlak duruşu açığa çıkaran şey –kamu söylevlerinde iddia ettikleri üzere küreselleşmeyi ortadan kaldırmaktan ziyade– ulusalcı popülist liderlerin gerçek gündeminin küresel ticaret savaşının daha rahatlıkla sürdürülebileceği siperler kazmayı içermesidir. Destekledikleri korumacı önlemlerin toplumsal gelişimle çevre gelişimine yönelik mahut hedeflerle bağlantısı yoktur. Sağın gümrük vergisi uygulaması, teknolojide ve genel olarak refahta gelecek atılımlara yol açacak herhangi endüstri politikasıyla ilgisizdir. Bu politika, diğer ulusları ve onların endüstrilerini dezavantajlı bir konuma itmeye niyetlendiği tipik "komşusuna muhtaç et" politikasıdır. En nihayetinde Moody'nin şerh düştüğü üzere "Rekabet ile koruma dünya pazarında kârları azamiye çıkarmanın iki aracıdır. Küresel rekabet ne kadar korkunçlaşırsa, sermayenin aradığı korumanın telleri o kadar dikenlenecektir."[28] Sağın merkantilist güdüleri neoliberal küreselleşmenin yarattığı riske açıklık hissiyatına bir deva sunmak bir yana, bu tip yaraları daha da açma riskini taşır: özellikle de temel emtia için daha fazla ödemeye ihtiyaç duyacak ve ticaret savaşlarının tırmandırılması yüzünden daha az istihdam fırsatları bulacak işçiler için.

Mülkiyetçi korumacılığın sınıf eğilimi, neoliberal çağınkileriyle oldukça benzer doğrultuda olan mali politikalarıyla emek politikalarını incelemek üzere ticaret politikalarını bir kenara bıraktığımızda daha da barizleşir. Sağ sıklıkla "işçi taraftarı" bir retorik benimserken, sosyal Darwinizm sınırında derin bir bireyci ekonomik ethos sergileyerek, işçilerin haklarına ve onların örgütlenme becerisine doğrudan saldırmıştır. Bu tip bir

28. A.g.e.

yasamanın en menfur örneği Viktor Orbán'ın "köle yasası"dır: emek düzenlemesinde şirketlere işçilerin yıl başına 250 ile 400 saat mesaiyle çalıştırmasına izin veren bir reform.[29] Diğer birçok ulusalcı lider işçi haklarından kısmada benzer hamleleri izlemiştir. Donald Trump, "Amerikan işçilerini eğiten, onlara eğitim veren ve yeniden beceri kazandıran programları yayma için tasarlanmış 'Amerikan İşçilerine Vaat' diye bir program başlattı. Trump, 2020 Ulusa Sesleniş hitabında şunu iddia etti: "Gündemimiz bıkmak bilmeksizin işçi taraftarıdır." Bu devlet korporatizmi imalarına rağmen hükümetteki eylemleri, Barack Obama'nın sunduğu makul emek düzenlemelerini yürürlükten kaldırarak, toplu sözleşmenin altını şiddetle kazıyordu. Onun görev süresinin başlangıcında işsizlik düşerken, ücretler duraksamaya devam ediyordu.

Bu iş dünyası taraftarı eğilim, neoliberal gündemle en sürekliliğe sahip politika alanı olan sağın vergi politikalarında daha da açıktır. Trump'ın 1,5 trilyon ABD Doları değerindeki en önde gelen 2017 vergi reformu ağırlıklı olarak zengine fayda sağlıyordu. Üst marjinal vergi oranları ciddi biçimde düşürülüyordu. Emmanuel Saez ile Gabriel Zucman'ın *The Triumph of Injustice*'de iddia ettiği üzere, Trump'ın vergi kesintileri toplumsal eşitsizliği kötüleştirmiştir. En zengin aileler artık yüzde 23'lük bir fiili vergi oranı ödüyor, bu da Birleşik Devletler'deki hanelerin yüzde 24,2 ödeyen alt yarısının daha aşağısında.[30] Aslına bakılırsa, Trump'ın 2,2 trilyon dolar değerindeki başlangıç koronavirüs teşvik vergisi (CARES yasası) zenginler için 135 milyar dolar değerindeki vergi indirimini de içeriyordu: vatandaşları barındırmak ve doyurmak için gereken meblağın dört katı.[31] Economic Policy Institute'nün şerh düştüğü üzere

29. Shaun Walker, "Hungary Passes 'Slave Law' Prompting Fury among Opposition MPs. Hungary President Signs Controversial 'Slave Law' ", *Guardian*, 12 Aralık 2018.

30. Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman, *The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay* (New York: W. W. Norton, 2019).

31. Rosa DeLauro, "Rep. Rosa DeLauro: We Must Repeal Trump's $ 135 Billion Hidden Tax Giveaway for Wealthy Real Estate Investors", *Fortune*, 3 Mayıs 2020.

Donald Trump "sistematik olarak işçilerin sendika kurma ve işverenleriyle toplu sözleşme imzalama haklarını, işçilere, onların cemaatlerine ve ekonomiye hasar verecek biçimde geriye çekti."[32] Avrupalı ulusalcı sağın sunduğu vergilendirme önergeleri daha da aşırıdır. Matteo Salvini ile Viktor Orbán düz oranlı gelir vergisi fikriyle oynamıştır: var olan eşitsizlikleri ancak artıracak bir politika. Öyleyse sağın neoliberal küreselleşmeden uzaklaşma vaadi merkantilist ticaret politikalarıyla emek ve vergilendirmedeki sosyal Darwinist tutumun bir araya gelmesini ilan eder. Bilakis neoliberal kapitalizmden daha da kötü bir gelecek ümidi sunar: tekel sermayenin korporatist devletin tüm gücüyle korunduğu, işçilerin ise daha da acımasızca sömürüldüğü ulusalcı bir tekel kapitalizmi.

Solun Toplumsal Korumacılığı

Ekonomik koruma aracı olarak devlet görüşü, solda sağın uyguladığınkinden radikal biçimde farklı bir form alır. Sol, mülkiyeti savunmaktan ziyade toplumsal koruma hedefine odaklanır ve ekonomik rakipleri cezalandırmak için tasarlanan gelişigüzel gümrük vergilerinden ziyade sosyal ve çevre ile ilgili dampinge karşı düzenleme ve önlemlere dayanan daha barışçıl bir ticaret korumacılığını takip etmeye çalışır. Bu konum, Jean-Luc Mélenchon'ın "dayanışma korumacılığı" diye tabir ettiği şeyi destekleyen bazı solcu liderlerin beyanlarında gayet güzel temsil edilmiştir.[33] 2019'da İşçi Partisi'nin gölge kabinesi başkanı John McDonnell şu notu düşüyordu: "Serbest ticaret ilkesini tümüyle reddediyoruz."[34] 2020'de de Bernie Sanders şu yorumu yapıyordu: "Amerikan işçilerine fayda sağlayacak ve onların geçimini sağlayabilecek işler yaratacak bir ticaret politikasına ih-

32. Celine McNicholas, Margaret Poydock ve Lynn Rhinehart, "Unprecedented: The Trump NLRB's Attack on Workers' Rights", *Economic Policy Institute*, 16 Ekim 2019, epi.org.
33. Mesela bkz. Jacques Généreux, "Entretien Pour un 'protectionnisme solidaire' ", *Alternatives Economiques*, 21 Nisan 2017, alternatives-economiques.fr.
34. Jim Pickard ve Robert Shrimsley, "Jeremy Corbyn's Plan to Rewrite the Rules of the UK Economy", *Financial Times*, 1 Eylül 2019, ft.com.

tiyacımız var, çokuluslu şirketlerin hazırladığı adaletsiz ticaret anlaşmalarına değil."[35]

2010'ların sonundaki, mesela şişirme Transatlantik Ticaret ve Yatırım Partnerliği (TTIP) gibi, önerilen yeni ticaret anlaşmalarına yapılan muhalefet solun korumacı hissiyatının artmasının daha da ileri bir göstergesidir. Birleşik Devletler ile AB arasında önerilen bu iki yönlü ticaret anlaşması, onun yiyecek güvenliği, iş ve ulusal egemenlik üzerindeki olası kötü yöndeki etkisini kınayan sendikalar, NGO'lar ve çevre aktivistleri tarafından açıkça eleştirildi. Dahası anlaşmanın müzakeresinin bir gizlilik etrafında döndüğü düşünülerek demokrasi açısından sonuçlarına dair sorular ortaya atıldı. Yeni Birleşik Devletler Başkanı Joe Biden, Trump'ın korumacılığından ayrılmak şöyle dursun, selefinin Çin'e karşı saldırgan tutumunu sürdürerek ve ulusal ürün ve hizmetlere doğru kamu satın alımını yeniden yönlendiren "Amerikan malı satın al" kurallarını dayatarak kendi korumacı istikametini izlemiştir.

Ticari korumacılık sol için kesinlikle yeni bir şey değildir. Birçok sosyalist hükümet acemi endüstrileri savunmak için zorunlu araç olarak korumacı önlemleri benimsemiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan ülkelerin çekirdek kapitalist uluslara bağımlılığını azaltmak için izlediği ithal ikame politikaları buna bir örnektir. Fakat Sanders ile Mélenchon gibilerinin önerdiği ekonomik gidişatın temel öğeleri ilgi çekiyor, çünkü yakın yıllardaki sol söylemle söylemsel bir kırılmaya işaret ediyorlar. Ticaret karşıtı kampanya yürüten Walden Bello gibiler uzun zamandır küreselleşmeden uzaklaşma ihtiyacını vurgularken, birçok merkez sol siyasetçileri küresel bütünleşmesini bir *fait accompli* olarak kabul ediyordu.[36]

Marksistler, korumacılığa karşı serbest ticareti destekleyen Marx ile Engels'in enternasyonalizmini vurgulamayı sever. Fakat onların görüşü son derece nitelikliydi. *Komünist Mani-*

35. Bernie Sanders' *Fair Trade Policy*, berniesanders.com.
36. Walden Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy* (Londra: Zed, 2008).

festo'nun yayımlanmasından kısa süre önce, 1848'de Brüksel Demokratik Toplum Derneği'nde yaptığı "Serbest Ticaret Meselesi Üzerine" başlıklı konuşmasında Marx şunu iddia ediyordu: "Sermayenin ilerlemesini hâlâ engelleyen birkaç ulusal engeli de ortadan kaldırırsanız, ona sadece tam eylem özgürlüğü vereceksiniz." Ayrıca şunları söylüyordu: "Sınırsız rekabetin yol açtığı tüm yıkıcı fenomenler dünya pazarında daha da devasa oranlarla yeniden üretilir." Sadece konuşmasının sonunda serbest ticaret için taktik desteği ifade ediyordu: "Genelinde günümüz korumacı sistemi muhafazakârdır, serbest ticaret sistemi ise yıkıcıdır." Bu yüzden de, "serbest ticaret toplumsal devrimi hızlandırır. Sadece bu devrimci anlamıyla serbest ticaretin lehine oy veriyorum, baylar".[37]

Proleter devriminin gelmesinin oldukça uzak bir ihtimal olduğu günümüz koşullarında, sosyalist sol aktivistlerin çoğu serbest ticareti savunan bu tip bir argümanı kabul etmeye hazır olmayacaktır. Serbest ticaret, tüketici mallarına çok düşük fiyatlarla erişme fırsatı sağlarken, düzenlenmemiş küresel ticaret işçilerin ücretlerini ve haklarını bastırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Perakendeci zincirleri ve e-ticaret ise yerli işletmeleri piyasanın dışına itmiştir. Emeğin Yeni Ekonomisi inisiyatifine dahil olan ve eserleri çok satan Koreli iktisatçı Ha-Joon Chang, "serbest ticaret"in en güçlü ekonomik devletler tarafından doğmakta olan ekonomilere yayılan bir mit olduğunu, böylece doğmakta olan ekonomileri en güçlü devletlerden çıkan çokuluslu şirketler için avlanma sahasına çevireceğini öne sürüyor.[38] Günümüz hegemonyacı serbest tüccarı, dünün yurtiçi endüstriyi koruyarak arayı kapamaya çalışan geriden geleniydi. Serbest ticaretin temel ilkelerini göründüğü gibi kabul etmek uluslararası kapitalizmin gözü doymaz mantığına kendi kendisini itaat ettirmeyi içerir.

37. Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works, Volume 6: Marx and Engels*, 1845-1848 (Londra: Lawrence & Wishart, 1976), s. 450.
38. H. J. Chang, *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective* (Londra: Anthem, 2002).

Solun ticaret politikasına hâkim tutumu Donald Trump ve diğer ulusalcı liderlerin sergilediği tutumdan birkaç açıdan farklılık gösterir. Birincisi, ulusal ekonomiler arasındaki rekabet ya da merkantilist politikaların izlenmesi açısından değil, uluslar içindeki ve arasındaki toplumsal açıdan adil ve çevre dostu sürdürülebilir bir gelişimi teşvik edecek biçimde şekillendirilir. İkincisi, hedefi, küresel ticarette sosyal dampingin* en tiksinç formlarına karşı bariyer işlevi görecek belli seviyede bir sürtünme sunma aracı olarak makul gümrük vergileri koyarken, daha katı toplumsal ve çevre ile ilgili standartlara duyulan ihtiyacı vurgular. Gümrük vergilerinin yanı sıra, yakın zamanda tartışılan diğer önlemlere çevre açısından yıkıcı olan ithallerin yasakları da dahildir. Bunlar arasında çok fazla plastik paketleri olan metalar, asgari toplumsal ve çevre ile ilgili standartlara sahip uygunluk sertifikaları, tıbbi ihtiyaç ile rakiplerle teknolojik gelişmelere yetişme zorunluluğuyla yüzleşildiğinde fikri mülkiyeti daha çok ihlal edecek hareket serbestliği var. Dahası sosyalistler, hükümetlerin stratejik endüstrileri ve firmaları desteklemek için devlet ödeneklerini daha özgürce kullanmalarını, ülkelerin belirli bölgelerdeki –mesela programlama ve iletişim– ekonomik bağımlılıklarını azaltmaya izin vermeleri gerektiğini iddia eder.

Solun ticari korumacılığa dair kuvvetli şüphesi göz önünde bulundurulursa yaklaşımdaki bu fark önemlidir. Korumacılığın işçilere zarar verdiği sıklıkla iddia edilmiştir. Korumacı önlemlerin alıcı kısmında yer alan ülkeler genelde birçok ürün ve hizmetin nihai müşteri için daha pahalılaşması sonucuyla karşılık verecektir. Bu, tarih boyunca emek hareketlerinin büyük kesimlerinin neden korumacılıktan ziyade serbest ticarete sempati duyduğunu epey iyi açıklar. Korumacılık her zaman bir derecelendirme meselesi olmuştur. Donald Trump'ın Çin'e karşı sürdürdüğü açık ticari savaş bir şey, bilhassa toplumsal

* Sosyal damping işverenlerin ucuz emeği, genellikle üretim veya satış alanlarında mevcut olandan daha fazla kullanmalarını sağlayan bir uygulamadır, özellikle göçmen işçilerin istihdam edilmesine dayanır. (ç.n.)

ve çevre ile ilgili dampinge maruz kalan bölgelerde daha sınırlı kurallar ve makul gümrük vergileri sunmak apayrı bir şeydir. Uluslararası ticaretin etkin bir revizyonu asgari emek ve çevre standartlarını güvence altına alacak yeni uluslararası ticaret anlaşmalarının tasarı halinde sunulmasını içerir. Adil ticaret aktivistleri Uluslararası Çalışma Örgütü'nün daha güçlendirilmesini ve onun Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'nde tanımlanan kilit emek standartlarının küresel ticaret düzenlemesinin ayrışmaz bir parçası olmasını uzun zamandır talep ediyor.[39]

Ekonominin küresel bütünleşmesine muhalefete genelde ekonominin yeniden yerelleşmesine yönelik talepler eşlik eder. Çevre aktivistleri uzun zamandır sürüdürebilirliği ve yerel cemaatlerin yetkilendirilmesini artırması için bir araç olarak ekonomiyi yerel bir yeniden sağlamaya bağlama ihtiyacını vurgulamıştır. Sosyalistler bu görüşü giderek daha çok benimsiyor. Bu trendin bir örneği, Jeremy Corbyn'in ekonomi vizyonunun imzalı bir önergesi olan mahut "Preston Modeli"nde olduğu gibi yerel yetkililerin kamu ihalesi pratiklerinde bulunabilir. Terim, Lancashire kentinin öncülüğündeki ekonomik modele gönderme yapar. Kentte İşçi Partisi konseyi, yerel yetkililere sadece yerel tedarikçiler kullanma görevini vererek kamu ihalelerinde yeni kuralları yürürlüğe koymuştur.[40] Bu, işsizliğin ulusal ortalamanın aşağısına düştüğü "vatandaşlık sosyalizminin" başarılı bir örneği olarak övüldü. Bu yeniden yerelleştirme mantığı, mesela ticaret gemilerinin ürettiği karbondiyoksit salınımlar da dahil olmak üzere küresel ticarette karbon ayak izinin ekolojik sürdürebilirliğin başlıca düşmanı olduğu göz önünde bulundurulursa, iklim değişikliğine karşı savaşta son derece gereklidir.[41]

39. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Asya Kalkınma Bankası "CORE Labour Standards Handbook", (ILO/ADB: Manila, 2006).

40. Martin O'Neill, "The Road to Socialism is the A59: The Preston Model", *Renewal: A Journal of Labour Politics* 24:2 (Haziran 2016), s. 69.

41. Henrik Selin ve Rebecca Cowing, "Cargo Ships Are Emitting Boatloads of Carbon, and Nobody Wants to Take the Blame", *The Conversation*, 18 Aralık 2018.

Birçok solcu yorumcu sermaye hesaplarına yeniden kontrol uygulama ihtiyacını da vurgulamıştır. Bu mesele Birleşik Devletler ile AB siyaset çevrelerinde de tartışılmıştır.[42] Bazıları, uluslararası sermaye piyasalarının mevcut seviyesi yüzünden sermaye kontrollerinin tek taraflı olarak sunulmasının oldukça pahalıya patlayacağı yönünde haklı olarak uyarıda bulunuyor. Sermaye kontrollerini anında geri getirebilecek "büyülü değişikliklerin" hayalini kurmaktansa, bu meseleye gerçekçi bir yaklaşım, bu tip bir politikanın gerçekleştirilebilmesi için teknik ve siyasi koşulları inşa etmeye odaklanacak şekilde adım adım ilerleyecektir. Ünlü "Tobin Vergisi" gibi finans işlemlerine getirilen bir vergi ya da sermaye hareketliliğini sınırlandıran finansal konut düzenlemeleri sadece vergi gelirlerini oluşturmada değil, özel sermayenin hareketlerini kaydetmede de faydalı olacak, böylece de sermaye akışlarına belli bir dereceye kadar sürtünme getirmede zorunlu bir adım olarak devletin perspektifinden finans işlemlerinin "okunaklığını" geliştirecektir.

Gelecek yıllarda korunmaya giderek artan talep ve küreselleşmeden "bölgeselleşmeye" (dünya bölgeleri anlamında) yönelim, ticaret ve yatırım politikalarında büyük bir dönüşüme yol açabilir. Küresel bütünleşmenin bazıları açısından refaha kavuşmak için bir güç olduğu doğru olsa da, bütünleşme çoğunluk için ekonomik güvensizlik ve toplumsal yerinden edilme kaynağı olmaya devam etmemelidir.

Parasal Özerklik

Para politikası siyasi kontrolün ekonomi üzerindeki temel kaldıraçlarından biridir. Tarih boyunca devletin para basma hakkı onun temel ayrıcalıklarından biri olagelmiştir. Hobbes'un parayı Leviathan'ın ekonomik damarlarından akan kan olarak tasvir etmesi meşhurdur. Fakat bu kilit egemenlik öğesi yakın yıllarda ağır biçimde zayıflamıştır. Küreselleşme, küre-

42. Michael A. McCarthy, "How a President Bernie Sanders Could Take on Wall Street", *Jacobin*, 8 Ağustos 2019.

sel finansın uluslararasılaşması yoluyla devletin para birimi ve para arzı üzerindeki kontrolünü gasp etmiştir.

Aynı zamanda neoliberalizmin merkez bankası bağımsızlığına giderek artan vurgu ekonomi politikası oluşturma konusunda oligarşik hedefi kolaylaştırmıştır. Para politikası tartışması, Avrupa Merkez Bankası'nın 2008 krizinin ertesinde aldığı birçok rağbet görmeyen karar göz önünde bulundurulursa, Avrupa Birliği'nde bilhassa yoğunlaşmıştır. Hem Joseph Stiglitz gibi mutedil sol iktisatçılar hem de Costas Lapavitsas gibi radikaller Avrupa Merkez Bankası'nın davranışını ve avronun kabulünün bilhassa İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkeleri açısından acı toplumsal sonuçlarını oldukça sert eleştirmiştir.[43]

Post-Keynesçi ekonomiye yeniden ilgi duyulmasının bir tezahürü Modern Parasal Teori'nin (MMT) edindiği popülerliktir. MMT, kabaca muhafazakâr monetarizmin karşıtı olan yeni bir "genel para teorisini" varsayar. Başlangıçta Birleşik Devletler'de eski borsacı Warren Mosler ile akademisyen L. Randall Wray tarafından formüle edilen MMT, mali açıkların ve borcun neoliberallerin iddia ettiği kadar önemli problemler olmadığını savunmakla kalmaz, devletin harcamasında gerçek finansal kısıtlamaları olmadığını da iddia eder.[44] MMT'nin savunucularına göre, kendi para birimini kontrol eden herhangi devlet "parasal finansmanını" kullanarak her zaman emtiasını, hizmetlerini ve borçlarını ödeyebilir: Diğer bir deyişle, hükümetler daha fazla para basarak harcamaları için ödeme yapabilir. Stephanie Kelton gibi MMT iktisatçıları, "mali açık mitine" –yani bütçe açığının israf olduğu ve borç ödeme gücüne bir tehdit teşkil ettiği fikri– karşı eleştirilerini dile getirmiştir.[45] Bu

43. Joseph Stiglitz, *The Euro: And Its Threat to the Future of Europe* (Londra Penguin, 2016); Costas Lapavitsas, *The Left Case Against the EU* (Oxford: John Wiley, 2018).

44. Thomas I. Palley, "Money, Fiscal Policy, and Interest Rates: A Critique of Modern Monetary Theory", *Review of Political Economy* 27: 1 (2015).

45. Stephanie Kelton, *The Deficit Myth: Modern Monetary Theory and How to Build a Better Economy* (Londra: John Murrary, 2020).

geleneksel olarak tüm kamu harcamalarının ya vergilendirme ya da diğer departmanlardaki kesintiler yoluyla tam finanse edilmesini ve merkez bankalarının fiyat istikrarını sürdürmek suretiyle keyfi parasal politikaya girişmemesi gerektiğini öneren yeni klasik iktisatçılar arasında sapkınlıkla aynı şeydir.

Bernie Sanders ile Alexandria Ocasio-Cortez gibilerin benimsediği üzere MMT, etkin talebi artırma kapasiteleri sayesinde kamu yatırımı ve sosyal harcamaları ekonomik faaliyetin çoğaltıcıları olarak düşünen Keynesçi düşünüşü yeniden canlandırırken neoliberal politikaların tutarsızlıklarını açığa çıkarmak açısından da faydalıdır. Dahası para arzındaki sabitlenmiş büyümeyi dayatan monetarist ortodoksiyi zayıflatmak gibi bir meziyeti vardır. Harcama açıklarının büyük bir problem olmadığı iddiası acımasız kemer sıkma ve devletin iktidarsızlığında ısrar ile geçen on yıllık bir dönemden sonra hoş karşılanan bir panzehir gibi görünüyor. Ancak MMT ciddi ikilemler de yaratıyor. Akışkan bir kambiyo rejiminde belki küresel hegemon hariç hiçbir devlet kendi para birimini tam kontrol altında tutamıyor. Enflasyonun neoliberallerin savunduğu gibi illa da yıkıcı bir tehdit olmadığı doğruysa bile, MMT'nin savunucuları tümüyle enflasyonu göz ardı etmekle suçlanabilir: Latin Amerika'daki popülist projelerin tekerrür eden hataları için açıkça kilit sebep oluşturan bir risk.

MMT, Grace Blakeley'nin iddia ettiği üzere "çözümcülüğe"* yaklaşır.[46] Merkez bankası üzerindeki sağlam halk kontrolünün gerektiğinde daha çok para basmak için birkaç tuş vuruşuyla bir araya getirilerek derinlemesine yerleşikleşmiş ekonomik dengesizlikleri çözmek için yeterli olabileceğine dair naif inancı kapsar. Bu tip klişe bir düşünceye örnek MMT'nin vergilendirmenin salt muhasebenin teknik bir özelliği olduğu için –yani vergi gelirlerinin devlet harcaması gerçekleştikten sonra üretilmesi– kamu harcamasını finanse etmede gerek-

* Her sorunun teknolojiyle çözülebileceğini savunan anlayış. (ç.n.)

46. Grace Blakeley, *Stolen: How to Save the World from Financialisation* (Londra: Repeater, 2019), s. 252.

li olmadığına dair yanıltıcı argümanıdır. Yani MMT, merkez bankalarının muazzam bir güç elde ettiği bir zamanda –bilhassa da mali "roketatarlarının" kriz çağlarında sıklıkla çağrıldığı Fed ile ECB'nin– ekonominin her yere nüfuz etmiş finansallaşmasının entelektüel bir yansıması olarak okunabilir. Dahası MMT'nin diğer ekonomik süreçlere nazaran para arzına odaklanması, dikkati ekonomik koruma ve demokratik kontrol için elzem olan endüstri politikası ile kamu mülkiyeti meselelerinden ve toplumsal açıdan arzulanır sonuçlara odaklanan bir kamu ekonomisi inşa etmekten başka yöne çevirir.[47]

Yeni Bir Kamu Ekonomisi

Gemi azıya almış özelleştirme ve kamu hizmetlerindeki kesintilerle geçen yıllardan sonra yönü seyahate çevirmek gereklidir. Koronavirüs krizi kamu hizmetlerindeki kesintilerle geçen yılların –art arda gelen özelleştirme dalgalarıyla tahrip edilmiş sağlıkla başlamak üzere– sonuçlarını gaddarca açığa çıkarmıştır. Kendi kendisini "Birinci Dünya" diye adlandıran ülkeler giderek artan sayıdaki hastayı barındıracak yeterli hastane yatakları ya da çabucak artan işsizlikle başa çıkacak gerekli sosyal refaha sahip olmadıklarını keşfediyordu. Kriz yetersizce finanse edilen eğitimin ve çocuk bakım hizmetlerinin berbat toplumsal sonuçlarını da açığa çıkarıyordu, bilhassa çoğu gündelik işlerinin tepesinde aile bakımının yükünün çoğunu taşımak zorunda olan kadınlar açısından.

Pandemi sonrası bir sosyalist platformun kamu hizmetleriyle başlamak üzere uzun zamandır göz ardı edilmiş elzem, temel hayati ihtiyaçlara dair meselelere dikkatini yeniden odaklandırması gerekiyor. Solun çoktandır kamu hizmetlerini savunuyor olması yakın zamanlı olaylarla birlikte ciddi biçimde haklılığını kanıtlamıştır, mevcut koşullar da devletin sosyal kolunun genişlemesi açısından bir açılım sunuyor. Aktivistler yakın yıllarda "kullanım noktasında ücretsiz"in ya da ulaşım,

47. Milton Friedman, "Monetary Policy: Theory and Practice", *Journal of Money, Credit and Banking* 14: 1 (1982).

ilaç hatta gıda alanında sübvanse edilmiş hizmetlerin yayılmasını önermiştir. Aslında uzun zamandır saygı gören sosyalist önerilerin yeniden bir canlanması olan bu politikaların seçimle ödüllendirileceği açığa çıkabilir. Birçok anket de hükümet müdahalesinin kamu hizmetleri ve sosyal yardımlaşmayı kapsayacak biçimde genişlemesini destekleyen büyük çoğunluklara işaret etmiştir.[48]

Bilhassa acil bir mesele, sosyal yardımlaşma önlemlerinin koronavirüs krizinin ekonomik artçıl şokunun ve 2020'ler boyunca görmemizin muhtemel olacağı başlıca toplumsal acil durumların ortasında patlama yapan işsizlikle nasıl başa çıkacağıdır. Birleşik Krallık gibi sağ cenah hükümetlerin yönettiği ülkeler, 8.5 milyon işçiyi kapsayan çalışanlara ücretsiz izin vermek gibi sosyal acil durum önlemlerini hayata geçirirken, birçok vakada bu önlemler koronavirüs acil durumunun sona ermesinden sonra tahrip edici bir toplumsal artçıl şok riskiyle geçip gidecek. Bunun yerine diğer hükümetler, İspanya'da Mayıs 2020'de kabul edilen garantili asgari ücret gibi yeni ve kalıcı sosyal yardım tedarikleri sunmuştur. Anketler, buna aşırı sağ Vox Partisi'nin bile kendi muhalefetini yeniden gözden geçirmek zorunda hissettiği popüler bir desteğin olduğunu gösterdi. Güçlü bir güvenlik ağını yeniden inşa etmek belirsiz bir gelecekle yüzleşildiğinde elzemdir. Fakat buna MMT teorisyenlerinin önerdiği üzere, bilhassa kamu sektöründe yeni işlerin yaratılması, duraksamayla geçen yıllardan sonra ücret artışları için güçlü bir hareketlenme ve son çare olarak devletin bir işveren olarak işsiz kalanları işe alacağı bir "iş garantisinin" yaratılması eşlik etmelidir.[49]

Durum endüstri politikaları tartışmalarında da tersine dönüyor. Birçok akademisyen yakın yıllarda devlete daha müdahaleci bir rol izlemesi yönünde çağrıda bulundu. Mariana Mazzucato'nun "girişimci devlet" atfı hükümetin endüstri po-

48. Megan Brenan, "New High 54% Want Government to Solve More Problems in US", *Gallup*, 28 Eylül 2020, gallup.com.
49. Annie Lowrey, "A Promise So Big, Democrats Aren't Sure How to Keep It", *Atlantic*, 11 Mayıs 2018.

litikasına daha çok müdahil olması ve buluşçuluğu kolaylaştırmak için –bazen finansal– riskler almaya açık olması gerektiği fikrini ifade eder.[50] Ekonomik müdahalenin daha yüksek seviyelerine duyulan ihtiyaçla ilgili tartışmalar, bununla bağlantılı olarak iklim değişikliği politikalarını, bilhassa Birleşik Devletler'deki ilericilerin önerdiği Yeşil Yeni Anlaşma'yı da açığa çıkarır. Demokrat Parti milletvekili Alexandria Ocasio-Cortez'in meşhur ettiği Yeşil Yeni Anlaşma hem çevrenin çöküşüyle hem de onu takip edecek ekonomik zorluklarla baş etmek için tasarlanmıştı. Bu politika imalatta milyonlarca yeni iş yaratacaktır: periferi bölgeleri de dahil olmak üzere hiç şüphesiz birçok yeşil projenin dayanması gereken, işçi sınıfı arasında bu politika için etkin bir satış noktası.[51] Joe Biden, yeşil dönüşüm için 2 trilyon dolar vaat etmiştir, ama bu paranın çoğunun ikiyüzlüce yeşil yeterlilik belgeleri üzerinde hak iddia eden büyük şirketlerin cebine gitme riski vardır. Enerji de gelecek yıllarda politika oluşturmada bir başka kilit alan olacaktır.

Petrol ve petrol ürünleri uluslararası ticaretin değerinin yaklaşık beşte birine tekabül eder. Fakat bir dizi emare petrol temelli enerji sisteminin ekonomik ve siyasi savaşı kaybetmekte olduğuna, bu arada da yenilenebilir enerjinin daha yetkin ve politik açıdan daha çekici hale geldiğine işaret ediyor. Rüzgâr ve güneş gücünün fosil yakıt yataklarına nazaran daha homojen dağılmış olduğu göz önünde bulundurulursa, yenilenebilir enerjinin yayılması, diğer şeylerin yanı sıra coğrafi açıdan ülkelerin enerji üretimi açısından daha çok kendine dayanır hale gelmesinin muhtemel olduğu anlamına gelir. Petrol temelli enerjinin yerini yenilenebilir enerjinin alması dolaylı ithal ikamenin bir formu işlevi görecek ekonomik örüntüleri de kaydırmaya yardımcı olabilir. Yerel enerji üretimini artırmak ithalleri azaltacaktır, böylece de onları ödemek için gereken

50. Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (Londra: Anthem, 2013).

51. Kate Aronoff, Alyssa Battistoni, Daniel Aldana Cohen ve Thea Riofrancos, *A Planet to Win: Why We Need a Green New Deal* (New York: Verso Books, 2019).

ihraç ihtiyacını azaltacaktır. Böylece daha "döngüsel" ve yerelleştirilmiş ekonomi çerçevesinde yerel olarak tüketilmesi ve yatırım yapılması gereken daha çok kaynağı açığa çıkaracaktır.

Ekonomi üzerindeki kamu kontrolünün gerçek bir ıslahı tüm stratejik kamu hizmeti şirketlerinin ulusallaştırılmasını ve krizin vurduğu işletme ve hanelere finans sağlama konusunda gerileyen özel bankaların başarısızlığa uğradığı bir alan olan kredinin sosyalleştirilmesini de içermelidir. Su, gaz, elektrik ve telekomünikasyon, neoliberal çağda devletin ekonominin stratejik kısımları üzerindeki kontrolünden mahrum kaldığı uygunsuzca özelleştirilmiş "doğal tekellerdir". Kredi, spekülatif finanstan kamu bankalarının kurulması ve zayıf finansal kurumların ulusallaştırılması yoluyla üretici faaliyetlere doğru çevrilmelidir. Engels'in iddia ettiği üzere devlet mülkiyeti illa da kapitalizmi ortadan kaldırmasa da, "çözüme çıkar yol" olduğunu, hatta ulusallaştırmanın sosyalist ve sosyal demokrat hükümetlerin geleneksel hedefi olduğunu ekliyordu.[52] Çin devlet kapitalizmi projesi, Fransız karma kapitalizm modeli ve İtalyan devletinin stratejik girişimleri aidiyeti altına alması ülkelerin nasıl daha çok kendine dayanan ekonomik sistemler inşa edebileceğine dair sıklıkla alıntılanan örneklerdir. Ulusallaştırılmış endüstri, kamu malı için kâr elde edilebilmeyi sağlayabilir ve işletmenin idaresi üzerinde işçinin daha güçlü bir kontrolü olmasını kolaylaştırır. "Başarısızlığa uğrayamayacak kadar büyük" diye kabul edilen, stratejik açıdan önemli, özel şirketlerin iflas etmelerinin engellenmesi zaman zaman da zaruri bir meseledir.

İflastan kurtulmak için geçici olarak ulusallaştırılması gereken şirketlerin –muhtelif Birleşik Krallık demiryolu imtiyaz hakkına sahip olanları ya da İtalyan havayolu şirketi Alitalia gibi– idaresinde devletin rolü hakkında yakın zamanda bir tartışma açılmıştır. Siyasetçiler, devletin şirketlerin yönetim kurulları üzerinde kota ya da "altın pay" sahibi olması gere-

52. Friedrich Engels, *Socialism: Utopian and Scientific* (Amsterdam: Resistance, 1999)

kip gerekmediğini tartışmıştır. Kapitalist sınıfın temsilcilerinin şirketlerin denetiminde hükümet müdahalesine şiddetle muhalefet etmeleri şaşırtıcı değildir. Fakat bu eleştiriler yaygın kamu hissiyatına karşı gelmektedir. 2008 krizi sonrasında hükümetler, karşılığında bir şey istemeden bankalara ve büyük işletmelere serbest para sunarken, kamuyu böyle bir düzenlemeyle kandırmak bu sefer daha da zor olacaktır. Devletin koronavirüs krizinin ertesinde özel şirketlere akıttığı yoğun fonlar ekonomik kararlarda kamu menfaatlerini yeniden öne sürmede eşsiz bir fırsat olarak kullanılmalıdır, buna devlet mülkiyetinin genişletilme olasılığı da dahildir.

Kamu ekonomisi, doğası gereği kapitalistlerin saldırısına –çalışanların bir yerden başka yere nakledilmesi de dahil olmak üzere– o kadar maruz kalmaz. Okul öğretmeni kolaylıkla offshore edilemez, ne de yabancı yatırımcılar devletin altın paya sahip olduğu bir şirketi temellük etmeye karar verebilir. Ekonominin daha güçlü devlet katılımıyla birlikte yeniden inşası, ülkelerin ekonomik badirelere göğüs germede daha çok istikrar sağlamasına ve ekonomik bağımlılıklarını azaltmasına yardımcı olabilir. Bazıları, firmaların kamu mülkü olmaya doğru genişlemesinin teknokrasinin kontrolsüz çoğalmasına yol açacağından korkuyor. Sosyal demokrat geçmişin karakteristiği olan bürokratikleşmenin önüne geçmek için kamu ekonomisinin genişlemesi, yeni demokratik kontrol formlarıyla bir araya getirilmelidir. Bunlara işçilerin firmaların yönetimine katılması ve ekonomik planlamanın demokratik dönüşümü de dahildir.[53]

Kamu yararına yönlendirilmiş bir ekonomi çokuluslu şirketlerin gücünün dizginlenmesini de gerektirecektir. Açgözülülükleri küreselleşme karşıtı hareket tarafından halihazırda kınanmış Nike, McDonald's ve Benetton gibi şirketlerin yanı sıra, 2010'lara adaletsiz pratiklerinin her türlüsü için bir bahane olarak faaliyetlerinin sanal doğasını kullanan dijital şirketlerin –Google, Facebook, Amazon, Airbnb ve Uber dahil olmak

53. 5. Bölüm, yukarı bkz.

üzere– zaferi damgasını vurmuştur. Bu şirketlerin yıkıcı işletme modeli şimdiye dek hizmetlerdeki mevcut yerel pazarların yamyamlığına dayanmaktadır, yani "estraktivist kapitalizm" olarak tarifine.[54] Çevrimiçi perakendeciler, dünyada genel kamunun oluşturduğu bütün pazarları yıkmıştır, Amazon yerel cemaatlerin önemli dayanakları olan gıda perakendecilerini ve kitabevlerini tek başına kapamakla suçlanmıştır. Bu arada, Uber binlerce yerli taksi şirketini kepenk kapatmaya itmiştir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler de dahil olmak üzere yerel ekonomiyi bu çokuluslu oluşumların tahribatından korumak daha çok kendine dayanan bir ekonomik ekosistemi geliştirmede elzem bir önkoşuldur. Bu, esnaf, zanaatkâr, bar ve restoran sahiplerinden müteşekkil küçük burjuvayı ağır biçimde hasara uğratmış, onları ulusalcı sağın pohpohlamalarına daha da açık kılan Covid krizinden sonra bilhassa önemli olacaktır. Dahası aşıların bilhassa Kıta Avrupa'sında halka ilk çıkışının gecikmesi ve AstraZeneca ile Pfizer gibi şirketlerin kâr güden davranışları büyük bir öfkeyi alevlendirmiş, aşı patentlerinin feshedilmesine ve aşı ürünlerinin ulusallaştırılmasına yönelik çağrılara yol açmıştır. Koronavirüs acil durumunun ertesinde yaygın toplumsal ümitsizliği önlemek için stratejik endüstrileri devlet aidiyeti altına alan, işleri ve insanların geçimlerini etkileyen önemli kararların yeniden kamu kontrolüne geri getirilmesini sağlayan toplumsal koruyucu bir devlet kurmak zorunludur. Bu misyonun başarıya ulaşması için gereken kilit bir koşul, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere ulusal seviyeden başlayan bir cemaat ve vatandaşlık hissinin yeniden inşasıdır.

54. Henry Veltmeyer ve James F. Petras, *The New Extractivism: A Post-neoliberal Development Model or Imperialism of the Twenty-First Century?* (Londra: Zed Books, 2014).

9
Demokratik Vatanseverlik

Sosyalistler için mevcut küreselleşme krizinin ortasında kilit bir soru, yaygın bir agorafobi hissine yol açan küresel piyasanın ulus devletleri zayıflattığı bir zamanda ulus devletlerle küresel piyasa arasındaki çatışmayı çözmektir. Pandeminin en şaşırtıcı toplumsal etkilerinden biri, başlangıcında çoğu ülkedeki vatandaşlık hissiyatının yükselmesinin ona eşlik etme biçimiydi. Çin'den İtalya ve İspanya'ya kadar vatandaşlar balkonlarından sembolleri ve ulus bayraklarını sallandırıyor, belirlenmiş zamanlarda hemşireleri, doktorları, temizlikçileri ve pandeminin ön cephesindeki diğer kilit rol oynayan işçileri övmek üzere dışarı çıkıyor, cesaret vermek için İspanyolca "*Resistiré*" ("Direneceğim") gibi şarkılar söylüyordu. Siyasetçi-

ler, sıklıkla vatandaşları birlik ve beraberliklerini sergilemeye ve sorumlulukla davranmaya çağırıyor, şaşırtıcı çokluktaki vatandaşlar da vatandaşlık görevlerine riayet edeceklerini gösteriyordu. Bir cemaat hissiyatına dayanan eski cumhuriyetçi erdem kavramı, neoliberal mülkiyetçi bireyciliğin bencil saiklerinin üzerinde yeniden su yüzüne çıkıyor gibiydi.

Bu Covid-19 acil durumunun ortasında ulusal ve cumhuriyetçi hissiyatın geri dönüşü –bazı insanların "tecrit vatanseverliği" olarak tasvir ettiği şey– neoliberalizmin uzun zamandır göz ardı ettiği modernist kavramların yeniden su yüzüne çıkmasının diğer bir tezahürüdür. Küreselleşme krizi sadece küresel ticaret zincirini tehlikeye atmakla, böylece de fiziki karşılıklı bağlılığı altüst etmekle kalmıyor, neoliberalizmin en parlak devrinde yaygın olan toplumsal kimlik formlarının zayıflığına dikkat çekiyor. Son otuz yıldır küresel orta sınıfın yükselişini tetikleyen kozmopolit tüketicilik, dünya turizmiyle iş seyahatleri duraksamaya başladığından ve önceki seviyelere geri dönüşe dair kısa zamanlı bir beklenti olmadığından artık kargaşa içerisindedir. Yani küresel çağın içi boş kozmopolitliğinin yerini artık hangi hâkim kimliğin ikame edeceğini ve sosyalistlerin enternasyonalizm ve bütün halkların kardeşliği taahhüdünü ulus ve ulusalcılık gerçekliği ve bunların küresel piyasa bütünleşmesinin güçleri karşısındaki direngenliklerini nasıl uzlaştırabileceğimizi göz önünde bulundurmanın zamanı geliyor.

Ulusalcılığın bu yeniden canlanması, beklendiği üzere, en çok ulusal şovenizmin şevkle çığırtkanlığını yapan sağda belirgindir. Kasım 2016'da *Economist*'in kapağı, Vladimir Putin, Donald Trump ve Nigel Farage gibi 18. yüzyılın savaş davullarını çalan figürlerinin işaret ettiği ve Fransız Devrimi'nin mitik figürü Marianne'in kıyafetini taşıyan Marine Le Pen'in onlara kılavuzluk ettiği "Yeni Ulusalcılığın" gelişini resmediyordu. Putin ulusalcı dalganın fikir babası olarak görülüyor. 2010'lardan bu yana küreselleşmenin dünya halklarının düşmanı olduğunu öne süren agresif bir ulusalcı retorik benimsemiştir.

Trump da, İran'ın üst rütbeli subaylarına saldırılar düzenleyen ve Çin'le ticari ve jeopolitik ihtilafları alevlendiren agresif bir ulusalcı duruş benimsemiştir. Fransa'da ise Le Pen, propaganda amaçlı koreografisi hiç değişmeksizin Fransız bayrağını içeren sürekli bir Avrupalılaşma karşıtı ulusalcılığa işaret etmiştir. 2018'de "Uluslar Avrupa'yı kurtaracak" başlıklı cüretkâr bir konuşma yaptı. Bu arada Jair Bolsonaro, zafer kazanan 2018 kampanyasında ulusalcı, sekülerizm karşıtı "Brezilya her şeyin üstünde, Tanrı herkesin üstünde!" sloganını benimsedi. Matteo Salvini'nin ulusalcı bir parti olarak yeniden şekillendirdiği Lega'nın liderliğine tırmanmasından bu yana olan popülerliği büyük ölçüde Lombardiya bölgeciliğini* başından savmaya ve ulusalcılığı kucaklamaya dayanıyordu.

Solda Trump ile Le Pen gibi figürlerin agresif ulusalcılıklarını kınama, vatanseverliğin ilerici yeniden talebiyle bir arada yer alır. İspanya'da Pablo Iglesias, ulusal gururu Francocu bağnazlıktan çıkarıp yeniden sahiplenmeye çalışarak, onu ulusal cemaate ve ulusal cemaatin anayasasına yönelik bir görev duygusu olarak yeniden şekillendirerek, sivil vatanseverliğe taahhüdünü en açık biçimde ifade ediyordu. Sağı sıklıkla ulusun ayrıcalıklı mülkiyetini talep etmeyi istemekle suçlamış, vatanseverliğin bayrak dalgalandırmak değil, ülkenin toplumsal değerlerine taahhüt anlamına geldiğini vurgulamıştır. Milletvekili Ilhan Omar, Ağustos 2019'da Trump'ın ve müritlerinin ırkçı saldırılarına cevap verirken, kendisinin ve Alexandria Ocasio-Cortez'in "hakiki vatanseverliği", "tek bir Yönetim'i körlemesine destekleyen değil", "ülkemiz ve haysiyeti için savaşan" ve "ülkemiz insanlarının ve Anayasa'mızın yüceltildiği ve korunduğu" bir vatanseverliği temsil ettiklerini öne sürdü.[1] Jeremy Corbyn, 2019 Birleşik Krallık genel seçimi boyunca kendini vatansever olarak gördüğünü açıkladı, onun

* Lombardiya bölgeciliği ulusal bir hareket olmakla beraber, Lombardiya'nın İtalya'dan özerk olması gerektiğini savunur. (ç.n.)

1. Mark Sumner, "Rep. Ilhan Omar Explains True Patriotism in the Face of Trump's Racist Nationalism", *Daily Kos*, 18 Temmuz 2019, dailykos.com.

halefi Keir Starmer ise "ilerici vatanseverlik" fikrini övmüştür. Ulusalcılığa övgünün yeniden canlanması birçok toplumsal harekette de tezahür etmiştir –en yakın zamanlı olarak sıklıkla ulusal sembolleri ve ulusal dayanışma retoriğini benimseyen Fransız Gilets Jaunes'ta.

Mevcut konjonktürde bir kazanma stratejisi geliştirmek için küreselleşme hatalarının neden olduğu kimlik krizini kaale almak gereklidir. Yerelliği ve ulusallığı nuh nebiden kalma bir tikelcilik olarak görmektense, insanların aidiyet ve ulusal kimlik hissiyatına yönelik daha çok empati kuran bir tutum benimsemenin zamanıdır. Demokrasinin tanımı gereği yere bağlı olduğu, demos'un büyük ölçüde onun topos'u, yani onun tesis edildiği fiziki bölge tarafından tanımlandığı ve dayanışma genellikle yerel ittifaklar ve yere bağlılıklar tarafından tanımlanırken, bilfiil var olan demokrasilerin hâlâ ulus devlet mekânı tarafından ilişkilendirildiği kabul edilmelidir. Ulusalcılık ile küreselleşme arasındaki sahte karşıtlığa çözüm, kültüre ve spesifik yönetim biçimlerinin pratiklerine ve âdetlerine uyacak şekilde ve onların yerleşik gelenek ve değerlerinin sağduyusuyla demokratik ve sosyalist hedefleri dile getiren demokratik vatanseverlik olmalıdır. Bu yere bağlı kimliklerin yeniden kazanımı yerel seviyede –güçlü sol hareketlere sahip birçok kent alanında gelişen kentsel sosyalizmi genişleten– "taşra sosyalizmi" olarak tasvir edilebiliyordu.[2] Bu terim, siyasi söylemi yerel cemaatlerin somut koşullarına ve onların ihtiyaçlarına göre uydurmayı hedefleyen bir stratejiye işaret eder. Ancak ulusun ve yerelliğin bakış açısını benimsemekle, neoliberal çağın arkasında bıraktığı kimlik krizlerine cevap verecek ilerici bir politika geliştirmek mümkün olacaktır.

2. Owen Hatherley, *Red Metropolis: Socialism and the Government of London* (Londra: Watkins Media Limited, 2020).

Ulus Yuvaya Geri Dönüyor

Siyasetin ulusalcılığa koşut mevcut yeniden şekillendirilmesi birçok insan için bir kültür şokudur, çünkü küresel bir *œcumene*'de*[3] zirveye ulaşan ve giderek daha çok birbirine bağlanan küreselleşme vaadinin doğasına aykırı gibi görünüyor. Giriş bölümlerinin açıkça gösterdiği üzere, neoliberal küreselleşme ulus devletin ortadan kalkmasının ve onun Avrupa Birliği gibi uluslarüstü örgütler ve bölgesel serbest ticaret alanları tarafından ikame edilmesinin eli kulağında olduğunu öne sürüyordu. Giderek yoğunlaşan ekonomik ve kültürel bütünleşmenin yapısal olarak ulus devletleri zayıflatması bekleniyordu. Sınırları aşan küresel akışlar, gezegende güçlü bir karşılıklı bağımlılık yaratıp bir nevi küresel potada insanları, ürünleri ve kültürleri yeniden karıştırmaya yol açacaktı. 1648 Westfalya Antlaşması'ndan bu yana yürürlükte olan ulus devletlerin uluslararası sisteminin yerini akabinde tek bir bayrak altında yönetilen bir dünya alacaktı –ya ortak bir imparatorluk ya da liberal demokrasilerden bir federasyon.[4]

Ulusallık sonrası bir dünyanın gelmekte olduğuna dair cüretkâr öngörüler, 2008 finansal çöküşünün ertesinde ağır şekilde yanlış zamanlamayla yapılmış gibi görünüyordu, koronavirüs pandemisinin başlangıcından bu yana bu daha da geçerlidir. Ulus devletin ortadan kalkacağına dair kehanette bulunanlar, ulusların siyaset tarihinde ve insanların bilincinde ne kadar kökleşmiş olduğunu ve kitle demokrasisini örgütlemedeki merkeziliklerini hafife almıştır. Küreselleşmenin altın çağında bile uluslar hiçbir zaman gerçekten ortadan kalkmadı. Amerikan sosyolog Craig Calhoun, vurgulu başlığa sahip *Nations Matter* (Uluslar Önemlidir) adlı kitabında liberallerin "çağdaş dünyadaki politikalar kadar insan hayatını örgütlemede de ulusalcılığın ve ulusal kimliklerin eserini" hafife aldığını

---

* Tüm dünyayı (bilhassa Hıristiyan dünyasını) temsil eden. Latince *oecumenicus*'tan geliyor, genel, evrensel demek. (ç.n.)

3. Ulf Hannerz, "Notes on the Global Ecumene", *Public Culture* 1: 2 (1989), 66-75.

4. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016).

ve "ulusalcı kategorilerin demokrasi, siyasi meşruiyet ve bizatihi toplumun doğası açısından ne kadar merkezi olduğunu" göz ardı ettiğini gösteriyordu.[5] Ulusun önemi ancak küreselleşmenin geri çekilmesi ulusal kimlikleri yeniden alevlendirmiş gibi görünürken daha bariz hale geliyor

Ulusallığa dair sorular Büyük Geri Tepme'de bütün seviyelerde bir intikam alma arzusuyla yeniden su yüzüne çıkıyor: uluslararası müzakerelerde, ticaret politikasında, AB kurtarma fonu ile kamu sağlığının pandemiye verdiği karşılıkla ilgili tartışmalarda ve koronavirüs aşıları için yapılan yarışta. Bu trend, küreselleşme krizini ve onun yol açtığı jeopolitik yeniden gruplaşmaları yansıtıyor.

Rakipsiz Birleşik Devletler hegemonyası –gerçek dünya küreselleşmesinin tüm yapısının dayandığı merkezi destek– artık duraklıyor. Donald Trump'ın pandemiyle başa çıkma konusunda felakete yol açması, kurumsal ırkçılığa karşı yurtiçi isyanlarının baskısı ve Çin'in giderek artan önemi uzun zamandır inanılan jeopolitik kesinlikleri allak bullak ediyor ve uluslararası ilişkilerde büyük oyunu baştan açıyor. Var olan sadakatlerle ittifakların altüst edilmesiyle beraber birçok ülke değişmekte olan ortamda yeni konumlar ararken, iki taraflı ilişkilerle bölgesel bütünleşmeye daha çok odaklanma küresel çok taraflılığın sahnesinden çalıyor.

Burada başvurulan ulusal soru mevcut tarihsel koşullar açısından spesifiktir ve bilindik ulusal özgürleşme mücadele örüntüsünden oldukça farklıdır. İskoçların, Quebeclilerin, Katalanların, Kürtlerin ve Filistinlilerinki gibi bir iki meşhur vaka hariç söz konusu olan devletsiz ulusların bağımsızlığı talebi değildir. Konunun can alıcı noktası, daha ziyade, köklü devletlerin güçlerinin çoğunu neoliberal küreselleşmenin yarattığı riske açıklık ve yerinden etmeler yüzünden kaybettiği bir bağlamdaki yaşama gücüdür, ulusların resmi bağımlılığı değil, pratikteki asli özerkliğidir. Geriye götüren böyle bir "ka-

5. Craig J. Calhoun, *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream* (Londra: Routledge, 2011), s. 7, 8.

yıp ulus" algısı, AB'yi terk etmek için feryat eden birçok Avrupalı egemenlikçi ya da Donald Trump'ın Beyaz Saray'a doğru ileri sürdüğü ulusalcı popülist hissiyat gibi Brexit izahatında da merkeziydi. Yine de benzeri bir izlenim küreselleşmenin sıradan insanları güçten mahrum bırakmasını kınayan birçok ilerici harekete de telkin ediliyor.

"Şovenizm"in hakarete eş tutulduğu uluslar ve ulusallığın solda belirleyici konular olması meşhurdur. Ulus geleneksel olarak sağ cenah fikirlerle ve günümüzde Trump ile Le Pen gibi figürler tarafından faşist hareketlerle, ırkçılıkla ve baskıyla desteklenen kaba ulusalcılıkla eşleştiriliyor. Ulusalcılık 19. yüzyıldan bu yana muhafazakâr ve faşist güçler tarafından sınıf çatışmasını bastırmak ve solu ezmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Sosyalistler ve komünistler yabancı ajanlar olmakla damgalanmış, enternasyonalizmleri temel vatanseverlik taahhütlerine ihanet olarak tasvir edilmiştir. Yine de sol, ulus meselesini göz ardı ettiğinden ve vatanseverliği ulusalcılıkla bir tuttuğundan bu kelimelerin tarihsel anlamının ve onların politik devrim ve toplumsal reform hizmetinde nasıl seferber olduklarının hakkını vermeyi beceremiştir.

19. yüzyılda Yunanistan, İtalya, Macaristan, Polonya ve Almanya'da ulusal bağımsızlık ve birleşme mücadeleleri, Sovyet Rusya ve diğer ulusların Nazi tahakkümüne karşı verdiği "vatansever savaşlar", Cezayir, Kamerun, Angola, Vietnam ve diğer onlarca ülkenin ulusal bağımsızlık savaşları –ulusal bağımsızlık için verilen tüm bu mücadeleler solun en el üstünde tutulan emellerinin listesinin başında yer almıştır. Marx ve Engels de dahil olmak üzere sosyalizm pantheonundaki birçok merkezi figür bu tip ayaklanmalara müdahil oluyor, ulusal bağımsızlığı meşru demokratik bir amaç olarak görüyordu. Bugüne kadar birçok sol aktivist, bağımsızlık için ulusal mücadeleleri hararetle savunuyor. Dahası Bolivya, Brezilya, Arjantin ve Venezuela'daki Latin Amerikan sosyalist popülizmi vatanseverlikle derinlemesine iç içe geçmiştir. Ulusal kimliğe taviz vermenin her zaman bir risk olduğu doğrudur –2010'lar boyunca bazı

sola dönenler oportünistçe bir teşebbüsle işçi sınıfıyla yeniden bağlantı kurmak için ulusalcı davalara katılmışlardır. Fakat liberal, kozmopolit bir dünya görüşünü onaylamayan herhangi birini "sol ulusalcı" diye damgalamak açıkça yanıltıcıdır.

Ulusu sağın tekeli altında değil de, Otto Bauer'in de önerdiği üzere zorunlu bir siyasi savaş alanı olarak görmek gereklidir.[6] Uluslar, iyisiyle kötüsüyle tarihin kahramanlarıdır. Liberal kuramcı Isaiah Berlin'in işaret ettiği üzere, tarihin en büyük başarılarıyla en dehşetegiz felaketlerinden sorumludurlar.[7] 20. yüzyılda gerçekleşen iki dünya savaşını ya da yakın zamanlı tarihteki diğer kanlı çatışmaları onların ulusalcılığın aşırılıklardan kaynaklandığını ve Michael Mann'ın şerh düştüğü üzere bu aşırılıkların emperyalist hırs ve saldırganlığa tercümesini kabul etmeksizin anlamak imkânsız olurdu.[8] Ancak demokrasiyi, kamu hizmetlerini, sanatı, kültürü ve bilimsel araştırmayı da ulusa atfetmeden tahayyül etmek bir o kadar imkânsızdır. Ulus aidiyeti, sürekliliği onun yok olmasının eli kulağında olduğunu iddia eden birçok öngörüyü komik duruma düşüren bir gerçekliktir.

Ulus, siyasi meşruluk doktirininde merkezidir. Süreğenliği ulusal kurumların günümüze dek uluslarüstü kurumlara nazaran daha meşru, bu yüzden de daha demokratik olarak algılanmasından kaynaklanır.[9] Ulus, en temel seviyede, ortak köken, toprak, tarih ve kültürle ilgili bazı doğuştan karakteristikleri paylaşan bir grup insandır. Ulus fikri bir "anavatan"ın varlığını ima eder –ulusun sınırları doğal ve daimi olarak görülen toprağı ya da "ikamet edilecek yeri" ve ortak kökenden geldiği iddia edilen ve bu toprakta yaşayan bir halkı. Son olarak, ortak bir tarih ve kültürü, ortak bir dili ve ortak bir tem-

6. Otto Bauer, *The Question of Nationalities and Social Democracy* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2000).

7. Isaiah Berlin, *Concepts and Categories: Philosophical Essays* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013).

8. Michael Mann, "A Political Theory of Nationalism and Its Excesses", *Sukumar Periwal*, yay. haz., *Notions of Nationalism* (Budapeşte: Central European University Press, 1995), s. 44.

9. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Malden, MA: Blackwell, 2013).

silci kurumlar kümesini içerir. Tüm bu farklı karakteristikler ulus fikrinde toplanmıştır.

Farklı farklı ulus anlayışları farklı ve sıklıkla birbiriyle çelişen siyasi anlamlar ve çıkarımlar içerir. Johann Gottfried Herder'den bu yana etno-ulusalcılığın Romantik geleneği ortak kökenin etnik, dil ve kültürel öğelerine vurgu yapmıştır. Alman birleşmesinden sonra gelişen bu tür bir kültürel ulusalcılık, 1848'de ortaya çıkan ılımlı Alman ulusalcılığı versiyonundan daha bariz bir etnik ulusalcılığa evrildi. Nazi bakanı Richard Walther Darré tarafından popülerleştirilen ve ırkçı teoriyle tarım ideolojisine yön veren "kan ve toprak"a (*Blut und Boden*) çağrı Üçüncü Reich'ın kanlı ırkçı ulusalcılığına ilham verecekti.[10] Avrupa ulusalcılığının bir diğer başlıca geleneği Fransız Devrimi menşelidir ve doğası gereği daha cumhuriyetçi ve açıkça daha politiktir. Bu modele göre uluslar ülkelerinin anayasasını kabul edip ona saygı gösterdikleri müddetçe muhtelif ırkları kapsayabilir. Fransız Jakobenciliği, Abbé Sieyès'in meşhur halk ulustur –aynı kurumların temsil ettiği, aynı yasalara riayet eden tüm vatandaşlar cemaati– düsturunu benimsiyordu.[11]

Ulusun dayandığı temel her ne olursa olsun, kozmopolit entelektüelleri rahatsız eden şey ulusun doğasındaki tikelciliğidir: gelişigüzel sınırlarla insanlığın bölünmesini kapsıyor olması. Hegel'e göre ulus yerel farklılıkları aşan bir evrenselcilik mekânıydı ve evrenselcilik yerine kaosu salıverecek ulus sonrası mekânın gelmesinden endişe duyuyordu.[12] Fakat ulusun bugün kamu tahayyülündeki imgesi evrenselden ziyade tikeli kapsıyormuş gibi algılanıyor. Uluslardan müteşekkil dünya hiç şüphesiz bazen bariz saçma bir parçalara ayrılmadır. 193 Bir-

10. Anna Bramwell, *Blood and Soil: Richard Walther Darré and Hitler's Green Party* (Bourne End: Kensal Press, 1985).

11. Emmanuel-Joseph Sieyès, "What Is the Third Estate?", Sieyès, *Political Writings: Including the Debate between Sieyès and Tom Paine in 1791*, Çev. ve yay. haz. Michael Sonenscher (Indianapolis, IN: Hackett, 2003), s. 134.

12. G. W. F. Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, Çev. S. W. Dyde (Londra: Dover, 2005).

leşmiş Milletler üyesi olan devleti bölen sınırlar birçoklarına irrasyonel gelmektedir –gerçek bir gezegen toplumuna doğru ilerlemek için aşılması gereken bir şey. Fakat kozmopolitlerin sıklıkla gözden kaçırdığı şey, uzun vadede dahi ulusallık ilkesini aşmayı sağlayabilmesinin mümkün olmadığı aidiyet ve kimliklenmenin gücü ve onların filizlendikleri tarih kalıntılarıdır.

İnsanlığın uluslar şeklindeki bölünmesi atalarla ilgili bir fenomen gibi görünürken, ulusların tikelciliği ve çoğulculuğu coğrafyanın temel gerçekliğinden ve fiziksel mesafeyle ayrımın tarihsel ve kültürel farklılıkları doğurma şeklinden kaynaklanmaktadır. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*'de* en nihayetinde tam da gezegenin kapsamı ve farklı nüfusların arasındaki mesafenin paralel olarak farklı farklı toplumların gelişmesine yol açtığını iddia ediyordu.[13] Toplumlar, birbirine aşırı derece bağlı dünyamızda anında iletişim hâkimiyetindeki ulusların kültürel, yönetimsel ve ticari merkezleri işlevi gören spesifik yerleri etrafında –başkentleri, anıtları ve pazarları– eşmerkezli olarak örgütlenirler. Hızlı, ucuz havayolu seyahati bile (pandemi boyunca aylarca askıya alınmış) bu temel ilkeyi ortadan kaldırmamıştır. Yerelliğin, mesafenin, yakınlık ve yerin gücü insan cemaatlerini örgütlemeye devam ediyor. Bu pandemi sırasındaki karantina dönemlerinde yere, evlerimize, mahallelerimize ve uluslarımıza ne kadar da mahkûm olduğumuzu anlamaya başladığımız zaman daha da bariz bir hal almıştır.

Mazzini'nin Düşü

Ulusalcılık problemine cevap ne insanlığın bir bütün olarak varoluşunu inkâr etmek ne de –Carl Schmitt'in iddia ettiği üzere– insancıllığın herhangi biçiminin bir aldatmaca ve emperyalist çıkarlar için bir kılıf olduğunu söylemek anlamına

* Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev. Berna Günen, İş Bankası Yayınları, 2017. (ç.n.)

13. Charles De Montesquieu, *Montesquieu: The Spirit of the Laws*, yay. haz. Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller ve Harold Samuel Stone (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 243.

gelir.[14] Daha ziyade, evrensel insanlığın tarihte farklı halklar ve onların tarihindeki tikel formları yoluyla belirdiğini kabul etme anlamına gelir. Hegel'in diyalektik düşünüşünü izlemek gerekirse, evrenselciliğin tohumları tikellikte bulunmaktadır. Bizi dilin başlangıcından bu yana insan, yani evrensel kılan, böylece bizi farklı kılan, bizi birçok dilsel ve kültürel cemaate ve farklı farklı uluslara bölen şeydir. Bu farklılık bazen kendi içinde kutlanacak bir şeydir –atalarımızın zengin tarihinin ve karmaşık mücadelelerinin bir mirası–, evrenselci politikaların gelişimine de bir engel olarak görülmemelidir. Evrensele sadece mevcut gerçeklik parametrelerinin ötesinde bir inanç atılımı tarafından erişilemez. Daha ziyade tikelcilik yoluyla teferruatlı bir arayışın ürünü olmalıdır.

Evrenselcilik karşıtı ulus görüşü halihazırda İtalya'nın birleşmesi için dinlenmek bilmeden savaşan ve 19. yüzyıl ulusal bağımsızlık mücadelelerine ilham veren cumhuriyetçi entelektüel ve aktivist Giuseppe Mazzini tarafından eleştiriliyordu. Mazzini, erken dönem sosyalist hareketlerin insancıllığını 1820'lerden itibaren devrimci Avrupa'da ortaya çıkan ulusal kendi kaderini kendi tayin etme talebiyle uzlaştırmaya çalışıyordu. Onun ulus görüşü halkın tarihin kahramanı olarak romantik anlayışıyla iç içe geçiyordu. Fakat ulusal mücadelelerin "tek sunağı, tek düşüncesi, marş olarak tek şiiri ve şarkı söyleyecek tek dili olan insanlık ailesi" diye tasvir ettiği çağına has bir idealizmle birleşme hedefiyle çelişki içerisinde olmadığı konusunda tavrı kesindi.[15] Mazzini'ye göre tüm vatandaşların ilk ödevi "insanlığa karşı olan ödeviydi." Ulus ilkesi de dahil olmak üzere hiçbir ilke "insan hayatı yasasını" çiğneyemezdi.[16]

---

14. Carl Schmitt, *The Concept of the Political* (Chicago: University of Chicago Press, 2008), s. 53-4.
15. Giuseppe Mazzini, *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, yay. haz. Stefano Recchia ve Nadia Urbinati (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009), s. 56.
16. A.g.e.

Mazzini'ye göre ulus sabit ve daimi bir varlık değildi. Tarihseldi, bu yüzden de değişebilirdi. Şu yazdıkları unutulmazdır: "Irkların zamansızlığına inanmıyoruz. Dilin zamansızlığına inanmıyoruz. İnsan faaliyetinin gelişiminde zamansız ve güçlü iklim etkisine inanmıyoruz."[17] Dahası Mazzini "etrafını kuşatan her şeyi kıskanan dar ve bayağı ulusalcılığı" şiddetle eleştiriyordu. Ulusalcılığı despot yöneticilerin yayılmacı ruhuyla bir tutuyor ve halkın cemaatlerine karşı vatandaşlık görevi hissinin ilham verdiği bir vatanseverliği savunuyordu. İnsanlar, ancak hanedanlığa dayalı ulusalcılığın üstesinden gelerek ve her ülkede aidiyet ve bağlılık hissiyatını geliştirerek zincirlerini sökebilecek ve uluslararası ilişkileri ülkeler arasında barışçıl işbirliğine dönüştürebilecekti.

Ulusu "geçmişin bir tecellisi, çok kan dökmeye yol açmış ve Tanrı'nın dünyadaki düşünüşünü parçalara ayırmaya devam eden bir ortaçağ kavramı olarak" görmekten ziyade devrimcilerin ulus gerçekliğini kabullenmesi gerektiğini iddia ediyordu.[18] Ulusa karşılıklı anlayış ve dayanışmaya dayanan bir insan cemaatinin inşasında zorunlu bir adım olarak yaklaşmalıydılar. "Bizim için hedef insanlıktır. Dayanak, destek noktası ise ülkedir" diye iddia ediyor, kozmopolitlere göre ulusun kolektifliğinden ziyade bireyin bu tip bir dayanak sunmasına karşı cevabı yapıştırıyordu. Bu görüş, vatanseverliğinin yanı sıra tüm İtalya'da birçok işçi derneği kuran, güçlü bir sosyalizm savunucusu olan, İtalya'nın birleşmesinde kahraman rolü üstlenen Giuseppe Garibaldi'ye ilham veriyordu. Garibaldi, ayrıca 1848'de devrimci Roma Cumhuriyeti'ni savunurken ölen ve lakabı "Andrea il Moro" olan Uruguaylı eski köle, siyah Andrea Aguyar ile kardeşliğe dayanan yoldaşlığında gösterdiği üzere, kendini ırk eşitliğine de adamıştı.

Mazzini'nin cumhuriyetçi yaklaşımı, ulusalcı sağın talep ettiği ve mevcut siyasi söylemde yaygınca kabul gören egemenlikçilik ile küreselleşme arasındaki karşıtlığın bir yanıltmaca

17. A.g.e., s. 55.
18. A.g.e.

olduğunu açığa çıkarır. Egemenlikçilik, ulus devletin ulusal topraklar üzerinde tam kontrol sahibi olabileceği ve olması gerektiği, çünkü siyasetin meşru olduğu tek seviyeyi teşkil ettiği fikrini öne sürer. Bunun aksine küreselleşme kontrole ancak küresel seviyede erişilebileceğini, çünkü ancak o ölçekte insanlığın yüzleştiği başlıca problemlere karşı koymayı ümit edebileceklerini iddia eder. Diğer bir deyişle ululsalcılık ya da egemenlikçilik mutlak tikelciliklerse, küreselleşme soyut evrenselcilik kisvesine bürünür. Egemenlikçilik ve küreselleşme gerçeklikte Hegel'in sahte mutlaklar diye tasvir edeceği şeydir: aslen var olan, hiçbir zaman ne tam ulusal ne de tam küresel olan siyasi gerçekliğe dayanmayan kavramlar. Sadece egemenliğin en fanatik destekçisi, tüm dünyayla bağları kesilmiş, otarşik bir ülkede yaşamak isteyecektir. Benzer şekilde hiç kimse, ulus devletlerin vatandaşlarının herhangi yerel kontrol formundan mahrum bırakıldığı ve tüm kararların uluslararası seviyede alındığı küresel güçlerin mutlak merhametine muhtaç olduğu bir dünyada yaşamak isteyecektir.

Bu sahte karşıtlığın üstesinden gelmek için önümüzde uzanan bir yol "demokratik vatanseverlik" diye adlandırılabilecek bir kavramı benimsemede yatar: kişinin evrenselci politikalara doğru bir basamak taşı olarak yerel politik cemaatine, onun demokratik kurumlarına ve göreneklerine kendini adaması. Bu kavram Jürgen Habermas'ın "anayasal vatanseverliğine" bir atıftır. Habermas'a göre anayasal vatanseverlik ülkenin yasası içinde güvence altına alınmış "kanunların meşru yasalaşmasının ve iktidarın meşru ifasının (*legitimate exercise of power*) prosedürü hakkında bir konsensüstür."[19] Demokratik vatanseverlik, bu anayasal devletin zorunlu bir çerçeve olarak kabulüyle sınırlandırılmış minimalist vatanseverlik kavramını aşar. Daha ziyade demokrasinin her zaman vatansever olduğu, çünkü tanımı gereği spesifik bir toprakta ikamet eden tikel bir demos'un iktidarı olduğu varsayımıyla işler ve yere has bir ai-

19. Jürgen Habermas, *Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, yay. haz. Ciaran Cronin ve Pablo De Greiff (Hoboken, NJ: John Wiley, 2015), s. 117.

diyet ve onun üyelerinin hesabına gurur hissini ima eder. Aidiyet hissiyatları demokrasiye engel değildir, tam tersine onun önkoşullarıdır.

Vatanseverlik, kesinlikle solda iyi bir intibası olmayan, nevi şahsına münhasır yüklü bir terimdir. "Toplumsal vatanseverlik" Lenin'in Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin şovenizmine, bilhassa da emperyal Almanya'nın savaşa girmesi lehine oy kullanmasına saldırmak için kullandığı terimdi.[20] Ancak bizatihi Lenin kendi kaderini kendi tayin etme meselesine sağır kalmamıştır. Polonya'nın bağımsızlığına yönelik taleplerin savunulması konusunda Rosa Luxemburg'la girdiği tartışma meşhurdur. Lenin, komünistlerin ulusal baskıya karşı metanetle savaşması gerektiğini iddia ediyordu.[21] Son olarak Marx ile Engels, ulusu bir burjuva kurgusu diye eleştirmelerine rağmen meseleye genelde kabul edildiğinden daha incelikli bir perspektif geliştirmişler, ezilenlerin ulusalcılığını desteklemişlerdir.[22] Kozmopolit solcular, *Komünist Manifesto*'nun ünlü pasajından alıntı yapmayı sever: "İşçilerin ülkesi yoktur." Fakat akabinde Marx'ın şu cümlelerini atlarlar: "Proleterya her şeyden önce siyasi üstünlüğü elde etmesi gerektiğinden, ulusun yöneten sınıfı olmaya doğru yükselmesi gerektiğinden, bizatihi *ulusu* teşkil etmesi gerektiğinden, şu ana dek bizatihi ulusaldır, kelimenin burjuva anlamında olmasa da." Sınıfın bu ulus olarak genelleştirilmesi tam da Antonio Gramsci'nin işçilerin ulusal politikada hegemonik sınıf haline gelmesi gerektiğini iddia ederken kastettiği şeydir.

Vatanseverliği demokratik politikada bir mecra kılabilmek için onu ulusalcılıktan ayırt etmek ve içerdiği etik zorunlulukları açığa çıkarmak gerekir. George Orwell'in meşhur makalesi "Ulusalcılık Üzerine Notlar"da şerh düştüğü üzere ulusalcılık saldırgan ve iktidara aç iken, vatanseverlik "hem askeri hem

20. Vladimir Lenin, "Dead Chauvinism and Living Socialism", Vladimir Lenin, *Collected Works Volume 21* (New York: International Publishers, 1932), s. 94-8.
21. Vladimir Lenin, *The Right of Nations to Self Determination* (Westport, CT: Greenwood Press, 1977).
22. Erica Benner, *Really Existing Nationalisms* (Londra: Verso, 2018).

kültürel açıdan savunmacıdır". Ulusalcılık, "iktidar arzusundan ayrışmazdır", "her ulusalcının daimi amacı daha çok güç ve prestij ele geçirmektir."[23] Büyük emperyalist güçlerin sakinlerinin ulusalcı hissiyatı, daha zayıf ya da ötekilere tabi güçlerin ulusallık hissiyatına nazaran bu agresif ulusalcı formlara daima daha çok yaslanmaya mahkûmdur. Vatanseverlik ise tam tersine "kişinin dünyada en iyi olduğuna inandığı, ama diğer insanlara dayatma isteğine sahip olmadığı belirli bir yere ve belirli bir hayat tarzına adanmışlığı" gösterir.[24] İçsel ile dışsal arasındaki diyalektik ilişki söz konusu olduğunda ulusalcılığın odağı her zaman dışsaldır, kendini diğer uluslara karşı teşkil eder. Diğer yandan vatanseverlik içeri doğru yönlendirilmiştir –ulusun ruhunu arayışına doğru. Sağda ulusa yapılan atıflar isitsnasız düşmanca ve dışlayıcıdır. Ulus kimliği, göçmenlerin ve yabancıların –diğer uluslardan gelenlerin– dışlanmasına dayanır. Bu dışlanma demos'un bedenine bulaşmış mikroplar olarak sembolize edilir. Solda ise vatansever saiklerin benimsenmesi belirli bir yönetimin tüm üyelerini içsel olarak bağlayan cumhuriyetçi cemaat değerleri ve dayanışmanın olumlanmasına işaret eder. Bunun sosyalist politikalar açısından önemli sonuçları vardır. Podemos lideri Pablo Iglesias gibi solcu popülistlerin kullandığı anlamıyla vatanseverlik görevi, sadece ülkenin anayasasının ilkelerine göre yaşamayı değil, toplumsal adalet, dayanışma ve birlik ilkelerini kabul etmekle beraber bir ulusun tarihinin en iyi sayfalarında sergilenen kendi kendini geliştirme azmini içerir. Vatandaşlık zarureti Büyük Geri Tepme mantığının merkezinde yer alan yeniden içselleştirme ve yeniden yerelleştirme mücadelesiyle ilintilidir. Orwell'in şerh düştüğü üzere vatandaşlık "kendini yere adamışlığı" içerir –kişinin doğum ve/veya ikâmet yerine, önceki kuşakların mücadelesini ve ıstırabını anlamaya ve daha iyi bir toplum inşa etme taahhüdüne. Bu "yere geri dönüş" demokrasi açısından temeldir, özellikle de "coğrafyanın intikamı" za-

23. George Orwell, *Notes on Nationalism* (Londra: Penguin, 2018), a. 21.
24. A.g.e.

manlarında.[25] Demokrasi her zaman bir yere yerleştirilmiştir. Demokrasinin meselesi, Atina agorasından ve Jean-Jacques Rousseau'nın Cenova'sından muazzam cemaatleri ve bölgeleriyle birlikte siyasetin kurumsallaştırıldığı, milyonlarca vatandaşı ve binlerce kilometrekareyi kapsayan çağdaş uluslara kadar yerlere dairdir. Uluslar vatandaşların birbirlerini tanıyamayacağı kadar geniş "tahayyül edilmiş cemaatler" olabilir, yine de coğrafi konuma dayalı cemaatlerdir.[26] Dahası Gramsci'nin halihazırda söylediği üzere ekonominin kozmopolitliği ile siyasetin ulusalcılığı arasındaki bariz uyumsuzluk modern dünyaya damgasını vurmuştur.[27] İşletme küreseldir, oysa bütün siyaset yereldir: Demokrasi yerde kök salar, bu yüzden de ortamların ve kimliklerin tikelliğine bağlıdır. Bu çelişkilerin, ekonominin şeytaniliğini "evcilleştirerek" ve topraklar içindeki ekonomik faaliyetleri ve onların ortak sorumluluk ağlarını yeniden yerleştirerek uzlaştırılması gerekmektedir.

Somut olarak durgun alanlara yönelik bölgesel gelişim projelerinde açıkça dışarı vurulan vatanseverliği geri çağırma ve cemaate taahhüt şimdiye kadar sağın nemalandığı periferilerin isyanına hitap etmede çok şey yapabilir. Sınıf yapısı ile çağdaş siyaset arasındaki ilişkiyi tartışırken gördüğümüz üzere sol ağırlıklı olarak kentli orta sınıf seçmene dayanıyor, küreselleşmeye olumlu bakmaya ve kentli olmayan seçmeninin öfkesinin geriye yöneldiğini düşünmeye meyletiyor. Bu, sosyolog Teodor Shanin'in halihazırda iddia ettiği üzere kentli alanlar dışındaki seçmen kitleleri anlamada ve seferber etmede sol için uzun süredir devam eden bir problem.[28] Yine de solcular

25. Robert D. Kaplan, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us about Coming Conflicts and the Battle against Fate* (New York: Random House Trade Paperbacks, 2013).

26. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* (Londra: Verso, 2006).

27. Antonio Gramsci, *Further Selections from the Prison Notebooks*, yay. haz. ve Çev. Derek Boothman (Mineapolis, MN: University of Minnesota Press, 1995), s. 353.

28. Teodor Shanin, *The Awkward Class: Political Sociology of Peasantry in a Developing Society: Russia 1910-1925* (Oxford: Clarendon Press, 1972).

muhalefette kalmak yerine hükümette yer almak istiyorsa, tüm taşra oylarını şovenist ve dar görüşlü diye yaftalamakla yetinmek yerine, kırsal periferilerdekilerin duyduğu garezle de mutabık kalmaları gerekiyor. "Ulus"un tüm vatandaşlar arasında tam da kendi koşullarından ve coğrafi konumlarından bağımsız bir eşitlik ve ortaklaşalığa vaadi sadece şehirlere değil, küçük ve orta büyüklükteki kasabalara da hitap eden bir siyasi tasarı geliştirmenin giriş noktasını sunuyor. Barselona'da Ada Colau ile Napoli'de Luigi De Magistris gibi Avrupa'daki birçok yakın zamanlı solcu belediyecinin izlediği belediyeci vatanseverlik ulusal vatanseverlikten daha kolayca kentli sınıflarla ilgilidir. Fakat toplumsal açıdan şehir ile hinterland arasında bölünmüş bir ulus ne uygulanabilir ne de arzulanabilirdir. Hatta solun kent merkezlerindeki "gettolaştırılması" geçmişte bizatihi irticaya yönelik dönüşleri hızlandırmıştı. Yani belediyeciliğe ya da belediyeci sosyalizme hinterlandın ihtiyaçlarını karşılayacak ve küresel piyasadaki kontrolsüz rekabetin etkilerine karşı riske açıklık hissiyatını azaltabilecek politikaların gelişimine ilham verecek bir taşra sosyalizminin eşlik etmesi gerekiyor. Bu solun uzun zamandır kazanmayı imkânsız gördüğü, ama kent ile taşra arasındaki toksik kutuplaşmanın üstesinden gelmede nihai olacak kent dışı alanlardaki örgütlerin kurulmasının zorluğunu kabullenmeyi içerecektir.

Koruyucu Yapı Olarak Ulus

Çağdaş yeni sosyalizmin koruma yönelimli karakteri ile ulusalcılığın agresif doğası arasındaki karşıtlık bir zorunluluktur. Sosyalist solun savunduğu vatanseverlik ulusun erdemini onun koruyucu doğasında görür –içine yerleştirilmiş cemaat ve dayanışma formlarında ve emperyal güçlerin ve küresel sermayenin tahribatlarına karşı bir kalkan sağlama yetisinde. Bu koruyucu rol bölgesel ve küresel hegemonların baskısı altındaki daha zayıf ulus devletler açısından bilhassa önemlidir. Ulusun koruyucu rolünün savunusu liberal ve Marksist düşüncenin beklenilmedik yerlerinde bulunabilir. Mesela Nazizm

ideolojisinin ve örgütlenmesinin siyasi bir analizini üreten en erken dönem akademisyenlerinden olan iki Alman Yahudisi Hannah Arendt ile Franz Neumann liberal kozmopolitlik görüşünü paylaşmıyordu. Birçokları Nazi zulmü yüzünden kendi ülkelerinden kaçmak zorunda kalan Arendt ile Neumann'ın ulusu hararetle eleştirmelerini bekleyebilirdi, ama sundukları argüman tam ters yöndedir. Arendt ile Neumann Nazizmi, ulusu üstün değer saymak şöyle dursun onu saldırganlığın ve yayılmanın dindirilemez susuzluğuna tahammül edilemez pranga olarak görüyorlardı, ulusalcı bir fenomen değil, ulusüstü ve emperyalist bir hareket olarak.

Nationalsozialismus, elbette ulusalcı propagandayı destekliyordu, ama Arendt'in açıkladığı üzere, onun ırkçılığı ve emperyalizmi ulusalcılığı pekiştirmek bir yana "ulus devlet örüntüsünü yıkmayı" hedefliyordu.[29] Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları*'ndaki* şu satırları meşhurdur: "Nazilerin ulusalcılığın darlığına ve ulus devletin taşralılığına karşı kendine has ve hiçbir zaman gündemden düşmeyen bir küçümsemesi vardı. Bolşevik hareketininkine benzer bir uluslararası kapsama sahip olan 'hareketlerinin' zorunlu olarak spesifik bir toprağa bağlı olacak herhangi devletten daha önemli olduğunu sürekli tekrar ediyorlardı."[30] Naziler "uluslarüstü bir lakırdı"dan hazzalırken, yine de "kendi uluslarının siyasi yapısını yıkmaya hazırdılar, çünkü klan ulusalcılığı ölçüsüz fetih arzusuyla birlikte ulus devleti ve onun egemenliğinin dar, mütevazı sınırlarını aşmaya zorlayacak başlıca güçlerden biriydi."[31]

Nazizmin kilit öğelerinden biri olan antisemitizm düşmanlaştırdığı ulusüstü "Yahudiliği" tuhaf biçimde yansıttığından ulusçudan ziyade "uluslarüstü"dür. Bu bağlamda, "antisemitlerin uluslarüstücülüğü" "tüm yerli ulusal yapıları benzer şekilde

29. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt, 1973), s. 39.

* Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 2009, 3 Cilt. (ç.n.)

30. A.g.e.

31. A.g.e., s. 41.

yok edecek hâkimiyet kuran bir üstyapı" inşa etme hedefini güder.[32] Antisemitizmin uluslarüstü karakteri mahut alternatif sağ gibi çağdaş aşırılıkçı kültürlerde yankısını bulur. Amerikalı neo-Nazi Richard Spencer gibi simaların hedefi, azınlıkları Bantustan'lara* sürerek "beyaz bir etnik devlet" kurmaktır. Dahası bazı alternatif sağcılar, onları yenen Birleşik Devletler yerine ayrılıkçı konfedere devletleri anavatanları olarak görmektedir. 6 Ocak 2021'de hükümet binasını basan isyancılar müttefik bayrakları taşıyordu ve Senato salonundaki Birleşik Devletler bayrağını indirip yerine bir Trump bayrağı yerleştirdiler. Kendilerini ne olarak sunarlarsa sunsunlar gerçek "vatansever" değil, sadece ırkçılardır.

Arendt'in ulus devlet savunusu II. Dünya Savaşı'nın dehşetlerinin, bilhassa da Doğu Avrupalı Yahudilerin soykırımının ulus devletlerin çözülmesini nasıl kolaylaştırdığını kavramasından kaynaklanıyordu. Milyonlarca Yahudi, ulus yasalarının sağladığı herhangi korumadan mahrum, Nazi katil makinesine kolayca kurban giden devletsiz vatandaşlara dönüştü. Ulusal hakların kaybı insan haklarının kaybı anlamına geliyordu. Mazzini'nin argümanıyla paralel olarak Arendt'e göre insanların evrensel hakları vatandaşların ulusal haklarıyla bağdaşmaz değildi. Hatta ulusal haklar insan haklarının tecessüm ettiği ilkelerin savunusundaki pratik hattı teşkil eder.

Neumann da –*Behemoth* adlı eseriyle nüfuz sahibi olmuş ilk Nazizm tarihçisi-Arendt gibi Nazizmin ulusalcı değil, üstün ırkın o ve onun hayat ile ölümü belirleme hakkının olumlamasına dayanan ırkçı bir emperyalizm olduğuna kani olmuştu. Neumann'ın ortaya koyduğu üzere Nazi ideolojisinin odağı "Cermen ırkının egemenliği"ydi.[33] Bu ırkçı egemenlik ulusun egemenliğinden oldukça farklıydı, çünkü ulustan farklı olarak ırkın toprak sınırları yoktur, bu yüzden de gücüne engel tanı-

32. A.g.e.

* Güney Afrika'da etnik ve dilbilimsel gruplaşmalar temelinde siyahlara ayrılmış yurtluklara verilen ad. (ç.n.)

33. Franz Leopold Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism*, 1933-1944 (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2009), s. 168.

maz. Hitler'in izlediği *Grossdeutsches Reich* projesi, tarihsel bir ulusla sınırlandırılmış olmaktan ziyade Cermen istilalarının ve doğuyu sömürgeleştiren Tötonik şövalyelerin delalet ettiği ırksal kökene dayanan bir cemaatin ve onun fetih hakkının merkezine oturuyordu. Nazi idelojisini bu kadar saldırgan kılan öğe bu sınırsız hırstır.

Neumann, Nazizm ile ulus devlet arasında bir ilinti olmadığı konusunda taviz vermeyen bir tutum takınıyordu. *Behemoth*'un merkezi bir pasajında "ulus egemenliğinin bir savunusu"nu ileri sürüyordu.[34] Günümüzde iki nedenden ötürü egemenlik kavramının "ilerici" olduğunu iddia ediyordu. Birincisi, "Her devlet egemense, bütün devletler eşit" olduğundan, ikincisi, "bütün devletlerin hukuki eşitliğini ve akabindeki uluslararası ilişkilerin rasyonelliği"ni güvence altına alması yüzündendi. Yani egemenlik "anarşik bir dünyada rasyonalite" ve "ancak kendi topraklarında yaşayanların ve yurtdışındaki birkaç seçilmiş (vatandaşın) devletin erkine tabi olduğu iktidar alanlarının net ayrımını" yaratıyordu.[35] Nasıl birey toplum cemaatinin bir parçasıysa, ulustan anlaşılan da, uluslardan müteşekkil bir cemaatin bir parçası olduğudur, yani iç ilişkilerinde özerkliğini ve bağımsızlığını koruyan parçası. Ulusal egemenlik doktrini, yabancı güçlerin müdahalesinin ve sınır ihlalinin kendi kaderini tayin etme ve demokrasi ilkelerinin aleyhine olduğu görüşünü savunur.

Egemenliğin övgüyü hak etmesini gerektiren ikinci neden, ulus devletin sınırlarının olmasının "aynı zamanda devlet gücünün çapını sınırlandıran" bir "engel yaratmasıdır."[36] Sınırlar sadece devleti gerçek ya da tahayyül edilmiş tehlikelerden korumakla kalmaz, devleti erkinin çizgisini aşmasını da engelleyerek "frenler." Diğer bir deyişle, ulus devletin avantajı tam da zayıflığında bulunur: Devletin sınırlı karakteri, kendi kendini kapsayan toprak bütünlüğü, öbür türlü sınırsız olacak gücüne

34. A.g.e.
35. A.g.e.
36. A.g.e., s. 167-8.

bir sınır koyar. Bütün samimi demokratlar bu yüzden, yayılmacı devletlerle onların şirketlerinin saldırılarına karşı koruyucu bir mekanizma olarak ulusal güvenliği savunmalıdır. Onun vatanseverliğin yeniden çağrılmasını gerektiren koruyucu ve savunmacı anlamı budur. Fakat ulusal demokrasilerin yeniden inşası, her ulusun egemenliğinin yetkin biçimde öbür devletlerinkiyle uzlaştırabileceği uluslararası düzenin yeniden tahayyül edilmesini de içerir.

Dünya Hükümeti ve Avrupa Kaosu

Uluslar, dışarıdan etkiye kapalı topraklar olmak şöyle dursun her zaman uluslararası bir sistem, "bir uluslar cemaati" içerisinde var olmuştur. Diplomatik ilişkiler, elçilikler, iki ya da çok taraflı antlaşmalar, savaşlar, askeri ve ekonomik ittifaklar, ticaret kartelleri, göç, dini ve kültürel ilişkiler, tanımı gereği ulusal sınırları aşan ve bu sınırların ötesine geçen fenomenlere verilecek birkaç örnekten biridir. Ancak en kalın kafalı egemenlikçi herhangi mesele dosdoğru ulusal egemenliğin demir ilkesine başvurarak çözülebilirmiş gibi yapabilir. Aklı başında sosyalistler için sorulacak soru uluslararası ilişkilerin, uluslar arasındaki çatışmayı alevlendirmeden, daha büyük bir popüler egemenlik kapsamının ıslahına erişme amacı olarak arzulanabilir, gerçekçi, yeni çerçevesinin ne olması gerektiğidir.

Uluslararası ilişkilerin klasik problemi, farklı ulus devletlerin farklı farklı menfaatlerinin nasıl idare edilip barışçıl yöntemlerle çözüme ulaştırılacağıdır.

Ana kaynaklarla balık avlama haklarından, endüstriyel rekabet, toprak anlaşmazlıkları ve dini ve etnik çekişmeye kadar birçok uluslararası çekişme nedeni vardır. Dahası ekonomik korumacılık sıklıkla misillemeye, son kertede de ticaret savaşlarına yol açan "komşusuna muhtaç etme politikası"nın uygulanmasını beraberinde getirdiğinden yaygın biçimde eleştirilmiştir. Bu meseleler bir sistemin uluslararası barış ve ulusal demokrasiyi nasıl bir araya getirmeyi başaracağı sorusunu gündeme getirir. Bu ikileme karşı muhtelif çözümler önerilmiştir,

Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu gibi ulusüstü kurumlar ve Avrupa Birliği gibi bölgesel federasyonlar kuruluş misyonlarının bir kısmını çatışma ve savaşın tırmanmasını engellemek için kullanıyor. Ancak çatışmanın dindirilmesi ve birleşmiş bir dünyayı muştulamak şöyle dursun uluslarüstü yönetişim ulusal rekabet ilişkilerinin derinleşmesine sıklıkla katkıda bulunmuştur. Bu yüzden gereken, çatışmaları daha çok kızıştırmaktan ziyade çözecek uluslararası ilişkilere yeni bir yaklaşımdır.

Uluslararası çatışma problemi Kant'ın "Daimi Barış" denemesinin meşhur konusudur.[37] Liberal kozmopolitler tarafından bu kadar alıntılanmış çok az sayıda eser vardır. Hatta Kant Avrupa Birliği'nin manevi babası olarak görülür. Fakat çok az metin bu kadar aşikâr yanlış okunmuş ve yanlış anlaşılmıştır. Denemede Kant'ın uluslararası devletler federasyonu için bir proje önermesi meşhurdur –Altiero Spinelli gibi Avrupa federalistlerine ilham vermeye de devam etmiştir.[38] Kant, uluslar arasındaki diyaloğun gerekliliğine vurgu yaparak uluslararası savaşın yıkıcı gücüne karşı uyarıda bulunuyordu. Fakar Kant radikal kozmopolit olmaktan son derece uzaktı ve ulusların kaybolacağı fikrini benimsemiyordu. "Dünya hükümeti" diye adlandırdığı şeyin –ulusal hükümetlerin yerini alan yürütme erkinin bir formu– risklerine karşı insanları dikkatle uyarıyordu. Dünya hükümeti en sonunda kastedilmiş sonuçların tam zıddına yol açacak sonuçlar üretecekti: Daimi barış sağlamak yerine daimi savaşla sonuçlanacaktı.

Kant, dünya hükümetinin neden bir tehdit oluşturduğuna dair iki argüman sunuyordu. Birincisi, boyutlarının gücüyle, barışa tehdidi bir ulus devletin yaratacağı tehditten ciddi ölçüde daha büyük olacaktı. Kontrolsüz bırakılırsa, sıradan bir devlete nazaran daha çok finansa, daha büyük bir baskıcı tertibata ve daha çok askeri güce erişimiyle, yenilemez bir Leviat-

37. Immanuel Kant, *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, Çev. Lewis White Beck (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).
38. Thilo Zimmermann, *European Republicanism: Combining Political Theory with Economic Rationale* (Londra: Palgrave Macmillan, 2019), s. 25-53.

han boyutuna sahip olacaktı. İkincisi, bir dünya hükümetinin kurulması istikrar ve barışı sağlamak şöyle dursun periferideki çatışmaları kaçınılmaz olarak artıracaktı. Sınır bölgelerindeki marjinalleştirilmiş uluslardan gelen insanlar doğal olarak isyana yatkın olacaktı. Yani dünya hükümetinin bütünleştirici itişi kanlı çatışmalarla sonuçlanacak şekilde marjlarda ters yönde bir etkiyle eşleşecekti. Kant da Mazzini gibi ulusal cemaatlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmelerinin evrenselcilik ve akılla çeliştiğini düşünmez. Onun yerine ayrışan menfaatlerin müzakere edilip uzlaştırılabileceği bir sistem önerir.

Bu düşünceler, Avrupa bütünleşmesinin sunduğu yakın yıllarda ulusalcılarla küreselleşmeciler arasındaki çatışmalarda olası şiddet kaynağı haline gelmiş ikilemleri daha iyi anlamamıza yardım edebilir. Kantçı federasyondan ziyade, Avrupa bütünlüğünün baş mimarlarından Jean Monnet'nin "yeni işlevselci" modeli Hayek'in 1939 yılı makalesi "Devletler Arası Federalizmin Ekonomik Koşulları"nda dile getirilen projeye benzer. Hayek makalede devletler arasındaki böyle bir federasyonun "şimdiye dek varsaydığımızdan çok daha fazla ve bağımsız eylem gücünün daha da sınırlandırılacağı" kısıtlamaları dayatacağını iddia ediyordu.[39] Bu metnin Avrupa Topluluklarının kuruluşunda pek az doğrudan ve pratik etkisi olsa da, "olumsuz bütünleşme" kavramı, tek pazar ve tek para biriminin yaratıldığı Maastricht Antlaşması'nı takip eden Avrupa bütünleşmesi mantığını yakından ifade eder.[40]

Avrupa Birliği, üye devletlerine düzenleme ve yönetimde baskı uygulamaktan oluşan, çoğunlukla olumsuz bir nevi devlet olmayan şeklindeki gücünü elinde bulunduran bir yapı haline gelmiştir. AB, katılımcı ülkelerin erkinin ve egemenliğinin çoğunu parçalarken daha üst seviye bir egemenliğin inşasına doğru ilerlememiştir. Hem dolduramadığı hem doldurmak is-

39. Friedrich Hayek, "The Economic Conditions of Interstate Federalism", *New Commonwealth Quarterly* 5: 2 (1939), 131-49.

40. Fritz Scharpf, "Negative Integration: States and the Loss of Boundary Control", yay. haz. Christopher Pierson, Francis G. Castles ve Ingela K. Naumann, *The Welfare State Reader*, 2. Baskı (Cambridge: Polity, 2006), s. 223-5.

temediği bir "egemen boşluk" yaratmıştır. Adam Tooze'un şerh düştüğü üzere, Avrupa Komisyonu oldukça sınırlı kadrosuyla zayıf bir kurum olarak kalmaya, bu yüzden de üye ülkelerin güç kaybını ikame edememeye devam ediyor.[41] Diğer bir deyişle Avrupa bütünleşmesi, daha önceden üye devletlerin ifa ettiği egemen koruma ve kontrol yapılarını parçalara ayırarak *pars destruens*'te (yıkıcı parça) durmuştur. 1992'de dile getirilen dört serbesti –emtianın, sermayenin, hizmetlerin ve emeğin serbest hareketi– ulus devletleri sermaye akışlarını sınırlandırma ve kendi endüstrilerini azılı uluslararası rekabetten koruma yetisinden mahrum bırakmıştır. Yani etki ekonomik "yakınsama"yı gütmekten ziyade kıta ekonomilerini daha da kutuplaştırma yönünde olmuştur. Benzer şekilde Maastricht Antlaşması'nın kapsadığı bütçe kuralları ve onların (2001'den bu yana sunulan "harcama kıstası" tarafından pekiştirilen) katı harcama limitleri ülkeleri, bilhassa da Güney Avrupa'dakileri uzun süreli duraksamaya itmiştir.

Benzer bir mantık, AB üye ülkelerindeki stratejik endüstrilere devlet desteğinin yasaklanmasında geçerlidir. Bu, hükümetleri kapitalist rekabetin kutsal ilkesine aykırı davranacak temelde endüstri politikası üzerindeki kontrolden mahrum bırakmıştır. Bu hamleye kıta seviyesinde herhangi etkin endüstri politikasının eşlik etmediğini söylemeye gerek yok. Ülkeler kendi endüstri stratejilerini idare etme gücünü kaybederken, Avrupa Birliği sonuçlanan politika boşluğunu ikame etmede ciddi bir ilerleme kaydetmemiştir. Bu olgu, Avrupa'nın stratejik teknoloji gelişimi bakımından Birleşik Devletler, Çin ve Güney Kore gibi ülkelerle karşılaştırıldığında neden bu kadar geride kaldığı konusunda çoğu şeyi açıklıyor. 340 milyon Avrupalının kullandığı para birimini kontrol eden Avrupa Merkez Bankası'na sadece enflasyonu sınırlandırma zorunluluğu yön verirken, diğer hedefler –mesela işsizliği azaltmak– "keyfi" kalmaya devam ediyor. Bu arada Hollanda, Lüksemburg ve

41. Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World* (Londra: Penguin, 2018).

İrlanda gibi finans cennetleri işletmelere, şirket ikameti için vergi mükellefliği programları sunarak, işletmeleri ve onların gelir vergilerini diğer üye devletlerden kaçıracak biçimde cezbediyor. Yani Avrupa kıtasının ulusları arasında daha büyük bir yoldaşlığa yol açmak şöyle dursun, AB yıllardır görülmemiş bir şüphe ve rekabet türünü yeniden alevlendirmeye neden olarak, ulusal düşmanlıkları derinleştirmiştir.

Ancak 2020 Temmuz'unda onaylanan Avrupa Kurtarma Fonu AB'nin şu an yer alan siyasi dönüşümlere nüfuz etmekten tamamen uzak olmadığını gösteriyor. Fon, krizin çapı ile karşılaştırıldığında yaygın olarak yetersiz görülse de (Birleşik Devletler'deki ilk teşvik paketi olan 2 trilyon dolara karşı AB'de 750 milyar avro), pandeminin başlangıcında İstikrar Paktı'nın askıya alınmasında da görüldüğü üzere, kemer sıkma mantığının kısmi bir reddine işaret ediyor. 2008'den sonra kemer sıkma taleplerine karşılık verdiyse de, Avrupa Birliği'nin artık ne kadar yetersiz olursa olsun bir teşvikle cevap vermesi önemlidir. Bu gelişmeler, Avrupa Birliği'nin federalist modelden ülkelerin daha büyük bir yürütme gücüne sahip olduğu ve daha az kısıtlamayla yüzleşmek zorunda olduğu daha konfedere ve hükümetlerarası bir modele doğru ilerliyor izlenimini de uyandırıyor, Jean Monnet'den ziyade Charles de Gaulle'ün düşüncesine yakın bir AB. Bu bölümün araştırdığı üzere ulusallık ve devlet otoritesi hakkındaki süregiden ihtilaflar göz önünde bulundurulursa bu, Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde idarecilerin benimseyeceği daha gerçekçi bir yön gibi görünüyor.

Yine de Maastricht Antlaşması ile İstikrar Paktı'nda belirginleşen neoliberal dogmalar, uzun vadede AB içerisinde ekonomik politikadaki tutum değiştirme beklentisi üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanıyor. Mahut tutumlu dörtlünün (Avusturya, Danimarka, Hollanda ve İsveç) kemer sıkma yönündeki eylemine ve kendi harcamasını kısıtlayacak "borç freni"ni zamanından evvel yeniden sunmaya niyetlenen Bundesbank şahinleriyle Alman hükümetinin baskısına göre, bütçe kurallarının parasal rahatlamasını kısa sürede ortodoks kemer

sıkma takip edebilir. Bu, üye devletleri yeni özelleştirmelerle kamu harcamaları kesintilerinden müteşekkil, Avrupa toplumlarının ekonomik ve toplumsal dokusunu mahvedecek ve yeni popülist isyanları alevlendirebilecek "reformları" uygulamaya zorlayarak, Avrupa'yı 2010'ların başındaki hâkim borç krizi boyunca görülen kaosa bir kez daha itme riskini taşıyor.

Bütünleşme Taraftarları ile Terk Et Taraftarları

Şimdiye dek küreselleşme kriziyle ulusalcılık sorusunun yeniden su yüzüne çıkmasına iki temel karşılık verildiği görülmüştür. Bir yandan küresel sistemin devam ettirilmesi ve yayılmasını öneren küreselleşmeciler, diğer yandan uluslararası anlaşmalar sistemini terk etmenin izlenebilecek tek yol olduğunu iddia eden "Terk Et taraftarları". Avrupa bütünleşmesinin, daha genelinde de küresel bütünleşmenin savunucuları için günümüz siyasetinin problemleri bütünleşmenin yeterince başarılı olamamasından kaynaklanıyor. Ulusalcılığı Avrupa Komisyonu'nun sıklıkla kullandığı jargona göre "daha derin bütünleşme"nin önünde bir engel olarak kötülüyorlar. Dahası küresel problemlerin ölçeğinin –iklim değişikliği ya da dijital şirketlerin vergiden kaçınmadaki başarılı çabaları gibi– küresel ölçekte işleyen kurumların inşasını bilhassa acil kıldığını iddia ediyorlar.

Terk Et taraftarları, AB bütünleşmesine karşı savaşta en ön saflarda bulunmuştur. Brexit'in yanı sıra bir dizi diğer "exit" ("terk") yakın yıllarda etraflıca tartışılmıştır –özellikle 2015 krizi boyunca Grexit'ten daha yakın zamanlı Frexit ve Italexit'e kadar. Sosyolog Albert Hirschman'ın protesto ve exit'i (terk) seçmenler ve tüketicilerin fikirlerini ifade etme yolları olarak tartışması meşhurdur.[42] Hirschman'ın kuramı çoğunlukla tüketicilerle işletmeler arasındaki ilişkiye dayanır. Bu kurama göre insanlar "konuşma yetkisi"ne sahip olacakları bir yol bulamazsa –diğer

42. Albert O. Hirschman, "Exit, Voice, and the State", *World Politics* 31: 1 (1978).

bir deyişle kendi fikir ayrılıklarını ifade edebilecekleri bir kanal– bir sistemden ya da örgütlenmeden topyekûn vazgeçerek "exit"e ("terk etme"ye) meyledeceklerdir.[43] Exit terimi bir "el etek çekme" momenti anlamına gelir –Büyük Geri Tepme'dekine epey benzeyen, verili durumdan epey uzakta, geriye yönelik bir hareket. Fakat aynı zamanda bir yuvaya dönüşü ya da benliğe geri dönüşü de ima eder. Dünya sahnesinden kaybolmuş bir "Britanya istisnacılığı"nın geri getirilmesini vaat eden Brexit taraftarı seferberlikler boyunca tartışılan nostaljik ulusalcılıkta bu barizdi.

"Exit" ("terk etme") her zaman bir seçenek olmalıdır –siyasi bir grup ya da uluslararası bir antlaşmadan olduğu kadar romantik bir partnerlikten de. Fakat bu fikirle ilintilendirilen siyasi tahayyülde bu açıkça yüzeysel bir öğedir. Terim, varış noktasını belirtmeden, çözümün ulusun ulusüstü mekânı terk etmekte yattığını öne sürerek, beriki ile bir parçası olduğu öteki arasında keskin bir ayrımı varsayar.

Son olarak exit hiçbir zaman kendine yeten bir olay değildir, tam tersine hareketi temsil eder: Bir düzenlemeyi terk etmek bir diğerine dahil olmayı içerir. Uluslararası uluslar sisteminin bir "dışarısı" yoktur, her exit sadece bir yeniden konumlandırmadır. Brexit söz konusu olduğunda, Birleşik Krallık AB'yi terk etme noktasına vardığında, onun uzun süreli Anglo-Amerikan sözleşmesini pekiştirerek Birleşik Devletler ile daha kuvvetli bir ilişki peşine düşmesi bunu açıkça ispatlamıştır. Birleşik Devletler, Çin ve belki de yakın zamanda Hindistan olmayan herhangi ülke için exit etmenin özgürlük ve bağımsızlığı güvence altına almadığı, eskisinin yerine yeni tabiiyet formlarına yol açtığı akılda tutulmalıdır.

43. Nick Couldry'ye göre, neoliberalizmin özelliklerinden biri, siyasi sistemlerin demokrasi sonrası dönüşü yüzünden konuşma yetkisi imkânını sınırlandırmak olmuştur. Bu durumda vatandaşlar için kendi muhalefetlerini ifade etmek istiyorlarsa exit'ten (terk etmekten) başka bir seçenekleri olmadığı söylenebilir. Nick Couldry, *Why Voice Matters: Culture and Politics After Neoliberalism* (Londra: Sage, 2010).

Exit imgelemi ile ilgili problemler ne olursa olsun bu tip hareketlerin gerisindeki moment, ulusüstü bütünleşmenin çok sıklıkla demokrasinin kısıtlanmasını içerdiği düşünülen hâkim formlarının başarısızlığını yansıtır. Dış ilişkilere yeni, ilerici bir yaklaşım halk egemenliğinin sesini kısacak uluslararası tartışmalarla gelecek çözümü şart koşmamalıdır. Hiçbir uluslararası anlaşma, daha geniş kimliklere hiçbir hayırsever katılım sadece ulusal kimlikleri ve menfaatleri müzakere ederek gelişemez. Ulusal özerkliğin büyükçe bir ölçüsü –maddi kendine yeterliğin bizatihi bir işlevi– barışçı bir uluslararası düzen ve verimli ulusötesi işbirliğine engel olmak bir yana onlar için gerekli bir koşuldur. Her ne kadar sözümona demokrasi ihraç etmek ve uluslararası barışı güvence altına almak gibi iyi niyetler tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, ulusal egemenlik hakkına tecavüz –Ortadoğu'daki birçok yakın zamanlı savaşta en bariz haliyle görüldüğü üzere– geçmişte çok sıklıkla felaketle sonuçlanmıştır. Bu, uluslararası işbirliğinin gerekli olmadığı anlamına gelmez. Ülkelerin kendi çabalarını yönlendirmelerini ve çatışmalarında arabuluculuk yapmalarını sağlayan başarılı ulusötesi işbirliğine dair birçok örnek vardır. Ulusların tecrit içerisinde olsalar gerçekleştiremeyecekleri şeyleri başarmak için kaynaklarını bir araya getirmesini sağlayan diğer kolektif kuruluşların yanı sıra Avrupa Uzay Ajansı ve CERN gibi ortak uluslararası inisiyatifleri bir düşünün. Gelecekteki zorluklar, yeni iki taraflı ya da çok taraflı işbirliği çabalarını, şiddetli ihtilafların çözümünü ve uluslarüstü altyapılara yatırımı gerektirecektir. Ama aynı zamanda her seviyede demokrasinin genişlemesini de gerektirecektir.

Herhangi uluslararası antlaşmanın temel koşulu, onun her iki anlamda demokratik olmasıdır. Birincisi, bütün antlaşmalar her üye ülkedeki seçmen kitlesinin çoğunluğu tarafından desteklenmeli ve bunlara katılma birçok tartışma, gerekirse de halk referandumları tarafından geçerli kılınmalıdır. Vatandaşlar, yeterli danışma olmadan seçmen kitlesini göz ardı ederek daha üst mercilere taşınmış uluslararası antlaşmalara doymuş-

tur. Uluslararası antlaşmalar, hiçbir zaman vatandaşların ekonomileri, çevrenin korunması ve emekçi hakları üzerindeki demokratik kontrolü sınırlandıracak siyasi bir kaldıraç olarak kullanılmamalıdır. Bu problemler, halk egemenliğini susturmayı hedefleyen ve şirketlere onları ulusal hükümetlerden korumak üzere yasal dayanak sağlayan neoliberal düzende imzalanmış birçok uluslararası antlaşmayı etkilemiştir. Bu tip mekanizmalar demokratik kontrole ve toplumsal korumaya düşmandır, başarısızlığa uğramış bir neoliberal küreselleşmenin içler acısı timsalleridir.

Yani önerdiğim vatanseverlik türü tavrı gereği kuvvetle enternasyonelisttir. Ulusun önceliğini demokratik bir müdahale mekânı olarak olumlarken, özerklikte temellenmiş yakın uluslararası işbirliği, karşılıklı hoşgörü ve özgün açıklık ihtiyacını kabul eder. Parçalanmış bir küreselleşmeye doğru yol aldığımıza ya da daha olumluca ifade etmek gerekirse rakipsiz Birleşik Devletler hegemonyasının Çin'e daha büyük bir rol ve diğer ülkelerle dünya bölgelerine daha çok özerklik vereceğine dair birçok emare var. Donald Trump'ın Çin'e karşı retoriğini tırmandırmasında ve Hindistan ile Çin arasında gelişen çatışmada görüldüğü üzere uluslararası gerilimler muhtemelen artıyor. Dahası Birleşik Devletler ile Çin'den başlamak üzere emperyal güçlerin ulus devletlerin özerkliği pahasına nüfuz alanlarını korumak için savaşması muhtemeldir. Uluslararası ilişkilerin kartlarının yeniden karılmasının tam ortasında sol, adil ve işleyebilir uluslararası işbirliği formlarını savunurken, demokrasi karşıtı uluslararası bütünleşme ve emperyal müdahale formlarına karşı savaşmalıdır. Bunu yaparken de ancak ulusal cemaatlerin meşru arzusunu doyurarak, kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmelerini belirli bir raddeye kadar telafi etmek için özgün ve gerçekçi enternasyonalizmin etkin biçimde izlenebileceğinin bilincinde olmalıdır.

Sonuç

Büyük Geri Tepme, ilerideki politikalar için uğursuz bir gelecek sunuyor gibi görünüyor. Fakat siyasetteki bu "kendine geri dönüş" momentinde bir umut ışığı var. Bugünkü çağ, kontrolsüz kapitalizmin beraberinde getirdiği tehlikelere yönelik toplumsal içe bakış için eşsiz fırsatlar sunuyor. Aynı zamanda pandemi, hepimiz bireysel olarak ve paylaşmacılıkla hayatta kalırken diğer insanların eylemlerine ve kolektif bir yapıya dayandığımızı apaçık gösteriyor. Dahası Hegel'in *Erinnerung* görüşünü takip etmek gerekirse, Büyük Geri Tepme sadece ölmekte olan bir çağın kodası değil, bir *Aufhebung* momentinin prelüdü ya da olumsuzlamasıdır –şeylerin mevcut düzeninin üstesinden gelme ve yeni bir dünyanın doğuşu.[1] Gemi azıya almış neoliberalizm altındaki otuz yılın aldatma-

1. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, 492-3.

calarını ve kapitalist yeniliğin itici gücü tarafından geride bırakılanların sıkıntılarını özetlemek gerekirse, Fransızca tabiriyle "*reculer pour mieux sauter*" ("ileriye doğru sıçramaktansa geriye gitmek") diye ifade edildiği üzere bize iileri gitmeden önce zorunlu bir geri çekilme momenti sunulmuştur. Bu artık hesapların ödeşilebildiği, akabinde de adaletin kazanabildiği momenttir, ama diğer yandan neoliberalizmin başarısızlıklarının ötesinde gelecek toplum için dönüşümsel bir projenin en nihayetinde tahayyül edilebileceği zamandır da.

Bu kitap boyunca, neoliberal yalanlar teşhir edilirken, 2010'ların kronik krizinin toplumsal düzenlemenin ve ekonomik yönetişimin bariz farklı formlarıyla yeni bir dünyanın konturlarını açığa çıkaracak biçimde nasıl son safhasına geldiğini gördük. Neoliberalizmin gerilemesi ve onun popülizmle menfur yüzleşmesi, sağduyudaki değişiklikle birleşerek, hâkim ideolojik çerçeve olarak neoliberalizmin yerini almaya dayanıyormuş gibi görünen korumacı bir yeni devletçiliği doğurmuştur. Tecritler, karantinalar, pandemi kontrolleri, kitlesel aşı kampanyaları, ücretsiz izin programları ve kitlesel kamu yatırımı planları, bunların hepsi aktivist bir devlete geri dönüşü yansıtıyor. Bu arada kamu, eli kulağındaki iklim acil durumunun ışığında devlet müdahalesinin zaten zorunlu görülmeye başlaması bir yana onun elzem olduğunu giderek daha çok kabul ediyor. Perspektiflerdeki bu radikal kaymanın ortasında, ideolojik ufkun radikal bir yeniden düzenlemesiyle birlikte, bir kuşak boyunca yaygın biçimde hegemonik olan kurucu neoliberal kavramlar –bireycilik, serbest piyasa, devlet denetiminin azaltılması, hissedar kapitalizmi– giderek daha çok savunulamaz hale geliyor.

Yeni Siyasi Normal

Çağdaş ideoloji, neoliberalizmin tersine sadece olumsuz tanımlanmaz. Ayrıca kükreyen 1990'lar ve erken 2000'lerinkinden radikal biçimde farklı bir tahayyülü çağıran yeni siyasi anahtar kelimelerin doğuşu tarafından tezahür eden kendine

has içeriğini beraberinde taşır. Siyasi sözlükteki bu değişikliği en çok temsil eden şey yeni devletçi üçgendir: egemenlik-koruma-kontrol. Pandemi sonrası siyasi "yeni normal"in merkezini işgal eden bu kuvvetli imleyenler, sağaltıcı bir siyasi teşekkül –ekonomik küreselleşmenin habercisi olduğu parçalanmanın karşısında toplumsal uyumun ve devlet kapasitesinin tamiri, yerinden olmayla onun yol açtığı riske açıklık hissiyatının tedavisi– etrafında dönerek günümüz siyasi zorluklarının bir vizyonunu çağırır. Bunlar, neoliberal çağda hâkim olan yıkıcı modernizasyon arayışıyla anlaşmazlık içerisinde bulunan istikrara, güvenliğe ve emniyete yönelik bir arzuyu ifade eder. Aslına bakılırsa birçok bakımdan, bireysel yaratıcılık ve kişisel inisiyatifin tam gücünü salıverecek şekilde bütün sosyal sistemlerin, kurumların ve örgütlerin kilitlerini açma ihtiyacında ısrar eden neoliberal söylemin ve onun üçlüsünün –açıklık, fırsat, girişimcilik– tersine çevrilişini yansıtırlar.

Bu baştan çıkarıcı neoliberal terimler yerini yeni devletçi alternatiflerine bırakıyorsa, bunun nedeni öncüsü oldukları siyasi projenin felakete yol açan sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Açıklık riske açıklığın, fırsat aşağı doğru toplumsal hareketliliğin, girişimcilik de açgözlülüğün düsturu haline gelmiştir. Yeni devletçi siyasi sözlük, bu bakımdan radikalce değişen toplumsal koşulları anlamlandırmada ve kişinin siyasi eğilimi ne olursa olsun artık göz ardı edilemeyecek toplumsal endişeleri gidermede rasyonel bir çabadır. Neoliberal patlama yıllarındaki büyüme ve zenginleşme düşleri birçok seçmeni, özellikle de orta sınıftakileri baştan çıkardıysa da, bunların, ekonomik tasarruf koşulları altında günümüz gerçekliği ile alakası yok gibi görünüyor. Günümüz siyasi tartışmaları toplumun varoluşu için olmazsa olmaz, asgari koşullarını yeniden kuracak ıslah edici hedeflere odaklanıyor: büyümeden ziyade sürdürebilirlik, yeniden inşa ve onarma.

Neoliberalizm sonrası yeni devletçiliğin endopolitiğinde ilgi odağını işgal eden koruma, istikrar, güvenlik ve egemenlik vaatleri, erken 21. yüzyılın acı gerçeklerine daha çok uyu-

yor. Bugünkü ekonomik ve toplumsal karışıklık momentinde ideolojik temsiller, gelecek kaygısının zaptettiği bir dünyada yeniden bir düzen hissi inşa etme arzusuyla birlikte siyasetin hayatta kalmayla, istikrarla ve yeniden üretimle ilgili akıldan ziyade duygulara hitap eden veçhelerine dayanıyor. Egemenlik, koruma ve kontrol, ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıkla geçen on yıllık bir dönemden sonra siyasetin sıfır noktası olmuştur. Bu üçü, neoliberal hâkimiyetin kırk yılının ürettiği belirsizlik raddesini ve toplum için, siyaset ile ekonomi arasındaki ilişki için ve uluslararası ilişkilerden müteşekkil bir sistem için farklı bir muvazene noktasını arama ihtiyacını vurgular.

Neoliberalizm sonrası sol ile sağın ortak bir jargonu paylaşması mevcut yeni devletçilik momentinin Tony Blair de dahil bazı neoliberallerin öne sürdüğü üzere radikal sağ ile radikal sol arasında bir suçortaklığı evresi olduğu anlamına gelmiyor. Bilakis kitap boyunca gördüğümüz üzere 2010'ların popülist momenti ve erken 2020'lerin devletçi dönüşü, ideolojik aşırılıkların birbiriyle karşılaştığı at nalı teorisinin* tam da tersine işaret ediyor. Bu yıllar neoliberal çıkmaza radikal ve alternatif çözümlerin üretildiği, düşman toplumsal blokların oluşturulduğu derin kutuplaşma yıllarıdır. Popülist moment, güçlü sol ve sağ kimliklerin yeniden su yüzüne çıkmasına, bir yandan ulusalcılığın öbür yandan sosyalizmin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Hem ulusalcı sağ hem de sosyalist sol elitlere karşı halka hitap etse de, akıllarında birbirinden oldukça farklı elitler vardır, her ikisi de daha güçlü bir devlet ihtiyacından bahsetse de devlet vizyonları birbirine taban tabana zıttır.

"Egemenlik", "koruma", "kontrol", "güvenlik" ve "istikrar" gibi günümüz siyasi söylemini örgütleyen terimler, en iyi radikal ve farklı *siyasi karşılıkların* verilebileceği esnek *toplumsal talepler* olarak anlaşılabilir. Sağın verdiği ulusalcı cemaat-

* Siyaset biliminde at nalı teorisi, aşırı sol ile aşırı sağın birbirlerine zıt olmaktan ve doğrusal bir siyasi süreklilik çizgisinin zıt uçları olmaktan ziyade birbirlerine yakından benzediklerini iddia eder. Teori, bu benzerliği at nalının karşıt uçlarının birbirlerine yaklaşmasına dayandırır. (ç.n.)

çiliği ile hiper bireyciliği bir araya getiren cevabı, mülkiyetçi korumacılığa odaklanmıştır. Agresif egemenlik iddiası ("Her Şeyden Önce Amerika!"), mülk savunmasını Darwinci bir güçlünün zayıfa üstünlüğü ile birleştirerek, salt mukimlere ya da "ikamet edenler"e karşı "tam vatandaşlar"ın ya da "işçiler"e karşı "mülk sahipleri"nin üstünlüğünü öne sürmek etrafında döner. Solda ise yeni devletçi söylem, toplumsal karşılıklılık ile dayanışmayı pekiştirirken, halkın kırılganlık hissiyatına cevap verecek toplumsal destek sistemlerini kuvvetlendirecek bir bakım siyaseti yoluyla korunma talebinin daha büyük toplumsal koruma ile sağlık ve çevre koruması vaadine hitap ettiği toplumsal korumacılık formunu alır.

Bu yeni ideolojik ortamda solun mu, sağın mı, merkezin mi hegemonya üzerinde hak iddia edeceğine tarih karar verecektir. Aslına bakılırsa ulusalcı sağın yakın zamanlara kadar neoliberalizm sonrası hegemonyada savaşı kazanması beklendiyse de, pandemi esnasında bilim karşıtı bir şüpheciliği benimsediği için deneyimlediği zorluklar çekişmenin muallakta kaldığını ve ideolojik geçişin hâlâ akış içerisinde olduğunu gösteriyor. Ulusalcı sağın bir süreliğine geri çekilmesi neoliberal merkezin geçici bir geri dönüşünün habercisi olabilir, ama bu aynı zamanda sosyalist solun şansını yakalamaya hazır olması için gereken momenttir de.

Koruyan Sosyalizm

Büyük Geri Tepme'nin yeni devletçi dönüşü, uzun zamandır bir kenara bırakılmış sosyal demokratik fikirlerin yeniden canlanmasını da gerektiriyor. Sağlık tedariki ile sosyal yardım sigortası, Keynesçi gevşek para ve talep idaresi, hatta ulusallaştırma ve planlama, 1990'larda neoliberalizmin Avrupa sosyal demokrasilerine duhul etmesiyle birlikte tabu haline gelmiş tüm bu politikalar, insanlar başarısızlığa uğramış bir ekonomik sisteme alternatifler getirmeye çalışırken yeniden masaya yatırılıyor. Bernie Sanders ve Jeremy Corbyn ile ilintilendirilen demokratik sosyalizmin yeniden canlanması ve Alexandria

Ocasio-Cortez'in temsil ettiği "milenyum sosyalizmi"nin yükselmesi, kesinlikle büyük bir ilgi odağı ve iş dünyası oligarşisi için olası bir karabasandır.[2] Fakat yeniden yükselen sosyalizmin taşıdığı risk, onun günümüz gerçekliği ile ilgisi olmayan nostaljik bir hamle gibi görülebilecek olmasıdır. Bütün kitap boyunca öne sürdüğüm üzere, mevcut koşullarda sosyalizmin yeniden canlanması toplumsal korumacılık ile aynı çizgide gelişmelidir –merkezinde toplumsal koruma ile demokratik kontrolün yer aldığı "koruyan bir sosyalizm" ile birlikte.

Vatandaşların tam olarak hayatta kalmalarında olmasa da geçimlerini sağlamalarında zorluk çıkaran varoluşsal riskler tarafından tehdit edildiğini hissettiği bir çağda, toplumsal korumacılık, geleneksel sosyalist eşitlik taahhüdü ile toplum ve çevre güvenliğinin takibinin birleştirilmesini içerir. Nüfusun büyük kesimlerinin günümüz kaosu hakkında beslediği gereğinden fazla rasyonel korkuya cevap vermek ve bu derin belirsizlik zamanlarında yeni kamu kurumları ve tedarikleri tahayyül etmek anlamına gelir. Görmüş olduğumuz üzere, günümüzde, klasik felsefenin halihazırda ortaya attığı üzere siyasetin korumacı işlevinin yeniden canlanmasını gerektiren birçok toplumsal dert vardır. Milyonları aşırı yoksulluğa iten, hızla yükselen işsizlikle yüzleşmek, toplumsal güvenlik ağlarının onarılmasını ve işsizler için evrenselci tedariklerin ve iş garantisinin oluşturulmasını gerektirir. Benzer şekilde kaçak küreselleşmeyle yıkıcı dijital oligopollere karşı korunmaya alınması gereken stratejik endüstrilerin ulusal kontrolünü yeniden ele geçirmesi için korumacı önlemler alınması ve yerel ekonomilerin küresel finansın tahribatına karşı korunması ihtiyacını doğurmuştur. Son olarak, iklim değişikliği ile biyoçeşitlilik kaybının tetiklediği çevre felaketleri, iklimin yumuşatılmasını ve iklim adaptasyonunu, güvenliğin artırılmasını ve toprağın korunmasını kapsayan yoğun önlemleri gerektiriyor.

2. Jeremy Gilbert, *Twenty-First-Century Socialism* (Hoboken, NJ: John Wiley, 2020).

Bu koruma odağı, solun önceliklerini neoliberal çağın içi boş politikalarını bir kenara bırakarak, radikal biçimde yeniden şekillendirmesine işaret ediyor. Korumacılığın günümüzde sola bilindik bir kavram gibi gelmemesinin nedeni, kapitalist demokrasileri uzun süredir farklı kavramların –daha çok yukarı doğru hareketlilik, rekabet ve yenilikle ilgilenen neoliberal toplumsal iştiyak politikaları tarafından– etkilemesidir. Gördüğümüz üzere, Bill Clinton, Tony Blair ve Gerhard Schröder gibi merkez sol liderleri 1990'larda neoliberal doktrini benimseyerek refah ve emek tedariklerinin zayıflamasına iştirak ediyor, mülkiyetçi ve bireyci bir çerçeve üstleniyordu. Toplumsal güvenlik ağlarını ve işçi örgütlerini özel inisiyatife ve bireysel özgürlüğe vurulan zincir olarak görüyor, hükümet korumasına paternalist ve girişimcilik karşıtı diye şüpheyle yaklaşıyorlardı. Koruma, Üçüncü Yol savunucularının tahayyülünde serbest ticaret taahhütleri ve "Yeni Zamanlar"ın açıklığıyla ve girişimci ruhuyla taban tabana zıt gerici bir tutumla bir tutulmaya başlamıştı.

Neoliberalizmin günümüzdeki düşüşü göz önünde bulundurulursa, Birleşik Krallık'ta "1945 ruhu" denilen ve savaş sonrası dönemde Ulusal Sağlık Hizmetleri'nin ve refah devletinin kurulmasını sağlayan savaş sonrası sosyal demokrasiyi kısmen geri getirmek elzemdir. Çevrecilikten feminizme kadar belirmekte olan emellerin eşitlikçi talebini karşılayabilmek konusunda derinleşebilmek için onu bu günümüz toplumsal koruma geleneğinin temeline oturtmamız gerekiyor. Tarih boyunca sol, kendi koruma anlayışını izlemiştir. Sınıf dayanışması, sosyal bakım ve toplumun sosyal haklardan en mahrum kalmış kesimlerinin geçimlerini savunmak için savaşmıştır. İş kayıpları ve ekonomik yerinden etme ile sonuçlanmak yerine teknolojik gelişme kazanımlarının eşit olarak paylaşılabilmesini güvence altına alacak önlemleri teşvik etmiştir. Sol, verimlilik kazanımlarının son olarak ücret artışlarına ve hayat standartlarında ilerlemeye aktarılması için dijital oligopoli çağında eşitlikçi vergilendirme ve örgütlü emek gücünü artırmak için mücadele vermelidir.

"Koruyan sosyalizm" çerçevesinin benimsenmesi solun modernleşmesi ve teknolojik dönüşüme doğru tutumu üzerine yeniden düşünmesi anlamına gelir. Yakın yıllarda soldan yükselen birçok ses teknolojik yeniliğin baş döndürücü hızının kapitalizmin sonunu çabuklaştırıp daha adil bir düzenin başlamasına yol açacağını öne sürmüştür. Bu, Nick Srnicek, Paul Mason ve Aaron Bastani gibi yazarların savunuculuğunu yaptığı kapitalizm sonrası "hızlanmacılık" ile ilintilendirilen konumdur.[3] Marx ile Lenin'de bulunan teknik ilerlemenin komünist devrimin bir önkoşulu olarak görüldüğü üretici güçlerin gelişimine vurgu mevcut tarihsel çıkmaz ile taban tabana zıt bir Prometheusçu* iyimserliği ele verir. 2010'ların ortasındaki hızlanmacılık yakın yıllarda solun tahayyül yetersizliğine ve akabinde günümüz yoksullaştırılmış ortamının ilerisine bakma becerisinin yokluğuna karşı makbul bir panzehiri temsil etse de, bugün teknoloji ve çevre krizi yüzünden yerinden olanlara pek bir şey sunamama riskini taşıyor.

Günümüz tarihsel konjonktürü farklı bir siyasal tahayyül gerektirir –Karl Polanyi'nin terimleriyle "yerleşim"in "gelişim"e üstünlüğünün yeniden ortaya konulmasını gerektiren bir tahayyülün. Yapısal bir bakış açısından mevcut ortam, kapitalizmin bir nevi kaçış hızına erişip erişmediği sorusunu beraberinde getiren yavaşlama ve yeniden yer bulma tarafından tanımlanıyor. Bu, sol için illa da kötüye alamet değil. Sosyalist olanaklar birçok durumda tam da kapitalist kriz ve buhran koşullarında, atalet anlarında ve dayatılmış modernleşmeye karşı isyanda ortaya çıkmıştır. Devrimler, Gramsci'nin Rus Devrimi'ni meşhur "*Sermaye*ye karşı devrim" diye nitelendirdiği üzere illa da kapitalizmin üretici güçlerinin hızlanmasının ürünü değildir.[4] Marx,

3. Paul Mason, *Postcapitalism: A Guide to Our Future* (Londra: Macmillan, 2016); Nick Srnicek and Alex Williams, *Inventing the Future: Postcapitalism and a World without Work* (Londra: Verso, 2015); Aaron Bastani, *Fully Automated Luxury Communism* (Londra: Verso, 2019).

* Teknolojik gelişmenin her probleme çare sunabileceği inanışına dayanan mit. (ç.n.)

4. Antonio Gramsci, *Gramsci: Pre-Prison Writings*, ed. Richard Bellamy, transl. *Virginia Cox* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 41.

devrimleri "dünya tarihinin lokomotifleri" olarak görürken, Walter Benjamin'in bu yaklaşımı şu şekilde bir adım daha ileri götürmesi meşhurdur: Devrimler "insan ırkının trende seyahat ederken emniyet frenini kullanma edimi"ne benzer.[5] Bu perspektif, çağdaş "dışsallaştırılmış" kapitalizmin doğası tarafından ona karşı direnişin küresel akışları kontrol etmesi için sürtünmeler yaratmaya girişmesi yoluyla bilhassa gerekli kılınmıştır.

Bugün toplumsal direniş ve koruma gerektiren tehlikeler, sadece yeni bir devlet olarak Leviathan'ın teknolojisiyle otomasyon tehdidini değil, uluslararası ticaret, finans ve turizmin küresel güçlerini de içermektedir. Yeni teknolojiler, ciddi toplumsal ilerlemeler ve verimlilik artışı üretmeksizin riske açıklık yaratmıştır.[6] Korumacı sosyalizm, neoliberallerin o çok sevdiği modernleşme için modernleşme fikrinden ayrılmalıdır. Teknolojik dönüşüm ve modernleşme "evcilleştirilmeli", bunlar toplumsal kurumlar içerisine yerleştirildikleri ve toplumların değişimi massedebileceği korumacı mekanizmaların bunlara eşlik edebileceği ölçüde faydalı olabilmelidirler.

Çağdaş politikada koruma önceliği, genel anlamıyla çeşitlilik, hoşgörü ve uluslararası diyaloğu takdir eden bir açık toplum olanağını reddetmez. Hatta özgün açıklık ancak toplumsal korumayı güvence altına alarak –asgari güvenlik hissiyatını benimseyerek ve şimdiye dek belirginleşmiş birçok tehdit çeşidine karşı bir kalkan inşa ederek– teşvik edilebilir. İnsanlar tamamen tehditlere açık bırakılırsa, onlara açık piyasaların müdahaleciliklerine karşı savunma verilmezse ve giderek daha karmaşıklaşan bir toplum koşuluna iştirak etmede onlara gerekli araçlar sağlanmazsa, verecekleri karşılıklardan biri bariz biçimde ulusalcı sağın sunduğu geri çekilme formu olacaktır. Bu kesinlikle bir korku çağıdır, ama ortak tehditlere karşı sa-

5. W. Benjamin, *Walter Benjamin: Selected Writings, 4 vols, ed. Michael W. Jennings* (Cambridge, MA: Belknap/Harvard University Press, 2003), Volume 4, s. 402. Bu bahiste Benjamin Noys'un hızlanmacılık üzerine eleştirel çalışmasını okumak uygundur. Benjamin Noys, *Malign Velocities: Accelerationism and Capitalism* (Winchester, UK: Zero Books, 2014).

6. Aaron Benanav, *Automation and the Future of Work* (Londra: Verso, 2020).

vaşta yeni bir birliktelik hissiyatının, gerçeklerle uzlaşmaktan korkmayan gerçekçilikte temellenmiş güvenilir bir ümidin köklerini de bulabiliriz.

Sosyalist Cumhuriyeti İnşa Etmek

Ekonomiye karşı siyasetin önceliğini yeniden savunmak, devlet kapasitesinin yeniden inşasını ve demokratik kontrolün bununla ilgili genişlemesini gerektirir. Bu kitabın gösterdiği üzere, neoliberal çağın ateşten gömleği, kamu yetkililerini piyasa ekonomisinin salt kolaylaştırıcılarına ve bekçilerine indirgemek suretiyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmi istikrara kavuşturan sosyal demokratik konsensüsü, sermaye hareketini, döviz kuru akışları ve ücretler üzerinde kontrol uygulayan Keynesçi kurumların ortadan kaldırılmasından ibaretti. Bu konumlara mevcut sağlık ve iklim krizleri perspektifinden geriye dönüp bakıldığında, bunlar şoke edici raddede pervasız görünüyorlar.

Pandemi sırasında neoliberalizmin etkisiz olduğu ortaya çıkmıştır –küresel piyasa insanlara nefeslik ve yüz maskesinin tedariki hayat memat meselesiyken bunları bariz biçimde sağlayamadı –hükümetler de bireysel inisiyatifle üstesinden gelinemeyecek problemlere kolektif çözümler bulma yönünde adım atmak zorunda kaldı. Önümüzdeki zorluklar, devletin toplumsal sorunlarla tehditlerin üstesinden gelmede muazzam kaynakları seferber etme yetisinin, sosyal konutlara yatırımın, refah desteğinin, eğitim olanaklarının ve toplumsal uyumu sağlayacak ve eşitsizliği azaltacak komşuluk temelli inisiyatiflerin yeniden canlanmasını icap ettiriyor.

Bu çevre korunmasının önceliğine yeni bir aciliyet kazandırmak için kuşaklararası kargaşa ile Avustralya ile California'daki yıkıcı 2020 yangınlarının birleştiği iklim değişikliği politikaları söz konusu olduğunda bilhassa doğrudur. Başlıca kıyı savunmalarının, yoğun karbonu giderilmiş enerji üretimi projelerinin, aşıların geliştirilmesinin ve dağıtımının, bunların hepsinin gelecek yıllarda kolektif seferberliğin ve hükümet

müdahalesinin emsali görülmemiş seviyelerde talep edilmesi muhtemeldir.

Neoliberalizm sonrası korumacı devletçiliğin doğuşu, yeni siyasal ikilemleri ve husumetleri ortaya çıkarmaya mahkûmdur. Devlet müdahaleciliğinin ve gelişimciliğinin geri dönüşünün illa da ileriye yönelen bir yol olmadığı her zaman akılda tutulmalıdır. Elitist güçler onu hiç şüphesiz sadece eşitsiz bir toplumsal sistemi desteklemek için kullanmaya çalışacaktır. Gördüğümüz üzere, birçok hükümet, Covid krizi boyunca kapitalist şirketlere 2008'de ortaya çıkan "bankacılar için sosyalizm"in komik bir tekrarı şeklinde milyarlarca dolar pompalamıştır. Hükümetler iflas eden şirketleri kurtarmak zorunda olduğunda bile liberal uzmanlar, piyasanın mistik süreçleri rahatsız edilmeyecek şekilde açığa çıkarılmasını sağlayacağından devletin şirket kurullarının uzağında kalması gerektiğini vurguluyor. 2020'ler, hükümet gücünün büyük şirketlerin ve şahsi menfaatlerin yeniden dağıtım zaruretinden kaçabilmeleri için can yeleği gibi kullanıldığı bir nevi devlet destekli tekel kapitalizminin doğduğunu görebilir. Kesin olan şu ki pandemi halklarının ihtiyaçlarını sağlamada başarılı olmuş otoriter hükümetlerin istikrarını artırmıştır. Yine de, herhangi formdaki neoliberalizmin ortadan kalkacağını düşünmek hata olacaktır. Hatta neoliberallerin yükselen devletçiliğe ve pandeminin en kötüsü biter bitmez işçilerle vatandaşlar için feci sonuçları olacak kemer sıkma önlemlerini uygulama yönündeki baskıya karşı direncinin arttığını görmemiz muhtemel.

Sol, neoliberal kemer sıkma talebinin kısırdöngüsel geri dönüşü kadar gerici ve otoriter bir devletçilik riskini önlemek için, aktivist bir devleti hakiki karma bir ekonominin yeniden inşası hedefine doğru yönlendirmelidir. Bu tip bir karma ekonomide güçlü bir kamu sektörü ve yol gösterici planlama, toplumdaki ezilen kesimlerin –azgelişmiş kent dışı bölgelerde yaşayan insanlar, ücret eşitsizliği ile karşı karşıya olanlar, güvencesiz hayat ve işsizlikle mücadele edenler (özellikle kadınlar, azınlıklar ve gençler)– ihtiyaçlarını karşılayabilecek, kuv-

vetli bir refah devletinin işlemesini sağlayabilir. Birleşik Devletler'de, daha az oranda da AB'de (mesela Avrupa kurtarma fonu bağlamında Mario Draghi'nin "iyi borcunda" örnek teşkil eden), görülen mevcut liberal yeniden gruplaşma, sol stratejisi üzerine yeniden düşünmeyi gerektiriyor. Bidenomi günümüz toplumsal tehditlerin ve çevre tehditlerinin azametini kabul eder. Fakat kendisinden bir yüzyıl önce gelen Roosevelt ve Keynes gibi temelde kapitalist sistemi tamir edip sistemin güvenilirliğini yeniden inşa etmeyi hedefler. Önündeki zorluk, solun kamu mülkiyeti, işyerinde demokrasi ve özel sermayenin yeniden dağıtımı gibi toplumsal taleplere yeni bir odak yaratamayıp neoliberal kemer sıkma politikalarına getirdiği eleştiriyi aşamamasında yatar. Muazzam kamu kaynaklarının tediyesine harcamalar üzerindeki kararların gerçek kontrolü eşlik etmelidir. Aktivist bir devlet, sadece yine bir başka piyasa başarısızlığını telafi ederek ve kamuyu daha çok borçlandırıp geride iktidarsız kılarak özel girişimin kurtarıcısı olamaz. Yeni korumacı devlet, stratejik malvarlıkları üzerindeki kontrolü ekolojik dönüşümün gerekliliklerini karşılayacak biçimde yeniden ele almalıdır. Güçleri artık bizatihi ulus devletlerinkini aşan büyük şirketlerin parçalanması, münasipse de ulusallaştırılmaları ve servetleriyle malvarlıklarının yeniden cezalandırma amaçlı vergilendirmeye tabi kılınması gerekiyor. Hiçbir ekonominin, hiçbir toplumun bir kez daha bu kadar ümitsizce ideolojik mülkiyetçiliğe ve onun sonu gelmez kurumlarının kaprislerine tabi kılınmaması gerekiyor.

Çağımızın en göze çarpan fenomenlerinden biri uzun zamandır itibarsızlaştırılmış devlet planlamasının geri dönüşüdür. Gördüğümüz üzere, herhangi formdaki planlama neoliberaller tarafından sapkınlık olarak görülmüştür, çünkü aksiyomatik olarak kaynakların bölüşülmesinde daha üstün bir bilgeliği kapsadığı varsayılan serbest piyasaya yönelik bir meyli dayatmaya çabalar. Merkezi planlama ekonomisindeki zorunlu planlamaya yönelik meşru eleştiri de, hedeflerin ve katı düzenlemelerin belirlenmesini içeren ve 1980'lere kadar

karma ekonomilerde kullanılan gösterici planlamanın daha ılımlı formlarını itibarsızlaştırmakla sonuçlanmıştır.

Devlet planlaması, endüstriyel şirketlerin çoğunun stratejik ve uzun vadeli düşünme yetisinin olmadığı ortaya çıkarken, piyasa mekanizmalarının, mesela karbon ticaretinin emisyonları sınırlandırmada başarısızlığa uğradığı ekolojik dönüşümde son derece önemlidir. Koronavirüs krizi, devletin acil zamanlarda kaynakları dağıtmadaki kaçınılmaz rolünü açığa çıkarmıştır. Kriz sırasında zorunlu olduğu ortaya çıkan şey daimi olacaktır –yani toplumu her yere nüfuz eden riskten koruyacak çabuk bir hükümet müdahalesi. Son olarak adı anılmaya değer hiçbir hakiki demokrasi, devlet tarafından ekonomik bir gidişat kurgulama kapasitesinin ıslahı olmadan var olamaz.

İlericiler, gücü iki misline çıkarılmış bir teknokratik topluma yol açacak bir devletin yeniden dirilmesine karşı da tetikte olmalıdır. Sosyalizmin bürokratik dönüşü ve Batı sosyal demokrasisinin beraberinde gelen teknokrasiye doğru evrimi, son olarak bilhassa işçi sınıfı arasında her iki ideolojik eğilimi de itibarsızlaştırma hedefine yönelmiştir. Uzmanların ve teknokratların cehalet içerisinde tutulan bir nüfusu yönetmek suretiyle temsil ettiği tuzaktan kaçınmak için yeni demokratik kurumların ve prosedürlerin uygulanması, tüm önemli ekonomik kararların demokratik tartışmanın bir ürünü olarak kolektif biçimde düşünülüp taşınılması gerekmektedir. Hem devlet hem halk egemenliği üzerinde yeniden hak iddia edebilecek araçlar, sendikaların lehine mevzuattan –onların gerilemesi ücret durgunluğuna ve emeğin ekonomik çıktıdaki daralmasına yol açmıştır– çalışanların şirket kurullarına katılımı ve küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için kooperatiflerin teşvikine kadar uzanır.

Tarihin sadece bir şans ürünü olduğu, piyasanın görünmez bir eli olduğu ve halk iradesine sızamayan devlete dair açık uçlu neoliberal ekonomi ve toplum görüşünün sadece bir hamle ötesi, vatandaşlara koruma sağlarken aynı zamanda onlara anlam ifade eden bir kontrol derecesi bahşeden demokratik bir sosyalizmin kuruluşunu temin edebilecektir.

Reshore Siyaseti

Bu kitabın kilit temalarından biri politik cemaatlerin belli bir yere sahip olan ve toprak bütünlüğüne dair doğası ile uzlaşma ve neoliberal küreselleşmenin yarattığı yerinden edilme hissiyatını önemseme ihtiyacı olmuştur. Coğrafyanın önemli olduğu ve siyasi kimliğin ancak kişinin kendi mesuliyeti altında göz ardı edilebileceğinin farkına varmak Büyük Geri Tepme'ye eşlik etmiştir. Kozmopolit liberallerle radikal solcular gereğinden fazla bir zamandır topraktan koparılmış bir küresel demokrasi –sınırları olmayan bir dünya– hayalleriyle oyalanıyordu. Yerin gücü diye bir şeyin olduğunu kabul etmek ve bununla ilgili toprak bütünlüğünün tanımladığı cemaatlerin kendi kaderleri üzerinde kontrol sahibi olma hakkını uygun hale getirmek elzemdir. Neoliberal dışsallaştırma, yerel ve ulusal ölçeklerden başlamak üzere dolaysız toplumsal kimliklenme seviyelerinden gücü söküp almaya yol açmıştır. Siyasi kararların vatandaşın doğrudan deneyimi ile arasındaki fiziksel mesafesi ve teknokratik tahakküm, demokratik kontrolün noksanlığı yönündeki yaygın algının kaynağıdır. Yeni bir küresel dünya düzeni ulusların haklarına ve arzularına karşı hiç yorulmak bilmeden çalışırken, bu yerinden edilme, ulusalcı sağın sıklıkla da komplo teorilerinin ilham verdiği ihanet ve garez anlatılarını öne sürerek iltihaplandırdığı yarayı oluşturur.

Sağ, kendini ulusun yanında gibi göstererek sıklıkla solu küreselleşme taraftarı gibi görünme tuzağına itmeyi başarmıştır: ilk olarak solun küreselleşmeye eleştiri getirdiği varsayılırsa giderek geçerliliğini yitiren, saçma bir sav. Ulusalcılığa getirilecek, seçimde başarılı olmayı ümit eden herhangi muhalefet ulus kimliğinin varlığı ve onun bir yönetim şeklinin üyeliğini tanımlamadaki rolü ile uzlaşması gerekiyor. Savunduğum demokratik vatanseverliğin ruhu işte budur. Habermas'ın anayasal vatanseverliğinin tersine, ortak bir kurumsal çerçeveye soyut bir bağlılığı değil, demokrasinin her zaman spesifik kimliklenme bölgelerinde –hâlâ en üstün bölgelerden biri olma-

ya devam eden, modernitenin en önemli buluşlarından biri, ulus– temellendiğinin kabulünü ima eder. Giuseppe Mazzini'nin içgörülerine uyan demokratik vatandaşlık özgün bir evrenselliğin ancak tikelcilik yoluyla gerçekleştirilen bir yolculuk arayıcılığıyla elde edilebileceğinin bilincinde sosyalist eşitliği ve spesifik bölgelerdeki, geleneklerdeki ve şivelerdeki özgürlük hedeflerini sabitlemek anlamına gelir.

Bu yaklaşım aynı zamanda solun seçim stratejisi ve konsensüs savaşı üzerine düşünmek için bir çerçeve sağlar. Sosyalistler yakın yıllarda metropolit merkezler ve ilerici kentli orta sınıfla yoğun bir özdeşleşme yüzünden aşırı zayıflatılmıştır. İlerici kentli seçmen ve orta sınıf gösterişlerinin ötesine geçememek solun yakın zamanlı yenilgilerinde başlıca faktörlerden biri olmuştur. Sol *embourgeoisement* (burjuvalaşma) anlatılarından bir kısmı abartılıdır. Gördüğümüz üzere solun toplumsal bloku, en tahammül edilemez iş koşullarının bir kısmıyla ve bilhassa kötü ödemeyle yüzleşmek zorunda olan hizmet prekaryasını da kapsar. Ancak ilericilerin kentli olmayan seçmenlerinin dertlerini kaale almada ciddi sorunları olduğu açıktır –bilhassa taşra bölgelerindeki endüstri işçilerininkini. Sosyalist solun kendilerini küreselleşmenin yıkıcı etkilerine en sert biçimde tabi kılınmış bulan kent çevresindeki ve kent dışındaki cemaatlerin kaygılarına hitap eden politikalar geliştirmesi elzemdir. Fakat bu hedefe erişmek retorik bir cazibeden daha fazlasını içerecektir. Bu, geri kalmış bölgelerdeki bölgesel gelişime büyük yatırımlar kadar –solun uzun zamandır kazanamadığı düşünülen– periferi alanlardaki faal örgütsel çabaları da gerektirecektir.

Vatanseverliğe doğru yeniden bir talep küreselleşme kriziyle başa çıkmada elzemken, hiçbir zaman Keir Starmer liderliğindeki İşçi Partisi'nde olduğu gibi muhafazakâr bir dönüşü meşrulaştırmada bir araç olarak kullanılmamalıdır. Daha önce iddia ettiğim üzere uzun zamandır tartışılan, kamusal alana bulaşmış ulusal sağ, ırkçılık dalgası, bağnazlık ve bariz faşizm tarafından harekete geçirilmiş "kültürel ters tepki" ancak kü-

resel ekonomik gerileme prizması içerisinden okunabilir.[7] Büyük Durgunluktan sonra şehirleri ve cemaatleri, Batı kimliği krizi için göçmenleri günah keçisine çeviren bu saldırgan beyaz nativizm kültürünü besleyen ulusalcı popülizmin mesajına daha çok tabi kılan istihdam fırsatlarının daralmasına ve kamu hizmetlerindeki kısıtlamalara yol açan işte bu egemenlik, koruma ve kontrol kaybıdır. Bu seçmen kitlesini kazanmanın tek yolu problemin köküne saldırmaktır: hızlı, kontrolsüz küreselleşmeyle teknolojik değişimin yarattığı kırılganlık ve güvencesizlik. Bu, kamu konutlarına ve eğitime yatırım yaparak ve hükümetin sosyal haklardan yoksun kalmış cemaatlerin daha çabuk kurtulmasını sağlayacak şekilde harcama yapmasına yeniden odaklanarak işlerin ve haysiyetin yeniden tesis edilmesi anlamına gelir.

Demokratik vatanseverlikle taşra sosyalizmi Karl Polanyi'nin kapitalist açgözlülüğünün saldırısına uğrayan toplumların izlediği bir yeniden içselleştirilme süreci olarak tasvir ettiği siyaset stratejisi alanına yapılan aktarmadır. Mevcut koşullar altındaki yeniden içselleştirme, siyasetin "reshore edilmesi", demokratik erkin yeniden iyileştirilmesi ve şu an küresel piyasanın kaprislerine terk edilmiş bir dizi ekonomik faaliyetin kamu kontrolünün idaresi altına geri getirilmesi anlamına gelir. Bu gönüllü eyleme dayanan bir rüya gibi görünebilir –daha da kötüsü "yerel" ya da "ulusal" gibi kavramların sunduğu güvenilirlik hissiyatına duyulan nostaljik bir özleme. Fakat toplumsal kimlik, dinamikleri tarafından meşrulaştırılmıştır ve küreselleşme krizi ortasında beliren canlı ekonomik ve jeopolitik eğilimleri kaldıraçlama potansiyeli vardır. Enerji dönüşümü, gıda üretiminden tüm gezegen etrafındaki mevcut işleyişi sürdürülemezliğin başlıca sorumlusu olan enerji tedarikine dek birçok faaliyetin yeniden yerelleştirilmesini gerektirecektir. Bizatihi kapitalizm "çabuk iyileşme" adı altında giderek daha çok yeniden yerelleştirmeye dönüyor. Kapitalist sınıf-

7. P. Norris ve R. Inglehart, *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).

tan gelen birçok kişi, neoliberal dışsallaştırma modelinin faaliyetlerine ciddi riskler getirdiğini, uzun ve karmaşık tedarik zincirlerinin aksamaya karşı kırılgan olduğunu fark etmiştir. Bunun farkına varıldığı, işletme çevrelerindeki mevcut moda *reshoring*, *onshoring* ve *farm-shoring** bahsinde aksediyor. Bu yeniden yerelleşme ve küreselden ziyade bölgesel bütünleşme trendi, toplumsal çoğunluğun yararına ekonomik süreçler üzerinde yeniden siyasi kontrolü ele almada tarihsel bir fırsat teşkil ediyor.

İnşa etmemiz gereken sosyal cumhuriyet otarşik bir ada olarak tahayyül edilmemelidir. Bu andan itibaren giderek daha çok Birleşik Devletler'in değişken iyi niyetine bağımlı olacak Brexit sonrası Britanya vakasında açıkça görüldüğü üzere ya yeni bir emperyalizmi ya da küresel hegemonlara itaati gereğinden çok daha fazla dönüştüren tecritçi fantezilerle oyalanmamalıyız. Halk egemenliğinin ve demokrasinin önceliğinin onarılması uluslararası ilişkilerden imgesel bir terk anlamına gelmez. Hiçbir "tek ülkedeki popülizm" uzun süremez, hiçbir ulus da ya çokuluslu şirketlerin gücüne ya da diğer modern uluslar arasındaki büyük güçlere bir başına göğüs geremez. Dahası, popüler egemenliğin onarılmasının her şeyden önce içsel bir ıslaha, gerçek demokrasiye ve küresel pazarın yerel yedek işkollarına baş engel teşkil eden ulusal kapitalist elitlere meydan okuyan gücün yeniden dağıtımı anlamına geldiği her zaman akılda tutulmalıdır. Uluslararası çatışma ve şovenizm oldukça sık sınıf içi çatışmaları etkisiz hale getirmek için bir araç olarak kullanılagelmiştir. Büyük Geri Tepme seyahatinin doğrultusuna uygun olarak "kendine geri dönen" toplum, kendi sorunları için dışsal bir Öteki'yi suçlamayı beklemekten ziyade kendi problemleri için alacağı sorumluluğu kabul ederek kendine aynada bakmaya mecbur bırakılıyor.

Gelecek yıllarda bu temaların siyasi tartışmalarda aksetmesi muhtemeldir. Daha şimdiden Covid-19 öncesi normalliğine

---

* Bkz. *Giriş Bölümü*'nün "Pandemi Sonrası Sol için Bir Strateji" kesiti ve 2. Bölüm'ün "Paramparça Olmuş Küreselleşme" kesiti. (ç.n.)

gerçek bir geri dönüşün mümkün olmayacağının farkındayız, neoliberal küreselleşmenin sonsuzca büyüyeceğine dair yanlış yönlendirilmiş ümidi de bir kenara bırakmalıyız. Önümüzde uzanabilecek tehlikelere dünya ekonomisini içine alan ve kitlesel ümitsizlik üreten Daha Büyük Buhran, Sibirya'daki donmuş toprağın hızla çözülmesi gibi bir iklim felaketi, siyasi şiddete tırmanan ciddi bir toplumsal çekişme, hatta muhtemelen Birleşik Devletler ile Çin arasında yeni bir soğuk savaşa tırmanacak jeopolitik karşılıklı meydan okuma dahildir. Ekonomik gerileme, jeopolitik kaos ve toplumsal belirsizlik gerçekliği tarafından yoğunlaştırılmış ekolojik çöküşe dair korkuların ideolojik ve jeopolitik meydan okumaları tetikleyerek toplumsal çatışmaları daha da kızıştırması muhtemeldir. Eli kulağındaki tehlikelerin azameti –bunlardan bir kısmı hakikaten felaketle sonuçlanabilir– göz önünde bulundurulursa, emniyet ve güvenlik talebinin ve halk adına devlete iktidarı iade etme zaruretinin sürmesi muhtemel. Ancak ilerici bir toplumsal ve çevre koruma siyasetinin ilham verdiği bir pandemi sonrası sol –popüler egemenlik ile demokratik kontrolü müdafaa eden koruyucu bir sosyalizm– ulusalcı sağın anlatısını etkisiz kılmayı ve Büyük Geri Tepme'nin toplumsal korkusunu ve politik kaygıyı daha güvenli ve eşitlikçi bir geleceğin inşasına doğru yönlendirmeyi umabilir.

Dizin

2008 finans krizi 250

A
Abbé Sieyès 287
açıklık 21, 27, 55, 57, 90, 91, 92, 117, 147, 150, 152, 180, 181, 191, 263, 284, 295, 307, 310, 316
Agamben, Giorgio 103, 169
agorafobi 20, 27, 91, 126, 128, 184, 191, 279
Amazon 67, 81, 93, 195, 197, 203, 210, 234, 235, 238, 277, 278
Amazon Turk 93
anayasal vatanseverlik 291
Apple 67, 78, 81
Aquinas, Thomas 101
Ardern, Jacinda 52
Arendt, Hannah 206, 296, 297
Aristoteles 14, 100, 165, 166, 178, 179, 180
Arnault, Bernard 231
Arrighi, Giovanni 66, 76
ASEA Serbest Ticaret Anlaşması (AFTA) 68
Asya finans krizi 83

B
bakım 51, 63, 143, 145, 196, 273, 312, 314
bakım siyaseti 51, 143, 312
Bannon, Steve 40, 142, 239
Bastani, Aaron 10, 315
Bauer, Otto 286
Bauman, Zygmunt 183
Bebel, August 210, 212
Beck, Ulrich 22, 23, 300
Bello, Walden 266
Benjamin, Walter 10, 316
Berlinguer, Enrico 188
Beş Yıldız Hareketi 38, 41, 49, 50, 97, 197, 217, 240, 241, 242
Bezos, Jeff 73, 231, 234, 235
Biden, Joe 13, 18, 50, 76, 94, 139, 143, 192, 210, 266, 275
Bidenomi 50, 247, 319
bireycilik 127, 309
Birleşik Devletler 14, 20, 33, 37, 38, 39, 42, 44, 45, 50, 57, 66, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 79, 84, 86, 91, 96, 97, 109, 117, 118, 123, 124, 131, 135, 139, 140, 141, 160, 161, 181, 187, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199,

200, 220, 221, 222, 228, 229, 231, 233, 248, 250, 251, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 270, 271, 275, 284, 297, 302, 303, 305, 307, 319, 324, 325
Blair, Anthony 33, 40, 47, 120, 121, 311, 314
Blakeley, Grace 39, 120, 176, 232, 247, 251, 272
Blum, Léon 56
Bodin, Jean 100, 101, 102
Bolsonaro, Jair 27, 37, 38, 42, 126, 140, 281
Boltanski, Luc 78
Borger, Julian 251
Bourdieu, Pierre 209
Böhm, Franz 113
Branson, Richard 231
Braudel, Fernard 66
Bregman, Rutger 233
Breitbart 146
Bretton Woods Anlaşması 67, 69, 81
Brexit 12, 23, 37, 42, 60, 83, 85, 88, 96, 131, 158, 159, 160, 172, 187, 192, 199, 219, 221, 226, 241, 248, 262, 285, 304, 305, 323, 324
Brexitçiler 22, 159
Brown, Gordon 121
Brown, Wendy 126, 229
Bush, Jeb 241
Büyük Barrington Deklarasyonu 169
bürokrasi 164
Büyük Buhran (1930'lar) 69, 87, 210, 250, 325
Büyük Durgunluk (2008-11) 12, 234, 323

C-Ç
Calhoun, Craig 283, 284
Camus, Renaud 228
Capitol Hill isyanları (6 Ocak 2021) 44
Chang, Ha-Joon 267
Chiapello, Eve 78
Cicero, Marcus Tullius 100, 133, 134, 136, 255
Clinton, Hillary 33, 47, 48, 50, 69, 120, 188, 207, 258, 314
coğrafyanın intikamı 293
Conte, Antonio 38, 50
Corbyn, Jeremy 12, 18, 27, 35, 39, 40, 47, 48, 49, 132, 187, 208, 231, 232, 241, 262, 265, 269, 281, 312
Covid-19 13, 15, 24, 52, 64, 65, 112, 141, 142, 154, 156, 161, 165, 175, 223, 232, 250, 260, 280, 324
Crouch, Colin 123, 124, 174
Cummings, Dominic 96
Clinton, Bill 33, 47, 48, 50, 69, 120, 188, 207, 258, 314
çevre korumacılığı 51, 55
Çipras, Alexis 49
Çin 20, 46, 51, 67, 68, 73, 76, 77, 79, 96, 124, 135, 140, 141, 142, 143, 148, 153, 156, 161, 182, 198, 200, 214, 246, 248, 250, 260, 261, 266, 268, 276, 279, 281, 284, 302, 305, 307, 325
çokuluslu şirketler 67, 80, 81, 120, 148, 267

D
Dante Alighieri 172
Darré, Richard Walther 287
Debray, Régis 181
déclassement 202
Deleuze, Gilles 137, 164
Deliveroo 197
De Magistris, Luigi 295
demokrasi 24, 25, 33, 44, 45, 46, 51, 56, 60, 66, 82, 103, 105, 106, 108, 121, 123, 126, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 175, 176, 180, 258, 266, 284, 293, 298, 305, 306, 307, 319, 320, 321

demokratik egemenlik 98
demokratik planlama 175
demokratik vatanseverlik 26, 31, 282, 291
Deneen, Patrick 53
devlet 13, 14, 18, 19, 21, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 36, 43, 50, 51, 54, 56, 61, 68, 71, 81, 84, 96, 99, 100, 101, 103, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 119, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 131, 133, 137, 138, 140, 141, 146, 147, 152, 154, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 185, 204, 217, 229, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 264, 265, 268, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 282, 296, 297, 298, 301, 302, 303, 309, 310, 311, 316, 317, 318, 319, 320
devletçilik 13, 19, 21, 36, 55, 112, 149, 247, 248, 252, 311, 318
devlet gemisi 171, 183, 249
devleti ilahlaştırma 252
devlet mülkiyeti 276
devlet tekel kapitalizmi 247
dışsallaştırma 79, 82, 84, 85, 91, 245, 321, 324
Di Battista, Alessandro 97
Donne, John 180
Draghi, Mario 38, 319
duraklama 20, 34, 42
Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 126
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 68, 262, 300
düz oranlı gelir vergisi 265

E
Eatwell, Roger 192, 243
egemenlik 21, 22, 27, 28, 36, 51, 60, 61, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 125, 126, 127, 128, 152, 155, 159, 164, 167, 168, 186, 229, 257, 261, 266, 270, 297, 298, 299, 306, 310, 312, 323, 325
egemenlikçilik 95, 97, 127, 128, 182, 290, 291
egemenlik kuramı 103
ekonomik korumacılık 151, 299
eksopolitik 15
endopolitik 126
endüstri politikası 19, 114, 170, 273, 302
enerji egemenliği 60, 98
Engels, Friedrich 105, 253, 266, 267, 276, 285, 292
Erinnerung 16, 17, 18, 94, 308
esnek ekonomi 197, 238
Eucken, Walter 113
Evola, Julius 104
exit (siyasi strateji olarak) 96, 304, 305

F
Facebook 67, 81, 277
Farage, Nigel 131, 199, 219, 280
faşizm 44, 220, 322
Fidesz 217, 221
finans 11, 22, 47, 48, 53, 69, 71, 73, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 92, 97, 120, 121, 122, 124, 150, 179, 180, 190, 202, 205, 232, 233, 239, 242, 250, 270, 276, 303, 316
Floyd, George 140
Fordizm 81
Forza Nuova 44
Foucault, Michel 103, 113, 164, 173
Frank, Thomas 39, 85, 88, 89, 258
Fransız Devrimi 100, 105, 280, 287
Fraser, Nancy 54, 55, 117, 118
Friedman, Milton 33, 57, 72, 99, 109, 110, 112, 113, 115, 119, 121, 123, 175, 273

Friedman, Thomas L. 33, 57, 72, 99, 109, 110, 112, 113, 115, 119, 121, 123, 175, 273
Fukuyama, Francis 71
Fusaro, Diego 226

G
Galston, William A. 53, 87
Ganesh, Janan 247
Garibaldi, Giuseppe 290
Gates, Bill 231
Gellner, Ernest 286
gerileme korkusu 209
gıda egemenliği 60, 98, 128
Giddens, Anthony 120, 204
Gilets Jaunes 18, 40, 87, 98, 154, 282
Glass-Steagall mevzuatı 69
Goodhart, David 88, 89
Goodwin, Matthew 192, 243
Google 81, 277
göç 42, 89, 90, 95, 142, 145, 152, 159, 160, 181, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 243, 299
Gramsci, Antonio 13, 14, 32, 209, 211, 254, 292, 294, 315
Greenspan, Alan 123, 124
Grillo, Beppe 49, 240, 243
Guilly, Cristophe 87
güvenlik 21, 22, 31, 60, 62, 84, 96, 106, 113, 121, 124, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 143, 152, 222, 249, 255, 256, 257, 258, 261, 274, 310, 311, 313, 314, 316, 325

H
Habermas, Jürgen 168, 291, 321
Halkın Partisi (ABD) 39
Harberger, Arnold 123
Harvey, David 72, 83, 119, 144
Hayek, Friedrich 28, 33, 57, 99, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 118, 119, 121, 123, 175, 301
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 16, 17, 18, 19, 93, 94, 115, 167, 174, 254, 287, 289, 291, 308
Herder, Johann Gottfried 287
hızlanmacılık 315, 316
hinterland 84, 86, 295
Hitler, Adolf 107, 219, 252, 287, 298
Hobbes, Thomas 14, 22, 28, 102, 110, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 147, 152, 153, 154, 173, 270
Hobsbawm, Eric 112
Huawei 261

I-İ
Icke, David 184
Iglesias, Pablo 12, 97, 129, 130, 131, 231, 232, 281, 293
Indignados (hareket) 98
Inglehart, Ronald 88, 187, 323
ırkçılık 118, 219, 220, 322
IŞİD 130, 225
iklim değişikliği 65, 75, 90, 138, 143, 144, 176, 246, 275, 304, 313, 317
illiberalizm 45, 46
ideoloji 10, 13, 32, 33, 36, 37, 49, 55, 57, 59, 112, 309
imalat 20, 26, 70, 78, 82, 84, 86, 87, 189, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 213, 244, 261, 262
İstikrar Paktı (AB) 303
işçi sınıfı 56, 59, 79, 85, 189, 191, 192, 193, 194, 197, 199, 200, 205, 210, 211, 212, 213, 214, 223, 227, 275, 320
itaat 111, 152, 153, 154, 267
ithal ikame 266

J
Jaurés, Jean 210
John of Salisbury 101
Johnson, Boris 18, 38, 41, 42, 43, 46, 96, 125, 159, 226, 241, 248, 261, 262
Jones, Owen 100, 133, 171, 240, 241

K
Kaczyński, Jaroslaw 221
kamu ekonomisi 273
kamu hizmetleri 19, 73, 127, 251, 257, 274
Kant, Immanuel 104, 140, 300, 301
kapitalizm 19, 28, 71, 84, 93, 113, 120, 149, 150, 183, 202, 204, 263, 276, 278, 315, 323
karşılıklı korku 138, 139
kast (siyasi elit) 217, 240, 241
Kaufmann, Eric 228, 243
Kelton, Stephanie 271
kemer sıkma 25, 49, 64, 204, 242, 272, 303, 318, 319
Keynesçilik 17, 43, 247
Keynes, John Maynard 69, 81, 179, 180, 181, 319
komplo teorileri 142, 241
Kondratieff, Nikolai 56
Konfüçyüs 153
kontrol 14, 15, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 31, 38, 57, 60, 61, 66, 67, 69, 73, 81, 84, 87, 94, 109, 110, 111, 114, 122, 125, 127, 136, 140, 146, 151, 154, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 191, 209, 216, 219, 228, 229, 236, 245, 257, 258, 261, 270, 271, 272, 273, 277, 291, 302, 310, 311, 316, 317, 320, 321, 323
korku 11, 15, 21, 60, 91, 92, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 223, 229, 242, 316
koronavirüs 11, 14, 16, 19, 22, 31, 73, 116, 124, 125, 127, 129, 130, 141, 149, 154, 161, 162, 172, 173, 175, 222, 249, 250, 256, 264, 274, 277, 283, 284
koruma 15, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 57, 60, 61, 92, 94, 101, 109, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 145, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 180, 182, 186, 191, 214, 215, 216, 219, 249, 257, 258, 263, 265, 273, 295, 302, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 320, 323, 325
korumacı devlet 319
korumacılık 24, 25, 28, 51, 55, 149, 151, 156, 157, 248, 259, 266, 299, 312, 313
kozmopolitlik 31, 296
Kriesi, Hanspeter 204, 205, 207
ksenofobi 43
Kuper, Simon 206
Kurtarma Fonu (AB) 175, 235, 303
Kuzey Kore 182
küreselleşmeden uzaklaşma 74, 265, 266
küreselleşme 11, 14, 17, 20, 21, 26, 27, 33, 51, 52, 60, 62, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 77, 81, 83, 85, 90, 91, 92, 95, 99, 120, 121, 158, 182, 259, 277, 279, 282, 283, 284, 290, 291, 304, 321, 322, 323
küresel ticaret 65, 68, 148, 159, 180, 263, 267, 269, 280

L
Laclau, Ernesto 37, 41, 58, 59, 187
La France Insoumise 18, 39, 47, 148, 207
Lapavitsas, Costas 271
Lega Nord 220
Lenin, Vladimir 211, 247, 253, 292, 315
Le Pen, Jean-Marie 220
Le Pen, Marine 43, 96, 97, 160, 192, 199, 201, 213, 218, 224, 225, 261, 280
Leviathan 22, 102, 135, 137, 138, 153, 173, 251, 252, 270, 301, 316

Levitt, Theodore 66
liberter 111, 113, 169
Lincoln, Abraham 221
Lind, Michael 54, 84
Linera, Álvaro García 71
Loach, Ken 195, 238
Luce, Edward 52, 53
Luhman, Niklas 181
Luxemburg, Rosa 292
Lyotard, François 137

M
Machiavelli, Niccolò 28, 111, 132, 135, 147, 154, 166, 167, 184, 255
Macron, Emmanuel 35, 40, 132, 148, 193
Madison, James 118, 232
Mair, Peter 187
Mann, Michael 252, 286
Mao, Zedong 76, 216
Marcuse, Herbert 17
Marksist teoride devlet
Marksizm 126, 242
Marx, Karl 14, 17, 32, 105, 115, 236, 253, 266, 267, 285, 292, 315, 316
Mason, Paul 208, 219, 262, 315
Mazzini, Giuseppe 288, 289, 290, 297, 301, 322
Mazzucato, Mariana 249, 274, 275
McDonnell, John 265
McInnes, Gavin 44
McLuhan, Marshall 72
Mélenchon, Jean-Luc 18, 47, 97, 127, 148, 160, 207, 208, 231, 241, 265, 266
Menenius Agrippa 256
Merkel, Angela 52
Milburn, Keir 187
Minsky, Hyman 255
Michels, Robert 210
Mirowski, Philip 119
Modern Para Teorisi (MMT) 54
Molyneux, Stefan 218
monetarizm 70
Monnet, Jean 301, 303
Montesquieu 288
Mont Pelerin Cemiyeti 119
Moody, Kim 262, 263
Mosler, Warren 271
Mouffe, Chantal 37, 39, 187, 216
Mounk, Yascha 40
Mudde, Cas 37, 225
muhafazakârlık 88
muhafazakâr sosyalizm 26
Musk, Elon 75, 231
Mussolini, Benito 252
mülkiyetçi korumacılık 24, 156, 259

N
NAFTA (ticaret anlaşması) 68, 121, 148
Nagle, Angela 181
Nazizm 107, 206, 295, 296, 297, 298
Neel, Phil A. 86
Negri, Antonio 137, 283
neoliberalizm 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 31, 34, 35, 36, 40, 54, 57, 58, 60, 87, 98, 117, 118, 133, 136, 137, 139, 157, 186, 188, 247, 259, 308, 312
neoliberal merkez 42, 55, 190, 251
Neumann, Franz 296, 297, 298
Nixon, Richard 76
Norris, Pippa 88, 187, 323
Nozick, Robert 112, 113

O-Ö
Obama, Barack 50, 264
Ocasio-Cortez, Alexandria 35, 132, 140, 218, 231, 272, 275, 281, 313
Occupy Wall Street 35, 40, 202, 237
Oesch, Daniel 189, 192, 204, 205, 207
offshoring 19, 27, 79, 82, 86, 198
Omar, Ilhan 218, 281

Orbán, Viktor 37, 44, 45, 105, 217, 218, 221, 224, 225, 261, 264, 265
organik entelektüeller 211
ortak korku 138, 139
orta sınıf 26, 29, 41, 59, 73, 188, 189, 191, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 238, 239, 294, 322
Ortega, Amancio 231, 232
Orwell, George 168, 210, 211, 292, 293
otarşi 149, 178
outsourcing 19, 27, 78, 79, 82
özerklik 51, 98, 106, 162, 165, 177, 178, 180, 185, 307

P
Pappas, Takis 46
Parazit (film) 233, 238
periferi 31, 80, 85, 86, 89, 194, 275, 322
Peterson, Jordan 156
Piketty, Thomas 73, 193, 194, 205, 210, 213
Pim Fortuyn List 221
Pinochet, Augusto 123
Platform (film) 233, 244
Platon 14, 15, 28, 100, 115, 116, 132, 133, 134, 140, 152, 154, 172, 173, 174
Podemos 27, 39, 41, 47, 49, 59, 127, 129, 207, 208, 237, 241, 293
Polanyi, Karl 14, 16, 19, 20, 91, 94, 132, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 315, 323
Popper, Karl 57, 106, 115, 116, 117
popüler egemenlik 102, 299, 325
popülist sağ 17, 43, 191, 243
popülizm 13, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 49, 53, 54, 58, 88, 174, 187, 192, 218, 225, 324
post-demokrasi 123
Poujade, Pierre 206
Poulantzas, Nicos 14, 44, 189, 203, 204, 206, 239, 247, 254, 257, 258
Presley, Ayanna 218
Prodi, Romano 33, 120
Putin, Vladimir 45, 280

Q
QAnon 44, 131, 184, 241

R
Rand, Ayn 112, 114, 115
Reagan, Ronald 33, 43, 57, 69, 119, 192, 193, 251
Reeves, Richard 202
refah şovenizmi 227
reshoring 83, 324
Riffle, Dan 231
riske açıklık 27, 90, 91, 92, 150, 152, 191, 263, 284, 295, 310, 316
Rodden, Jonathan A. 87, 198, 199
Rodrik, Dani 39, 68
Romney, Mitt 192
Roosevelt, Franklin Delano 56, 91, 198, 319
Rouban, Luc 208
Rousseau, Jean-Jacques 14, 103, 105, 107, 110, 111, 137, 236, 294

S
Saez, Emmanuel 234, 264
sağ cenah popülizm 44
sağlık hizmetleri 262
Salvini, Matteo 23, 27, 37, 38, 43, 44, 49, 126, 131, 160, 171, 188, 199, 201, 218, 219, 222, 225, 228, 241, 248, 258, 261, 265, 281
Sánchez, Pedro 155
Sanders, Bernie 12, 27, 35, 40, 47, 48, 49, 97, 127, 131, 132, 148, 187, 197, 208, 230, 237, 241, 265, 266, 270, 272, 312
Sassen, Saskia 84, 121

Scaramucci, Anthony 188
Schmitt, Carl 103, 104, 106, 215, 288, 289
Schröder, Gerhard 33, 47, 120, 121, 314
Schumpeter, Joseph Alois 204
serbest ticaret 33, 43, 55, 68, 114, 148, 248, 259, 262, 267, 283, 314
sınıf 190
sibernetik 171, 182
Siyah Hayatlar Önemlidir 118, 139, 140, 219, 248
Slobodian, Quinn 106, 107, 113, 114
Snyder, Timothy 45
Sorel, George 210
Soros, George 117, 228, 239
Sorry We Missed You (film) 195
sosyal demokrasi 33, 55, 82
sosyalist sol 29, 36, 42, 53, 54, 62, 159, 190, 191, 217, 267, 311
sosyalizm 26, 31, 32, 48, 56, 116, 120, 152, 250, 285, 290, 313, 315, 316, 318, 325
sosyokültürel meslek erbapları 207
Soy Tükenmesi İsyanı 145
Spencer, Richard 44, 218, 297
Spinelli, Altiero 192, 300
Starmer, Keir 282, 322
Stephens, Philip 96
Stiglitz, Joseph 125, 202, 234, 235, 271
Stirbois, Jean-Pierre 226
Streeck, Wolfgang 122
sendikalar 70, 240, 257, 266
sınıf 15, 21, 26, 29, 30, 41, 42, 48, 56, 59, 73, 83, 123, 154, 157, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 195, 196, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 230, 231, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 256, 257, 263, 285, 292, 294, 322, 324
sınırlar 81, 100, 181, 182, 288
Smith, Adam 13, 32, 112, 211, 254
Sokrates 115

T
taşra sosyalizmi 282, 323
Tawney, R. H. 150
teknokrasi 174
teknolojik egemenlik 128, 261
Thatcher, Margaret 33, 43, 57, 107, 119, 120, 125
Thiel, Peter 75, 237
Thompson, E. P. 150
TikTok 261
Tlaib, Rashida 218
Tooze, Adam 124, 233, 250, 302
toplumsal güvenlik 21, 62, 256, 257, 313
toplumsal koruma 25, 27, 109, 152, 257, 265, 312, 313, 314
toplumsal korumacılık 25, 55, 248, 312, 313
toprak egemenliği 51, 103, 126, 160
Transatlantik Ticaret ve Yatırım Partnerliği (TTIP) 266
Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) 148
Trudeau, Justin 52
Trump, Donald 12, 23, 27, 29, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 59, 76, 85, 88, 96, 105, 125, 126, 131, 136, 139, 140, 142, 148, 160, 187, 188, 192, 199, 200, 201, 214, 218, 219, 221, 222, 223, 229, 239, 241, 248, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 268, 280, 281, 284, 285, 297, 307, 323

U
Uber 197, 232, 238, 277, 278
ulus 15, 29, 60, 67, 83, 100, 101, 102, 106, 109, 125, 127, 182, 252, 262, 279, 280, 282, 283, 285, 287, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 307, 319, 321, 322, 324

Ulusal Cephe 193, 220, 226
ulusalcılık 56, 114, 280, 287, 292, 304
ulusalcı sağ 13, 17, 36, 38, 42, 48, 52, 54, 62, 131, 136, 142, 155, 159, 217, 224, 237, 247, 311
ulusal egemenlik 36, 105, 125, 266, 306
ulusal güvenlik 106, 261
ulusal özgürleşme 284
ulus devlet 106, 282, 296, 297, 298
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 269
Uluslararası Para Fonu (IMF) 49, 300
Urry, John 82, 84
uzmanlar (elitler) 123, 230, 318

V
vatanseverlik 26, 31, 242, 282, 285, 291, 292, 293, 295, 307
vergilendirme 43, 51, 55, 122, 223, 233, 265, 272, 314
Vico, Giambattista 104, 139, 141
von der Leyen, Ursula 132
von Mises, Ludwig 28, 33, 99, 106, 110, 111, 119, 123

W
Wallerstein, Immanuel 56, 66
Washington konsensüsü 33
Weber, Max 168
Westfalya Antlaşması 283
Wilders, Geert 221
Wray, Randall 271

X
Xiaoping, Deng 76

Y
yeniden içselleştirme 16, 19, 28, 91, 94, 293, 323
yeniden yerelleştirme 269, 293
yeni devletçilik 13, 36, 55, 247, 311
Yeni Düzen 56, 91, 198
Yeni Sağ 193, 226, 259
yerleşim 149, 315
Yeşil Yeni Anlaşma 275
yol gösterici planlama 176, 318
Young, Michael 174
yozlaşma 242

Z
Žižek, Slavoj 16, 52
Zuckerberg, Mark 231
Zucman, Gabriel 264

Koronavirüs, neoliberalizmin sonunu mu getiriyor? Kitap, sosyalist solun bu krizle gelen ve çöküş gibi görünen yeni başlangıcı fırsata çevirip çevirmeyeceğini iyimserlikle sorguluyor. Neoliberalizm, nam-ı diğer küreselleşme, çöküş evresine geçtiyse yerine ne gelecek? *Büyük Geri Tepme* bu sorulara cevap ararken bir dizi karşıt ikiliği, Hegelci tez-antitez-sentez üçgeninde inceliyor. Yazara göre bu çağ Büyük Geri Tepme Çağı'dır ve karıncayiyen tarafından sembolize edilir. Karıncayiyenin saldırganlığa başvurmaması, kendi kendini savunmak için düşmanını barışçıl yöntemlerle kendinden itmesi, neoliberalizmin gerileyişiyle birlikte toplumun kendi kendini tefekkür ederek içe dönme aşamasına geçtiği momenti imleyen Büyük Geri Tepme Çağı'nda anlamlı bir benzetmedir. Bu figürün seçilmesinin bir diğer nedeni de salgının karıncayiyenden türediğini iddia eden komplo teorileridir.

Gerbaudo, yeni devletçiliği üç nirengi noktasına bağlayarak inceler: egemenlik, koruma ve kontrol. Sağ cenahın savunduğu *egemenlik*çilik adı verilen akım, egemenliği ulus devlet mekanizmasına dayanarak toprak üzerindeki egemenlik meselesi olarak ele alırken, sosyalist sol egemenliği halkın egemenliği olarak kurguluyor. Sosyalist sol, neoliberal düzenin aktörü elitlerin yol açtığı derin gelir eşitsizliklerini Keynesçi sosyal demokrat ekonomik reform bağlamında azaltarak, kısacası zenginin elinden alıp işçi sınıfına ve kamu hizmetlerine aktararak halkı zenginden korumaya odaklanıyor.

Korumanın pratikteki tezahürü olan kontrolden anlaşılan ise devletin uyguladığı sınır kontrolleri, çevre kontrolleri, sermaye kontrolleridir. Neoliberalizm, emek ile servet arasındaki bağıntıda sermaye akışlarındaki devlet denetiminin büyük ölçüde azaltılması, gümrük vergilerinin büyük ölçüde kaldırılması gibi kontrolleri asgariye indirgeyen girişimci, açıklığa dayanan eksopolitikaya dayandığından korumanın baş düşmanıdır. Ulusal sağın buna karşı geliştirdiği politika "bireysel mülkiyetçilik" olduğundan kendini işçi dostu gibi gösterse de, vergilendirmelerle ilgili radikal bir yol izlememesinin de gösterdiği üzere ilerici sosyalist sol ile yolları ayrılır. Sol ise, buna karşılık iklim değişiklikleri ile ilgili politikalardan, gelir adaletsizliğine karşı yeni kontrol mekanizmaları benimseyen aktivist devlet anlayışını içeren toplumsal korumacılığa dayanır.

Büyük Geri Tepme, egemenlik sorunsalını antikçağ premodern döneme dek Platon'dan Hobbes'a ve Rousseau'ya bir dizi siyaset felsefecisinin egemenlik teorilerine dayandırıyor. Ayrıca Friedrich Hayek, Karl Popper ve Ludwig von Mises gibi bir dizi neoliberal kuramcının kuramlarını eleştirel bir gözle inceliyor. Bu kitap sadece koronavirüs ile değil, salgından sonra ekonominin nereye varacağı ve iklim değişikliği gibi bir dizi önemli soruyu da içinde barındırdığından uzun süre gündemden düşmeyecek.

KDV'den muaftır.

AYRINTI • İNCELEME

ISBN: 978-605-314-609-4

9 786053 146094